

63983

ARAPÇADA ZAMAN KALIPLARI, KULLANIM ALANLARI
ve
TÜRKÇEDEKİ ZAMANLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Mehmet Ali ŞİMŞEK

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı
İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı

Yard. Doç. Dr. Selahattin YILMAZ

SİVAS - 1997

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

...../...../

(İmza)

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER III

ÖNSÖZ IX

KISALTMALAR XI

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM [5-139]

ARAPÇADA ZAMAN KALIPLARI VE KULLANIM ALANLARI 6

I. MAZİ FİİL 6

A. TANIMI 6

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 6

1- Geçmiş Zaman 7

a. Mutlak Geçmiş Zaman 7

a1. Yalın Kullanımı 7

a2. Şart Edatı لو ile Kullanımı 9

a3. Şart Edatları لولا ve لوما ile Kullanımı 10

a4. Olumsuzluk Edatlarından إن , لا ve ليس ile Kullanımı 11

a5. ليت ve لعل ile Kullanımı 12

a6. Mastar Harfleriyle Kullanımı 13

b. Belirli Geçmiş Zaman 14

b1. Belirli Geçmiş Zamanın Karineyle Belirlenmesi 14

b2. Belirli Geçmiş Zaman İfade Eden Nakıs Fiiller 15

c. Yakın Geçmiş Zaman 17

c1. قد ile Kullanımı 17

c2. Olumsuzluk Edatı ما ile Kullanımı 19

c3. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı 20

c4. Arz ve Tahdid Edatları ile Kullanımı 21

d. Bitmiş Geçmiş Zaman 22

d1. Bitmiş Uzak Geçmiş Zaman 22

d2. Bitmiş Yakın Geçmiş Zaman 23

e. Şimdiki Zamana Bitişik Geçmiş Zaman 24

e1. منذ ve منذ ile Kullanımı 24

e2. نط ile Kullanımı 25

e3. مازال vb. Kalıpların Kullanımı 25

e4. صار vb. Fiillerin Kullanımı 26

2- Gelecek Zaman 28

IV

- a. Talep Anlamında Kullanımı 28
 - b. **لَا** ve **لَنْ** Olumsuzluk Edatları ile Kasem Cümlesinde Kullanımı 29
 - c. Olması Kesin Haber Cümlesinde Kullanımı 30
 - d. Reca Fiilleri 31
 - e. Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı 32
 - f. **إِذْ** Zaman Zarfı ile Kullanımı 37
 - g. **بِإِذْنِ** Zaman Zarfı ile Kullanımı 38
 - h. Mastar Harfi **مَا** ile Kullanımı 39
- 3- Şimdiki Zaman 39
- a. Ukûd İçin Kullanılması 40
 - b. Taaccub İçin Kullanılması 41
 - c. Medh İçin Kullanılması 43
 - d. Zem İçin Kullanılması 43
 - e. **بِإِذْنِ** ile Birlikte Kasem Cümlesinde Kullanılması 44
- 4- Süreklilik 45

C. MAZİ FİİLİN GEÇMİŞ VE GELECEK ZAMANIN HER İKİSİNİ DE İFADE EDEBİLECEĞİ DURUMLAR 47

- 1- **كَلِمًا** ile Kullanımı 47
- 2- **حَيْثُ** ile Kullanımı 47
- 3- Tahdid Edatları ile Kullanımı 47
- 4- Tesviye Hemzesi ile Kullanımı 48
- 5- Sıfat ve Sıla Cümlesinde Kullanımı 49

D. MAZİ FİİLİN ATFEDİLMESİ 49

II. MUZARİ FİİL 51

A. TANIMI 51

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 52

- 1- Şimdiki Zaman 52
- a. Yalın Kullanımı 52
- b. Şimdiki Zaman Lafızları ile Kullanımı 53
- c. Lâm-ı İbtidâiyye ile Kullanımı 53
- d. Olumsuzluk Edatlarından **لَنْ** ve **لَا** ile Kullanımı 54
- e. **لَيْسَ** ve **لَيْسَ** Manasına Gelen Olumsuzluk Edatları ile Kullanımı 55
- f. Mastar Edatı **مَا** ile Kullanımı 55
- g. Vâv-ı Maiyye ile Kullanımı 56
- h. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı 57
- ı. Tenbih Edatı **أَلَا** ile Kullanımı 58

i. حتى ile Kullanımı 58

2- Gelecek Zaman 59

a. Mutlak Gelecek Zaman 60

a1. Yalın Kullanımı 60

a2. ابدأ ve عوض ile Kullanımı 60

a3. Soru Edatları هل , ايان ve متى ile Kullanımı 62

a4. Tekit Nunları ile Kullanımı 63

a5. لن ile Kullanımı 65

a6. Mastar Edatı ان ile Kullanımı 66

a7. Mastar Edatı كي ile Kullanımı 67

a8. Mastar Edatı لو ile Kullanımı 68

a9. اذن ile Kullanımı 68

a10. Lâm-ı Emir ile Kullanımı 70

a11. Lâ-yı Nâhiye ile Kullanımı 71

a12. حتى ile Kullanımı 72

a13. Fe-yi Sebebiyye ile Kullanımı 73

a14. أو ile Kullanımı 74

a15. Arz ve Tahdid Edatları ile Kullanımı 75

a16. Temenni Edatları ile Kullanımı 76

a17. لعل ile Kullanımı 77

a18. Tenbih Edatı الا ile Kullanımı 78

a19. Lâ-yı Nâfiye ile Kullanımı 79

a20. Talep Cümlesine Cevaben Meczum ya da Merfu Olarak Kullanımı 80

a21. Talep, Tehdit ve Vaat İçin Kullanımı 82

a22. Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı 83

a23. Mustakbelin Hâl Hikayesinde Kullanımı 83

b. Muhtemel Gelecek Zaman 83

c. Belirli Gelecek Zaman 84

d. Uzak ve Yakın Gelecek Zaman 86

e. Sürekli Gelecek Zaman 87

f. Gelecekte Geçmiş Zaman 87

g. Gelecekte Şimdiki Zaman 87

3- Süreklilik 88

4- Geçmiş Zaman 90

a. Mutlak Geçmiş Zaman 90

a1- Karine ile Geçmiş Zaman İfade Etmesi 90

a2- لم ile Kullanımı 90

- a3- لُو ile Kullanımı 91
- a4- Mazinin Hâl Hikayesinde Kullanımı 92
- b. Şimdiki Zamana Bitişik Geçmiş Zaman 93
 - b1- لُو ile Kullanımı 93
 - b2- Başlama Fiilleri ile Kullanımı 94
- c. Geçmişte Gelecek Zaman 95
- d. Müteceddid-Müstemir Geçmiş Zaman 96
- e. Yakın Geçmiş Zaman 98

C. MUZARİ FİİLİN ATFEDİLMESİ 100

III. EMİR FİİLİ 102

A. TANIMI 102

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 102

- 1- Gelecek Zaman 102
- 2- Süreklilik 103
- 3- Geçmiş Zaman 104
- 4- Mutlak Zaman 105

IV. MASTAR 106

A. TANIMI 106

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 106

- 1- Şimdiki Zaman 108
 - a. Şimdiki Zaman Lafızları ile Kullanımı 108
 - b. Meful Mutlak Olarak Kullanımı 109
 - c. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı 109
- 2- Gelecek Zaman 109
 - a. Gelecek Zaman Lafızları ile Kullanımı 109
 - b. Meful Mutlak Olarak Kullanımı 110
 - c. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı 111
- 3- Geçmiş Zaman 111
 - a. Karineler 112
 - b. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı 112

V. İSİM FİİLLERİ 113

A. TANIMI 113

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 114

VII

- 1- Emir Fiil Manasında Geçmiş Zaman, Gelecek Zaman veya Süreklilik İfade Etmesi **115**
- 2- Mazi Fiil Manasında Geçmiş Zaman İfade Etmesi **115**
- 3- Muzari Fiil Manasında Şimdiki Zaman İfade Etmesi **116**

VI. İSM-İ FAİL 117

A. TANIMI 117

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 117

- 1- Şimdiki Zaman **119**
 - a. Tenvinli Kullanımı **119**
 - b. İzafetli Kullanımı **120**
 - c. **ال** ile Kullanımı **121**
 - d. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı **122**
- 2- Gelecek Zaman **122**
 - a. Tenvinli Kullanımı **122**
 - b. İzafetli ve **ال** ile Kullanımı **123**
 - c. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı **123**
- 3- Geçmiş Zaman **124**
 - a. Tenvinli Kullanımı **124**
 - b. İzafetli Kullanımı **125**
 - c. **ال** ile Kullanımı **126**
 - d. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı **126**
- 4- Süreklilik **126**

C. İSM-İ FAİLİN MUZARİ FİİL YERİNE KULLANILDIĞI YERLER 127

D. İSM-İ FAİLİNİN ATFI 128

E. MÜBALÂĞA İSM-İ FAİL 129

VII. İSM-İ MEFUL 130

A. TANIMI 130

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 130

VIII. SIFAT-I MÜŞEBBEHE 133

A. TANIMI 133

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 133

IX. İSM-İ TAFDİL 135

VIII

A. TANIMI 135

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR 136

X. İSİM CÜMLESİ (MÜBTEDA-HABER) 137

İKİNCİ BÖLÜM [139-158]

**TÜRKÇEDE ZAMAN KİPLERİ VE BUNLARIN ARAPÇADA İFADE
EDİLİŞ BİÇİMLERİ 140**

A. YALIN ZAMAN KİPLERİ 140

1- Geniş Zaman Kipi 140

2- Şimdiki Zaman Kipi 141

3- Görülen Geçmiş Zaman (Di'li Geçmiş Zaman) Kipi 143

4- Öğrenilen Geçmiş Zaman (Miş'li Geçmiş Zaman) Kipi 144

5- Gelecek Zaman Kipi 147

6- Emir Kipi 147

7- Şart (Dilek-Şart) Kipi 148

8- İstek Kipi 149

9- Gereklik Kipi 150

B. BİRLEŞİK ZAMAN KİPLERİ 150

1- Hikaye Kipi 150

2- Rivayet Kipi 152

3- Şart Kipi 154

C. KATMERLİ BİRLEŞİK ZAMAN KİPLERİ 155

1- Hikayenin Şart Kipi 155

2- Rivayetin Şart Kipi 156

D. İSİM FİİLİ 157

SONUÇ 159

ÖZET 160

ABSTRACT 161

KAYNAKÇA 162

ÖNSÖZ

Mazi, muzari ve emir olarak üç bölüme ayrılan fiil ve isim olduğu halde çoğu kullanımlarında fiil gibi hüküm gören mastar ve sıfatlar (ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil) Arapçada zaman anlatımının temelini oluştururlar. Kalıp olarak ele aldığımız bu fiil ve sıfatların kullanım alanları ve kullanım yerlerine göre değişen zaman farklılıklarını anlamak, Arapçanın öğreniminde ve öğretilmesinde çok yararlı olacaktır. Bu sebeple, Arapçada Fiil Zamanları olarak düşündüğümüz tez çalışmasını çok daha geniş bir alana yayarak **Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması** şeklinde değiştirmeyi uygun gördük. Araştırmaya başladıktan yaklaşık dokuz ay sonra elimize geçen Arapçada Zamanlar ile ilgili iki çalışma, konuyu daha geniş bir alana yaymamızın ne kadar da gerekli ve isabetli olduğunu göstermiştir. Ülkemizde, bu alanda yapılan ilk çalışmalar olarak da kabul edebileceğimiz Doç. Dr. Reşit ÖZBALIKÇI'nın **Arap Dilinde Zamanlar Açısından Fiiller** (İzmir-1996) ve Doç. Dr. Vecdi AKYÜZ'ün **Arapçada Fiil Zamanları** (İstanbul-1996) adlı kitapları, gerçekten güzel hazırlanmış iki çalışmadır. Ancak, bu çalışmalarda, zaman açısından sadece fiiller incelenmiş, zaman açısından en az fiil kadar önemli olan ism-i fail, ism-i meful ve mastara değinilmemiştir. Hasan AKDAĞ'ın **Arap Dilinde Fiiller** (Konya-1994, İkinci Baskı) adlı çalışmasında ise, fiillerin sarfî yönü ele alınmış, eserin sonunda Türkçe Zamanlara Arapça karşılık verilerek bir karşılaştırma yapılmıştır. Ancak, burada da fiillerin kullanım alanlarına ve diğer fiilimsilere değinilmemiştir.

Özellikle, kullanım alanları üzerinde yoğunlaştığımız bu çalışmamızda, mazi, muzari ve emir fiillerine olduğu kadar, fiilimsilerden kabul ettiğimiz mastar, ism-i fail, ism-i meful, isim fiili, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdile ve incelenmesini gerekli gördüğümüz isim cümlesine yeterince önem verdiğimiz kanaatindeyiz.

İki bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümünde, Arapça ön plana çıkarılıp Arapçada Zaman Kalıpları, kullanım alanları ile birlikte ele alınmış, hemen hemen her kalıp için geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve süreklilik başlıkları konmuş ve hangi durumlarda bu zamanları ifade edeceği açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için mümkün olduğunca ayrıntılı zaman tasniflerine gidilmiştir.

İkinci bölümde ise, Türkçe ön plana çıkarılıp Türkçe zaman tasnifine göre hareket edilmiş ve Arapça denk ifadeleri verilmek suretiyle, bir karşılaştırma yapılmaya gidilmiştir. Böylece, hem Arapça, hem de Türkçe Zaman Sistemini oluşturan kalıpların kullanımalarının kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda, Arapça örnek cümleler verilirken mümkün olduğu kadar kullanımı yaygın olmayan kelimelerden kaçınılmaya çalışılmıştır. Verilen örneklerin kaynak kitaplarda verilen örnekler olmasına gayret edilmiştir.

Örnek olarak verilen ayetlerin daha kolay bulunabilmesi amacıyla sure isimlerinin yanında sure numaraları da verilmiştir. Kaynaklar, dipnotlarda ilk geçtiği yerde ayrıntılı olarak, daha sonraki dipnotlarda yazarın soyadı veya meşhur ismi zikredilip, tek eser için a.g.e. kısaltması yapılmıştır. Dipnotlarda eserler, müelliflerin ölüm tarihleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

Bu konuyu çalışmamı tavsiye eden ve bitimine kadar teşvik ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Selahattin YILMAZ Bey'e, kaynak sağlanmasında yardımcı olan hocam Yard. Doç. Dr. Galip YAVUZ Bey'e, müsbet eleştirileriyle bu araştırmanın ortaya çıkmasında çok büyük katkıları bulunan Arş. Gör. Zekeriya PAK'a, zaman zaman çeşitli desteklerini gördüğüm diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma en kalbî şükranlarımı ve minnetlerimi sunarım.

Mehmet Ali ŞİMŞEK

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
b.	: ibn
bkz	: bakınız
d.	: doğumu
h.	: hicrî
md.	: madde
m.	: miladî
ö.	: ölümlü
S.	: Sayı
s.	: sayfa
ty.	: tarih yok
vb.	: ve benzerleri
vd	: ve devamı
yy	: yer yok

GİRİŞ

Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması adlı tezimizi iki bölümde inceledik. Birinci bölümde, Arapçada Zaman Kalıplarını, kullanım alanlarıyla birlikte ele alarak örneklerin tercümelerini hemen yanbaşımda parantez içinde verdik. İkinci bölümde ise, Türkçedeki Zaman Kiplerine Arapça karşılık bulma yoluyla bir karşılaştırma yaptık.

Arapçada Zaman Kalıplarının temelini fiil oluşturmaktadır. Çünkü, fiil en kısa yoldan zaman ifadesi sağlamak için vardır. Harfleriyle mastara, vezniyle zamana delalet eder. Olayın zamanı belirtilmek istenince, sırf eyleme delalet eden mastardan mazi, muzari ve emir fiil; **افعل - يفعل - نعل** 1 şeklinde üç zamandan birini açıkca ifade edecek şekilde bir fiil siygası oluşturulur². O halde, zaman açısından fiil, mazi, muzari ve emir olarak üçe ayrılır³. ez-Zeccâcî (ö. 340 h.), **el-Cümel fi'n-Nahv** adlı kitabında, fiilleri mazi fiil, mustakbel fiil ve dâim olarak adlandırılan hâl fiili olarak üçe ayırmaktadır. Bunlardan **أمس** (dün) kelimesinin uygun olduğu fiilin mazi, **غدا** (yarın) kelimesinin uygun olduğu fiilin ise mustakbel olduğunu, hâl fiilinin ise mustakbel fiil ile aralarında lafzen bir fark olmadığını, gelecek zamana has kılınmak istenirse başına **س** veya **سوف** getirildiğini zikretmiştir⁴. **زيد يقوم الآن أو يقوم غدا** (Zeyd şimdi ayağa kalkıyor ya da yarın ayağa kalkacak.), **صلى عبد الله أمس وسيصلى زيد غدا** (Abdullah dün namaz kıldı ve Zeyd yarın namaz kılacak.) örneklerinde olduğu gibi.

Ancak, fiil hakkında yapılan yukarıdaki bu değerlendirme, fiilin sarf açısından değerlendirilişidir. ez-Zeccâcî, emir fiili muzarinin bir kullanım alanı olarak düşünmüş olacak ki, bir fiil çeşidi olarak zikretmemiştir. Nitekim, Basrîler (Basra nahiv ekolüne

¹ Tezimiz boyunca, mücerret ve mezid bütün fiil kalıplarına işaret etmek üzere mazi fiil için **فعل**, muzari fiil için **يفعل** ve emir fiil için **افعل** kalıpları kullanılacaktır.

² er-Razî, Muhammed b. el-Hasen, **Şerhu'l-Kâfiye fi'n-Nahv**, el-Mektebetü'l-Murtazaviyye li'l-Âsâri'l-Ca'feriyye, yy, ty, II, 192, 193.

³ İbn Akîl, Bihêu'd-Dîn Abdullah b. Akîl el-Akîlî el-Mısırî, **Şerhu İbn Akîl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1974, 1979, I, 24; Mustafa el-Galâyîni, **Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye**, el-Mektebetü'l-Asriyye li't-Tibâa ve'n-Neşr, ed-Dâr en-Nemûzeciyye, Beyrut, 1994, I, 33; Ahmed el-Hâşimî, **el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-Arabiyye**, Dersaadet, İstanbul, ty, s. 17; Raşîd eş-Şarratûnî, **el-Mebâdiu'l-Arabiyye**, Dersaadet, İstanbul, ty, IV, 10.

⁴ ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdu'r-Rahmân b. İshâk, **el-Cümel fi'n-Nahv**, Müessesetü'r-Risâle, Dâru'l-Emel, Ürdün, 1985, s. 7, 8; Ayrıca bkz: İbrâhîm es-Sâmerâî, **el-Fi'lu Zemânuhu ve Ebniyetuhu**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1983, s. 16.

müntesip nahivciler) fiili mazi, muzari ve emir olarak üçe ayırırken, Kûfler (Kûfe nahiv ekolüne müntesip nahivciler) emir fiili muzari fiilin başına ۛ getirilerek yapılmış ve çok kullanımdan dolayı ۛ 'si düşmüş bir muzari fiil kalıbı olarak görürler ve fiil çeşidinden kabul etmezler⁵. Biz bu çalışmamızda Basrî tasnifini esas alarak, fiilleri üç bölümde inceledik.

Fiil, lafzen yani vezniyle belirli bir zaman ifade eder⁶. Bu, sarfî zamandır. Fiillerin (mazi, muzari ve emrin) sarf açısından vezniyle zaman ifade etmesi, kendisini sadece siyak ilişkileriyle zaman manası içeren sıfattan (ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil) ayıran bir özelliğidir⁷. Fiiller gibi lafzen bir zaman ifadesi bulunmayan bu sıfat çeşitleri ise, mastar gibi siyak ilişkilerine girince; cümle içinde kullanılınca bir zaman ifade ederler. Bu da nahvî zamandır. Konuya biraz daha açıklık getirmek için nahvî ve sarfî zamanı açıklamak gerekir.

Sarfî zaman, fiilin özelliklerinden olup sadece fiile has bir olgudur⁸. Sarf düzeyindeki müfret siyganın işlevi ve vazifesidir. *فَعَلَ* yapısının olayın geçmiş zamanda oluşunu, *يَفْعَلُ* yapısının olayın şimdiki zaman ya da gelecek zamanda oluşunu, yine *اَفْعَلُ* yapısının olayın gelecek zamanda oluşunu göstermesi, sarf açısından fiillerin zaman ifadelerini gösterir, yani fiillerin ifade ettikleri bu zamanlar, sarfî zamanı oluşturur⁹.

Nahvî zaman ise, cümlenin akışından yani siyaktan anlaşılan zamandır¹⁰ ki sarf açısından fiil siygasının bir işlevi değildir. Çünkü, *فَعَلَ* yapısı siyak içinde gelecek zamana, *يَفْعَلُ* yapısı ise geçmiş zamana delalet edebilir¹¹. Siyak içinde fiil, mastar ve sıfatın ifade ettiği zaman nahvî zamandır. Nahvî zamanda, zamanın belirlenmesi lafzî, manevî ve hâlî karinelerin yardımıyla ortaya çıkar¹². Siyak dışında, sarfî olarak *يَفْعَلُ* 'nun şimdiki zaman ve gelecek zamandan her ikisi için de uygun olması gibi, birçok manalara gelebilen bir yapı, siyak içindeki lafzî, manevî ve hâlî karinelerin yardımıyla, kendisine

⁵ el-Ezherî, Hâlid b. Abdullah, *Şerhu't-Tasrîh ala't-Tavzîh*, Dâru'l-Fikr, yy, ty, I, 44.

⁶ İbn Yaîş, Yaîş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, Mektebetü'l-Mütünebbî, Kahire, ty, I, 22, 23; er-Razî, a.g.e., I, 11.

⁷ Temmâm Hassân, *el-Luğatu'l-Arabiyye Ma'nâhe ve Mebnâhe*, el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, 1985, s. 107.

⁸ M. Altuncu, R. el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi Ulûmi'l-Luğa (el-Elseniyât)*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 327.

⁹ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 104, 105, 241.

¹⁰ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 104; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 327.

¹¹ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 104.

¹² Temmâm Hassân, a.g.e., s. 105, 240.

nisbet edilen manalardan sadece birini ifade eder¹³. Bu da lafzî, manevî ve hâlî karinelerin cümle içindeki fiil, mastar ya da sıfat çeşitlerinin zamanlarının belirlenmesindeki rolünü ortaya koymaktadır. Tarih bilgilerini, akılla idrak edilebilen durumları manevî karinelerden, zaman zarflarını ve ism-i zamanları, nevâsîhî ve أَذَلْنَ-سَوْفَ-سَ gibi lafızları lafzî karinelerden sayabiliriz. Hâl karinesi ise, kişinin içinde bulunduğu durum, ortam ya da sözün gelişidir. Ancak bilinmesi gereken en önemli şey, en güçlü karinenin tarihî bilgiler yani tarih karinesi olduğudur. Örneğin: (Peygamber, Rum kralına bir mektub yazmıştır.) ifadesinde فَدَ , her ne kadar yakın geçmiş zaman belirtse de, tarih karinesi onu uzak geçmiş zamana çevirir¹⁴.

Fiil kalıplarını, müfret ve mürekkep olarak ikiye ayırabilmek de mümkündür. فَكَلَّ ve فَيَفْعَلُ için müfret (yalın) fiil, فَدَفْعَلْ ve سَوْفَ يَفْعَلُ gibiler için mürekkep (bileşik) fiil kalıpları diyebiliriz. Bu cihetten bakılırsa, müfret-mürekkep fiil kalıpları zaman sistemini oluştururlar¹⁵.

Tezimizin asıl yoğunlaştığı alan fiillerdir. Çünkü, zaman ifadesi gerçekte fiillerin işlevidir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere, özellikle ism-i fail, ism-i meful ve mastar, cümle içinde fiil gibi kullanılabilir. Sarfî zaman ifade eden fiil grubuna dahil olmasa da nahvî zaman ifade eden ism-i fail, ism-i meful ve mastar, hatta sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil, bazı durumlarda fiile benzemeleri sebebiyle konumuza dahil olmuştur. Konumuza dahil olan bir kalıp da isim fiilidir. Çünkü isim fiilleri, manasını yansıttıkları fiilin zaman ifadelerini de içerirler.

İster fiil olsun, ister fiil soylu isim olsun, bütün bu kalıplar, hemen hemen her bölümde geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman başlıkları altında ele alınmıştır. Çünkü, bütün bu zaman kalıplarının (ism-i tafdil ve sıfat-ı müşebbehe dışındaki mazi, muzari ve emir fiilleri, ism-i fail, ism-i meful ve mastar) hepsi, bütün dillerde, temel olan üç zaman (geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman) ifadesini de sağlamaktadır.

¹³ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 105, 165, 256.

¹⁴ A. Câbir Mansûr, "Cümletü'l-Mâziy ve'l-Hâl ve'l-Mustakbel", *Mecelletu Külliyyetü's-Şerîa*, S. VI, Câmîatu Bağdad, 1979, s. 435, 436.

¹⁵ Kemâl Bedrî, "Nizâmu'z-Zaman fî'l-Luğateyn el-Arabiyye ve'l-İnciliziyye fî Dav'i't-Tekâbuli'l-Luğavî", *Vakâi'u Ta'lîmi'l-Luğati'l-Arabiyye li Gayri'n-Nâtikîne bihe*, Mektebüt-Terbiyetü'l-Arabi li Düvelî'l-Halîc, Riyad, 1983, I, s. 158.

Zaman kalıplarının zaman ifadeleri incelenirken irâb konusuna ise, zaman ile ilgili olduğu yönüyle ve gerektiği kadar değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇADA ZAMAN KALİPLERİ

VE

KULLANIM ALANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇADA ZAMAN KALIPLARI VE KULLANIM ALANLARI

I. MAZİ FİİL

A. TANIMI

Arapçada kelimenin isim, fiil ve harf olarak üç kısma ayrılması gibi, kelimenin bir çeşidi olan fiil de mazi, muzari ve emir fiil olmak üzere üçe ayrılır. Bunlardan mazi fiil, kendi içinde geçmiş zaman ifade eden, sonuna sakin dişilik te'si ve harekeli fail te'sini kabul edebilme özelliğine sahip bir fiildir¹⁶. *سافرت عائشة إلى القرية التي ولدت فيها.* (Ayşe, doğduğu köye yolculuk yaptı.), *قرأت ما كتبت.* (Yazdığını okudum.) örneklerinde olduğu gibi.

Yukarıda örnek olarak verilen cümlelerdeki tüm fiiller, geçmiş zaman ifade etmekte ve mazi fiilin alametlerinden biri olan sakin ya da harekeli te'yi almaktadır. Ancak, *قرأ زيد ما كتبه عمرو.* (Zeyd, Amr'ın yazdığını okudu.) cümlesinde olduğu gibi bu iki alameti de almayabilir. Fakat, bu iki alameti alma özelliğine sahiptir ve geçmiş zaman manasına gelmektedir.

Mazi fiilin temel işlevi, olayın geçmiş zamanda meydana geldiğini ifade etmektir. Ancak, bazı araştırmacılara göre, taaccubtaki *انكّر*, zem (yergi) ve medh (övgü) kastedilen *بشّر* ve *نعّم* gibi mazi fiiller, zaman ifade etmezler. Geçmiş zaman ifadesi için aralarına *كان* mazi fiili getirilmelidir. Çünkü, bunlar taaccub inşası içindir¹⁷. Bu konular, mazi fiilin şimdiki zaman ifadesi başlığı altında incelenecektir.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Sarf açısından, temel işlevi geçmiş zamanda meydana gelmiş bir eylemi ifade etmek olan mazi fiil, kullanıldığı yere ve öncesinde ya da sonrasında aldığı ek ya da

¹⁶ er-Razî, a.g.e., II, 224; İbn Akil, a.g.e., I, 25; el-Ezherî, a.g.e., I, 45; el-Galâyînî, a.g.e., I, 33; el-Hâşimî, a.g.e., s. 17, 18; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dârü'l-Maarif, Kahire, ty, I, 48.

¹⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 51.

karinelere göre, geçmiş zaman dışında başka zamanlar da ifade edebilir: *والله لا أخرجتُ من المدينة حتى تُعطيني حقي* (Allah'a yemin ederim ki, hakkımı verinceye kadar şehirden çıkmayacağım.), *إن درستَ نجحتَ* (Çalışırsan, başarısın/başaracaksın.), *رحمه الله* (Allah ona rahmet etsin.), *بعثك الدار* (Evi sana satıyorum.) örneklerinde ve *وكان الله غفوراً رحيمًا*,¹⁸ (Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman ...) *إذا جاء نصر الله والفتح* (Allah affedici ve bağışlayıcıdır.)¹⁹ ayetlerinde olduğu gibi.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, mazi fiil her zaman, geçmiş zaman ifade edecek değildir. Bilakis, bazı durumlarda şimdiki zaman, gelecek zaman ya da süreklilik ifadesi için de kullanılabilir. Bu bölümde, mazi fiilin kullanım alanları ve ifade ettiği zamanlar ele alınmıştır. Bu arada, mazi fiilin geçmiş zaman ifadesi yanında mutlak geçmiş zaman, belirli geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman, bitmiş uzak geçmiş zaman, bitmiş yakın geçmiş zaman, konuşma zamanına bitişik geçmiş zaman gibi terimleştirilmiş cihet ifadelerine göre de sınıflandırma yapılmış, kullanım yerleri örneklerle açıklanmıştır.

1. Geçmiş Zaman

a. Mutlak Geçmiş Zaman (الماضي المطلق - البسيط)

Mutlak geçmiş zamandan kasıt, içinde bulunulan vakitten önceki geçmiş zamandır. Bu zaman yakın ya da uzak olabilir. Mutlak geçmiş zaman ifadesi, geçmiş zamanın tümünü içerebildiği gibi geçmiş zamanın sadece belli bir bölümüyle de sınırlı kalabilir. Bu gibi geçmiş zaman içeren cümlelerde, zamandan çok olay önem önplandadır. Mutlak ya da basit (zamanı belirsiz) geçmiş zaman ifade eden temel kalıp, yalın olarak kullanılan *فَعَلَ* mazi fiilidir. *فَعَلَ* mazi fiilinin mutlak geçmiş zamanda kullanıldığı yerler şunlardır:

a1. Yalın Kullanımı

Bu kalıp, tamamlanmış ve bitmiş eylemlerin anlatımında kullanılır. Yakın ya da uzak geçmiş zamanda olmuş bir eylem ifade eder, yani mutlak geçmiş zamanın temel kalıbıdır²⁰. Fiillerin yalın mazi siygası, geçmiş zamanın özellikle de belirsiz geçmiş zaman

¹⁸ en-Nasr, 110/1.

¹⁹ en-Nisâ, 4/96, 100; el-Furkân, 25/70; el-Ahzâb, 33/5, 50, 59, 73; el-Fetih, 48/14.

²⁰ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 110, 147; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, London, 1970, s. 100; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 52, 53; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 28; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 429, 432; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 163, 164.

durumlarının anlatıldığı basit (mutlak) geçmiş zamanı ifade eder. Bu kalıbı kullanan konuşmacı, geçmiş zamanı genel bir şekilde kaseder. Çünkü, zamandan çok olayda yoğunlaşır. Bu kalıp, konuşma ve yazım usulundaki geçmiş zaman anlatımlarında temel teşkil eder²¹. مات المريض (Hasta öldü.) örneğinde hastanın ölümü mutlak bir geçmiş zamanda vukû bulmuştur. Bu zaman, yakın ya da uzak geçmiş bir ânı ifade edebilir. Bu cümlede hastanın ölüm zamanından çok, ölüm olayının kendisi üzerinde yoğunlaşma vardır. Fakat hastanın ölümünü bekleyen kişilere olay bildirilirken fiil yalın olarak değil, قد فعل şeklinde قد edatıyla birlikte kullanılarak²² vurgu zaman üzerine kaydırılır ve olayın yakın geçmişte olduğu anlatılır: قد مات المريض (Hasta ölmüştür.) cümlesinde beklenen ölüm olayının yakın geçmişte gerçekleştiği vurgulanmıştır.

فعل kalıbı, olayın geçmişte gerçekleşip, yine birçok kez gerçekleştiğini de ifade eder²³. غربت الشمس وطلع القمر (Güneş(ler) battı ve ay(lar) doğdu.) gibi. Yine, فاستحسنها وبكى ثم قال بطلت والله يا بني وخاب أمني فيك (Onu beğenir/beğenmiş ve ağlar/ağlamış, sonra Allah'a yemin ederim ki ey oğlum: Yanlış yaptın. Senin için olan ümitlerim kırıldı, hayal kırıklığına uğradım, der/demiş.) gibi geçmiş olayların hikaye uslûbunda²⁴ ve olayın gerçekleşip, konuşma zamanına kadar da bu hâl üzerinde devam eden anlatımlarda²⁵ da kullanılmaktadır: اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكم (Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın.)²⁶, صراط الذين أنعمت عليهم (Nimet verdiklerinin yoluna ...) ²⁷ ayetlerinde olduğu gibi. Bu iki ayetteki (أنعمت) mazi fiilleri, konuşma zamanı açısından geçmiş zamanın tamamını kapsamaktadır ve nimet verme eylemi hâlâ devam etmektedir.

Bu bölüme giren fiiller, tam, çekimli ve nakıs olmayan fiillerdir. Çünkü, ilerde nakıs fiiller anlatılırken, bunların mutlak mazide kullanılmadıkları, bu manada kullanıldıkları zaman, diğerleri gibi tam fiil oldukları fark edilecektir.

²¹ A. C. Mansûr, a.g.e., s. 434, 435.

²² İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 11.

²³ İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 28.

²⁴ Aynı yer.

²⁵ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, Cambridge University Press, London, 1967, II, 1; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 28; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 429.

²⁶ el-Bakara, 2/40.

²⁷ el-Fâtiha, 1/7.

a2. Şart Edatı لو ile Kullanımı

لو, imtinâf şart edatı olarak kullanılınca, geçmiş zamanda gerçekleşmemiş şart ifade eder²⁸ şart ve cevap cümlesinden oluşan iki cümleyle kullanılır. İkincisinin (cevap cümlesi) gerçekleşmesi, birincisinin (şart cümlesi) gerçekleşmesine bağlıdır²⁹. Diğer bir ifadeyle, geçmişte bir işin ve oluşun meydana gelmemesi, yine geçmişte bir başka işin ve oluşun meydana gelmemesinden dolayı olduğunu anlatır. Örneğin: لو قام زيد لقيتُ (Zeyd, kalksaydı, kalkardım.) gibi. Bu gibi cümlelerin peşinden, olumsuzluğu, yani şartın gerçekleşmediğini vurgulamak için ولكنْ getirebilmeliyiz³⁰. لو درست لنجحت ولكنْ لم تدرسْ. (Çalışsaydın, başarırdın. Ancak çalışmadın.) örneğinde olduğu gibi. Mazi fiil, geçmiş zaman şart edatı لو ile kullanıldığında mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

لو'den sonra gelen her iki cümledeki fiiller, genellikle pluperfect (geçmiş olayların hikayesi) ifadesi içerirler³¹: ولو شاء ربك لجعل الناس أمة واحدة (Rabbin dileseydi, insanları tek bir millet kılardı.)³², لو كان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا (Eğer o ikisinde (yerde ve gökte) Allah dışında ilahlar olsaydı, her ikisi de bozular, altüst olurdu.)³³ ayetlerinde olduğu gibi.

Şart için gelen لو'in bir cevabı bulunmalıdır. Cevabı ya mazi fiil ya da لم ile olumsuz muzari fiil olur. Cevabı olumluysa, cevabına lam (ل) bitişebilir. لم ile olumsuz olursa bitişmezken, ما ile olumsuz olursa bitişebilir, ancak çoğunlukla bitişmez³⁴: لو درستم دروسكم دراسة كافية لنجحتم (Derslerinize yeterince çalışsaydınız, başarılı olurdunuz.), لو قام زيد لقام عمرو (Zeyd kalksaydı, Amr kalkardı.), لو درستم دروسكم دراسة كافية لم تروسيوا (Derslerinize yeterince çalışsaydınız, başarısız olmazdınız.) لو طلب مني العون لما كان ما كان (Benden yardım isteseydi, olanlar olmazdı.) örneklerinde olduğu gibi.

²⁸ er-Razî, a.g.e., II, 109, 389, 390; İbn Akîl, a.g.e., IV, 47, 50; el-Ezherî, a.g.e., II, 256, 258; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 491, 494; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 532.

²⁹ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 311; İbn Yaîş, a.g.e., II, 98, VIII, 155, 156; er-Razî, a.g.e., II, 390; İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâlü'd-Dîn el-Ensârî, **Muğni'l-Lebîb**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, s. 337; İbn Akîl, a.g.e., IV, 47, 49, 50; el-Kazvîni, Ebu Abdullah Muhammed b. Kâzî'l-Kuzât Sa'dî'd-Dîn Ebi Muhammed, **el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâgâ (Muhtasar Telhîsi'l-Miftâh)**, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1992, s. 95; et-Taftazânî, Sa'du'd-Dîn, **Şerhu Muhtasari'l-Ma'ânî fi'l-Ma'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Matbaatu Gadir, Kum, 1349 h., s. 148, 149; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 491; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 374.

³⁰ el-Ezherî, a.g.e., I, 212.

³¹ W. Wright, a.g.e., II, 7.

³² Hûd, 11/118.

³³ Enbiyâ', 21/22.

³⁴ İbn Akîl, a.g.e., IV, 51; el-Ezherî, a.g.e., II, 260; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 374.

İmtinâî şart için kullanılan لو 'in dört kullanımı vardır. Şart ve cevap cümlesi, her ikisi de olumlu ya da olumsuz veyahut birincisi olumlu, ikincisi olumsuz ya da birincisi olumsuz, ikincisi olumlu olabilir³⁵: لو حضر خالد لحضر عادل (Halid gelseydi, Adil gelirdi.), لو حضر خالد لم يحضر عادل (Halid gelmeseydi, Adil gelmezdi.), لو لم يحضر خالد لم يحضر عادل (Halid gelseydi, Adil gelmezdi.), لو لم يحضر خالد حضر عادل (Halid gelmeseydi, Adil gelirdi.) örneklerinde olduğu gibi.

Şart edatı لو 'in yukarıdaki kullanımlarında görüldüğü üzere şart ve cevap cümlelerinde gelen mazi fiiller, mutlak geçmiş zaman ifade etmektedirler. Ancak mazi fiilin لو ile kullanımında mutlak geçmiş zaman ifade etmesine engel teşkil edecek bir karine bulunmamalıdır. Örneğin: إن جئتني غداً أكرمك (Yarın bana gelersen, sana ikram ederim/edeceğim.) cümlesine muhatap olan kişiye, yarın gelip geçipte gelmediyse, لو جئتني أمس لأكرمك (Dün bana gelseydin, sana ikram ederdim.) şeklinde söylenir³⁶. Buradaki engelleyici karine olarak gelen أمس zaman zarfı, لو ile kullanılan mazi fiilin zamanını belirli geçmiş zamana dönüştürmüştür.

a3. Şart Edatları لولا ve لوما ile Kullanımı

لولا ve لوما da mutlak geçmiş zaman imtinâî şart edatı olarak kullanılır. Yani, gerçekleşmemiş geçmiş zaman şartı için gelirler. Şart ve ceza cümlesinin başına gelen bu edatlar, bir şeyin diğer bir şeyin gerçekleşmesinden (mevcut olmasından) dolayı gerçekleşmediğini ifade ederler³⁷. Örneğin: لولا زيد لأكرمك (Zeyd olmasaydı, sana ikram ederdim.) gibi. Yani, sana Zeyd olduğu için ikram etmedim. Yine, لوما خالد لوزتك (Halid olmasaydı, seni ziyaret ederdim.) örneği ve ولولا فضل الله عليكم ورحمته لأتبعنم الشيطان إنا قليلات (Eğer Allah'ın lütfu ve merhameti üzerinizde olmasaydı, azınız hariç şeytana uyardınız.)³⁸ ayeti de böyledir.

Dikkat edilirse, şart edatları لولا ve لوما 'dan sonra gelen fiiller, genellikle pluperfect ifadesi içermektedir³⁹.

³⁵ M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 532.

³⁶ el-Ezherî, a.g.e., II, 256, 257.

³⁷ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 311; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 145, 146; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 359-364; İbn Akîl, a.g.e., IV, 55; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 512-516.

³⁸ Nisâ', 4/83.

³⁹ W. Wright, a.g.e., II, 7.

لوما ve لولا , mübteda ve mahzuf bir haberden oluşan (mahzuf haber موجود olarak takdir edilir) isim cümlesinin başına gelir: لولا زيد لأكرمتك (Zeyd olmasaydı, sana ikram ederdim.) ifadesinde Zeyd mübteda, haberi ise mahzuf olan موجود kelimesidir. Yine لوما زيد لأكرمتك (Zeyd olmasaydı, sana ikram ederdim.) ifadesinde de durum böyledir. Cevap cümlesi, olumlu ya da ما ile olumsuz olduğu durumda ل harfine bitişir, لم ile olumsuz olduğu zaman lam'a bitişmez⁴⁰: لولا حرارة الشمس لهلك الأحياء برداً (Güneşin sıcaklığı olmasaydı, canlılar soğuktan ölürdü.), لوما الأمانة لتفقد الختان (Anelik olmasaydı, şefkat kaybolurdu.), لوما أحمد لما ضربتكم (Ahmet olmasaydı sizi dövmezdim.), لولا استخفناكم دروسكم لم ترسبوا (Derslerinizi hafife almasaydınız, kalmazdınız.) ifadelerinde görüldüğü gibi olumlu ya da ما ile olumsuz cevap cümleleri lam'a bitişmiş, ancak لم ile olumsuz cevap cümlesi lam'a bitişmemiştir.

a4. Olumsuzluk Edatlarından إن , لا ve ليس ile Kullanımı

Bir olumsuzluk edatı olan إن , mazi fiille kullanıldığında olumsuz geçmiş zaman ifadesi verir⁴¹. إن أردنا إلا الحسنى (Biz, ancak iyilik istedik.)⁴² ayetinde olduğu gibi. إن 'in bir mazi fiille kullanıldığında ifade ettiği zaman mutlaktır. Çünkü olumsuzluk, yakın ya da uzak geçmiş bir zamanda bitmiş olabilir.

Mazi fiil, olumsuzluk harfi لا ile kullanılınca ise, şu durumlarda mutlak geçmiş zaman ifade eder.

1- لا ile olumsuz olan mazi fiil, mutlak geçmiş zaman ifade eden bir fiile ma'tuf olarak gelirse; أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر (Salih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın duymadığı ve hiç bir beşerin hatırına gelmeyen şeyler hazırladım.) kudsî hadisinde⁴³ ve إنني لم أقتل ابنتك سهواً ولا عمداً ولا جعلت هامته لسيفي غمداً ve

⁴⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzuri'z-Zeheb*, Müessesetü'r-Risâle, ed-Dâru'l-Müttehîde, Beyrut, 1994, s. 43; İbn Akîl, a.g.e., IV, 55; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 513, 515.

⁴¹ el-Galâyîni a.g.e., III, 254; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 370.

⁴² Tevbe, 9/107.

⁴³ el-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992, Tevhîd 35, VIII, 197, 198, Bed'u'l-Halk 8, IV, 86; Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992, Cennet 2, 3, III, 2174, Cennet 4, III, 2175; et-Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünenü't-Tirmîzî*, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992, Tefsîru Sûreti 32, V, 346, Tefsiru Sûreti 56, V, 400; İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992, Zühhd 39, II, 1447; Ahmed b. Hanbel, İbn Muhammed b. Hilâl b. Esed b. İdrîs b. Abdullah, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992, II, 313, 438, 466, 495.

(Oğlunu ne bilmeden, ne de kasıtlı olarak öldürdüm, ne de kellesini kılıcıma kın yaptım.), بلوت من العجائب ما لم يره الراؤون ولا رواء الراؤون (Görenlerin görmediği ve ravilerin rivayet etmediği harikulade şeyler denedim, yaptım.) örneklerinde olduğu gibi. Bu örneklerde görüldüğü üzere, لا ile olumsuzlaştırılan mazi fiiller, geçmiş zaman manasında gelmişlerdir. Kendisinden sonra لا ile birlikte mazi fiillerin kullanıldığı bu cümleler, gelecek zaman ifade etmezler. Çünkü burada لا, atıf harfinden sonra gelip sadece لم veyahut ما gibi olumsuzluk edatların yerini doldurmakta, onların kullanımını telafi etmektedir⁴⁴.

2- لا ile olumsuz olan mazi fiil, لا ile olumsuz olan başka bir mazi fiile atfedilirse⁴⁵; Örneğin: لا خرجت ولا ركبت (Ne çıktım, ne de bindim.) cümlesinde, bir atıf harfinden sonra, لا ile olumsuzlaştırılan mazi fiil, ma'tûf konumundadır ve geçmiş zaman ifade eder. فلا صدق ولا صلى (Ne (Kur'ân'ı) tasdik etti, ne de namaz kıldı.)⁴⁶ ayeti de böyledir.

3- لا ile mazi fiilin arasına başka bir kelime girerse⁴⁷: Örneğin, لا رجلاً ضربت ولا امرأة (Hiç bir adam dövmedim.) cümlesinde لا ile mazi fiilin arası açılmıştır ve geçmiş zaman ifade etmektedir.

Olumsuzluk edatlarından olan ليس ise, genellikle şimdiki zaman manasında gelen bir cümleyi olumsulaştıran bir edattır. Ancak, bir karine ile geçmiş zaman ifadesinde de kullanılabilir⁴⁸. ليس لهذا خلقت ولا بهذا أمرت (Allah, onun gibisini yaratmadı.), (Sen, ne bunun için yaratıldın, ne de bununla emredildin.) örneklerinde olduğu gibi. Bu örneklerde ليس, mazi fiillerle kullanılmıştır ve mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

a5. لعل ve ليت ile Kullanımı

Temenni edatı ليت, mazi fiille birlikte kullanılırsa, mazi fiilin zamanını değiştirmez. Dolayısıyla, burada mazi fiil, yine geçmiş zaman ifade eder. Mazi fiil, ليت ile kullanılınca geçmiş zamanda temenni ifade eder. ليت ile birlikte özellikle كان 'nin kullanımı çoktur. يا ليتني مت قبل هذا و كنت نسياً منسياً (Keşke, bundan önce ölseydim de unutulup giden

⁴⁴ W. Wright, a.g.e., II, 2.

⁴⁵ er-Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn, Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, ed-Dâru'ş-Şâmiye, Beyrut, 1992, s. 753; İbn Yaiş, a.g.e., VIII, 108; er-Razî, a.g.e., I, 104; W. Wright, a.g.e., II, 300.

⁴⁶ Kıyâmet, 75/31.

⁴⁷ er-Râğıb İsfehânî, a.g.e., s. 753.

⁴⁸ İbn Hişâm, Muğnîl-Lebîb, s. 386; İbn Akîl, a.g.e., I, 262, 263; W. Wright, a.g.e., II, 302; el-Hâşimî, a.g.e., s. 144; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 560.

birşey olsaydım.)⁴⁹ يا ليتني كنت تراباً (Keşke, toprak olsaydım.)⁵⁰ يا ليتني قدّمت لحياتي (Keşke, (ebedi) hayatım için birşeyler yapsaydım.)⁵¹ يا ليتني كنت معهم فأفوز فوزاً عظيماً (Keşke, ben de onlarla birlikte olsaydım da büyük bir kazanç elde etseydim.)⁵² ayetlerinde olduğu gibi.

Mazi fiil, terecci edatı نَعَلَّ ile kullanılınca bir eylemin, geçmiş zamanda gerçekleşmiş olması ümit edilir ya da gerçekleştiği zannedilir. لعنه ذهب وزار صديقه (Umulur ki, gitmiştir ve arkadaşını ziyaret etmiştir/Belki de gitmiştir ve arkadaşını ziyaret etmiştir.) örneğinde olduğu gibi. Bu iki edatın mazi fiille kullanımında ifade edilen zaman, mutlaktır. Çünkü, olayın zamanı belirli değil, aksine yakın ya da uzak bir geçmişte gerçekleşmiş olabilir.

a6. Mastar Harfleriyle Kullanımı

Muzari fiili gelecek zamana çeviren mastar harfi أَنْ , mazi fiille kullanıldığı zaman, mazi fiilin ifade ettiği zamanı değiştiremez⁵³. Bu sebeple, أَنْ 'den sonra, gerçekleşmiş eylemlerin anlatılması, mazi fiille sağlanır⁵⁴. سرتني أن قام (Kalkması, beni sevindirdi.) cümlesinde benim sevinmem, onun kalkmasından sonra olmuştur. Yani, mastar harfi أَنْ , kendisinden sonra gelen mazi fiilin geçmiş zaman ifadesini değiştirememiştir. فرحت بأن عاد إلى أهله (Ailesine dönmesine sevindim.) cümlesi için de aynı şeyler söylenebilir.

Zarf manası içermeyen mastar harfi ما 'dan sonra gelen mazi fiil de, mastar edatı أَنْ 'de olduğu gibi, geçmiş zaman ifade eder. ما أحسن ما عرفت الحق (Hakkın bilinmesi ne kadar da hoş.), أعجبتني ما قمت بواجباتك (Ödevlerini yapman hoşuma gitti.) örneklerinde olduğu gibi.

Mazi ve muzari fiilin başında bulunabilen mastar harfi لَوْ ise, وذا-أود-أحب-يحب gibi temenni ifade eden fiillerden sonra kullanılır⁵⁵, fiilin zamanını gelecek zamana çevirir⁵⁶ ve temenni ifade eder. لَوْ 'in sıla cümlesi ما gibidir, ancak لَوْ , zaman zarfının

⁴⁹ Meryem, 19/23.

⁵⁰ Nebe', 78/40.

⁵¹ Fecr, 89/24.

⁵² Nisâ, 4/73.

⁵³ el-Müberra, Ebu'-Abbâs Muhammed b. Yezîd, el-Muktazab, Alemlü'l-Kütüb, Beyrut, ty, III, 48; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 143; er-Razî, a.g.e., II, 387; İbn Akîl, a.g.e., III, 93, 94; el-Hâşimî, a.g.e., s.305; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 419, IV, 282, 297; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 256, 257; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 47.

⁵⁴ W. Wright, a.g.e., II, 25.

⁵⁵ İbn Akîl, a.g.e., I, 140; el-Lübedî, Muhammed Semîr Necîb, Mu'cemu'l-Mustalahâti'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye, Müessesetü'r-Risâle, Dâru'l-Furkân, Beyrut, 1985, s. 16.

⁵⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 419.

yerine geçmez.⁵⁷ يودّ أحدهم لو يُعمر ألف سنة. (Onlardan herbiri bin yıl yaşamayı arzu eder.)⁵⁸ Zeyd kalksın. وددت لو قام زيد. (İsterim ki param olsun.), أودّ لو كان لي مال (Dostlarımı ziyaret etsem istiyorum/İstiyorum ki dostlarımı ziyaret edeyim.), أودّ لو زرت أصدقائي (Faydalı bir işte size katılmak isterim.) (Dostlarımı ziyaret ederim.), أودّ لو أشاركك في عمل نافع (Örneğin, Bütün bu ifadelerde, لَو ve fiilden oluşan müevvel mastarlar, kendilerinden önce gelen cümleye göre gelecek zaman ifade ederler. Şu halde mastar harfi لَو , mazi fiilin zamanını gelecek zamana çevirir.

b. Belirli Geçmiş Zaman الماضي المُعيّن النوع

b1. Belirli Geçmiş Zamanın Karineyle Belirlenmesi

Belirsiz geçmiş zaman ifade eden mazi fiil kalıbının bulunduğu bir cümlede, zamanın belirlenmesi istenirse, zaman ifade eden kelimeler kullanılır⁵⁹: قرأت الكتاب مطلع الفجر (طلوع الشمس) (Kitabı, fecir doğarken (güneş doğarken) okudum.), انتهيت من دراستي الجامعية قبل ما سافرت إلى أمريكا (Üniversite eğitimimi, Amerika'ya gitmeden önce bitirdim.) ya da سافرت إلى أمريكا في السنة الماضية بعد ما انتهيت من دراستي الجامعية (Geçen sene, üniversite eğitimimi bitirdikten sonra, Amerika'ya gittim.), أخبيرني بكل شئ عنها قبيل أن مات (Ölmesinden hemen önce, bana, onun hakkındaki herşeyi anlattı.), بدأت المدرسة إذ وصلت الخامسة من عمري (Beş yaşına ulaştınca okula başladım.), علّمت في هذه المدرسة طيلة ثلاث سنوات (Üç yıl boyunca bu okulda öğretmenlik yaptım.), زرت صديقي المريض كل يوم قبل موته (Hasta arkadaşımı, ölümünden önce her gün ziyaret ettim.), مارأيت الصديق أمس (Arkadaşı, dün görmedim.) örneklerinde olduğu gibi.

Tarih karinesi de geçmiş zamanın belirlenmesinde yardımcı bir rol oynar: قد كتب الرسول إلى ملك الروم كتاباً (Peygamber, Rum kralına bir mektub yazdı.) örneğinde olduğu gibi. Burada تَد edatı, mazi fiili şimdiki zamana yaklaştırırsa da, tarih karinesi onu uzak geçmiş zamana taşır ve belirli geçmiş zaman anlatır.

Yine, لَ zarfı, ikincisinin başladığı anda birincisinin bittiği iki olayın oluşunu ifade etmek için kullanılır⁶⁰. لَ جاءني أكرمته (Bana gelince, ona ikramda bulundum.),

⁵⁷ er-Razî, a.g.e., II, 387.

⁵⁸ Bakara, 2/96.

⁵⁹ A. C. Mansûr, a.g.e., s. 434, 435.

⁶⁰ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 369; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 430.

لما مات أبوه ترك له ثروة طائلة (Saraya varınca, onları Ahmet karşıladı.), لما وصلوا إلى القصر استقبلهم أحمد (Babası ölünce, ona büyük bir servet bıraktı.) örneklerinde olduğu gibi.

Yine, cümle başında ve cümle ortasında kullanılabilen بينا-بينما zaman zarfları⁶¹ da, belirli bir anda meydana gelen olayların anlatımında kullanılabilir: بينما أنا مسافر إذ قابلني صديقي (Halid konuşurken, içeri Ali girdi.), دخل خالد بينا كان علي يتكلم (Yolculuk yaparken aniden arkadaşım ile karşılaştım.) örneklerinde olduğu gibi.

Belirli geçmiş zaman, belirsiz mutlak geçmiş zamanın tersine, belirli bir anda yapılmış ve tamamlanmış ve yine aralıklarla yenilenmiş işleri anlatmaktadır. Geçmiş zamanın belirlenmesinde بعد أن - قبل ما - بُعِدَ ما - قُبِلَ ما - ... السابق - ... الماضي - أولَ من أمس - كما - إذ gibi ifadelerin ya da إذ manasındaki وقت - حين - يوم gibi ism-i zamanların kullanımı çoktur. إذ ve bu manada kullanılabilen وقت - حين - يوم gibi ism-i zamanların mazi fiille kullanıldığında, mazi fiilin geçmiş zaman ifade etmesi, bu lafızların bağlı buldukları asıl cümlenin geçmiş zaman ifade etmesiyle gerçekleşir. وقتُ إذ رأيتك (Seni görünce durdum.), لم أُنْفِ إذ رأيتك (Seni görünce durmadım.) örneklerinde olduğu gibi.

Fakat, şunu da söylemeden geçemeyiz: Dün, evvelki gün, geçen yaz, 1970, bu kış gibi sınırları belli zaman ifadeleri ile kayıtlanmış mazi fiilin belirli geçmiş zaman ifade etmesi kesin bir belirlilik iken, -den sonra, -den hemen önce, -diği zaman gibi manalara gelen zaman edatları ile ifade edilen belirlilik kısmîdir. Örneğin: عاد أمس إلى الوطن وفد الطلاب الذين سافروا إلى أوروبا للدراسة في الصيف الماضي (Geçen yaz Avrupa'ya araştırma için giden öğrenci heyeti, dün ülkeye döndü.), عاد إلى الوطن وفد الطلاب الذين سافروا إلى أوروبا حين انتهوا من دراساتهم (Avrupa'ya araştırma için giden öğrenci heyeti, araştırmalarını bitirince yurda döndüler.) gibi. İkinci cümlede, yurda dönme zamanı, araştırmanın bitirilmesi zamanıyla belirlilik kazanmaktadır. Ancak, araştırmanın bitirilme zamanı belirli olmadığından buna bağlı olarak yurda dönme zamanı da kesin bir belirlilik ifade etmemektedir.

b2. Belirli Geçmiş Zaman İfade Eden Nakıs Fiiller

ظل - أصبح - بات - أضحى - أمس nakıs fiilleri, ifade ettikleri vakitlerde isimlerinin haberleriyle nitelenmesini (vasfedilmesini) anlatır, isimlerinin bu vakitlerdeki durumlarını

⁶¹ Kahire Arap Dil Kurumunun 45. dönem 9. ve 32. oturumunda alınan karar. Bkz.: M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., II, 765.

bildirir⁶². Yani, belirli bir vakitte gerçekleşmiş olayların anlatımında kullanılır, belirli geçmiş zamanı ifade ederler⁶³: بات الحارس وانفاً (Bekçi, gece boyunca ayakta idi.), أضحى العامل نشيطاً (İşçi, kuşluk vakti hareketliydi.), أصبح الرجل مُتعباً (Adam, sabah vakti yorgun idi.), ظلّ زيد متفكراً (Zeyd, bütün gün düşünceliydi.), أمسى أبي مستريحاً (Babam, akşamleyin rahat idi.) örneklerinde olduğu gibi.

Dikkat edilirse, أمسى akşam vakti, أصبح sabah vakti, بات gece vakti, أضحى kuşluk vakti, ظلّ ise gündüz vakti olmuş, devam etmiş bir durumu ifade etmektedir. كان في جميع الليل كذلك (Zeyd, bütün gece üzüntülüydü.) cümlesinin manası, ظلّ زيد متفكراً (Bütün gece, böyleydi.) şeklindedir. Yine ظلّ زيد متفكراً ifadesinin manası, كان في جميع النهار كذلك (Bütün gün, böyleydi.)⁶⁴ şeklindedir.

أمسى-أضحى-أصبح fiilleri merfûuyla (failiyle) yetinip tam fiil olarak da kullanılabilirler ve delalet ettikleri vakitlere girmek manasına gelirler⁶⁵. Bu durumda, habere ihtiyaç duymazlar ve belirli geçmiş zaman değil, mutlak geçmiş zaman ifade ederler. Yani, gündüzün, geceleyin, sabahleyin gibi zarf manalarını yitirirler. Örneğin: بحثنا المسائل العائلية في الاجتماع الذي عقدنا في بيتنا حتى أصبحنا (Uyuyan kuşluk vaktine girdi), (Evimizde yaptığımız toplantıda kuşluk vaktine girene kadar, aile sorunlarını ele aldık.), أمسيتُ وأنا مُتعب. أصبحتُ وأنا مستريح. (Yorgun olarak akşama girdim. Dinlenmiş olarak sabaha girdim.), نسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون (O halde, akşama girdiğinizde ve sabaha erdiğinizde Allah'ı tesbih edin.)⁶⁶ ifadelerinde olduğu gibi. Yine ظلّ de "uzadı, devam etti" manasında tam fiil olarak⁶⁷ mutlak geçmiş zaman manasında kullanılır. ظلّ الحرّ (Sıcaklık uzadı, devam etti.), ظلّ الطلاب في الصفّ حتى نزع الجرس (Öğrenciler, zil çalıncaya kadar sınıfta kaldılar.) örneklerinde olduğu gibi.

Ayrıca diğer bütün nakıs fiiller, ister başlama, ister süreklilik, isterse de bir halden bir hale dönüşüm ifade etsinler, tam fiil olarak kullanılınca, daha önce sahip oldukları mana ve özellikleri yitirirler; sadece olayın mutlak geçmiş zamanda olduğunu ifade ederler. Örneğin, أخذ يكتب cümlesinde olduğu gibi, haberleri sadece muzari fiil olarak

⁶² İbn Yaîş, a.g.e., VII, 90, 103-109; er-Razî, a.g.e., II, 277, 294, 295; İbn Akîl, a.g.e., I, 268; el-Hâşimî, a.g.e., s. 144; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 554, 555.

⁶³ A. C. Mansûr, a.g.e., s. 433.

⁶⁴ er-Razî, a.g.e., II, 294, 295.

⁶⁵ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 103-109; er-Razî, a.g.e., II, 290-295; İbn Akîl, a.g.e., I, 268, 279; el-Hâşimî, a.g.e., s. 143; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 554, 555.

⁶⁶ Rûm, 30/17.

⁶⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 554.

gelen başlama fiilleri, haberlerinin muzari fiil olarak gelmediği durumlarda tam fiil olurlar. أخذ يكتب (Yazmaya başladı.) ifadesinde hâlâ yazmakta olduğu manası varken, tam fiil olarak kullanılınca, hâlâ ifadesini kaybeder. Örneğin: أخذ في الكتابة (Yazmaya başladı.) cümlesinde şuan yazıyor olduğuna dair hiç bir belirti yoktur. Burada أخذ fiili mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

c. Yakın Geçmiş Zaman الماضي القريب

c1. تد ile Kullanımı

تد mazi fiili, kendisinden önce تد gelince yakın geçmiş zamanı, yani henüz bitmiş bir olayı ifade eder. Çünkü, تد harfi, mazi fiilin geçmiş zaman ifadesini şimdiki zamana yaklaştırır⁶⁸. İbn Uşfûr, bu durumu, "eğer kase, olumlu ve çekimli bir mazi fiille cevaplandırılır ve zamanı şimdiki zamana yakın olursa لقد, şimdiki zamana uzak olursa, sadece lam (ل) getirilir" diyerek açıklamaktadır⁶⁹. تالله لقد أترك الله علينا (Allah'a yemin ederiz ki, Allah, seni bizden üstün kıldı-seni bize tercih etti.)⁷⁰ ayetindeki mazi fiil, şimdiki zamana yakın geçmiş zaman manasında gelmiştir.

Mazi fiilin başına gelen تد harfi, yakın geçmiş zaman ifade ettiği gibi yine beklenti ve kesinlik de ifade eder⁷¹. تد 'ın ifade ettiği beklenti, mazi fiilin ifade ettiği eylemin haber verilmeden önceki beklentisidir. Daha doğrusu mazi fiil, تد ile birlikte bu beklentiye cevap olarak gelir: قد قامت الصلاة (Namaz başlamıştır.), قد ذكرنا وزارة جدّهم خالد بن يرمك في أيام المنصور و نذكر ههنا وزارة الباقر (Dedeleri Hâlid b. Yermuk'un Mansûr günlerindeki (dönemindeki) bakanlığını anlattık. Şimdi ise diğerlerinin bakanlığını anlatacağız.), إذ ابتك قد مات (Kızın (artık) öldü.) örneklerinde ve قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها وتشتكي إلى الله (Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayet eden (kadın)ın sözünü işitti.)⁷², قد أفلح المؤمنون (...müminler

⁶⁸ el-Curcânî, Ebu Bekr Abdu'l-Kâhir b. Abdi'r-Rahmân b. Muhammed, **Kitâbu'l-Muktasid fi Şerhi'l-İzâh**, yy, ty, II, 914; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 110, 111, 147; er-Razî, a.g.e., I, 212; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 228, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb**, s. 38, 48; W. Wright, a.g.e., II, 3, 4; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 52, 661; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 160; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 100; C. Mattar, a.g.e., s. 114; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 26-29; Temmâm Hassân, s. 245; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 185; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 430, 433, 443.

⁶⁹ İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 229; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 27.

⁷⁰ Yûsuf, 12/91.

⁷¹ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 111, 147; er-Razî, a.g.e., I, 267, II, 223, 387, 388; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 228, 231, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb**, s. 38, 48; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 160; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 26.

⁷² Mücâdele, 58/1.

kurtulmuştur.)⁷³ فدلح من زكأها (Onu temizleyen kurtulmuştur.)⁷⁴, ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت ولميأ durumdasınız.)⁷⁵ ayetlerinde olduğu gibi. Bütün bu ifadelerde yakın geçmiş zaman ve geçmiş temenni ifadesi bulunmaktadır. Ancak buradaki temenni, sözüün söylenmesinden önceki temennidir ki, bu sebeple beklenti içinde olana bu edatla (فد ile) cevap verilir.

قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا (Onlar: Evet, bize uyarıcı geldi. Biz de onları yalanladık, dediler.)⁷⁶ لقد جاءت رسل ربنا بالحقّ (Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirdiler.)⁷⁷ ayetlerinde ve وقد بدأ نشاطه الأدبي في سن مبكرة وذلك بكتابة المقالة والترجمة (Edebi çalıőmasına erken yaőta, makale yazarak ve tercüme yaparak başlamıştır.) ifadesindeki mazi fiillerin başına gelen فد edatı ise, kesinlik manası vermektedir.

Sadece kesinlik ve yaklaőtırma da ifade edebilir. Beklenti içinde olmayana, قد ركب الأمير (Prens, kesinlikle binmiőtir.) denilmesi gibi⁷⁸. Bu ifade, prensin bineceği hakkında hiç bir beklentisi olmayan kişiye söylenmiştir. Sadece, prensin yakın geçmişte bindiği anlatılmak istenmiőtir.

فد edatı ile birlikte mazi fiilin kullanıldığı bir cümleye الآن-الساعة gibi kelimeler ilave edilerek⁷⁹, cümlenin yakın geçmiş zaman ifadesi tekid edilir. قد قام الآن أو الساعة (Şimdi ya da Şuan kalktı.) örneğinde olduğu gibi.

Yakın geçmiş zamanda meydana gelmiş olayların anlatımında kullanılan قد فعل kalıbı, etkileri şimdiki zamanda hâlâ hissedilen eylemlerde gelir⁸⁰. قد اكلت (Yedim.) cümlesi Şuan a değilim manasındadır.

فد edatı, mazi fiilin başına geçip, olayın geçmiş bir eylemden önce gerçekleşmiş olduğunu da ifade edebilir⁸¹. Bu durum, özellikle hâl cümlesinde söz konusudur. Örneğin: عاد من أمريكا وقد حصل على الدكتوراه (Amerika'dan doktorasını elde etmiş olarak

⁷³ Mü'minûn, 23/1.

⁷⁴ Őems, 91/9.

⁷⁵ Bakara, 2/65.

⁷⁶ Mülk, 67/9.

⁷⁷ A'râf, 7/43.

⁷⁸ er-Razî, a.g.e., II, 388.

⁷⁹ İbn Yaïő, a.g.e., II, 66.

⁸⁰ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 164.

⁸¹ W. Wright, a.g.e., II, 4, 5, 6; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29, 30.

döndü.), رأيتُه قد ضحك (Onu gülmüş gördüm.) gibi. Bu örneklerde hâl cümlesinde قد ile birlikte yer alan mazi fiillerin ifade ettiği olaylar, daha önce gelen fiillerin ifade ettiği olaylardan daha önce gerçekleşmiştir. Birinci örnekte diploma alma olayı Amerika'dan dönmeden hemen önce, ikinci örnekte de gülme eylemi onu görmenden hemen önce gerçekleşmiştir.

قد فعل kalıbının olumsuzu, لم يفعل şeklinde⁸². ما فعل şeklinde olduğunu söyleyenler de vardır⁸³. Her ikisi de doğru olmakla birlikte, aralarında küçük bir fark vardır. ما فعل ifadesi, yakında yapmadı manasına gelirken, لم يفعل ifadesi, henüz yapmadı manasındadır ve yapma beklentisi de ifade etmektedir. (Üniversite eğitimlerini bitiren yabancı öğrenciler, henüz ülkelerine dönmediler.) ifadesinde ülkelerine yakın gelecekte dönecekleri vurgulanmaktadır. ما أمطر السماء (Yakında yağmur yağmadı.) cümlesinde ise, yakın gelecekte bir yağmur beklentisi yoktur. Günümüz fasih arapçasında yaygın olan kullanım ise, لم يفعل şeklindedir⁸⁴. Yukarıdaki cümlelerdeki olumsuzluk, لم يفعل ile de verilmektedir. لم يرجع الطلاب الأجانب الذين انتهوا من دراساتهم الجامعية إلى بلادهم (Üniversite eğitimlerini bitiren yabancı öğrenciler, henüz ülkelerine dönmediler.), لم يُمطر السماء (Yakında yağmur yağmadı.) gibi.

Netice olarak, قد فعل kalıbı, her nerede kullanılırsa kullanılsın, yakın geçmiş zaman ifade eder. Yakın geçmiş zaman ifadesi, bazen kendisinden önceki zamana, bazen de konuşma vaktine göredir. Sadece kesinlik ifade ettiği cümlelerde bile, bizce yakın geçmiş ifadesi vardır. Bu durumda, olayın daha yeni olmuş gibi zihinde canlı olduğu, unutulmadığı hissi verilir. Yukarıdaki bütün cümleler, buna örnek olarak gösterilebilir.

c2. Olumsuzluk Edatı ما ile Kullanımı

Yukarıda belirttiğimiz üzere قد فعل kalıbının olumsuz şekli olan ما فعل kalıbı, olumsuz yakın geçmiş zaman için kullanılır⁸⁵: ما أمطر السماء ولا نزل الثلج (Ne yağmur yağdı, ne

⁸² Sîbeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, Mektebetü'l-Hâncı, Kahire, 1982, 1983, III, 117, IV, 223; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 110, 111, 147; es-Suyûtî, Ebu'l-Fazl Abdurrahman b. el-Kemâl Ebu Bekr Cemâleddîn, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1993, I, 267, ikinci cüz; Temmâm Hassân, a.g.e., s. 248.

⁸³ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 53; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 165, 184, 185.

⁸⁴ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 184.

⁸⁵ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer el-Hârezmî, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Fikr, yy, 1977, II, 388; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 53; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 165.

de kar.), ما كتبنا التقارير المطلوبة حتى الآن (Şu ana kadar, istenen raporları yazmadık.) örneklerinde olduğu gibi olumsuzluk edatı ما , mazi fiilin ifade ettiği bir oluş ya da kılışı, yakın geçmişte olumsuzlaştırmaktadır.

Sîbeveyh, ما فعل kalıbının olumsuzunun ما فعل olduğunu ve والله لقد فعل 'nin olumsuzu için والله ما فعل şeklinde denildiğini zikrederek⁸⁶ ما فعل kalıbının yakın geçmiş zaman ifadesine değinmektedir. İbn Uşfûr da والله لقد فعل kalıbının yakın geçmiş zaman ifade ettiğini söylemektedir⁸⁷.

c3. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Mazi fiil, hâl cümlesinde yakın geçmiş zaman ifade eder. Çünkü قد 'lı mazi fiil, yakın geçmiş zaman ifade ettiği için hâl cümlesinde kullanılabilir⁸⁸. جاء زيد قد ضحك (Zeyd, gülmüş olarak geldi.), جاء علي وقد علاه الشيب (Ali saçı ağarmış (yaşlanmış) olarak geldi.) örneklerinde olduğu gibi.

Basrîlere göre, hâl olarak gelen mazi fiil ya zahiren ya da takdiren قد 'la birlikte gelmesi gerekirken, Kûfîlere göre, قد 'sız olarak da gelebilir ve قد takdir etmeye gerek yoktur⁸⁹. Bu ifade, hâl olarak gelen mazi fiilin, ister قد 'lı, ister قد 'sız gelsin her zaman, kendisinden önceki cümleye göre, yakın geçmiş zaman ifade ettiğini gösterir. أو جاؤكم حصرت صدورهم (Ya da yürekleri sıkılmış olarak size geldiler.)⁹⁰, قالوا وما لنا ألقا نقاتل في سبيل الله وقد أخرجنا من ديارنا وأبنائنا (Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz halde Allah yolunda neden savaşmayalım, dediler.)⁹¹ ayetlerinde olduğu gibi.

قد ile ya da قد 'sız olarak hâl cümlesinde gelen mazi fiilin etki ve sonuçları, kendisinden önceki cümlenin zamanı açısından hâlâ hissedilir niteliktedir. Örneğin, جاء زيد قد ضحك (Zeyd, gülmüş olarak geldi.) cümlesinde hâl olarak gelen fiilin ifade ettiği gülme eylemi, Zeyd'in gelmesinden önce olmuş olsa da, gülmenin belirtileri hâlâ vardır, gülme eyleminin yakın bir geçmişte gerçekleştiği yüz hatlarından anlaşılmaktadır.

⁸⁶ Sîbeveyh, a.g.e., III, 117.

⁸⁷ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 229; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 27.

⁸⁸ İbn Yâîş, a.g.e., II, 66.

⁸⁹ İbn Yâîş, a.g.e., II, 66, 67; er-Razî, a.g.e., I, 213; İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 229.

⁹⁰ Nisâ, 4/90.

⁹¹ Bakara, 2/246.

c4. Arz ve Tahdid Edatları ile Kullanımı

Bir şeyin yapılmasını yumuşakca istemek anlamına gelen arz ve sıkıntı verecek şekilde ısrarlı bir biçimde istemek anlamına gelen tahdid (teşvik)⁹² edatları, هَلَّا-لَوْلَا-لَوْمًا-أَلَّا 'dır⁹³. Bu edatlar, mazi fiilden önce kullanıldığı zaman, yergi (muhatabın gerçekten terk ettiği ya da terk ettiği düşünülen şeyden dolayı azarlanması, yerilmesi) ve pişmanlık duyurma ifade ederler⁹⁴. لَوْلَا عَاقِبَتِمْ الْمَجْرِمِينَ فَيَسُودَ الْأَمَانُ (Suçluları cezalandırırsaydınız da, güvenlik hakim olsaydı ya!), لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ (Ona dört şahit getirseydiler ya!)⁹⁵, لَوْلَا ضَرَبْتَ اللَّصَّ (Hırsız dövseydin ya!), هَلَّا حَفِظْتَ دَرَسَكَ (Dersini, ezberleseydin ya!), أَلَّا أَكْرَمْتَ زَيْدًا وَلَوْ مَا ضَرَبْتَ عَمْرًا أَي لَأَيَّ شَيْءٍ مَا ضَرَبْتَهُ (Zeyd'e ikram etseydin ve Amr'ı dövseydin ya! Yani, onu ne sebeple dövmedin?) örneklerinde olduğu gibi.

Bu edatlarla, yerme ifadesi kastedilince, görüldüğü gibi mazi fiil kullanılmaktadır. Çünkü, yerme sadece olmuş şeyden dolayı yapılır⁹⁶. Mazi fiil ile kullanılan teşvik edatları, genellikle gelecek zamanda tedariki mümkün bir şeyi geçmiş zamanda terk etmesinden dolayı, muhatabı yermeye de kullanılır⁹⁷. Örneğin: لَوْلَا زَرْتَنِي (Beni ziyaret etseydin ya! Beni, niçin ziyaret etmedin?) gibi. Bu anlatımda, gelecekte beni ziyaret ederek, bunu telafi et, manası da vardır. Ancak, bu edatların birinden sonra mazi fiil gelip yerme ifade etmeyebilir de. لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ (Beni yakın bir süreye kadar ertelesen, bana az bir süre tanısan ...) ⁹⁸ ayetinde olduğu gibi. Burada mazi fiil, muzari fiil olarak te'vil edilmektedir⁹⁹.

Arz ve tahdid edatları, yerme için mazi fiille kullanılırken ifade ettiği zaman, yakın geçmiş zamandır. Çünkü yerme, geçmiş zamanda ve hatırlanan bir olayda olur. Çok uzak

⁹² İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 97; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 369; el-Lubedî, a.g.e., s. 74; M. Ahmed Nahle, **İlmu'l-Ma'âni fi'l-Belâğati'l-Arabiyye**, Dâru'l-Ulûmî'l-Arabiyye, Beyrut, 1990, s. 101, 102.

⁹³ er-Razî, a.g.e., I,176, II, 387; İbn Akil, a.g.e., IV, 56; el-Ezherî, a.g.e., II, 263; el-Hâşimî, a.g.e., s. 363; Abbâs Hasan, IV, 512, 513; el-Lübedî, a.g.e., s. 74; M. Ahmed Nahle, a.g.e., s. 102; M. Altuncu, R. el-Esmer, I, 155, 206, 275.

⁹⁴ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 144; el-Kazvîni, a.g.e., s. 130,131; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 361-364; İbn Akil, a.g.e., IV, 56; W. Wright, a.g.e., II, 310, 311; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 514, 515; M. Ahmed Nahle, a.g.e., s. 102; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 206, 533.

⁹⁵ Nûr, 24/13.

⁹⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 514.

⁹⁷ er-Razî, a.g.e., II, 387.

⁹⁸ el-Munâfikûn, 63/10.

⁹⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 144; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 514; M. Ahmed Nahle, a.g.e., s. 102; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 533.

geçmişte meydana gelen bir eylemden ötürü yeriliyor ise, bu durumda, uzak geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman konumuna konulmuş olur.

d. Bitmiş Geçmiş Zaman (الماضي المنقطع)

Bitmiş geçmiş zamandan kasıt, şimdiki zamanla ilgisi kopmuş geçmiş zamandır. Bitmiş geçmiş zamandan çok, fiilin oluş gerçeği ve neticesi önemlidir. Tarihin de önemli olduğu vurgulanmak, fiilin gerçekleştiği zaman üstünde yoğunlaşmak istenirse, mazi fiilin yalın olarak kullanılması daha uygundur. ۱۹۸۷ و ۱۹۸۶ و ۱۹۸۵ ذهب إلى مصر في (1985, 1986, 1987 yıllarında Mısır'a gittim.), كنت قد ذهبت إلى مصر ثلاث مرات (Mısır'a üç kez gitmiştim.), örneklerinde olduğu gibi.

Pluperfect ifadesi için gelen bu üç kalıp (كان قد فعل- كان قد فعل- قد كان فعل) 100, bazı kitaplarda 101 الماضي البعيد 'in yakınlaştırma fonksiyonu görmezlikten gelinerek sadece الماضي البعيد başlığı altında incelenmiştir.

مات الرشيد بطوس وكان خرج إلى خراسان لمحاربة رافع بن الليث وكان رافع هذا قد خرج و خلع الطاعة و تغلب على سمرقند (Reşid Tûs'ta öldü. Râfi' b. el-Leys'le savaşmak üzere Horasan'a doğru yola çıkmıştı. Çünkü, Râfi' isyan etmiş ve Semerkant'ı ele geçirmişti.), وبعد أن حُلَّت بقايا الطعام التي وُجِدَت في معدته أتضح أنه لم يكن قد مات غرقاً وإنما مات مسموماً (Midesinde bulunan yemek artıkları incelendikten sonra, boğularak ölmüş olmadığı, bilakis zehirlenerek öldüğü ortaya çıktı.) örneklerindeki كان قد فعل- قد كان فعل kalıpları, şimdiki zamanla ilgisi kopmuş, bitmiş geçmiş zaman ifadesine örnek olarak verilmektedir. Bitmiş geçmiş zaman için الماضي الأكمل ifadesi de kullanılmaktadır¹⁰².

d1. Bitmiş Uzak Geçmiş Zaman (الماضي البعيد المنقطع)

Olumsuzu لم يكن فعل şeklinde olan كان فعل kalıbı da, كان قد فعل- قد كان فعل gibi uzak geçmiş zamanı, şimdiki zamanla ilgisi kopmuş geçmiş zamanı ifade eder¹⁰³. Ancak, diğer iki kalıbın farkı, kendisinden önce meydana gelmiş olaya çok yakın, hemen öncesinde olmuş bir oluş anlatmasıdır. كان فعل ise, kendisinden önce gerçekleştiği eylemin uzak

¹⁰⁰ W. Wright, a.g.e., II, 4, 5, 6; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 104, 105; David Cowan, *Modern Literary Arabic*, Cambridge University Press, London, s. 62.

¹⁰¹ D. Cowan, a.g.e., s. 62; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 430, 432, 434.

¹⁰² eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 10, 11; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., II, 540.

¹⁰³ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 245-250; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 430, 432, 434.

geçmişindeki oluşlar ifade edilir: كُنَّا شَرِبْنَا الْفَهْوَةَ مَعًا (Beraber kahve içmiştik.), لَمَّا وَصَلْتُ إِلَى الْبَيْتِ كَانَ أَبِي غَادِرًا (Eve vardığımda babam çoktan evi terketmişti.), كَيْفَ تَعْرِفُ هَذَا • وَلَمْ أَكُنْ أَخْبَرْتُكَ بِشَيْءٍ عَنْهُ (Bunu nasıl bilirsin? Oysa, ben onun hakkında sana hiçbirsey anlatmamıştım.) örneklerinde olduğu gibi. Bu örneklerdeki bitmiş geçmiş zaman ifadesi, ister konuşma anına göre olsun, ister kendisinden sonra gerçekleşen eyleme göre olsun uzaktır, yani bitmiş uzak geçmiş zamanı ifade etmektedir.

Bu üç kalıp arasında, نَدَى 'ın ifade ettiği yakınlık manasından başka bir fark yoktur. Belki de bu sebeple, her üç kalıp, uzak geçmiş zaman adı altında ele alınmıştır. Konuşma dilinde ve yazımda نَدَى 'ı kullanımı daha yaygındır.

d2. Bitmiş Yakın geçmiş Zaman (الماضى القريب المنقطع)

Olumsuzu لم يكن قد فعل olan ve كان قد فعل kalıpları, geçmiş zamanda gerçekleşen bir olaydan daha önceki bir zamanda meydana gelmiş bir olayı, yani bitmiş yakın geçmiş zamanı anlatır¹⁰⁴. Geçmiş bir olaydan hemen önce gerçekleşen bir olayı ifade eder: كان قد فارق الحياة حين وصل رجال الإسعاف (Yardım ekibi vardığında, hayatını kaybetmişti.), كنت قد أكلت لما وصل الفلاح (Çiftçi geldiğinde, ben (yemeğimi) yemiştim.), أَخْبَرْتُ الرَّجُلَ أَنِّي لَمْ أَكُنْ قَدْ رَأَيْتَهُ مِنْ قَبْلِ (Varmamdan önce, çıkmış değildi.), لَمْ يَكُنْ قَدْ خَرَجَ قَبْلَ وَصُولِي (Adama, onu daha önce görmüş olmadığımı söyledim.), وَلَمْ يَكُنِ الْوَزِيرُ قَدْ أَعْلَنَ قَبْلَ مَغَادِرَتِهِ أَبْلَادَ أَنْ كَانَتْ مَحَادِثَاتِهِ مَعَ الْوَلَايَاتِ الْأَمْرِيكِيَّةِ سَتَشْتَمِلُ الْمَعُونَاتِ الْعَسْكَرِيَّةِ (Bakan, ülkeden ayrılmasından önce, A.B.D. ile yapacağı görüşmelerinin askeri yardımları kapsayacağını açıklamış değildi.) örneklerinde olduğu gibi.

قد فعل kalıbının, hâl cümlesinde gelince, öncesinde gelen cümlelerin içerdiği manadan daha önce gerçekleştiğini, yani bitmiş yakın geçmiş zaman ifade ettiğini daha önce zikretmiştik. أَخْرَجَهُ وَقَدْ عُمِيَ (Onu, körleştirilmiş olarak çıkardı.) örneğinde olduğu gibi.

Bunların dışında, فعل basit mazi fiili de, cümlelerin akışından anlaşılacağı üzere meydana gelmiş bir olaydan daha önceki bir olayı ifade edebilir: عَرَضَ عَلَيْهِمْ مَا أَمْرُهُ بِهَ الْمَأْمُونِ

¹⁰⁴ Antoine C. Mattar, *La Traduction Pratique Français-Arabe, Arabe-Français*, Dar el-Machreq, Beyrouth, 1978, s. 93, 94; Temmâm Hassân, a.g.e., s. 245-250; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 167, 168.

(Onlara, Me'mun'un kendisine emrettiği şeyleri arz etti.), جلس حيث جلس أبوه (Babasının oturduğu yere oturdu.) örneklerinde olduğu gibi.

Şu cümleye dikkat edersek قد فعل ile كان قد فعل ve قد كان فعل arasındaki kullanım farkı anlaşılacaktır. قد كنت أكلت أو كنت قد أكلت ifadesi "Yemiştim" manasına, قد أكلت ifadesi ise "Yedim, yemiş bulunmaktayım" manasına gelir ve yemiştim manasında şu an aç olabilirim hissi varken, ikinci cümledeki yedim, yemiş bulunmaktayım ifadesinde şu an tokum manası çıkmaktadır. كان قد فعل ile قد كان فعل kalıbının kullanıldığı cümlelerde şimdiki zamanla ilişkilik ifadesinin olmadığı unutulmamalıdır.

ظل- أصبح- بات- أضحى- أمسى nin kardeşlerinden olan كان fiillerinin haberleri, 105 ve bu durumda ile birlikte mazi fiil şeklinde gelebilir 'de olduğu gibi ancak كان 'nin zaman ifadesini, yani bitmiş yakın geçmiş zamanı içerirler. Çünkü, bu durumda كان... في الليل أو المساء أو الصباح أو النهار أو الضحى manasına gelirler¹⁰⁶. أصبح الرجل قد استراح (Adam sabahleyin dinlenmişti.) gibi. Bu ifadenin manası كان الرجل قد استراح في الصباح şeklindedir.

e. Şimdiki Zamana Bitişik Geçmiş Zaman (الماضي المتصل بالحال)

e1. منذ ve مذ ile Kullanımı

منذ ve مذ ; müfret isim, fiil cümlesi ya da isim cümlesinden önce gelir¹⁰⁷ ve sonu konuşma vaktine kadar uzayan zamanı belirlemek için kullanılır¹⁰⁸. Bu edatlar, kendilerinden sonra gelen kelime ya da cümle şimdiki ânı ifade ederse في manasında, geçmiş zamanı ifade ederse من manasında olurlar¹⁰⁹. Şu örneklerde منذ ve مذ , في manasındadır: ما رأيته مذ يومنا أي في يومنا (Onu bugün görmedim.), ما رأيته منذ أو مذ ليلتنا (Onu bu gece görmedim.), ما رأيته منذ الليلة أي في الليلة (Onu, bu gece görmedim.), ما رأيته مذ الساعة أي في هذه الساعة الحاضرة (Onu, şu saat görmedim.). Şu örneklerde ise من manasındadır: ما زلت أبعي المال مذ أنا يافع (Gençliğimden beri mal istemekteyim.), ما صادفته منذ تفارقنا أو مذ رحل (Onunla ayrılmamızdan bu yana ya da yolculuk etmesinden bu yana karşılaşmadım.), ما رأيته مذ يوم الأحد أو منذ يومين (Onu pazar gününden beri ya da iki

¹⁰⁵ el-Hâşimî, a.g.e., s. 146; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 210.

¹⁰⁶ er-Razî, a.g.e., II, 277, 294, 295; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 33, 34.

¹⁰⁷ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 441, vd.; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 149, 335.

¹⁰⁸ er-Razî, a.g.e., II, 119, 120.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 441; İbn Akîl, a.g.e., III, 11, 31; el-Hâşimî, a.g.e., s. 271.

gündür görmedim.), ما رأيته مذ يوم الجمعة أي من يوم الجمعة (Onu, cuma gününden beri görmedim.).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, منذ ve مذ edatlarından sonra gelen ifadeler ya geçmiş zaman ya da şimdiki zaman anlamını yansıtmaktadır. Yine yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, منذ ve مذ lafızları ister في , isterse من manasında olsun, yer aldıkları cümledeki mazi fiilin zamanını şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman ile sınırlandırır. Örneğin "Onu bu gece görmedim" cümlesindeki "görmeme" eylemi geçmiş bir zamanı ifade etmekle birlikte bu eylem şu an da devam etmektedir. Yani görmeme olayı şimdiki zamanı da içine alan geçmiş zamanda meydana gelmiştir. Bu sebeple, gelecek zaman ifade eden bir cümlede, لا أراه منذ أو منذ غد, şeklinde kullanılamaz. Çünkü, yarından beri onu görmedim demek yanlış olur.

e2. نطأ ile Kullanımı

نطأ ; olumsuzluktan sonra kullanılan ve tüm geçmiş zamanı kapsayan bir zaman zarfıdır¹¹⁰. Örneğin: ما فعلته نطأ. ما رأيته نطأ. (Onu, hiç yapmadım-Onu, hiç görmedim.) gibi. Ancak, az da olsa lafız ve manaca olumlu cümlelerde de kullanılmaktadır¹¹¹. كنت أراه نطأ. (Onu, hep görürdüm.), هل رأيت الذئب نطأ. (Hiç, kurt gördün mü?) örneklerinde olduğu gibi.

ما فعلته مذ أن خلقتُ إلى الآن ما فعلته نطأ cümlesinin manasının (Yaratıldığımdan şu âna kadar, onu yapmadım.) şeklinde olduğu söylenmiştir¹¹². Bu ifadeden. نطأ 'nun kullanıldığı cümlelerin zamanının, şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman olduğu anlaşılmaktadır.

e3. مازال vb. Kalıpların Kullanımı

مازالتك- ما برح- ما فتى- مازال fiilleri, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesinin başına gelerek, şimdiki zamana bitişik olarak devam eden geçmiş zamanı ifade ederler¹¹³. Aynı ifade için, bu fiillere ما وى ve ما رام fiilleri de eklenmektedir¹¹⁴.

¹¹⁰ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 108; er-Razî, a.g.e., II, 124; Ahmed b. Yûsuf, *Umdetu'l-Huffâz fi Tefsiri Eşrafi'l-Elfâz*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1993, III, 376; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 233; el-Hâşimî, a.g.e., s. 207; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 149.

¹¹¹ er-Razî, a.g.e., II, 124.

¹¹² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 233; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 439.

¹¹³ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 562; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 271, 272; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 431, 433.

¹¹⁴ er-Razî, a.g.e., II, 291; el-Hâşimî, a.g.e., s. 144.

Olumsuzluk harfiyle kullanılması şartıyla bu fiillerin tüm çekimleri (olumsuz mazi, olumsuz muzari ve nehy uslûbları) şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman için kullanılırlar. Yani, geçmiş zamanla şimdiki zamanı birbirine birleştirir, hâlâ devam etmekte olduğunu ifade eder: *ما زال حسن ذاهباً* (Hasan, hâlâ gitmekte.), *لم يزل حسن يذهب* (Hasan, hâlâ gitmekte.), *ما زال أخي مقيماً في لندن منذ سنة ١٩٩٢* (Hâlâ, yaşamakta, hâlâ yaşıyor.), *لا يزال حياً* (Hâlâ ağlamakta.), *ما برحت تبكي* (Hâlâ ağlamakta.), *ما فتئت خديجة تعمل منذ ثلاث ساعات* (Hatice, üç saattir çalışmaktadır.) örneklerinde olduğu gibi. Ancak, emir ve nehy uslûbunda şimdiki zamana bağlı geçmiş zamana, ayrıca gelecek zaman da eklenir.

ما زال ve *ما ولى* - *ما انفك* - *ما برح* - *ما فتى* - *ما زال* fiilleri, konuşma zamanına bitişik geçmiş zaman ifade etmekle birlikte, bu fiillerin sürekliliği, konuşma zamanından uzun ya da kısa bir süre sonra kesilebilir, ya da tamamen sonsuz olabilir¹¹⁵. *ما زال الله رحيماً بعباده* (Allah, kullarını esirgeyicidir.), *ما زال الفيل كبير الأذنين* (Fil, uzun kulaklıdır.) örneklerindeki süreklilik sonsuz iken, *ما انفك الخطيب متكلماً* (Hatib, hâlâ ayaktadır.), *لا يفتأ الحارس واقفاً* (Bekçi, hâlâ ayakta.), *لم يرح المريض يتألم* (Hasta, hâlâ acı çekmektedir.) örneklerindeki süreklilik geçicidir.

Dikkat edilirse bu fiiller, geçmişte başlamış ve henüz bitmemiş olayların anlatımında kullanılmaktadır. "Hâlâ" ve "...mektedir" manalarına gelmektedir.

e4. صار vb.Fiillerin Kullanımı

Bir durumdan, diğer bir duruma dönüşmek anlamına gelen, nakıs fiil olarak mübteda ve haberin başında kullanılan *صار* fiilinin haberi, konuşma vaktine kadar uzamış geçmiş zamanı ifade eder¹¹⁶. Örneğin: *صار الماء بخاراً* (Su buharlaştı), *صار السباح يقفز* (Yüzücü artık atlıyor.) örneklerinde, buharlaşma ve atlama, bu sözün söylenme anında mevcuttur, mevcut olmalıdır¹¹⁷. Yine, *أصبح زيد غنياً* (Zeyd, zenginleşti.) örneğinde Zeyd'in zenginliği, konuşma anında bitmiş değil, aksine, hâlâ devam etmektedir¹¹⁸.

¹¹⁵ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 562.

¹¹⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 547, 556.

¹¹⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 556.

¹¹⁸ İbn Yaş, a.g.e., VII, 103.

أَصْرَ-رَجَعَ-عَادَ-اسْتَحَالَ-حَارَ-قَعَدَ-ارْتَدَّ-نَحَوَّلَ-غَدَا-رَاحَ-جَاءَ , 1 1 9 أَمْسَى-أَضْحَى-أَصْبَحَ-ظَلَّ-كَانَ fiilleri¹²⁰ ve bunların dışında yine انْقَلَبَ-تَبَدَّلَ fiilleri¹²¹ de صَارَ manasında kullanılabilmektedir ve صَارَ manasında kullanılan bütün bu fiiller, konuşma zamanına bitişik geçmiş zamanı ifade ederler.

ألقاه على وجهه فارتد بصيراً (Onu yüzüne koyunca, görür oldu.)¹²² (Boğulanlardan oldular.)¹²² غدا العمل الحر مرموقاً (Yüzü buruştu.), ظل وجهه منكمشاً (Yüzü buruştu.), راح المرء مُقَدَّرًا بما يكسبه (Kişi, kazandığı şeyle ölçülür oldu.), (Serbest çalışma, gözdeleştii.), نَحَوَّلَ القطن نسيجاً ونحوَّلَ النسيج ثوباً رائعاً (Pamuk kumaşlaştı, kumaş hoş bir elbise oldu.), (Bebek yetişkin bir çocuk oldu. Çocuk genç oldu, gençleşti.), أصرَّ الطفل غلاماً وأصرَّ الغلام شاباً (Bebek yetişkin bir çocuk oldu. Çocuk genç oldu, gençleşti.), لم يعد يهتم بظهوره (Dış görünüşüyle ilgilenmez oldu.), عاد البلد الزراعيّ صناعياً (Tarım ülkesi, sanayileşti.), قعدت المرأة مكانةً في الميادين المختلفة (Kadın, çeşitli alanlarda mücadeleci oldu.), (Odun, kömürleşti.), استحال الخشب نجماً (Odun, kömürleşti.),

وما المرء إلا كالشهاب وضوئه يحور رماداً بعد إذ هو ساطعٌ
(Kişi, ancak alev ve tutuştuktan sonra grileşen ışığı gibidir.)¹²⁴,

أضحى مُبْرَقٌ أثوابي ويضربني أ بعد شيبتي يبغني عندي الأدبا
(Elbiselerimi parçalar ve beni döver oldu. Saçlarımın ağarmasından sonra mı bende edeb, kibarlık istiyor.)¹²⁵ غدا الجوّ صافياً (Hava berraklaştı.), رجعت أفهم الدرسَ (Dersi anlar oldum.) örneklerinde olduğu gibi. بات fiili ise, صَارَ manasına gelen fiillerin arasına konulmamıştır. Çünkü, bu konuda hilâf vardır¹²⁶.

صَارَ fiilleri ise, أَمْسَى-أَضْحَى-أَصْبَحَ-ظَلَّ fiillerden olan صَارَ manasına kullanıldığında, gündüz, kuşluk vakti, akşam vakti gibi zaman ifadelerini

¹¹⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 103-109; er-Razî, a.g.e., II, 290, 293-295; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, Dersaadet, İstanbul, ty, s. 133, 134; el-Hâşimî, a.g.e., s. 144; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 59; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 554, 555, 557.

¹²⁰ er-Razî, a.g.e., II, 290, 291; el-Hâşimî, a.g.e., s. 143; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 557; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 208; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 479, II, 617.

¹²¹ eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 208.

¹²² Hûd, 11/43.

¹²³ Yûsuf, 12/96.

¹²⁴ Bu beyit, Lebîd b. Rebîa'ya aittir. Bkz: *Divânu Lebîd b. Rebîa*, Şerhu't-Tûsî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1996, s. 111; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlu'd-Dîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısrî,

Lisânu'l-Arab, Dâru Sâder, Beyrut, 1994, IV, 217 (md. حور); eş-Şenkîti, Ahmed b. Emîn, *ed-Düreru'l-Levâmi'*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, II, 53.

¹²⁵ Bu beyit hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmiştir. Bkz: İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nadâ'*, s. 135.

¹²⁶ er-Razî, a.g.e., II, 295.

yitirirler¹²⁷. Örneğin, *فأصبحتم بنعمته إخواناً* (Onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz, kardeşleştiniz.)¹²⁸. ayetinde, *صار* manasında kullanılan *أصبح* fiili, sabah vaktine delalet etmez.

2. Gelecek Zaman *المستقبل*

Sarf açısından gelecek zaman ifade eden mazi fiil, bazı kullanımlarında bu fonksiyonunu yitirip nahvî zaman adı altında başka zamanları da ifade eder. Bunlar, şimdiki zaman ve gelecek zamandır. Gelecek zaman ifade ettiği durumlar, aşağıda ele alınmıştır. Bütün bu durumlarda, gelecek zaman ifadesi mutlaklıdır. Çünkü, yakın ya da uzak gelecek zaman olma ihtimali vardır.

a. Taleb Anlamında Kullanımı

Mazi fiil, dua için, taleb için gelince gelecek zamanı ifade eder¹²⁹. *رحمه الله* (Allah, ona rahmet etsin.), *سأعذك الله* (Allah, sana yardım etsin.) örneklerinde olduğu gibi.

Dua cümlesine, fiilin ifade ettiği manaya göre, bir kimsenin iyiliğini istemek de kötülüğünü istemek de dahildir. *ألفاك الله النار* (Allah, seni cehenneme atsın.), *جزاك الله شراً* (Allah, belanı versin.), *غفر الله لك* (Allah seni affetsin.) örneklerinde olduğu gibi.

Dua fiili, sadece muhatab veya gâibe isnad edilir, mütekellime isnad edilmez¹³⁰. *وفيت ما تقول* (Söylediklerini yapasın.), *رحمه الله* (Allah, ona rahmet etsin.) gibi. Yani, dua manasında yapacağımız talepler, ikinci veya üçüncü şahıs adına olmalıdır. Çünkü, kişi kendi kendine duada bulunamaz. Nitekim, dua; rütbe ve konum açısından aşağıda olanın rütbe ve konum açısından yüksek olana yaptığı istektir.

Mazi fiil, olumsuzluk edatı *لا* ile birlikte kullanılırsa, yine dua ifade edebilir¹³¹. *لا* 'nın mazi fiille birlikte dua için gelmesi, beddua için de gelmesi demektir. Dua ya da

¹²⁷ er-Razî, a.g.e., II, 295.

¹²⁸ Âl-i İmrân, 3/103.

¹²⁹ er-Razî, a.g.e., II, 225; el-Hâşimî, a.g.e., s. 17; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 269; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 53, 54; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 459; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 28; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 10; el-Lübedî, a.g.e., s. 212.

¹³⁰ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 375.

¹³¹ er-Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., s. 753; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 109; er-Razî, a.g.e., II, 340; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 375, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 128; W. Wright, a.g.e., II, 3, 304; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 28.

beddua manasını veren sadece ﻻ değil, aynı zamanda ﻻ 'dan sonraki mazi fiildir. Dua ya da beddua manasından hangisi için geldiği, fiilin manasından anlaşılır. ﻻ رَحِمَ اللهُ (Allah ona rahmet etmesin.), ﻻ لَقَيْتُمْ مَا بَقَيْتُمْ ضُرًّا (Var olduğunuz sürece zarar, ziyanla karşılaşmayasınız.), ﻻ عَذَّبَ اللهُ عَمْرَ (Allah, Ömer'i cezalandırmaya.) örneklerinde olduğu gibi.

Mazi fiilin bir kullanımı da emirdir. Mazi fiil, emir manasına gelince gelecek zaman ifade eder. اتَّقِ اللهُ امرءً ونعل خيراً يُتَّبِ عليه (Allah'tan korksun, iyilik yap.) ifadesiyle eş anlamlıdır¹³². Ancak, bu, lafzın gereği değil, mananın, cümlenin akışının gereğidir.

b. ﻻ ve اِنْ Olumsuzluk Edatları ile Kasem Cümlesinde Kullanımı

Kasemin cevabında olumsuzluk harfi ﻻ ile kullanılan mazi fiil, gelecek zaman ifade eder¹³³. والله لا زرت الحائن ولا أكرمت الأئيم (Allah'a yemin ederim ki, ne haini ziyaret edeceğim, ne de günahkara ikramda bulunacağım.), وحياتك لا نكث عهدك ما دمت حياً (Hayatına yemin olsun ki, yaşadığım müddetçe, sana verdiğim sözü bozmayacağım.) örneklerinde olduğu gibi.

Sîbeveyh bu durumu, والله لا فعلت ifadesinin manasının ﻻ أنعمل (yapmayacağım) şeklinde olduğunu söyleyerek¹³⁴, kaseme cevap olarak ﻻ ile birlikte gelen mazi fiilin, gelecek zaman manasına geldiğine işaret etmektedir.

Olumsuzluk edatı اِنْ de, ﻻ gibi, kasemin cevabında, mazi fiille birlikte gelince, mazi fiili gelecek zamana çevirir¹³⁵: والله اِنْ فعلت (Allah'a yemin ederim ki, yapmayacağım.) örneğinde, olumsuzluk edatı اِنْ ile beraber yemin lafzından sonra kullanılan mazi fiil, gelecek zamanı ifade etmektedir. Yine, اِنْ اللهُ يمسك السموات والأرض أن تزولا ولئن زالتا اِنْ أمكهما من أحد من بعده (Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri düşmekten tutuyor. Eğer, düşecek olsalar onları kendinden başka kimse tutamaz -kim tutabilir-.)¹³⁶ ayetindeki birinci اِنْ , şart edatıdır, ikinci اِنْ ise, birinci şart edatı اِنْ 'in

¹³² Sîbeveyh, a.g.e., III, 100.

¹³³ er-Razî, a.g.e., II, 225, 340; W. Wright, a.g.e., II, 2, 304; el-Hâşimî, a.g.e., s. 17; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 10; el-Lübedî, a.g.e., s. 212.

¹³⁴ Sîbeveyh, a.g.e., III, 108.

¹³⁵ er-Razî, a.g.e., II, 225; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54.

¹³⁶ Fâtır, 35/41.

başına gelen lamın ifade ettiği kasemin cevabının başına gelmiş olumsuzluk harfidir¹³⁷. Olumsuzluk edatı olan **إن**, burada, yemin cümlesinin cevabının başına gelen mazi fiili gelecek zamana çevirmiştir.

c. Olması Kesin Haber Cümlesinde Kullanımı

Mazi fiil genellikle geçmiş zamana delalet eder. Bazen de, eylemlerin gerçekleşmesinin kesin olmasından dolayı, sanki olmuş ve bitmişcesine mazi fiil kullanılıp¹³⁸ gelecek zaman ifade edilir: **ونادى أصحاب النار ...** (Cehennem halkı ... diye seslendiler-seslenecekler-.)¹³⁹ **ونادى أصحاب الأعراف** (A'râf halkı ... diye seslendiler-seslenecekler-.)¹⁴⁰ **إن أعطيناك الكوثر** (Biz sana kevseri verdik-vereceğiz-.)¹⁴¹, **ونفخ في الصور فجمعناهم جمعاً** (Sûr'a üfürüldü, sonra onları bir araya topladık- ... üfürülecek, ... toplayacağız.)¹⁴² **ونفخ في الصور فإذا هم من الأجدات إلى ربهم ينسلون** (Sûr'a üflendi-üflenecek-.)¹⁴³ İşte o an kabirlerinden (kalkıp) Rab'lerine koşuyorlar-koşacaklar.)¹⁴³ ayetlerinde olduğu gibi. Yine, **أتى أمر الله فلا تستعجلوه سبحانه وتعالى عما يُشركون** (Alah'ın emri geldi-gelecek-. Onu acele istemeyin. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir.)¹⁴⁴ ayetindeki **أتى** mazi fiili, **يأتي** manasına gelmektedir¹⁴⁵. 'Acele istemeyin' ifadesi, bunu açıkça ortaya koyar.

Yine, **ويوم يُنْفَخ في الصور ففزع من في السموات ومن في الأرض** (Sûr'a üflendiği ve göklerde ve yerde bulunan kimseler korktuğu gün ...) ¹⁴⁶ ayetinde de aynı durum söz konusudur. Burada, **فزع** fiili, hem gerçekleşmesi kesin olan bir ifade olmasından, hem de gelecek zaman cümlesine, **يُنْفَخ**'ya atfedilmesinden dolayı gelecek zaman ifade eder.

Yukarıda görüldüğü gibi, mazi fiilin kullanıldığı gerçekleşmesi kesin ifadelerden bazen vaat, bazen de tehdit anlaşılmaktadır. Bunların dışında, vaki olmuş, gerçekleşmiş

¹³⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54.

¹³⁸ es-Seâlibî, Ebu Mansûr Abdul-Melik b. Muhammed b. İsmâîl, **Fıkhul-Lugati ve Sırrul-Arabiyyeti**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut. 1993, s. 301; ez-Zemahşerî, a.g.e., II, 372, III, 161; er-Razî, a.g.e., I, 278, II, 225; el-Kazvîni, a.g.e., s. 77; et-Taftazânî, a.g.e., s. 124, 125; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 459.

¹³⁹ A'râf, 7/50.

¹⁴⁰ A'râf, 7/48.

¹⁴¹ Kevser, 108/1.

¹⁴² Kehf, 18/99.

¹⁴³ Yâsîn, 36/51.

¹⁴⁴ Nahl, 16/1.

¹⁴⁵ Ebu Mansûr es-Seâlibî, a.g.e., s. 301.

¹⁴⁶ Neml, 27/87.

sayılabilecek kadar gerçekçi oluş ifadesi veren anlaşma ve pazarlıklarda da mazi fiilin kullanımı yaygındır¹⁴⁷.

نَاعِطْنَا الْأَمَانَ عَلَى خَلَّتَيْنِ إِمَّا أَنْتَ قَبِلْتَ مَا أَتَيْنَاكَ بِهِ وَإِمَّا سَتَرْتَ وَأَمْسَكَتَ عَنْ أَذَانَا حَتَّى نَخْرُجَ مِنْ بِلَادِكَ (İki tekliften birinde bize güvenlik ver. Ya sana getirdiğimizi kabul et ya da görmezlikten gel ve ülkenden çıkana kadar bize eziyet etme.) örneğinde olduğu gibi.

d. Reca Fiilleri

Umut, beklenti manasına gelen حرى-اخْلَوْلِقْ-عسى fiilleri¹⁴⁸, sadece mazi lafzıyla gelip, haberlerinin ifade ettiği eylemin vukûunun gelecekte olmasının istendiğini bildirirler¹⁴⁹, yani muzari fiil manasına gelirler¹⁵⁰: فعسى الله أن يأتي بالفتح (Umulur ki, Allah fetih getirir.)¹⁵¹ ayetinde ve حرى زيد أن يقوم (Umulur ki, gafil uyanır.), (Zeyd'in kalkması umulur.), اخْلَوْلِقْتَ السَّمَاءَ أَنْ تُمَطَّرَ (Ola ki yağmur yağar.), (Umulur ki, Allah huzur getirir.), عسى الكرب الذي أمست فيه يكون وراء فرج قريب (Umulur ki, içinde akşamladığın sıkıntının ardında, yakın bir huzur olur.)¹⁵², زاد شوق الغريب إلى أهله فعسى الأيام أن تقرب بينهم (Yabancı'nın ailesine özlemi arttı. Umulur ki, günler onları birbirlerine yakınlaştırır.), تطلع الرحلة إلى كشف المجاهل فعسى الحكومة أن تهيب له الوسائل (Gezgin bilinmeyen yerleri ortaya çıkarmak istedi. Umulur ki, hükümet ona araçları hazırlar.) örneklerinde olduğu gibi.

¹⁴⁷ W. Wright, a.g.e., II, 2.

¹⁴⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 245; İbn Akîl, a.g.e., I, 323, 332; el-Ezherî, a.g.e., I, 203; el-Hâşimî, a.g.e., s. 151; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 622; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 213; İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 31, 59; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatu'-Arabiyye fi Sevbihe'l-Cedîd*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990, I, 79; Muhammed Ferîd Vecdî, *Dâiretü'l-Maârifî'l-Karnî'l-İşrîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty, VII, 327.

¹⁴⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 116, 118; el-Ezherî, a.g.e., I, 203; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54, 621, 622; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 460,461.

¹⁵⁰ W. Wright, a.g.e., II, 107; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 269.

¹⁵¹ Mâide, 5/52.

¹⁵² Bu beyit, Hudbe b. el-Haşrem'e nisbet edilmektedir. Bkz: Sibeveyh, a.g.e., III, 159; el-Bağdâdî, Abdu'l-Kâhir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb*, Mektebetü'l-Hâncı, Kahire, ty, IX, 328; eş-Şenkîfî, a.g.e., II, 145; el-Ezherî, a.g.e., I, 206; el-Kaysî. Ebu Ali el-Hasen b. Abdullah, *İzâhu Şevâhidi'l-İzâh*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1987, I, 113. Bazı kaynaklarda ise hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmiştir. Bkz: El-Müberred, a.g.e., III, 70; İbn Akîl, a.g.e., I, 327; İbn Hişâm, *Tehlîsu'ş-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1996, s. 322.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere عسى mazi fiili, يُتَوَقَّع manasına gelir¹⁵³. Yani, عسى زيد أن يقوم يتوقَّع ويرجى قيامه (Kalkması beklenir, umulur.) şeklindedir. عسى الله أن يدخلني الجنة وعسى النبي عليه السلام أن يشفع (Umulur ki, Allah beni cennete girdirir, Nebî bana şefâat eder.) ifadesi de aynı şekildedir.

Razî (ö. 688), "عسى fiili, فارب manasında, nakıs fiil كان gibi kullanılır ya da فوب manasında tam fiil olarak gelir"¹⁵⁴ diyenlere cevaben "عسى , mukârebe fiillerinden değildir, ne haberin yaklaşması, ne de haberin yaklaşmasını ümit etme manasına gelmez. Çünkü, عسى fiili, لعلّ gibi olup, لعلّ ise ittifakla yaklaşma ifadesi içermez. Husulu, ister yakın, ister uzak gelecekte terecci edilsin, لعلّ ile manası aynıdır"¹⁵⁵ demektedir. Yani, عسى زيد أن يخرج ifadesinin manası, لعلّه يخرج (Belki çıkar.) şeklindedir.

عسى fiilinin Allah lafzıyla kullanımında, Allah'ın kendisinin isteme ve ümit etmesi değil, insanın bunu istemesi manası vardır. عسى ربكم أن يهلك عدوكم (Belki, Rabbiniz düşmanınızı helak eder.)¹⁵⁶ ayetindeki عسى 'nin manası كونوا راجين (ümitvar olun) şeklindedir¹⁵⁷.

e. Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı

Şart ve ceza fiilleri, her ikisi de mazi, her ikisi de muzari ya da birisi mazi, diğeri muzari fiil olabilirler¹⁵⁸. إن تكرمني أكرمك (Bana ikram edersen sana ikram ederim), إن أكرمتني أكرمتك (Beni ziyaret edersen, sana iyilik ederim.), إن زرتني أحسن إليك (Bana kim gelirse, ona iyilik ederim.) örneklerinde olduğu gibi.

Yukarıda, şart cümlelerindeki muzari ve mazi fiiller, gelecek zaman ifade etmektedir. Çünkü, şart ve ceza, gelecek zamanda meydana gelir¹⁵⁹. O halde şart fiilinin bir şartı da geçmiş zaman manalı olmamasıdır¹⁶⁰. Yani, bu durumda إن قام زيد أمس أتم معه

¹⁵³ er-Razî, a.g.e., II, 303.

¹⁵⁴ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 116.

¹⁵⁵ er-Razî, a.g.e., II, 301.

¹⁵⁶ A'râf, 7/129.

¹⁵⁷ er-Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., s. 567.

¹⁵⁸ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 212; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 157; er-Razî, a.g.e., II, 260; İbn Akîl, a.g.e., IV, 33; el-Ezherî, a.g.e., II, 248, 249; W. Wright, a.g.e., II, 38, 39; el-Hâşimî, a.g.e., s. 345; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 176.

¹⁵⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 3, VIII, 155, IX, 3; İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebib, s. 39, 369.

¹⁶⁰ el-Ezherî, a.g.e., II, 249; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 444.

(Eğer Zeyd, dün kalktıysa, onunla birlikte kalkarım.) denilmesi uygun değildir. Çünkü, burada şart fiili geçmiş zaman manalıdır.

Mazi olan şart ve cevap fiillerinin kendi anlamlarında değil de gelecek zaman manasında kullanılmasının sebebi, geçmiş zaman ve şimdiki zamanın şu an mevcut olmasından dolayıdır. Şart, talik ifade eder. Bir şeyin talik edilmesi ise, o şeyin, gerçekleşmesinin başka bir şeyin gerçekleşmesine bağlı oluşunu gösterir¹⁶¹. Genellikle, şartın gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi konusunda cevap cümlesi şart cümlesine bağlıdır¹⁶². *إن ذهبَ ذهبُ* (Gidersen, giderim.) örneğinde olduğu gibi. Benim gitmem senin gitmene bağlıdır. Yani, sen gidersen ben de giderim şeklinde, cevap cümlesinin gerçekleşmesi, şart cümlesinin gerçekleşmesine bağlı kılınmıştır.

Mazi fiil, *إن* ve *إذا* ve *إن* manasını taşıyan (diğer tüm) şart edatlarıyla birlikte, şart ve cevap cümlesinde gelecek zaman ifade eder. Çünkü, bu edatlar, mazi fiili gelecek zamana çevirirler¹⁶³: *إن أحسنتم أحسنتم لأنفسكم* (İyilik ederseniz, kendinize edersiniz.)¹⁶⁴ ayetinde, *من قام ليلة القدر إيماناً واحتساباً عُفِرَ له ما تقدم من ذنبه* (Kim mümin olarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek kadir gecesi kalkarsa, geçmiş günahları affedilir.)¹⁶⁵ hadis-i şerifinde ve *متى زرتني أكرمتك* (Beni, her ne zaman ziyaret edersen, sana ikram ederim.), *أي كتاب قرأت استفدت* (Hangi kitabı okursan, ondan istifade edersin.), *إنما ذهبَ ذهبُ* (Her nereye gidersen, giderim.), *أيهم ضربت غضبتُ منك* (Onlardan hangisini (herhangi birini) döversen, sana kızarıyorum.), *كلما ساح المرء اتسع أفقه* (Kişi, her ne kadar gezerse (yolculuk ederse) ufku genişler.), *ما تعلمت في الصغر نفعك في الكبر* (Küçükken ne öğrenirsen, büyükken sana faydalı olur.), *إذا قمت قمتُ* (Kalkarsan, (kalkınca) kalkarım.), *حيثما سافرت سعدت* (Her nereye yolculuk edersen, mutlu olursun.), *أيان سألتني أجبتك* (Bana, her ne zaman soru sorarsan, cevaplarım.), *إذا زرتني زرتك* (Beni ziyaret edersen, seni ziyaret ederim.), *كيفما جلست جلست* (Nasıl oturursan, öyle otururum.), *أنى ذهب صاحب المال أكرم* (Mal sahibi (zengin) her nereye giderse, ikram edilir.) örneklerinde olduğu gibi.

¹⁶¹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 3, VIII, 155, 156; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 145.

¹⁶² Abbâs Hasan, a.g.e., II, 145.

¹⁶³ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 156; er-Razî, a.g.e., II, 225; W. Wright, a.g.e., II, 14, 23; el-Hâşimî, a.g.e., s. 17; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54, IV, 422; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 10, 374; el-Lübedî, a.g.e., s. 212; B. Şeyh Emîn, a.g.e., I, 171.

¹⁶⁴ İsrâ, 17/7.

¹⁶⁵ Buhârî, a.g.e., Leyletü'l-Kadr 1, II, 253; Müslim, a.g.e., Salâtü'l-Müsâfirîn 175, I, 524; Ebu Dâvûd, a.g.e., Şehru Ramazân 1, II, 103; Nesâî, a.g.e., Sıyâm 39, IV, 155, Sıyâm 40, IV, 157, 158, İmân 22, VIII, 118.

Şart edatlarından **إن** , oluşu kesin olmayan şüpheli şeylerde kullanılırken, **إذا** oluşu kesin olan şeylerde kullanılır¹⁶⁶. **إذا طلع الشمس فأتني** (Güneş çıkınca, bana gel.), **إذا احمر البسر فأتني** (Hurma olgunlaşınca bana gel.) örneklerinde olduğu gibi. Ancak **آتيك إن احمر البسر** denmez. Çünkü hurmanın kızarması (olgunlaşması) şüpheli değil, bilinen, kesin bir şeydir. Yine, **إن زرتني زرتك** ifadesinde de bir kesinlik olmadığı için **إن** kullanılmıştır.

Ancak, bazı durumlarda **إن** şart edatı **إذا** yerine, **إذا** da **إن** yerine kullanılabilir¹⁶⁷. **أفإن مات أو قُتل انقلبتم على أعقابكم** (Ölür ya da öldürülürse, gerisin geri mi döneceksiniz?)¹⁶⁸ ayetinde ve **إن مت فاقضوا ديني** (Ölünce borcumu ödeyin.) örneğinde olduğu gibi. Ölüm kesin bir şeydir. Bu sebeple, **إذا مت فاقضوا ديني** şeklinde **إذا** 'nın kullanılması doğru olmalıdır. Ne var ki, ölümün zamanı belli olmayınca, **إن** 'in kullanımı caiz olmuştur¹⁶⁹. Yine, **إذا طلع الشمس فأتني** (Güneş çıkınca, bana gel.) cümlesi, güneşin her zaman çıkmadığı bir kış mevsiminde, **إن طلع الشمس فأتني** şeklinde de söylenebilir. Güneşin kesinlikle çıkacağı gözönüne alınarak **إذا** , güneşin öyle bir mevsimde çıkamayabileceği gözönüne alınarak da **إن** kullanılır.

Yine, **إذا جئتني أكرمك** (Bana geldiğin zaman, sana ikram edeceğim.), **إذا فرغ بكى ويكى ما شاء الله** (Yalnız kalınca ağlar. Allah'ın dilediği kadar ağlar.) örneklerinde olduğu gibi, şart ve zarf manasında gelen **إذا** lafzının mazi fiil ile birlikte, gelecek zaman ifadesi için kullanıldığına¹⁷⁰ dikkat edilmelidir.

Şart cümlesinde, lafız açısından mazi olan fiilin, mana açısından da gerçek geçmiş zaman olmasını istediğimiz zaman, mazi fiille şart edatı arasına **كان** getirmeliyiz¹⁷¹. **إن كنت قلت فقد علمته**, **إن كنتم آمنتم بالله فعليه توكلوا** (Eğer ben onu söylemişsem, sen onu bilmişsindir.)¹⁷², **إن كان قميصه قد من قبل فصدقت** (Eğer ben onu söylemişsem, sen onu bilmişsindir.)¹⁷³

¹⁶⁶ el-el-Müberred, a.g.e., II, 56; İbn Yaîş, a.g.e., IX, 4; er-Razî, a.g.e., II, 109; el-Kazvîni, a.g.e., s. 88; el-Galâyîni, a.g.e., II, 190; M. Ahmed Nahle a.g.e., s. 72; B. Şeyh Emîn, a.g.e., I, 172.

¹⁶⁷ İbn Yaîş, a.g.e., IX, 4; er-Razî, a.g.e., II, 109.

¹⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/144.

¹⁶⁹ İbn Yaîş, a.g.e., IX, 4.

¹⁷⁰ İbrâhîm es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29.

¹⁷¹ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 156; er-Razî, a.g.e., II, 109, 264, 265; W. Wright, a.g.e., II, 11; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 292.

¹⁷² Yûnus, 10/84.

¹⁷³ Mâide, 5/116.

(Gömleği, arkadan yırtılmışsa, doğru söylemiştir.)¹⁷⁴ ayetlerinde ve **إِنْ كَانَ قَدْ نَامَ فَادْخُلْ بَيْتَهُ** (Kalkmışsa, evine girin.), **إِنْ كَانَ قَدْ نَامَ فَادْخُلُوا بَيْتَهُ** (Kalkmışsa, eve girerler.) örneklerinde olduğu gibi.

Ceza (cevap) cümlesinin manaca da geçmiş zaman olmasını istersek, başına **فَ** (فَ) getirmeliyiz. Çünkü, ceza, mana ve lafızca geçmiş zaman olursa, başına **فَ** (فَ) getirilmelidir¹⁷⁵. Mana ve lafızca geçmiş zaman olan cevap cümlesi ise, mübtedanın haberi olarak takdir edilir¹⁷⁶. Örneğin: **إِنْ أَكْرَمْتَنِي الْيَوْمَ فَقَدْ أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ** (Bugün bana ikram edersen, hani dün ben sana ikram etmiştim.) ifadesi **فَأَنَا أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ** şeklindedir. Yani, cevap cümlesinde, başına **فَ** getirilerek, mahzuf bir mübtedanın haberi olarak takdir edilen mazi fiil, lafız açısından olduğu gibi mana açısından da gerçek geçmiş zamandır.

Yukarıdaki cümleler, geçmiş zamanda olmuş olduğu varsayılan hükümler içermektedirler. Çünkü, şart cümlesi varsayımlara dayanır, kesinlik bildirmez.

İbni Hişâm, **إِنْ كُنْتَ فَلَهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ** (Eğer ben onu söylemişsem, sen onu bilmişsindir.)¹⁷⁷ ayetinin manasının **إِنْ ثَبِتَ أَنِّي كُنْتُ فَلَهُ** 178 ya da **إِنْ يَتَبَيَّنَ أَنِّي كُنْتُ فَلَهُ** şeklinde olduğunu, cevabın da aynı şekilde tevil edildiğini (yani **يَتَبَيَّنُ أَنَّكَ قَدْ عَلِمْتَهُ** şeklinde) zikretmektedir¹⁷⁹. İbn Hişâm, yaptığı bu teville, şart cümlesinin her hâlükarda yine gelecek zaman ifade edeceğine işaret etmektedir.

Şartın iki cümlesinden biri apaçık, gerçek geçmiş zaman ifade eden bir kelime de içerebilir. **إِنْ تَكْرَمْتَنِي فَقَدْ أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ** (Bana ikram edersen, hani ben sana dün ikram etmiştim ya!) örneğinde cevap fiili, **إِنْ أَكْرَمْتَنِي أَمْسَ فَأَنَا أَكْرَمْتَنِي غَدًا** (Eğer sen, dün bana ikram ettiysen, ben de sana yarın ikram ederim.) cümlesinde ise şart fiili, geçmiş zaman manasında gelmişlerdir. Örnek olarak verilen ikinci cümlenin manası **إِنْ تَتَحَدَّثَ عَمَّا وَقِعَ مِنْ إِكْرَامِكَ إِيَّايَ بِالْأَمْسِ فَأَنَا أَكْرَمْتَنِي غَدًا** şeklindedir ve diğer şart edatlarında olduğu gibi, burada da şart ve cevap cümlesi (teville) gelecek zamandır¹⁸⁰.

¹⁷⁴ Yûsuf, 12/26.

¹⁷⁵ İbn Yaîş, a.g.e., IX, 3; el-Ezherî, II, a.g.e., 250; W. Wright, a.g.e., II, 15, 347.

¹⁷⁶ İbn Yaîş, a.g.e., IX, 3.

¹⁷⁷ Mâide, 5/116.

¹⁷⁸ İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebib**, s. 369. Ayrıca bkz.: el-Ezherî, a.g.e., II, 249; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 444.

¹⁷⁹ İbn Hişâm, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb**, s. 439, 440.

¹⁸⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 423.

Ceza cümlesi iki kısımdır:

1- Cezanın vukûuna, şartın sebep olması. *إن تجتني أكرمك = إن جتني أكرمك* (Bana gelirsen, sana ikram ederim.) örneğinde olduğu gibi.

2- Cezanın vukûuna şartın sebep olmaması. Örneğin: *إن تكرمني فقد أكرمك أمس* (Bana ikram edersen, ben de sana dün ikram etmiştim ya.) ifadesinin manası *إن اعتدلت عليّ بإكرامك إنيّ فأننا اعتدّ عليك بإكرامني إياك* şeklindedir. Dün ikram edilmesi, yarın ikram edileceği için yapılmamıştır. Ancak, dünün ikramı ertesi günün şart koşulan ikramına sebep teşkil etmektedir. Yani, şartın vukûuna, ceza sebep olmuştur; cezanın vukûuna şart değil¹⁸¹.

Şart cümlesiyle ilgili zikretmek istediğimiz diğer bir şey ise şudur:

Şart edatı *إن*, bilmemezlikten gelmek veya muhatabı câhil konumuna indirmek ya da muhatabı azarlamak için kullanılabilir. *هل هو في الدار* (O evde mi?) diyene, hizmetçinin efendisinden korkarak, bilmezlikten gelip, ona, *إن كان فيها أخبرك* (Eğer oradaysa, size haber veririm.) demesi gibi. Yine, yalanlayan birine *إن صدقتُ فما تفعلُ* (Doğru söylüyorsam, ne yapacaksın?) şeklinde denilmesi gibi. Babasına eziyet edene *إن كان إياك فلا تُؤدّه* (O şayet babansa, eziyet etme.) denilmesi gibi. Yine tevbih (azarlama) için *قل إن كان للرحمان ولد فأننا أول العابدین* (De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu varsa, elbette (ona) kulluk edenlerin ilki olurum.)¹⁸² denilmesi de böyledir¹⁸³. Dikkat edilirse, bütün bu kullanımlarda, şartın şimdiki zaman yönü ağır basmaktadır.

Cezmetmeyen ve genellikle geçmiş zaman şartı için kullanılan şart edatı *لو*, cezmeden ve gelecek zaman şartı için kullanılan şart edatı *إن* manasında kullanılabilir. Bu durumda *لو*'den sonra gelen mazi fiil, gelecek zaman ifade eder¹⁸⁴. *وليجش الذين لو تركوا من خلفهم ذرية ضعافاً خافوا عليهم* (Arkalarında zayıf zürriyetler bırakacak olsalar, halleri nice olur diye korkanlar -yetimler üzerinde- titresinler.)¹⁸⁵ ayetinde olduğu gibi. Geçmiş zamanda şart ifade eden *لو*, burada *إن* manasında gelecek zaman için gelmiştir.

¹⁸¹ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 422.

¹⁸² Zuhurf, 43/81.

¹⁸³ et-Taftazânî, a.g.e., s. 140, 141.

¹⁸⁴ er-Razî, a.g.e., II, 109, 390; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 344; İbn Akîl, a.g.e., IV, 47; et-Taftazânî, a.g.e., s. 150; el-Ezherî, a.g.e., II, 255, 256; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 495, 496; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 531.

¹⁸⁵ Nisâ',4/9.

Çünkü, öldükten sonra korkmaları imkansızdır.

مسكين ابن آدم . لو خاف النار كما يخاف الفقر لنجا منهما جميعاً لو رغب في الجنة كما يرغب في الدنيا لفاض بهما جميعاً
(Zavallı Ademoğlu. Fakirlikten korktuğu gibi ateşten (cehennemden) de korksa, her ikisinden de kurtulur. Dünyayı istediği kadar cenneti de istese, her ikisini de kazanır.) ifadesindeki 'لو' den sonra gelen فَعَلَ yapıları da, lafzen mazi, manaca gelecek zaman manasındadırlar.

f. إِذْ Zaman Zarfı ile Kullanımı

İsim ve fiil (mazi, muzari) cümlesine muzaf olarak gelen إِذْ¹⁸⁶, geçmiş zaman zarfıdır¹⁸⁷ ve kendisinden sonra gelen muzari fiili geçmiş zamana çevirirken¹⁸⁸ mazi fiil yine geçmiş zaman ifade eder. زمن-يوم-حين-وقت gibi bazı zaman isimleri de fiil ve isim cümlesine muzaf olarak gelip إِذْ manasında kullanılabilir¹⁸⁹. Bu durumda muzari ve mazi fiiller geçmiş zaman ifade ederler. جنتك إذا قام زيد (Sana, Zeyd ayağa kalkınca geldim.), جنتك حين (وقت-زمن) جاء زيد (Sana, Zeyd geldiği zaman geldim.) örneklerinde olduğu gibi.

Geçmiş zaman zarfı olan إِذْ, gelecek zaman zarfı olan إِذَا manasında da kullanılabilir¹⁹⁰ ve bu durumda kendisinden sonra gelen mazi fiili gelecek zamana çevirir. سأتيك إذا جاء زيد (Sana, Zeyd geldiği zaman geleceğim.) örneğinde olduğu gibi. Burada geçmiş zaman zarfı olan إِذْ 'in إِذَا manasında gelecek zaman ifade etmesi kendisinden önce gelen fiilin, gelecek zaman ifade etmesine bağlıdır.

زمن-يوم-حين-وقت gibi ism-i zamanlardan sonra gelen mazi ya da muzari fiillerin geçmiş ya da gelecek zamandan hangisi için geldiği, birlikte kullanıldığı cümle ile anlaşılır. Gelecek zaman ifade eden bir cümlede gelecek zaman, geçmiş zaman ifade eden bir cümlede geçmiş zaman ifade ederler. Örneğin, فل لهم يوم يأتونك (أتوك) أنتي مشغول (Sana geldikleri gün, onlara benim meşgul olduğumu

¹⁸⁶ İbn Yaîş, a.g.e., III, 17; er-Razî, a.g.e., II, 108; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 116, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb**, s. 163; İbn Akîl, a.g.e., III, 57; M. Galâyînî, a.g.e., II, 208; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 148.

¹⁸⁷ Sîbeveyh, a.g.e., III, 60, IV, 229; İbn Yaîş, a.g.e., IV, 95; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 111, **Şerh Şuzuriz-Zeheb**, s. 163; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 80; el-Hâşimî, a.g.e., s. 204; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 25; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 25.

¹⁸⁸ er-Razî, a.g.e., II, 115, 232; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 116; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 81; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 442.

¹⁸⁹ Sîbeveyh, a.g.e., III, 119; el-Müberred, a.g.e., IV, 347; İbn Akîl, a.g.e., III, 57; el-Ezherî, a.g.e., II, 41; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 335.

¹⁹⁰ er-Razî, a.g.e., II, 108; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 113, 129, 130; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 81, 82; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 25.

söyle.) ifadesinde, "Onlara söyle" emir cümlesi, ism-i zamandan sonra gelen mazi ya da muzari fiilin gelecek zaman ifadesini gösterir. Çünkü, emir fiili gelecek zaman ifade eder.

إذا zaman zarfı, زمن-يوم-حين-وقت gibi zaman isimlerine bitişik olarak kullanıldığında, kendisinden sonraki cümleler, genellikle düşüp, bu cümlelerin yerine tenvin-i ivaz getirilerek de kullanılır¹⁹¹. Örneğin: جاء صديقي و كنت حيث ذ (حين إذ جاء صديقي) غائبا (Arkadaşım geldi -gelmiş-, o an -arkadaşım geldiği zaman- ben yoktum.), (Mahmud) سافر محمود في القطار . و جلس يقرأ الصحف ويتكلم مع جاره . و كنت معه وقت ذ إذ سافر و جلس يقرأ ويتكلم (Mahmud trenle yolculuk yaptı, gazeteleri okumak ve yol arkadaşıyla konuşmak üzere oturdu. O vakit -yolculuk ettiği, okumak ve konuşmak üzere oturduğu zaman- ben onunlaydım.) cümlelerinde olduğu gibi.

g. إذا Zaman zarfı ile Kullanımı

Sadece fiil cümlesine (mazi ya da muzariye) muzaf olarak gelen إذا¹⁹², çoğunlukla فَعَلَّ yapısının başına gelse de, gelecek zaman bildiren bir zarftır¹⁹³. آتیک إذا قام زيد (Zeyd kalkınca, sana geleceğim.), آتیک إذا احمر البسر (Hurma olgunlaşınca, sana geleceğim.), آتیک إذا يقوم زيد (Zeyd kalkınca, sana geleceğim.) örneklerinde olduğu gibi.

زمن-يوم-حين-وقت gibi ism-i zamanlar, sadece fiil cümlesine muzaf olarak geldiklerinde, إذا konumunda gelecek zaman için kullanılabilirler¹⁹⁴. Bu durumda, bu lafızlardan sonra gelen mazi fiil, إذا 'da olduğu gibi gelecek zaman ifade eder: سأذهب زمن ذهب القوم (İnsanlar giderken gideceğim.) آتیک حين استيقظت (Sana, uyandığın zaman geleceğim.) örneklerinde olduğu gibi. Yanlız, bu ism-i zamanlardan sonra gelen mazi fiilin gelecek zaman ifade edebilmesi için, إذا bahsinde belirttiğimiz gibi içinde bulunduğu cümlelerin gelecek zaman ifade etmesi gerekir.

¹⁹¹ Abbās Hasan, a.g.e., I, 40, 41.

¹⁹² İbn Yaîş, a.g.e., III, 17; İbn Akîl, a.g.e., III, 57; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 335. (إذا 'nın isim cümlesine muzaf olabilme konusunda hilaf vardır. Bkz: er-Razî, a.g.e., II, 103; İbn Akîl, a.g.e., III, 52.)

¹⁹³ Sîbeveyh, a.g.e., III, 60, IV, 232; İbn Yaîş, a.g.e., IV, 95; W. Wright, a.g.e., II, 9; el-Galâyînî a.g.e., II, 208; el-Hâşimî, a.g.e., s. 204; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 335; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 25; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 25.

¹⁹⁴ Sîbeveyh, a.g.e., III, 119; İbn Akîl, a.g.e., III, 58; el-Ezherî, a.g.e., II, 41; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 335.

Ancak, إذا gelecek zaman zarfı, إذü konumunda geçmiş zaman zarfı olarak da kullanılabilir¹⁹⁵. Bu durumda, temel cümle geçmiş zaman manası verdiği için, kendisinden sonra gelen mazi fiil, yine geçmiş zaman ifade eder. وإذا رأوا تجارةً أو لهواً انتفضوا إليها (Onlar bir ticaret veyahut bir eğlence görünce, ona koştular.)¹⁹⁶ ayetinde olduğu gibi.

Şu halde; ister geçmiş zaman zarfı إذü , ister إذا , isterse de زمنٌ-يومٌ-حينٌ-وقتٌ gibi mübhem ism-i zamanlar olsun, bunlardan sonra gelen mazi fiiller, bağlı buldukları cümleye göre, hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman için gelebilirler.

h. Mastar Harfi ما ile Kullanımı

Çoğunlukla mazi ya da لم ile olumsuz muzari fiili bağlayan, zarf manası da içeren ما , mastar harfi¹⁹⁷ olarak kullanılınca, gelecek zaman manası verir¹⁹⁸: لا أفعله مدةً ذروره (Güneş doğduğu sürece, onu yapmayacağım.) ifadesi لا أفعله مدةً ذروره şeklinde dir. (Sağ olduğum sürece, bana namaz kılmayı ve zekat vermeyi emretti.)¹⁹⁹ إني مقيم ما أنتم (Sen kaldığın müddetçe bende kalacağım.). لا أصحبهك ما لم تضرب زيداً (Zeyd'i dövmediğin sürece seninle olmayacağım.) örneklerinde zarf manası da içeren mastar ma'sı ile sılasından oluşan müevvel mastarlar, gelecek zaman ifadesi verirler. Mastar ما 'sı, kullanımı az da olsa, لم ile olumsuz olmayan muzari fiili de kendisinden önceki cümleye bağlayabilir²⁰⁰. لا أصبح ما تاتم (Uyuduğun sürece bağıracağım.) örneğinde olduğu gibi. Yine sılası, أزورك ما الوقت مناسب (Zaman uygun olduğu sürece seni ziyaret edeceğim.) gibi isim cümlesi de olabilir²⁰¹. Dolayısıyla mazi fiil, zaman zarfı manası da içeren mastar harfi ما ile birlikte kullanıldığı zaman, kendisinden önceki cümleye göre gelecek zaman ifade eder.

3. Şimdiki Zaman الحاضر أو الحال

Sarf açısından, sadece geçmiş zaman ifade eden mazi fiil, cümle içinde bulunduğu ve kullanıldığı konum gereği, gelecek zaman ve şimdiki zaman da ifade

¹⁹⁵ er-Razî, a.g.e., II, 108; İbn Hişâm, *Muğnîl-Lebîb*, s. 129, 130; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 25.

¹⁹⁶ Cum'a, 62/11.

¹⁹⁷ İbn Akîl, a.g.e., I, 139; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 412; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., II, 537.

¹⁹⁸ er-Razî, a.g.e., II, 386.

¹⁹⁹ Meryem, 19/31.

²⁰⁰ İbn Akîl, a.g.e., I, 139; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 412.

²⁰¹ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 143; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 412.

edebilir. Şimdiki zaman ifade ettiği yerler, medh (övgü), zem (yerme), taaccub (şaşkınlık) ve anlaşıma, sözleşme ifade eden ukud fiilleridir.

Medh, zem, taaccub ve ukud fiilleri, şimdiki zamanda gerçekleşen eylem ve oluşları anlatır. Bu durum, ukud fiillerinde açık iken, medh, zem, taaccub fiilleri için zaman ifadesi yoktur²⁰² denilmektedir. Oysa, bunlar da fiil olarak kabul edilmektedir. Fiilin bir özelliği de, zaman ifadesidir, eylemin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği zamanı belirler. Örneğin: نعم الرجل زيد (Zeyd, ne iyi adamdır.) ifadesiyle Zeyd'in iyi birisi olduğu, Zeyd'e iyilik sıfatının isnat edildiği açıktır ve bu isnat, geçmiş zamanda ya da gelecek zamanda değil, içinde bulunduğumuz şimdiki zamandır.

Ayrıca, medh, zem ve taaccub ifadesinde kullanılan fiillerin içerdikleri mananın, medhedilen, zemmedilen ya da taaccub edilen kişi ya da şeyde şimdiki zamana bitişik geçmiş zamanda da bulunduğu, var olduğu açıktır. Bu sebeptir ki, cömert bir kimse için geçmiş zamanda da bulunduğu, var olduğu açıktır. Bu sebeptir ki, cömert bir kimse için ما اكرم فلانا (Filan, ne kadar cömerttir.) ya da كرم فلان (Filan, ne kadar cömerttir.) denilirken, geçmişte cimri olan birisine bu üslup kullanılmaz. Kullanılırsa, başka manalar ifade eder; ya geçmiş zamanda da cömert olduğu varsayılır, ya da cömert olmadığı vurgulanarak kınama anlatır.

Mazi fiilin şimdiki zaman için kullanıldığı bir diğer yer de اذ! ile birlikte kaseme cevaben kullanılmasıdır. Çünkü, bu kullanımda mazi fiil, yemin etme zamanına göre şimdiki zaman ifade eder. Aşağıda bu konular tek tek ele alınmıştır.

a. Ukûd İçin Kullanılması

Mazi fiil, ukûd anlamında kullanıldığında şimdiki zaman ifade eder²⁰³. Çünkü, ukûd fiilleri, konuşmanın gerçekleştiği, meydana geldiği anda; konuşmayla içiçe olarak tamamlanan olayların anlatımında kullanılır²⁰⁴: بعثك الدار (Evi sana satıyorum, sattım gitti.), اشترت منك هذه الأرض (Bu araziyi sizden satın alıyorum.), وهبت لك هذا الكتاب (Bu kitabı size bağışlıyorum.), قبلت منكما هذا الزواج (Bu evliliğinizi kabul ediyorum.) örneklerinde olduğu gibi.

²⁰² Abbâs Hasan, a.g.e., I, 51, III, 342, 349, 369.

²⁰³ eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 10; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 53; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29; el-Hâşimî, a.g.e., s. 17; el-Lübedî, a.g.e., s. 212.

²⁰⁴ W. Wright, a.g.e., II, 1; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 29; Bekrî Şeyh Emîn, a.g.e., I, 78, 80.

بعتك هذه السيارة (Bu arabayı sana satıyorum.) cümlesine cevaben نلت (Ben de kabul ediyorum.) denilmesi durumunda, her iki fiil de bir anlaşmayı, sözleşmeyi gösterir ve her iki olay, konuşmadan önce ya da sonra değil, bilakis konuşmayla içiçe gerçekleşir. Mazi fiilin bu kullanımı, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi pazarlık, anlaşma, sözleşme ve bağış gibi durumlarda yaygındır.

b. Taaccub İçin Kullanılması

Taaccub, sebebinin bilinmediği ve benzerlerinin az olduğu şeyler görülünce meydana gelen şaşkınlıktır. Gözlenen, geçmiş zamanda meydana gelmiş olup da şimdiki zamana bitişik olarak oluşu devam eden şeylere taaccub edilir²⁰⁵.

Taaccub uslûbunun fiil olarak iki temel kalıbı vardır. Bunlar ما ائعله ve emir kalıbında gelmiş, ancak mazi fiil olarak kabul edilen ائعل به kalıbıdır²⁰⁶. Bu iki kalıp, yapı itibariyle mazi fiil olmakla birlikte geçmiş zaman manasını yitirir ve şimdiki zaman ifade eder. Çünkü, şuan var olan olaylar için kullanılır: ما ائسن زيدا (Zeyd, ne iyidir.), ما ائمل منظر البحر- ائمل بمنظر البحر (Deniz manzarası, ne kadar da güzel.) örneklerinde olduğu gibi. Gökyüzünün ve deniz manzarasının güzelliği ve Zeyd'in iyiliği şuan mevcuttur. Bu ifadelerde, Zeyd'in iyiliğinin, gökyüzünün güzelliğinin geçmiş zamandan beri süre gelen ve hâlâ devam eden bir olgu olduğuna dikkat edilmelidir.

Geçmiş zamanda var olmayan, var olup ta süreklilik göstermeyen şeylere taaccub edilemeyeceği gibi, gelecek zamanda olacak şeylere de taaccub edilmez²⁰⁷. Bunun yanısıra, ما ائرم الرجل- ائرم بالرجل (Adam, ne kadar da cömerttir.) cümlesinde adam geçmişte de cömertti, şimdi de cömerttir manası varken, gelecekte de kesinlikle cömert olacağı manası bulunmaz.

Bu iki kalıbın, mevcut şekliyle şimdiki zaman ifade ettiğinin bir delili de, ما ائعل kalıbının geçmiş zaman ifade etmesi için, fiiliyle taaccub ما 'sı arasına كان mazi lafzı

²⁰⁵ İbn Yaş, a.g.e., VII, 142, 143, 144; er-Razî, a.g.e., II, 307, 308, 310; el-Ezherî, a.g.e., II, 86.

²⁰⁶ er-Razî, a.g.e., II, 307, 308, 310; İbn Akîl, a.g.e., III, 147, 148; el-Galâyînî, a.g.e., I, 65; el-Hâşimî, a.g.e., s. 328. (Olumlu, tam çekimli, üstünlük ifadesi alabilen, nakıs olmayan, sıfatı ائعل şeklinde gelmeyen, her sülasi malum (mechul siygasında olmayan) fiil, ما ائعله ve ما ائعل به kalıbına sokularak taaccub yapılabilir. Bkz: İbn Akîl, a.g.e., III, 154; el-Ezherî, a.g.e., II, 98.)

²⁰⁷ er-Razî, a.g.e., II, 307, 308, 310.

ziyade edilmesidir²⁰⁸. ما كان أحسن زيدا (Zeyd, ne kadar iyiydi.), ما كان أجمل فرينا (Köyümüz, ne kadar da güzeldi.), ما كان أعدل عمر (Ömer, ne kadar da âdildi.) örneklerinde olduğu gibi.

Yine ما أتكل kalıbından sonra, mastar ما 'sı ile birlikte كان getirilip geçmiş zamanda, يكون getirilip gelecek zamanda taaccub ifadesi verilebilir²⁰⁹. ما أحسن ما يكون البدر ليلة الغد (Dolunay, dün gece ne kadar da güzeldi.), ما أحسن ما كان البدر ليلة أمس (Dolunay, yarın gece ne kadar da güzel olacak.), ما أحسن ما يكون لناؤنا (Görüşmemiz ne kadar da güzel olur.) örneklerinde olduğu gibi.

Taaccub cümlesi الآن, ya da bu manadaki lafızlar kullanılarak şimdiki zamanla, gelecek zaman zarflar kullanılarak gelecek zamanla sınırlandırılabilir²¹⁰. ما أجمل ما يُغني المطرب الآن (Şuan şarkıcı, ne kadar da güzel şarkı söylüyor.) örneğinde ve اسمع بهم وأبصر يوم يأتوننا (Bize gelecekleri gün, ne de iyi duyucu ve ne de iyi görücüdür onlar, gözleri ve kulakları açıktır.)²¹¹ ayetinde olduğu gibi. Her ne kadar gelecek zamanda olacak şeylere taaccub edilmez denilse de, ayetteki gelecek zamanda olacak bir şeye taaccub, gelecek zamanın şimdiki zaman konumuna indirilmesiyle gerçekleşmektedir. Çünkü, yukarıda da zikredildiği gibi, şuan mevcut olmayan şeye taaccub yapılmaz. Yapılmış bir taaccub varsa, bu, şimdiki zaman konumuna indirilmiş, ya da birlikte kullanıldığı zaman zarfıyla şimdiki zaman kabul edilmiştir.

Taaccub ifadesi, تَعَلَّ veznine konulabilecek tüm sülasi fiillerle de anlatılabilir. Çünkü, تَعَلَّ veznindeki sülasi fiiller, medh veya zem manalarının yanında, taaccub manası da taşırlar²¹². Siygasının gerektirdiği geçmiş zaman ifadesini yitirirler ve şuan var olan birşeyden haber vermek için kullanılırlar: كرم الفتى زمير (Züheyr, ne kadar da cömert bir gençtir.), ظرف يزيد (Zeyd, ne kadar da zariftir.), لؤم الخائن فلان (Filan, ne kadar da alçak bir haindir.) örneklerinde olduğu gibi. Nitekim, bu kalıbın (تَعَلَّ) asıl işlevi, garize (huy, içgüdü, eğilim) ifade etmesidir²¹³.

²⁰⁸ Sîbeveyh, a.g.e., I, 73; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 150; er-Razî, a.g.e., II, 309; el-Hâşimî, a.g.e., s. 330; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 210, 261; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 362.

²⁰⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s. 330; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 261; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 361.

²¹⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 342-362.

²¹¹ Meryem, 19/38.

²¹² er-Razî, a.g.e., II, 318; el-Galâyîni, a.g.e., I, 85-87; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 384-386; M. Ferid Vecdî, VII, 338.

²¹³ el-Curcânî, a.g.e., I, 378; er-Razî, a.g.e., II, 308.

c. Medh İçin Kullanılması

Övgü manasına gelen medh, camid mazi fiil نَعِمَ ile yapılır²¹⁴. نَعِمَ manasına gelen نَعَلَ veznindeki sülasi fiillerle de medh ifade edilebilir²¹⁵. Medh ifade eden bu mazi fiil kalıpları, geçmiş zaman manası içermezler²¹⁶. Aksine, muzari fiil manasına gelerek²¹⁷ şimdiki zaman ifade ederler. نَعِمَ الصديق المخلص في صداقة (Dostluğunda samimi arkadaşı, ne kadar iyidir.), نَعِمَ المؤسسة الاجتماعية المستشفى (Hastane, ne iyi bir toplumsal kurumdur.), نَعِمَ التلميذ زهير (Züheyr, ne anlayışlı gençtir.), نَعِمَ الفتى زهير (Zuheyir, ne cömert gençtir.) örneklerinde olduğu gibi.

Medh için kullanılan حَيْثَا da, manaca نَعِمَ gibidir²¹⁸. حَيْثَا النضال من أجل الوحدة (Birlik için mücadele etmek ne iyidir.) örneğinde olduğu gibi..

نَعِمَ-نَعِمَ-نَعِمَ şeklinde de kullanılabilen medh fiili نَعِمَ ²¹⁹, medh dışında kullanılırsa, geçmiş zaman ifade eden çekimli bir mazi fiil olur²²⁰. نَعِمَ العيش (ينعم) (Yaşam, refahlaştı.) örneğinde olduğu gibi.

d. Zem İçin Kullanılması

Yerme manasına gelen zem, camit mazi fiil يَنْسَ ile yapılır²²¹. يَنْسَ manasına gelen نَعَلَ veznindeki sülasi fiillerle de zem ifade edilebilir²²². Zem ifade eden bu mazi fiil kalıpları, geçmiş zaman manası içermezler²²³. Aksine, muzari fiil manasına gelerek²²⁴

²¹⁴ Sîbeveyh, a.g.e., II, 179; ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 108; er-Razî, a.g.e., II, 311; el-Lübedî, a.g.e., s. 210; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 338. (نَعِمَ'nin fiilliği Basrîlere ve Kuffilerden Kisâf'ye göredir. Diğer Kûfler, isim olduğunu savunurlar. Bkz: el-Ezherî, a.g.e., II, 94.)

²¹⁵ el-Müberred, a.g.e., II, 149, 150; er-Razî, a.g.e., II, 318; İbn Akîl, a.g.e., III, 168; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 384-386; el-Galâyîni a.g.e., I, 85, 86; el-Lübedî, a.g.e., s. 210; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 338.

²¹⁶ Aynı yer.

²¹⁷ J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 268.

²¹⁸ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 138; er-Razî, a.g.e., II, 318; İbn Akîl, a.g.e., III, 169.

²¹⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 127, 128; el-Galâyîni, a.g.e., I, 77; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 367.

²²⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 369.

²²¹ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 108; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 127; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 367, 369. (Basrîler, يَنْسَ'nin fiil olduğunu, Kisâf dışındaki Kûfler ise isim olduğunu savunurlar. Bkz: el-Ezherî, a.g.e., II, 94.)

²²² el-Müberred, a.g.e., II, 149, 150; er-Razî, a.g.e., II, 318; İbn Akîl, a.g.e., III, 168; el-Galâyîni a.g.e., I, 85-87; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 384-386; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 338; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., II, 617.

²²³ Aynı yer.

²²⁴ J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 268.

şimdiki zaman ifade ederler. *بئس من يسين إلى وطنه الخائن* (Vatanına kötülük eden hain, ne kadar da fenadır.), *بئس الخلق الكذب* (Yalancılık, ne kötü huydur.), *جَهْلَ الْفَتَى فُلَان* (Filan, ne kadar da cahil bir gençtir.), *لَوْمَ الْخَائِنِ فُلَان* (Filan, ne kadar da alçak bir haindir.), *كَذَبَ الرَّجُلِ فُلَان* (Filan, ne kadar da yalancı bir adamdır.) örneklerinde olduğu gibi. Bütün bu cümlelerde, geçmiş zaman ya da gelecek zaman ifadesi yoktur. Aksine, şimdiki zamanda var olan bir olgu, bir sıfat zemmedilmektedir.

تَعَلَّ veznindeki fiillerin medh ya da zem ifade etmesi fiilin kalıbından kaynaklanan bir durum olmayıp, bu kalıba giren fiillin içerdiği anlamdan ortaya çıkmaktadır. Örneğin: *كُرُمٌ* ve *لَوْمٌ* fiillerinden birisinin medh, diğerinin zem ifade etmesi içerdikleri anlamdan kaynaklanmaktadır.

لا حَبْدًا مصاحبة الأشرار²²⁵: *لا حَبْدًا* da zem için kullanılırlar (Kötülerle beraber olmak ne kötüdür.), *سَاءَ الرَّجُلِ زَيْدٌ* (Zeyd ne kötü adamdır.), *لا حَبْدًا زَيْدٌ* (Zeyd, iyi adam değildir.) örneklerinde olduğu gibi.

بئس 226, zem dışında kullanılırsa *بئس* şeklinde de kullanılabilen zem fiili *بئس* *بئس* *بئس* şeklinde de kullanılabilen zem fiili *بئس* 226, zem dışında kullanılırsa geçmiş zaman ifade eden çekimli bir mazi fiil olur²²⁷: *بئسَ الْمَرِيضَ (يِيَّاسُ)* (Hasta kötüleşti.) örneğinde olduğu gibi.

e. *إذا* ile Birlikte Kasem Cümlesinde Kullanılması

Kasem cümlesinde, kasem lafzından sonra *إذا* ile birlikte gelen mazi fiil, şimdiki zaman ifade eder²²⁸. *والنجم إذا هوى* (Akmakta olan yıldız andolsun ki.)²²⁹, *والليل إذا يغشى والنهار إذا تجلّى* (Andolsun -karanlığı ile her şeyi- örtmekte olan geceye, açılmakta olan gündüze.)²³⁰ ayetlerinde olduğu gibi. Yemin cümlesinde, yemin lafzından sonra, *إذا* ile birlikte gelen mazi fiilin ifade ettiği şimdiki zaman, yemin etme vaktine göre şimdiki zamandır. Yani, burada, yemin edilirken gerçekleşen bir eylem anlatılmaktadır.

²²⁵ İbn Akîl, a.g.e., III, 168, 169; el-Lübedî, a.g.e., s. 86; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 338.

²²⁶ el-Galâyîni, a.g.e., I, 77; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 367.

²²⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 369.

²²⁸ İbn Hişâm, *Muğnîl-Lebîb*, s. 130; A. Câbir Mansûr, a.g.e., s. 453, 454.

²²⁹ Necm, 53/1.

²³⁰ Leyl, 92/1, 2.

4- Süreklilik

فَعَلَ yapısı, her zaman sık sık meydana gelmiş ve hâlâ meydana geldiği söylenebilen geçmiş olayların, herkesce bilinen genel ifadelerin anlatımında da kullanılır²³¹. رَوَى الرَّوَاةُ (Raviler rivayet ederler.), اتَّفَقَ الْمُفَسِّرُونَ (Müfessirler hemfikirdirler.) örneklerinde olduğu gibi. Burada, ravilerin rivayet etmesi, müfessirlerin hemfikir olmaları, hâlâ devam eden iki olgudur.

Yine, هَدَى الْمُؤْمِنَ وَأَضْطَرَبَ الْمُلْحِدَ (İnanan huzurlu, inanmayan huzursuzdur.) örneğindeki mazi fiiller geçmişte olan, olmaya devam eden ve olacak olan bir hükmü bildirmek için kullanılmıştır²³². Böylece, süreklilik ifadesi gösterilmiştir. İnananın huzurlu, inanmayanın huzursuz olması, sadece geçmiş zamanda olmuş bir oluş değil, her zaman meydana gelen sürekli bir olgudur.

كان 'nin süreklilik ifadesi için kullanımı oldukça yaygındır. Gerçekte mutlak geçmiş zaman ifade eden mazi fiil كان, bir karineye göre, daim mazi (süreklilik) ifade edebilir, süreklilik gösterebilir²³³. Örneğin: كان زيد ههنا (Zeyd, buradaydı.) cümlesi, yakın ya da uzak geçmiş zaman (yani mutlak geçmiş zaman) ifade ederken, وكان الله غفوراً رحيماً (Allah affedici ve bağışlayıcıdır.)²³⁴ ayetindeki كان mazi fiilinin manası için, bazen نم يزل (Ayrılmadı.)²³⁵, bazen كان ويكون وهو كائن الآن (İdi, öyle olur, ve şimdi de öyledir.)²³⁶, bazen يقع على حاله (İdi ve şimdi yine olduğu gibidir.)²³⁷, bazen de استمر شأنه وسيستمر من غير انقطاع ولا تقيّد بزمن معين (Durumu devam etti, kesintisiz ve belli bir zamanla sınırlanmaksızın devam edecek, sürüp gidecek.)²³⁸ şeklinde açıklamalar yapılarak, كان 'nin süreklilik ifadesine işaret edilmektedir. Yine, ولا تقرّبوا الزنا إلهه كان فاحشاً وساء سيلاً (Zinaya yaklaşmayın, zira o, bir hayasızlıktır ve ne kötü bir yoldur.)²³⁹, وكان الله عليماً حكيماً (Allah geniş ilim ve hikmet sahibidir.)²⁴⁰ ayetlerinde gelen

²³¹ W. Wright, II, 1.

²³² Azmi Yüksel, *Çağdaş Arap Edebiyatından Seçmeler*, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 94.

²³³ er-Razî, a.g.e., II, 293; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 549.

²³⁴ Nisâ', 4/96, 100, 152; Furkân, 25/70; Ahzâb, 33/5, 50, 59, 73; Feth, 48/14.

²³⁵ el-Müberred, a.g.e., IV, 118; İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 367; Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelusî el-Garnâtî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, III, 300, IV, 43; Ahmed b. Yûsuf, III, 509.

²³⁶ Ebu Mansûr es-Seâlibî, a.g.e., s. 301.

²³⁷ el-Müberred, a.g.e., IV, 118.

²³⁸ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 549.

²³⁹ İsrâ, 17/32.

²⁴⁰ Nisâ, 4/92, 104, 111, 170; Fetih, 48/4.

كان ile kastedilen, geçmiş zaman ve nisbetin kesintisi (artık öyle olmadığı) manası değil, bilakis nisbetin devamıdır, sürekliliktir. كان الرجل نائماً نصف ساعة فاستيقظ (Adam, yarım saat uyumuştur. Sonra uyandı.) cümlesindeki كان ise süreklilik değil, geçmiş zamanda bir oluş, sonra kesinti göstermektedir. Gerçekte geçmiş zaman ifade eden كان, Allah lafzıyla ilgili çoğu vasıflarda da, ezeliyet-ebediyet manası vermektedir. كان الله بكلّ شيءٍ عليماً (Allah her şeyi hakkıyla bilendir.)²⁴¹ وكان الله على كلّ شيءٍ قديرًا, (Allah her şeye güç yetirir/Allah'ın gücü her şeye yeter.)²⁴² ayetlerinde olduğu gibi. Burada, كان 'nin süreklilik ifade etmesi Allah'a nisbet edilen özelliklerin O'nda sürekli var oluşundan kaynaklanmaktadır.

Yine كان, bir şeyin kendi cinsine ait olan bir sıfatla ilişkisi belirtilerek, bu ilişkinin sürekliliğini vurgulamak amacıyla²⁴³ diğer varlıkların nitelendirilmesinde de kullanılır. وكان الإنسان كفوراً (İnsanoğlu, çok nankördür.)²⁴⁴ وكان الإنسان فتوراً (İnsanoğlu, eli pek sıkıdır.)²⁴⁵ وكان الإنسان أكثر شيءٍ جدلاً (Tartışmaya en çok düşkün varlık insanoğludur.)²⁴⁶ وكان الشيطان للإنسان خذولاً (Şeytan insanı her zaman yalnız ve yardımsız bırakandır.)²⁴⁷ ayetlerinde olduğu gibi. Eli sıkılık, nankörlük, tartışmaya düşkünlük insanda devamlı ya da neredeyse devamlı olan sıfatlardır. Yine, şeytanın insanı yardımsız ve yalnız bırakan birisi olması, şeytanın daimi bir sıfatıdır. Bütün bu sıfatlar, sahibinde belli bir zamanda değil, her zaman bulunurlar.

Genel kullanımı geçmiş zamanda gerçekleşmemiş şart ifadesi olan لو, süreklilik için de gelebilir²⁴⁸: لو كان لابن آدم واد من ذهب أحب أن له وادياً آخر (Ademoğlunun bir vadi altını olsa, bir başka vadi altını daha olsun ister.) hadis-i şerifinde²⁴⁹ ve ولو أن ما في الأرض من شجرة أنلام ٠٠٠ ما نفدت كلمات الله (Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, ... Allah'ın kelimeleri yine tükenmez.)²⁵⁰ ayetinde olduğu gibi. Bu cümlelerdeki أحب-نفدت fiilleri süreklilik ifade etmektedir. Geçmiş zaman ifade ettiklerine dair bir işaret yoktur.

²⁴¹ Ahzâb, 33/40.

²⁴² Ahzab, 33/27.

²⁴³ er-Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., s. 730, 731.

²⁴⁴ İsrâ, 17/67.

²⁴⁵ İsrâ, 17/100.

²⁴⁶ Kehf, 18/54.

²⁴⁷ Furkân, 25/29.

²⁴⁸ er-Razî, a.g.e., II, 109.

²⁴⁹ Müslim, a.g.e., Zekât 117, I, 725.

²⁵⁰ Lukmân, 31/27.

C. MAZİ FİİLİN GEÇMİŞ VE GELECEK ZAMANIN HER İKİSİNİ DE İFADE EDEBİLECEĞİ DURUMLAR

1- كَلِمَا ile Kullanımı

كَلِمَا 'den sonra gelen mazi fiil, karinelere göre hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman ifade edebilir²⁵¹. كَلِمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولُهَا كَذِبًا (Herhangi bir ümmete peygamberinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar.)²⁵² ayetinde جَاءَ ve كَذِبًا fiilleri, geçmiş zaman için gelmiştir. Çünkü, bu olayların olduğuna dair kesin haberler vardır. كَلِمَا نَضَجَتْ جُلُودَهُمْ بَدَنَانَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ (Derileri piştikçe, azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz.)²⁵³ ayetindeki mazi fiiller ise gelecek zaman içindir. Çünkü, karine; kıyametin henüz gelmemiş olmasıdır²⁵⁴.

2- حَيْثُ ile Kullanımı

حَيْثُ 'dan sonra gelen mazi fiil, geçmiş zaman ve gelecek zaman ifadesi için gelebilir²⁵⁵. Örneğin: أُدْخِلُ الْهَرَمَ مِنْ حَيْثُ دَخَلَ بَابُهُ (Piramite yapıcısının girdiği yerden giriyorum.) ifadesinde حَيْثُ 'dan sonra gelen mazi fiil دَخَلَ, geçmiş zaman ifade etmektedir. Çünkü, onu inşa eden, binlerce yıl önce oraya girmiş ve sonra ölmüştür²⁵⁶. حَيْثُ سَرْتِ رَاقِبِ الطَّرِيقِ لِتَأْمَنَ (Güvende olman için nerede yürürsen, yola dikkat et.) cümlesinde ise حَيْثُ 'dan sonra gelen mazi fiil سَرْتِ, gelecek zaman manasında kullanılmıştır. Karine ise, gelecek zaman ifade eden emir fiilidir.

3- Tahdid Edatları ile Kullanımı

Tahdid edatlarından sonra gelen mazi fiil, kendisiyle tevbih kastedilirse geçmiş zaman, yardıma teşvik kastedilirse gelecek zaman ifade eder²⁵⁷. Örneğin: هَذَا سَاعِدَتُ الْمَحْتَاكِ (Bu ihtiyaç sahibine yardım etmedin ha!) cümlesinden tevbih (kınama) kastedilirse; "İhtiyaç sahibine yardım etmedin ha!" manasında geçmiş zaman, teşvik kastedilirse; "İhtiyaç sahibine yardım etsene!" manasında gelecek zaman anlatır.

²⁵¹ er-Razî, a.g.e., II, 114, 225; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 55.

²⁵² Mü'minûn, 23/44.

²⁵³ Nisâ, 4/56.

²⁵⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 55.

²⁵⁵ er-Razî, a.g.e., II, 114; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 55.

²⁵⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 55.

²⁵⁷ er-Razî, a.g.e., II, 225; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 55.

4- Tesviye Hemzesi ile Kullanımı

Sadece fiille birlikte kullanılan tesviye hemzesinden sonra²⁵⁸ gelen mazi fiil, hem gelecek zaman, hem de geçmiş zaman ifade edebilir. Muadele için **أَمْ** gelsin ya da gelmesin fark etmez²⁵⁹. **سواء عليّ أفت أم قعدت** (Kalkman da, oturman da benim için birdir.) ifadesinde hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman ihtimali vardır. **سواء عليّ أيّ وقت جئتني** (Bana ne zaman gelsen, gelmiş olsan fark etmez.) ifadesi de böyledir.

أَمْ 'den sonraki fiil **لَمْ** 'e bitişik muzari ise, tesviye hemzesi ile gelen mazi fiilin geçmiş zaman ifadesi açıkça ortaya çıkar²⁶⁰. Örneğin: **سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذروهم** (Onları uyarılmış olsan da, uyarılmış olmasan da onlar için birdir.) ayetindeki her iki fiil de, geçmiş zaman için gelmiştir. Çünkü, ikisi de birbirinin muadilidir. Bu cümlenin manası **سواء عليهم إنذارك وعدم إنذارك** (Uyarmak ve uyarmamak olar için eşitir, birdir.) şeklindedir²⁶¹. Yani, mastar manasındadır.

Tesviye hemzesi ve **أَمْ** lafzı; **لا أباي** ve **سواء** ifadelerinden sonra gelir ve **سواء** 'dan sonraki fiil, şart manası içerir. Mazi fiil, bu gibi yerlerde şart manası içermesinden dolayı gelecek zaman ifade eder. Örneğin: **سواء عليّ أفت أم قعدت** (Kalksan da, otursan da benim için birdir.) cümlesi **إن قمت أو قعدت فالأمران سواء عليّ** (Kalkar ya da oturursan, her ikisi de benim için birdir.) şeklinde, gelecek zaman manasında gelmiştir. Ancak, geçmiş zaman ifadesi için de gelebilmektedir²⁶². **سواء عليهم استغفرت لهم أم لم تستغفر لهم** (Onlar için af dilemişsin, ya da af dilememişsin birdir.)²⁶³, **سواء علينا أجزعنا أم صبرنا** (Sızlansak da, sabretsek de birdir.)²⁶⁴ ayetlerinde olduğu gibi.

Genellikle **سواء** ve **لا أباي** lafızlarından sonra **أَمْ** ile birlikte kullanılan tesviye hemzesi (**أَمْ**), istenirse düşürülebilir. Ayrıca, **أَمْ** yerine **أَوْ** kullanmak da mümkündür. **أَوْ** ya da tesviye hemzesi düşürülse de şart manası bulunur: **لا أباي قمت أو قعدت** (Oturmuşsun, kalkmışsın aldırman.), **سواء عليّ قمت أو قعدت** (Benim için oturmuşsun, kalkmışsın eşittir.) örneklerinde olduğu gibi.

²⁵⁸ er-Razî, a.g.e., II, 300.

²⁵⁹ er-Razî, a.g.e., II, 225; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54, 55.

²⁶⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 55.

²⁶¹ İbn Yâş, a.g.e., I, 93.

²⁶² er-Razî, a.g.e., II, 375, 376.

²⁶³ Münâfikûn, 63/6.

²⁶⁴ İbrâhîm, 14/21.

سواء ve لا أبالي gibi lafızlar olmaksızın kullanılabilen tesviye hemzesi ile de şart manası kastedilebilir. Bu durumda اء yerine او de kullanılabilir. Ve yine tesviye hemzesi düşürülerek de şart manası vermek mümkündür²⁶⁵: لأضربته قام أو نعد (Otursa da kalksa da onu döveceğim.) cümlesinin manası إن قام أو نعد فلاضربته (Kalkarsa ya da oturursa, her قيامه وعوده مستويان عندي لا يمتني أحدهما من ضربه (İster otursun, ister kalksın onu döveceğim.) ifadesi de aynı manayı verir.

5- Sıfat ve Sıla Cümlesinde Kullanımı

Mazi fiil; sıla cümlesinde ya da nekreye sıfat olarak gelince, hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman ifade edebilir²⁶⁶. Örneğin: الذي أسس مدينة القاهرة هو المعز لدين الله الفاطميّ (Kahire şehrini kuran, el-Ma'z li Dîni'llah el-Fâtumîdir.) cümlesinde, geçmiş zaman ifadesini sağlayan tarih karinesidir. رَبِّ عطاء بذلت للمحتاج فانشرح نفسي (İhtiyaç sahibine verdiğim nice bağışlar vardır. Bu sebeple içim huzurla doldu.) ifadesindeki بذلت fiili, geçmiş zaman için gelmiştir. Çünkü رَبِّ, genel olarak geçmiş zaman için kullanılır. نضّر الله امرءاً سمحاً مثناً شيئاً فبلغه كما سمعه (Bizden bir şey işitip de, onu işittiği gibi aktaracak kimsenin, Allah yüzünü ak etsin.) hadis-i şerîfinde²⁶⁷ nekire bir isme sıfat olarak gelen mazi fiiller ise, gelecek zaman ifadesi için gelmişlerdir. Çünkü, peygamber, kendisini gören kişiyi, duyduklarını başkalarına doğru bir şekilde aktarmaya teşvik etmektedir. Aktarma işi de gelecek zamanda olacak bir eylemdir. الذي أتاك فله درهمٌ (Sana gelecek olana bir dirhem var.), كل رجل أتاك فله درهمٌ (Sana gelecek olan herkese, bir dirhem var.) örneklerindeki mazi fiiller de gelecek zaman ifade ederler.

D. MAZİ FİİLİN ATFEDİLMESİ

Mazi fiil, bir başka mazi fiile atfedilebilir. Bu durumda, her iki mazi fiilin de ifade ettiği zaman aynı olur. Çünkü, birbirine atfedilen her iki fiil de aynı zaman ifadesini içermelidirler²⁶⁸. Nitekim, ma'tûf fiil, ma'tûf aleyh fiilin hükmündedir²⁶⁹. قام زيد و نعد

²⁶⁵ er-Razî, a.g.e., II, 376, 377.

²⁶⁶ er-Razî, a.g.e., I, 101, 102; Abbâs Hasan, I, 55.

²⁶⁷ et-Tirmîzî, a.g.e., İlm 7, V, 39. Bu hadis, mana açısından aynı, lafız açısından farklı şekillerde de rivayet edilmiştir ve bu rivayetlerinin hepsinde de, nekire bir isme sıfat olarak gelen fiiller, mazi fiil kalıbındadır. Bkz: Ebu Dâvûd, a.g.e., İlm 10, IV, 68, 69; et-Tirmîzî, a.g.e., İlm 7, V, 39; İbn Mâce, a.g.e., Menâsîh 76, II, 1015; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., I, 437, III, 225, IV, 80, 82, V, 183.

²⁶⁸ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 90; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 63.

²⁶⁹ er-Razî, a.g.e., I, 270; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 62, 63.

(Zeyd, kalktı ve oturdu.) cümlesindeki her iki mazi fiil de mutlak geçmiş zaman ifade eder. Yine *زارني صديقي أمس وحدثني وقتاً طويلاً* (Arkadaşım, dün beni ziyaret etti ve benimle uzun bir süre konuştu.) ifadesinde ise belirli geçmiş zaman söz konusudur.

كان قد فعل ya da *كان فعل* kalıbının bulunduğu bir cümlede fiiline atfedilen bir fiil, sanki başında *كان قد* ya da *كان* varmış gibi hüküm görür, aynı zaman ifadesine sahip olur. *عندما وصل الأب إلى البيت كانت الأم قد نظفت البيت وزينته وطبخت أنواعاً من الطعام وجلست على المائدة لانتظاره* (Baba eve vardığında, anne evi temizlemiş, süslemiş, çeşit çeşit yemek hazırlamış ve onu beklemek üzere sofraya oturmuştu.),

كان قد سافر إلى أمريكا قبل موته وأقام هناك وقتاً طويلاً وأسهم في تطوير العلاقات الثنائية بين تركيا وأمريكا (Ölümünden önce Amerika'ya gitmiş, uzun süre orada ikamet etmiş ve Türkiye ile Amerika arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştu.) örneklerinde olduğu gibi. Çünkü, *ma'tûf* ve *ma'tûf* aleyh olan fiillerin zaman ifadeleri aynıdır.

كان فعل kalıbındaki fiiline atfedilen mazi fiiller, yine uzak geçmiş zaman anlatırlar. *كان سافر إلى إسطنبول وزار أصدقاء فيها وتجوّل في المدينة بعد أن أدى وظائفه التي أمر بتأديتها* (İstanbul'a gitmiş, yapmakla emredildiği görevleri yerine getirdikten sonra arkadaşlarını ziyaret etmiş ve şehirde dolaşmıştı.) örneğinde olduğu gibi.

Yine, şart cümlesinde birbirlerine atfedilen mazi fiiller de gelecek zaman ifade ederler. Çünkü, şart gelecek zaman ifade eder. *إن آمن بالله وأدى ما أمره دخل الجنة* (Allah'a inanır ve emrettiğini yerine getirirse, cennete girer.) örneğinde olduğu gibi.

Mazi fiil, muzari fiile de atfedilebilir²⁷⁰. Bu durumda, mazi fiil, muzari fiilin zaman ifadesini içerir. *والذين يُمسكون بالكتاب وأقاموا الصلاة* (Kitaba sımsıkı sarılan ve namazlarını kılanlar.)²⁷¹ *يقدّم يومه يوم القيامة فأوردهم النار*, (Kıyamet günü kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir.)²⁷² *ويوم يُنفتح في الصور ففرع من في السموات*, (Sûr'a üfürülüp, göklerde kim varsa korkacağı gün.)²⁷³ ayetlerinde olduğu gibi. Bütün bu anlatımlarda mazi fiil, gelecek zaman ifade etmektedir. Çünkü, mazi fiil, gelecek zaman ifade ettiği bilinen bir şeye atfedilirse, gelecek zaman ifade eder²⁷⁴.

²⁷⁰ er-Razî, a.g.e., I, 328; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 63.

²⁷¹ A'râf, 7/170.

²⁷² Hûd, 11/98.

²⁷³ Neml, 27/87.

²⁷⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 54.

II- MUZARİ FİİL

A. TANIMI

Muzari fiil, konuşma anında (şimdiki zamanda) meydana gelen, ya da daha sonra (gelecek zamanda) meydana gelecek bir olayı ifade eden, **يَفْعَلُ** kalıbıdır²⁷⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu, muzari fiilin sarf açısından ifade ettiği zamanları gösterir. **هو يصلي الآن أو غداً** (O şimdi namaz kılıyor, ya da yarın namaz kılacak.) örneklerinde olduğu gibi.

Muzari fiil, **لَمْ** ve **لَنْ** gibi cezm ve nasb edatlarını, **سَوْفَ** ve **سَ** gibi gelecek zaman lafızlarını kabul edebilen bir fiildir²⁷⁶. **لَمْ يَسْفِرْ الطَّالِبُ (لَنْ يَسْفِرَ) إِلَى أَوْرَبَا** (Öğrenci Avrupa'ya gitmedi, gitmeyecek.), **سَيَصَلِّي أَحْمَدُ الصَّبْحَ - سَوْفَ يَصَلِّي** (Ahmet sabah namazını kılacak.) örneklerinde olduğu gibi.

Bu kalıba "benzeyen" manasına gelen muzari denilmesinin sebebine gelince, bu kalıbın lafız açısından, hareke ve sukunlarda ve harflerin sayısında; mana açısından, şimdiki ve gelecek zaman ifade etme ihtimalinin olmasında ism-i faile benzemesinden dolayıdır²⁷⁷.

Muzari fiil ve ism-i failin lafız açısından benzerliği şu şekildedir: Her iki kalıpta da harf, hareke ve sukunların sayıları sırasıyla her ikisinde de aynıdır. **يَضْرِبُ** ve **ضَارِبٌ**; **يَخْرُجُ** ve **مُتَخَرِّجٌ** gibi. Her iki kalıp da şimdiki zaman ve gelecek zaman ifadesi için kullanılabilir.

Sîbeveyh, muzari fiil ile ism-i failin mana açısından birbirine benzerliklerini şu örneklerle açıklamaktadır: **هَذَا ضَارِبٌ زَيْدًا غَدًا** cümlesi, **هَذَا يَضْرِبُ زَيْدًا غَدًا** (Bu kişi Zeyd'i yarın dövecek.) ile aynıdır. **هَذَا ضَارِبُ عَبْدِ اللَّهِ السَّاعَةَ** cümlesinin manası, **هَذَا يَضْرِبُ عَبْدِ اللَّهِ السَّاعَةَ** (Bu kişi, şu an Abdullah'ı dövüyor.) şeklindedir. **كَانَ زَيْدٌ ضَارِبًا أَبَاكَ** cümlesi, **كَانَ زَيْدٌ يَضْرِبُ أَبَاكَ**

²⁷⁵ el-Müberred, a.g.e., I, 47; el-Curcânî, a.g.e., I, 82, 83; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 6; İbn Akîl, a.g.e., II, 169; el-Galâyînî a.g.e., I, 33; el-Hâşimî, a.g.e., s. 18, 19; Antoine C. Mattar, a.g.e., s. 98; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; el-Lübedî, a.g.e., s. 133; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 458.

²⁷⁶ el-Ezherî, a.g.e., I, 44; el-Galâyînî a.g.e., I, 33; el-Hâşimî, a.g.e., s. 18; el-Lübedî, a.g.e., s. 133.

²⁷⁷ er-Razî, a.g.e., II, 226; el-Ezherî, a.g.e., I, 44; el-Hâşimî, a.g.e., s. 20, 43; el-Lübedî, a.g.e., s. 132, 133.

(Zeyd babanı dövüyordu.) ile aynıdır. كان عمرو مؤانفا زيدا cümlesinin manası, كان عمرو يؤانق زيدا (Amr, Zeyd'le uyuşuyordu.) şeklindedir²⁷⁸. Sibeveyh; burada tevinli ism-i failin amel ve manaca muzari fiil hükmünde olduğunu da vurgulamaktadır.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Muzari fiilin tanımında, muzari fiilin ism-i fail gibi hem şimdiki zaman, hem de gelecek zaman için uygun olduğunu zikretmiştik. Bunun yanında muzari fiil, cümle içinde gelen bazı ek ve karinelerle لم اذهب (Gitmedim), لم يؤمن بالله (O, Allah'a inanır.), örneklerinde olduğu gibi süreklilik ve geçmiş zaman ifadesi için de kullanılabilir. Bu dört zaman kullanımı için uygun olan muzari fiil, cümle içinde sadece birisini ifade eder. Muzari fiilin ifade ettiği bu zamanlar, şimdi ayrıntılı olarak incelenecektir.

1- Şimdiki Zaman الحال أو الحاضر

a. Yalın Kullanımı

Bazıları, muzari fiilin gerçekte şimdiki zaman, mecazen gelecek zaman ifade ettiğini, bazıları ise, bu ifadenin tam tersini savunmaktadırlar. Muzarinin gerçekte şimdiki zaman, mecazen gelecek zaman ifade ettiği şeklindeki birinci görüş, daha güçlüdür. Çünkü, muzari fiil, bir karine bulunmadıkça, şimdiki zamana hamledilir²⁷⁹. Muzari fiil, konuşma anında cereyan etmekte olan bir eylemi anlatır²⁸⁰ ve sürekli şimdiki zamanı ifade eder²⁸¹. الجموع تحتشد لاستقبال ضيف البلاد الكبير. ما هم يتدافعون بالمناكب والأكتاف ليصل كل منهم إلى الصفوف الأمامية . e d e r 2 8 1 (Gruplar ülkenin büyük misafirini karşılamak üzere toplanmaktalar. İşte onlardan her biri ön saflara ulaşmak için birbirleriyle omuz omuza itişiyorlar.) örneğinde olduğu gibi.

Muzari fiilin şimdiki zaman ifadesinde, olay başlamıştır, konuşma anında devam etmektedir ve henüz bitmemiştir. يسير القطار في السهل (Tren, ovada seyrediyor.), أراك متفكراً (Seni, düşünceli görüyorum.), أعلم أنك مسافر (Gideceğini biliyorum.) örneklerinde olduğu gibi. Görüldüğü gibi, muzari fiilde geçmiş ve gelecek zamandan bir uzantı vardır²⁸². Mesela, trenin

²⁷⁸ Sibeveyh, a.g.e., I, 164.

²⁷⁹ el-Curcânî, a.g.e., I, 84; er-Razî, a.g.e., II, 226, 305; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 57; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 452.

²⁸⁰ W. Wright, a.g.e., II, 18; A. C. Mattar, a.g.e., s. 76; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 450.

²⁸¹ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 161, 177-179.

²⁸² el-Curcânî, a.g.e., I, 83, 84; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 448,449.

seyretmesi daha önce başlamıştır, şuan devam etmekle beraber, az ya da çok bir süre daha sürecektir.

b. Şimdiki Zaman Lafızları ile Kullanımı

بِفَعْلُ kalıbı, yalnız başına kullanılınca, şimdiki zaman, gelecek zaman ve süreklilik ifade etme ihtimali varken, hâli karine ile, yani konuşmacının içinde bulunduğu durum ya da ortam gereği, şimdiki zamana hamledilir: انتهى الدرس ويخرج المدرس من الصف (Ders bitti ve öğretmen sınıftan çıkıyor.), أنظر! ينزل الثلج في مثل هذا اليوم من الصيف (Bak! Böyle bir yaz gününde kar yağıyor.) أنا أتكلّم إليك (Beni dinlemiyor musun? Ben sana konuşuyorum.) örneklerinde olduğu gibi. Yazım üslubunda ise, bu şüpheyi tamamen ortadan kaldırmak için, الآن-الساعة-في الوقت الحاضر gibi lafızlarla şimdiki zaman ifadesi tekit edilir. Örneğin: انتهى الدرس ويخرج المدرس من الصف الآن (Ders bitti ve öğretmen şimdi sınıftan çıkıyor.) gibi.

c. Lâm-ı İbtidâiyye ile Kullanımı

Muzari fiili şimdiki zamanla sınırlandıran bir edat da, lâm-ı ibtidâiyyedir. Lâm-ı ibtidâiyye (لَ), cümlelerin içerdiği manayı tekit ederek²⁸³ muzari fiili şimdiki zamanla sınırlar²⁸⁴: إن العصفور ليغرد (Serçe, şimdi şakıyor.), إن سعيداً يكتب (Said, yazıyor.), إن الأستاذ ليشرح الدرس (Hoca, dersi açıklıyor.) örneklerinde olduğu gibi. وإن ربك ليحكم بينهم يوم القيامة (Rabbin, şüphesiz kıyamet günü aralarında hükmünü vermektedir-verecektir.)²⁸⁵ ayetinde ise, kıyamet günü henüz gelmemiştir, ancak o gün mutlaka gelecektir. Burada gelecek zaman, oluyormuşçasına şimdiki zaman ifadesiyle anlatılmaktadır²⁸⁶. إنني ليحزنتي أن تذهبوا به (Onu götürmeniz beni üzmemektedir.)²⁸⁷ ayetinde ise, şimdiki zaman ifadesi açıktır²⁸⁸.

Lâm-ı ibtidâiyyenin, şimdiki zaman ifade ettiğini gösteren bir delil de, yakın geçmiş zaman ifadesi için mazi fiille birlikte kullanılan قد 'ın başına da gelebilmesidir. Çünkü, قد فعل kalıbının şimdiki zamanla yakın bir ilişkisi vardır. إن زيداً لقد قام (Zeyd, ayağa

²⁸³ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 300.

²⁸⁴ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 300; el-Galâyînî, a.g.e., III, 264; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 58, 660; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 326.

²⁸⁵ Nahl, 16/124.

²⁸⁶ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 301.

²⁸⁷ Yûsuf, 12/13.

²⁸⁸ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 301.

kalkmış bulunuyor, bulunmaktadır.) cümlesine göre, Zeyd, şu an ayaktadır. Ancak, قد 'sız olarak gelen çekimli ya da camid mazi fiile veya قد ile birlikte gelen mazi fiile bitişen lâmin, yemin lâm-ı olduğunu söyleyenler de vardır²⁸⁹. Kûflere göre, lâm-ı ibtidâiyye muzari fiili şimdiki zaman ile sınırlandırır. Bâsrîlere göre ise, lâm-ı ibtidâiyye, muzari fiili sadece tekid edip, muzarinin zaman ifadesi hiç bir zamanla sınırlandırmaz.²⁹⁰

d. Olumsuzluk Edatlarından ما ve إن ile Kullanımı

Nefy harflerinden olan ما , cumhura göre²⁹¹ muzari fiili şimdiki zamanda olumsuzlaştıran bir edattır²⁹². ما أفراشيئا (Hiç bir şey okumuyorum.) örneğinde olduğu gibi.

ما 'nın, mutlak olumsuzluk için geldiğini söyleyenler de vardır. Örneğin: وما تدري نفس ماذا تكسب غداً (Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez.)²⁹³, ما يورد الذين كفروا من أهل الكتاب ولا المشركين أن ينزل عليكم من خير من ربكم (Ne ehl-i kitaptan kafirler, ne de putperestler, Rabbinizden size bir hayır indirilmesini isterler.)²⁹⁴ ayetlerinde olduğu gibi. Fakat, olumsuzluk edatı ما için, muzariyi mutlak zamanda ya da şimdiki zamanda olumsuz kılar demek yerine, belirli bir zamanla sınırlanmazsa şimdiki zamana hamledilir demek daha uygundur²⁹⁵.

Nefy harflerinden إن de ما gibi muzari fiille kullanıldığında olumsuz şimdiki zamanı ifade eder²⁹⁶. إن يقوم زيد (Zeyd kalkmıyor.) örneğinde ve إن يقولون إلا كذباً (Onlar, sadece yalan söylüyorlar.)²⁹⁷, إن يتبعون إلا الظن (Onlar, ancak zanna tâbi oluyorlar.)²⁹⁸, وإن أريد إلا الإصلاح (Sadece ıslah etmek istiyorum.)²⁹⁹ ayetlerinde olduğu gibi.

²⁸⁹ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 301.

²⁹⁰ İbn Yaîş, a.g.e., IX, 26; er-Razî, a.g.e., II, 226.

²⁹¹ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 399.

²⁹² Sîbeveyh, a.g.e., IV, 221; el-Müberred, a.g.e., I, 47; el-Curcânî, a.g.e., I, 429, 430; ez-Zemahşerî, a.g.e., II, 388, IV, 292; İbn Yaîş, a.g.e., I, 108, VIII, 107; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 399; İbn Akîl, a.g.e., I, 302; es-Suyûtî, a.g.e., I, 142, ikinci cüz; W. Wright, a.g.e., II, 20, 300; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 326; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 259.

²⁹³ Lukmân, 31/34.

²⁹⁴ Bakara, 2/105.

²⁹⁵ er-Razî, a.g.e., I, 302, II, 296.

²⁹⁶ Sîbeveyh, a.g.e., IV, 221, 222; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 112, 113; es-Suyûtî, a.g.e., I, 142, ikinci cüz; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19.

²⁹⁷ Kehf, 18/5.

²⁹⁸ En'âm 6/148; Yûnus, 10/66..

²⁹⁹ Hûd, 11/88.

e. لَيْسَ ve لَيْسَ Manasına Gelen Olumsuzluk Edatları ile Kullanımı

Bir olumsuzluk edatı olan لَيْسَ , olumsuz şimdiki zaman için kullanılır³⁰⁰. Bir örnek olarak لَيْسَ لِي أَقُولُ إِلَّا الْوَأَقِيعَ (Senden memnun değilim.) (Sadece gerçeği söylüyorum.) لَيْسَ لِي أَقُولُ إِلَّا الْوَأَقِيعَ (Senden memnun değilim.) örneklerinde olduğu gibi. Ancak, buna engel teşkil edecek bir karine bulunmamalıdır: لَيْسَ لِي الْغَرِيبَ يَسَافِرُ غَدًا (Yabancı, yarın gitmeyecek.) ifadesinde لَيْسَ 'nin şimdiki zaman anlatımını engelleyen karine غَدًا lafzıdır.

Sîbeveyh, şimdiki zaman manasına gelen مَا هُوَ يَفْعَلُ cümlesinin olumsuzu مَا لَيْسَ iledir ve manaca لَيْسَ konumunda olur diyerek³⁰¹, مَا ve لَيْسَ 'nin muzari fiille birlikte kullanıldığı zaman şimdiki zamanı olumsuz yaptığına işaret etmektedir.

Amel ve manaca لَيْسَ 'ye benzeyen olumsuzluk harfleri اِنْ-مَا-لا , muzari fiille birlikte kullanıldığında, başka bir zaman ifadesini gerektirecek bir karine bulunmadığı sürece, şimdiki zamanın olumsuzluğu için kullanılır³⁰². مَا أَنَا أَجْلِسُ (Ben oturmuyorum.), اِنْ نَحْنُ نَرِيدُ إِلَّا النِّجَاحَ (Biz, sadece başarı istiyoruz.), لَا أَنْتَ تَحِبُّنِي (Sen, beni sevmiyorsun.) örneklerinde olduğu gibi.

f. Mastar Edatı مَا ile Kullanımı

Mazi ya da muzari fiilden oluşan fiil cümlesini ve az olarak da isim cümlesini bir önceki cümleye bağlayan مَا³⁰³, muzari fiille birlikte şimdiki zaman manasında kullanılan bir mastar harfidir³⁰⁴: يُولَعِي مَا تَقُولُونَ كَذَا (Böyle söylemeniz beni üzüyor.), (Şu an, Zeyd'i dövmen hoşuma gidiyor.) örneklerinde olduğu gibi.

Mastardan şimdiki zaman kastedilirse مَا ile tevil edilir³⁰⁵ ifadesi de mastar مَا 'sıyla kullanılan muzari fiil kalıbının şimdiki zaman için kullanıldığını gösterir. يَعْجَبُنِي ضَرْبُكَ زَيْدًا ضَرْبًا شَدِيدًا cümlesindeki mastardan şimdiki zaman kastedilirse,

³⁰⁰ el-Curcânî, a.g.e., I, 429, 430; İbn Yaîş, a.g.e., I, 108, VII, 116; er-Razî, a.g.e., II, 296; İbn Akîl, a.g.e., I, 302; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 386; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 144; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 268; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 560; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 259.

³⁰¹ Sîbeveyh, a.g.e., IV, 221, 222.

³⁰² Abbâs Hasan, a.g.e., I, 57, 593.

³⁰³ İbn Akîl, a.g.e., I, 139.

³⁰⁴ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 144; el-Ezherî, a.g.e., II, 62.

³⁰⁵ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 144; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Neda'*, s. 260; İbn Akîl, a.g.e., III, 94; el-Ezherî, a.g.e., II, 62; el-Hâşimî, a.g.e., s. 305; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 257; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 419; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 47.

يعجيني ما تضرب زيداً ضرباً شديداً (Zeyd'i iyiden iyiye dövmen hoşuma gitmektedir.) şekline uyarlanır. يعجيني ما تضرب زيداً الآن cümlesinin manası, (Şimdi, Zeyd'i dövmen hoşuma gidiyor.) ifadesiyle aynıdır, her iki cümlede de şimdiki zaman ifadesi vardır.

g. Vâv-ı Maiyye ile Kullanımı

Vâv-ı maiyyeden sonra gelen muzari fiil, nefy ve talep cümlesinden sonra gelince, gelecek zaman ifade eden gizli bir أن ile mansup olur³⁰⁶. Mansup muzari fiil ise, gelecek zaman ifade eder³⁰⁷. Ancak, ع manasında birliktelik ifade eden vâv(ki ع manasına geldiği için, bu vâv'a vâv-ı maiyye denilmiştir.)'dan sonraki mansup muzari fiil, gelecek zaman ifade etmez. Çünkü, vâv'dan sonraki cümlenin manası, kendisinden önceki cümlenin manasıyla birlikte ve içiçe, aynı zamanda gerçekleşir³⁰⁸. Bu durumda vâv-ı maiyyeden sonra gelen cümlenin şimdiki zaman ifade etmesi, konuşma anındaki şimdiki zaman değil, kendisinden önceki fiilin ifade ettiği zamanla aynı anda gerçekleşmesi yönünden şimdiki zamandır. Eğer vâv-ı maiyyeden önceki fiil konuşma anındaki şimdiki zamanı ifade ediyorsa vâv-ı maiyyeden sonraki fiil de ona paralel olarak şimdiki zamanı ifade eder. Örneğin: أذهبون إلى بيوتهم ويتركوني هنا وحيداً (Onlar, beni burada yalnız başıma bırakarak mı evlerine gidiyorlar?) gibi. Eğer vâv-ı maiyyeden önceki fiil, gelecek zamanı ya da geçmiş zamanı ifade ediyorsa, vâv-ı maiyyeden sonra gelen mansup muzari fiil önceki fiilin gerçekleşme zamanına nazaran şimdiki zaman ifade eder.

لا تنه عن خلق وتأتي مثله عارٌ عليك إذا فعلت عظيم

(Bir kötülüğü sen benzerini yapmakta iken yasaklama, yaparsan büyük bir ayıp olur.)³⁰⁹, لم ينجح الطالب ويكسل (Öğrenci tembellik yaparak başarılı olmadı.),

³⁰⁶ er-Razî, a.g.e., II, 244, 249; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzuri'z-Zeheb*, s. 380; İbn Akîl, a.g.e., IV, 11, 14; el-Ezherî, a.g.e., II, 238-241; el-Hâşimî, a.g.e., s. 340; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 375-378; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 333.

³⁰⁷ er-Razî, a.g.e., II, 232; W. Wright, a.g.e., II, 22, 24; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 337; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 278; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; A. C. Mansûr, a. g. e., s. 463, 464.

³⁰⁸ er-Razî, a.g.e., II, 244, 249; W. Wright, a.g.e., II, 2, 32; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 375, 376.

³⁰⁹ Bu beyit birçok kimseye nisbet edilmektedir. Bu beyitin sadece Ebu'l-Esved ed-Düeli'ye nisbet edildiği kaynaklar bkz: İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 310; el-Ezherî, a.g.e., II, 238. Ebu'l-Esved ed-Düelî ve Mütevekkil el-Leysî'ye birlikte nisbet edildiği kaynaklar bkz: İbn Manzûr, a.g.e., VII, 447 (md. غظظ). Ebu'l-Esved ed-Düelî, Mütevekkil ve Ahtal'a birlikte nisbet edildiği kaynaklar bkz: el-Kaysî, a.g.e., I, 348. Ebu'l-Esved ed-Düelî, Ahtal'a ve Mütevekkil el-Kenânî'ye birlikte nisbet edildiği kaynaklar bkz: eş-Şenkîtî, IV, 86 ya da sadece Ahtal'a nisbet edildiği kaynaklar bkz: Sîbeveyh, a.g.e., III, 42. Şu kaynaklarda ise hiç bir kimseye nisbet edilmemektedir. Bkz: İbn Hişâm, *Avzahu'l-Mesâlik*, IV, 181, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 77, *Muğni'l-Lebîb*, s. 472; İbn Akîl, a.g.e., IV, 15.

لعلّ العالم يدرك أنه تدوّة ويترك ما لا يليق (Umulur ki alim, kendisine uygun düşmeyen şeyleri bırakarak, kendisinin bir örnek olduğunu anlar.),
 يا أيها الصديق اغفر هفوتي وأغفر هفوتك لتدوم صداقتنا وساعدني وأساعدك لتتغلب على المشقات (Ey arkadaş, ben kusurunu bağışlarken, sen de benim kusurumu bağışla ki dostluğumuz devam etsin. Ben sana yardım ederken, sen de bana yardım et ki zorlukları aşalım.),
 يا ليتنا نردّ ولا نكذبَ بآيات ربنا ونكونَ من المؤمنين (Keşke Rabbimizin ayetlerini yalanlamayarak ve iman edenlerden olarak dünyaya döndürülsek.)³¹⁰ örneklerinde olduğu gibi. Bütün bu ifadelerde vâv-ı maiyye ile kullanılan muzari fiiller, kendisinden önceki cümleyle aynı zaman ifadesi içermektedirler.

h. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Hâl cümlesinde gelen muzari fiilin zamanı genellikle kendisinden önceki cümledeki fiilin zamanıyla aynıdır. Bu çeşit hâle mukârin (مفارنة) hâl denir³¹¹: جاء زيد يضحك (Zeyd, gülererek geldi.) örneğinde ve نجاهته إحداهما تمشي على استحياء (O iki kızdan biri utana utana yürüyerek ona geldi.)³¹², وجاؤوا أباهم عشاءً يبيكون (Akşam üzeri babalarına ağlayarak geldiler.)³¹³ ayetlerinde olduğu gibi. Bu cümlelerde mukârin hâl olarak gelen muzari fiiller, geçmiş zaman boyunca devam eden bir olayı ifade ederler³¹⁴. Hâl cümlesinde gelen muzari fiilin şimdiki zaman ifade etmesi, vâv-ı maiyyede olduğu gibi, kendisinden önce gelen fiilin ifade ettiği zaman itibariyledir.

Ancak, hâl olarak gelen bütün muzari fiiller, kendisinden önceki cümlelerin zamanıyla aynı olacak değildir. Çünkü, manadan anlaşılacağı üzere, kendisinden önceki cümleye göre gelecek zaman da ifade edebilirler: ثمّ استوى على العرش يدبر الأمر (Sonra, iş(ler)i idare etmek üzere arş üzerinde hükümran oldu.)³¹⁵ ayetinde ve أتى إلى عين ماء يشرب (İçmek üzere, bir su gözüne geldi.) örneğinde olduğu gibi.

³¹⁰ En'âm, 6/27.

³¹¹ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 605, 606; es-Suyûtî, a.g.e., I, 102, ikinci cüz; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 390; el-Lübedî, a.g.e., s. 186; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 261.

³¹² Kasas, 28/25.

³¹³ Yûsuf, 12/16.

³¹⁴ W. Wright, a.g.e., II, 20.

³¹⁵ Yûnus, 10/3.

Gelecek zaman manasında gelen bu hâl'e mukadder hâl denir ve diğerinden ayırabilmek için, ta'lil lam-ı ile takdir edilebilmesinin uygun olması gerekir³¹⁶. Örneğin: أتى إلى عين ماء ليشرب (İçmek için bir su gözüne geldi.) cümlesinde olduğu gibi.

i. Tenbih Edatı أما ile Kullanımı

Tenbih edatlarından olan أما , muhatabın dikkatini şu an olmakta olan bir olay üzerine çekmek için kullanılırlar³¹⁷. Örneğin: أما وإن زيدا قائم • أما وإن عمرا مقيم (Zeyd kalkıyor. Amr kalıyor.) gibi. Bu kullanımın tabi bir sonucu olarak tenbih edatı أما , muzari fiili şimdiki zaman ifadesiyle sınırlandırır. أما إن رئيسنا ي قدم (Başkanımız geliyor.) örneğinde olduğu gibi.

i. حتى ile Kullanımı

حتى 'dan sonra, mansup olarak gelen muzari fiil, ileride, gelecek zaman başlığı altında anlatılacağı üzere kendisinden önceki cümleye göre, daima gelecek zaman ifade ederken, merfu olarak gelince, konuşma anına göre şimdiki zaman ifade eder³¹⁸. Örneğin: سرت حتى أدخل المدينة (Yürüdüm, şu an şehre giriyorum.) cümlesinde yürüme olmuştur ve şu an şehre girilmektedir. Yani, bu cümle سرت حتى أدخلها الآن demek gibidir³¹⁹. Yine, ناموا حتى ما يستيقظون (Uyudular ve şu an uyanmıyorlar, uyanık değiller.), سألت عن المسألة حتى لا أحتاج إلى السؤال (Konuyu sordum ve şimdi sormaya ihtiyaç duymuyorum.) örneklerinde de aynı durum söz konusudur.

حتى 'dan sonra gelen, şimdiki zaman manasındaki merfu muzari fiilin manası, kendisinden önceki cümlenin ifade ettiği mananın bir neticesi olarak gerçekleşmiş olmalıdır. Anlam olarak, kendisinden önceki cümlenin bir neticesi değilse, merfu olarak kullanılmaz³²⁰. Örneğin: سرت حتى تطلع الشمس (Güneş doğuncaya kadar yürüdüm.) cümlesinde, muzari fiili تطلع şeklinde merfu olarak, şimdiki zaman manasında kullanamayız. Çünkü, güneşin doğması yürümenin neticesinde gerçekleşmemiştir. Kısacası, benim yürümem güneşin doğmasına sebep olamaz. Yine, ما سرت حتى تطلع الشمس

³¹⁶ el-Lübedî, a.g.e., s. 183.

³¹⁷ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 114, 115.

³¹⁸ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 31; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 170, **Şerhu Katri'n-Nedâ'**, s. 68; el-Ezherî, a.g.e., II, 237; el-Galâyîni a.g.e., II, 181; el-Hâşimî, a.g.e., s. 340; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 344; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 171.

³¹⁹ el-Müberred, a.g.e., II, 40, 42; ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 191.

³²⁰ Sîbeveyh, a.g.e., III, 27 er-Razî, a.g.e., II, 240; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 170, 171, **Şerhu Katri'n-Nedâ'**, s. 68;; el-Ezherî, a.g.e., II, 237, 238; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 343.

(Güneş doğuncaya kadar yürümedim.) cümlesindeki muzari fiili de **تَطَلَعُ** merfu olarak okuyamayız. Çünkü güneş, yürümediğim için doğmuş olamaz.

حَتَّى 'dan sonra, merfu olarak gelen muzari fiil, geçmiş zaman olaylarının anlatımında da kullanılabilir. **سرتُ حَتَّى أدخلُ المدينة** (Yürüdüm ve hemen şehre girdim.) cümlesinde, her iki olay daha önce gerçekleşmiş olabilir. Bu gibi durumlarda, **حَتَّى** ve sonrasında gelen merfu muzari fiil, **فَعَلَّ** konumunda fe ve mazi fiil ile takdir edilir³²¹. Diğer bir ifadeyle, **سرتُ حَتَّى أدخلُ المدينة** cümlesinde olduğu gibi, **حَتَّى** 'dan sonra merfu olarak gelen muzari fiil, geçmiş bir olayı anlatıyorsa, anlamı açısından **سرتُ فدخلتُ** cümlesiyle aynı olur. Burada, **حَتَّى** 'dan sonra gelen muzari fiilden müevvel hâl veya hâl hikayesi, yani geçmiş zamanın şimdiki zaman anlatımı kastedilir³²² denilmektedir. Burada, fiil gerçekleşmiş, ancak, şu an oluyormuşçasına şimdiki zaman fiili kullanılmıştır. Bununla kastedilen şey; geçmiş olayların anlatımına canlılık katmak, olayları zihinlere iyice yaklaştırmak, sanki olay şu an oluyor izlenimini vermektir. **وَزَلزلوا حَتَّى يقولَ الرسولُ** (Sarsıldılar. Sonra peygamber ... dedi.)³²³ ayetinde zelzele de peygamberin söylemesi de geçmiştir. Merfu muzari fiil, burada müevvel hâl konumundadır. **حَتَّى يقولَ** şeklinde mansup olarak okunacak olursa manası, "Peygamber, ... deyinceye kadar sarsıldılar." şeklinde değişir.

2- Gelecek Zaman

İçinde bulunduğumuz zamandan sonraki süreyi kapsayan gelecek zamanın temel kalıbı, **يفعل** muzari fiil kalıbıdır. Bu kalıp, bazen yalın olarak, bazen de bazı ek ve karinelerle: istek, arzu ve tasarımı, yapılması planlanan ve henüz gerçekleşmemiş eylemleri anlatır, aynı zamanda kararlılık bildirir. Muzari fiilin gelecek zaman için kullanıldığı yerler; emir, nehiy, talep, beklenti, kararlılık, kesinlik ve şart ifade eden kullanımlardır. Şimdi, bütün bunlar tek tek aşağıda incelenecektir.

³²¹ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 191.

³²² ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 356; er-Razî, a.g.e., II, 242; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 170, 171, 906, 907, **Şerhu Katri'n-Nedâ'**, s. 68; İbn Akîl, a.g.e., IV, 11; el-Ezherî, a.g.e., II, 237; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 341.

³²³ Bakara, 2/214.

a. Mutlak Gelecek Zaman (المستقبل المطلق أو البسيط)

Mutlak (basit) gelecek zamandan kastımız, cümlelerin içerdiği mananın gerçekleşmesinin yakın ya da uzak gelecek zamandan biriyle sınırlandırılmamasıdır. Basit (mutlak) gelecek zaman cümlesinde, olaya, zamandan daha çok önem verilir. Basit gelecek zaman cümlesi, gelecek zamanın bir kısmını veya tamamını içerebilir. Örneğin, يوم نقول لجهنم هل امتلات و تقول هل من مزيد (Cehennem'e doldun mu diyeceğimiz ve onun da dahası yok mu diyeceği gün...)324 ayetinde gelecek zamanın yakın ya da uzak olma ihtimali vardır. Çünkü, uzak ya da yakın gelecek zamandan birisi ile sınırlandırılacak bir karine yoktur.

مضارع موزع muzari fiil kalıbı ve bu kalıbı gelecek zamana çeviren yaklaşık tüm edatlar, basit (mutlak) gelecek zaman ifadesi verirler. Bu edatlardan لا ve سوف için yakın, لن ve سوف için uzak gelecek zaman ifade etmesi hakkında ise, hilaf vardır. Şimdi, bütün bunlar kullanım alanları ile birlikte ele alınacaktır.

a1. Yalın Kullanımı

Muzari fiil, hiçbir ek ya da lafzî karine almaksızın gelecek zaman ifade edebilir. Bu ifadeyi sağlayan, konuşmacının içinde bulunduğu durumdur. Konuşmacı, نسافر إلى أنطاليا نقضاء الإجازة (العطلة) (Arkadaşlarımla çay içeceğim.), أشرب مع أصدقائي الشاي (Tatili geçirmek için Antalya'ya gideceğiz.) cümleleriyle, o an bu cümlelerin içerdiği manalar gerçekleşmiyorsa, bu faaliyetleri daha sonra yapmayı tasarladığını belirtmiş olur. İşte konuşmacının bu tasarısı, plân ve niyeti, eylemin şu an gerçekleşmiyor olmasının hâl karinesidir. Bu karine, muzari fiile gelecek zaman ifadesi sağlayan unsurlardan biridir.

a2. أبداً ve عوض ile Kullanımı

أبداً, gelecek zaman için kullanılan bir zaman zarfıdır325. Muzari fiil, bu lafızla gelecek zaman ifade eder. لا أعمله أبداً (Onu asla yapmayacağım.) örneğinde olduğu gibi "asla", ya da خالد بن فيها أبداً (Orada ebedi olarak kalacaklardır.)326 ayetinde olduğu gibi

324 Kâf, 50/30.

325 Muhammed Altuncu, *Mu'cemu'l-Edavâti'n-Nahviyye*, Dâru'l-Fikr, yy, 1979, s. 11;

326 Nisâ', 4/57, 169; Mâide, 5/119; Tevbe, 9/100; Ahzab, 33/65; Tağâbun, 64/9; Talâk, 65/11, 72; Cin, 72/23; Beyyine, 98/8.

"ebediyeten, devamlı olarak" manasında kullanılan gelecek zaman zarfı 'أبدًا'nin, لا أفعله أبدًا لا أفعله أبدًا لا أفعله أبدًا - أبدأ الدهر - أبدأ الدهر - أبدأ الدهر şekilleri de vardır³²⁷.

Eleştirilenler; nahivcilerin "أبدًا", gelecek zamanda olumluluk ya da olumsuzluğu tekit için kullanılan bir zaman zarfıdır ve لم أفعل هذا أبدًا şeklindeki çağdaş kullanımın doğrusu, لم أفعل هذا قط "dur" şeklindeki açıklamalarını yadırgamaktadırlar. Mısır Arap Dil Kurumu, yapmış olduğu incelemeler sonucu, 44. dönem toplantısı 9. ve 32. oturumunda aldığı kararla أبدأ lafzının, لم أفعل هذا أبدًا şeklindeki geçmiş zaman kullanımını caiz görmüştür³²⁸.

عوض lafzı da, gelecek zaman için kullanılan bir zaman zarfıdır³²⁹. Ancak, bu kullanımda kendisinden önce nefy³³⁰ veya nehy³³¹ ya da soru edatı³³² gelmelidir: لا تكسل عوض (Asla tembellik yapma.), ألا تذهب عوض (Asla gitmeyecek misin?), لا أريده عوض (Onu, asla istemiyorum.), لا أفعله عوض العائضين (Onu, asla yapmayacağım.) örneklerinde olduğu gibi.

عوض, olumlu gelecek zaman ve geçmiş zaman cümlesinde de kullanılır³³³. أذهب إلى البيت عوض بعد انتهاء الدروس (Dersler bittikten sonra, kesinlikle eve gideceğim.) örneğinde olduğu gibi. İbn Manzur ما رأيت مثله عوض ifadesinin (Onun gibisini hiç görmedim.) manasında da kullanıldığını zikretmiştir³³⁴.

Şu halde, gelecek zaman zarfları أبدأ ve عوض, geçmiş zaman ifadesi olmayan cümlelerdeki muzari fiilin, şimdiki zaman manasını ortadan kaldırır ve gelecek zaman ile sınırlandırır. Geçmiş zaman manalı muzari fiili ise, gelecek zamana çeviremezler. لم أر مثله عوض (Onun gibisini hiç görmedim.) örneğinde olduğu gibi.

³²⁷ İbn Manzûr, a.g.e., III, 68.

³²⁸ M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., II, 743.

³²⁹ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 108; İbn Manzûr, a.g.e., VII, 192; Ahmed b. Yûsuf, a.g.e., III, 376, 377; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 200; el-Galâyiñî a.g.e., II, 207; el-Hâşimî, a.g.e., s. 207; M. Altuncu, a.g.e., s. 72.

³³⁰ İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 200; M. Altuncu, a.g.e., s. 72.

³³¹ el-Hâşimî, a.g.e., s. 207.

³³² M. Altuncu, a.g.e., s. 72.

³³³ er-Razî, a.g.e., II, 124.

³³⁴ İbn Manzûr, VII, 193.

a3. Soru Edatları هل , أَيَّانَ ve متى ile Kullanımı

Sadece tasdik³³⁵ (Evet ya da hayır diyerek cevaplandırabileceğimiz ifadeler) için ve olumlu cümlelerde kullanılan soru edatı هل³³⁶, muzari fiille birlikte gelecek zaman ifadesi verir³³⁷. Yani هل , muzari fiili gelecek zamana çevirir: هل تسافر (Gidecek misin?) örneğinde ve فهل يُهلك إلّا القوم الفاسقون (Fasıklar topluluğundan başkası mı helak edilecek?)³³⁸ ayetinde olduğu gibi.

Şimdiki zaman ifade eden muzari fiil ile هل yerine soru hemzesi kullanılır. Örneğin, أتضرب زيداً وهو أخوك (Kardeşin olduğu halde, Zeyd'i dövüyor musun?) gibi. Ancak, günümüz kullanımında هل'in, muzari fiille birlikte gelecek zaman manasına geldiğine fazla dikkat edilmemektedir: هل ترى البيت الذي عند الزاوية • ذلك هو المكان الذي وُلِدْتُ فيه (Köşedeki evi görüyor musun? İşte doğduğum yer orası.), هل تشم رائحة غاز • أعتقد أن الفرن الجديد يسرب الغاز • (Gaz kokusu hissediyor musun? Sanırım, yeni fırın gaz sızdırıyor.) örneklerinde soru hemzesi kullanılması gerekirken هل kullanılmıştır. Yine, هل هل يستوي الأعمى والبصير أم هل تستوي الظلمات والنور (Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? de.)³³⁹ ayetinde de muzari fiil, her ne kadar هل ile kullanılmış olsa da gelecek zaman değil, süreklilik ifade etmektedir. Çünkü, bu ayette genel bir yargı ifade edilmektedir.

Olumsuz sorular için de, هل kullanılamaz. Bu sebeple, هل yerine لا kullanılmaktadır: ألا تساعدني اليومَ (Bugün, bana yardım etmeyecek misin?) örneklerinde olduğu gibi. Bu durumda olumsuz muzari fiil, şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade edebilir.

متى manasında soru edatı olarak gelen أَيَّانَ lafzı da, gelecek zaman için kullanılmaktadır³⁴⁰. يسألونك عن الساعة أَيَّانَ مُرْسَاهَا (Sana kıyametin ne zaman kopacağını

³³⁵ el-Kazvîni, a.g.e., s. 131; İbn Hişâm, **Muğnîl-Lebîb**, s. 457; Abdu'l-Kanî ed-Dakar, **Mu'cemu'n-Nahv**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1987, s. 9.

³³⁶ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 457; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 369.

³³⁷ el-Kazvîni, a.g.e., s. 131, 132; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 457; el-Hâşimî, a.g.e., s. 363; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 58.

³³⁸ Ahkâf, 46/35.

³³⁹ Ra'd, 13/16.

³⁴⁰ et-Taftazânî, a.g.e., s. 211; el-Galâyîni a.g.e., I, 143; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 143; B. Şeyh Emîn, a.g.e., I, 86, 87.

soruyorlar.)³⁴¹ يسأل أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (Kıyamet günü ne zaman diye soruyor.)³⁴² ayetlerinde olduğu gibi. Örneğin: يسألون أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ (Din günü ne zaman diye soruyorlar.)³⁴³ ayetindeki أَيَّانَ , فِي أَيِّ وَفْتٍ سَيَكُونُ يَوْمُ الدِّينِ (Din günü ne zaman olacak?) manasındadır³⁴⁴.

Soru edatı أَيَّانَ , muzari fiille birlikte kullanılınca gelecek zaman ifadesi verir. متى سافرت وأَيَّانَ ترجعُ (Ne zaman gittin ve ne zaman döneceksin?) örneğinde olduğu gibi. Oysa, soru edatı متى , geçmiş zaman ve gelecek zaman soru cümlelerinde kullanılabilir³⁴⁵: متى عدتَ ومتى تسانفُ (Ne zaman döndün ve ne zaman gidiyorsun?) örneğinde olduğu gibi. Dikkat edilirse, متى 'dan sonra gelen muzari fiil de gelecek zaman ifade etmektedir.

a4. Tekid Nunları ile Kullanımı

Sadece fiillere has olan³⁴⁶ ve fiillerden de muzari ve emir fiilleriyle kullanılan tekid nun-unu³⁴⁷ fiille bitişirmek, konuşmacının o fiili tereddütsüz yapacağına olan azmini, kararlılığını gösterir³⁴⁸. Cümlenin manasına güç verir, onu vurgular ve akla gelebilecek şüphe ve zanları uzaklaştırır³⁴⁹. Sözüün bir kişi için olmadığı durumlarda ise, umum ve şümül ifade eder³⁵⁰. يا قومنا احذرنَ مكايِدَ الأعداءِ (Ey milletim, düşmanların hilelerine dikkat ediniz.) cümlesindeki tekitten kasıt, يا قومنا كلِّكم أو جميعكم فرداً فرداً şeklindedir.

Tekid nunu, sakil (tenvinli) ve hafif (sakin nun'lu) olmak üzere iki çeşittir³⁵¹. Sakin nun; ikil ve dişil çoğullarla birlikte kullanılmaz³⁵². Bunun dışında, tenvinli nun'un

³⁴¹ A'raf, 7/187; en-Nâziât, 79/42.

³⁴² Kıyâmet, 75/6.

³⁴³ Zâriyât, 51/12.

³⁴⁴ el-Galâyîni, a.g.e., I, 143.

³⁴⁵ et-Taftazânî, a.g.e., s. 211; B. Şeyh Emîn, a.g.e., I, 86.

³⁴⁶ İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 443.

³⁴⁷ İbn Yaîş, a.g.e., IX, 37, 39; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 443, 444; İbn Akîl, a.g.e., III, 309; el-Galâyîni a.g.e., I, 88; el-Hâşimî, a.g.e., s. 21; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 467.

³⁴⁸ eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 50.

³⁴⁹ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 168.

³⁵⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 168.

³⁵¹ el-Müberred, a.g.e., III, 12; İbn Hişâm, **Muğni'l-Lebîb**, s. 443; el-Galâyîni a.g.e., I, 88; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 50.

³⁵² Yûnus ve Kûfler sakin tekid nununun ikil ve dişil çoğullarda da kullanılmasını caiz görmekteydiler. Bkz: el-Ezherî, a.g.e., II, 207.

kullanıldığı her yerde kullanılabilir³⁵³. Bir diğer husus da şudur: Sakil (tenvinli) tekid nunu, hafif (sakin) tekid nunundan daha vurguludur³⁵⁴.

Muzari fiil, gelecek zaman manasında olursa tekitlenir³⁵⁵. Bir başka ifade ile tekid nun'ları muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir³⁵⁶.
لأن أنجيتنا من هذه لتكونن من الشاكين (Eğer bizi bundan kurtarırsan, şükredenlerden olacağız.)³⁵⁷ ayetinde ve والله لأضربن عنقك (Allah'a andolsun ki boynunu vuracağım.) örneğinde olduğu gibi. Çünkü, şimdiki zaman ifade eden muzari fiil, asla tekid edatlarıyla kullanılamaz³⁵⁸:

Tekit nunlarının kullanım yerlerinden birisi, talep cümleleridir. Talep cümleleri çoğunlukla tekitlenir³⁵⁹. Çünkü, talep (emir, nehiy, arz, tahdid ...) fiilleri, ekseriyetle gelecek zaman ifade ederler: لا أرىك هنا (Seni burada görmeyeyim.), هل تكلمن ما أقول لك (Sana söyleyeceklerimi yazacak mısınız?), ليتك ترجعن (Keşke dönsen.), ألا تنزلن عندنا (Yanımızda kalsanıza.), لعلك تحبهدن وتجنحن (Umulur ki, gayret edersin ve başarısın.) örneklerinde ve فلا تموتن إلا وأنتم مسلمون (Ancak müslümanlar olarak ölün.)³⁶¹ ayetlerinde olduğu gibi.

إما 'dan sonra gelen muzari fiil, genellikle tekitlenir. Tekitlenmemesi çok azdır³⁶².
وإما تخافن من نوم (Bir kavimden korkarsan ...) ³⁶⁴, وإما يترغثك (Seni dürterse ...) ³⁶³, فلأما ترين من البشر أحداً (İnsanlardan bir kimse görürsen ...) ³⁶⁵ ayetlerinde olduğu gibi.

³⁵³ Sîbeveyh, a.g.e., III, 508, 527; ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 357; er-Razî, a.g.e., II, 402; el-Ezherî, a.g.e., II, 207; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 467.

³⁵⁴ Sîbeveyh, a.g.e., III, 509; el-Müberred, a.g.e., III, 12; ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 356; İbn Yaîş, a.g.e., IX, 37; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 50; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 168.

³⁵⁵ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 356; el-Curcânî, a.g.e., II, 1129, 1130; İbn Yaîş, a.g.e., IX, 37; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 444; el-Ezherî, a.g.e., II, 203; el-Hâşimî, a.g.e., s. 349; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 50.

³⁵⁶ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 149; el-Ezherî, a.g.e., II, 203; W. Wright, a.g.e., II, 24; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 168.

³⁵⁷ Yûnus, 10/22.

³⁵⁸ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 356; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 444; el-Ezherî, a.g.e., II, 203; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 168.

³⁵⁹ el-Curcânî, a.g.e., II, 1129, 1130; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 444; er-Razî, a.g.e., II, 403; el-Ezherî, a.g.e., II, 204; W. Wright, a.g.e., II, 42; el-Galâyînî a.g.e., I, 89, 90; el-Hâşimî, a.g.e., s. 349; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 173; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 50, 51.

³⁶⁰ İbrahîm, 14/42.

³⁶¹ Bakara, 2/132.

³⁶² İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 444; er-Razî, a.g.e., II, 402; el-Ezherî, a.g.e., II, 204; el-Galâyînî a.g.e., I, 90.

³⁶³ A'râf, 7/200.

³⁶⁴ Enfâl, 8/58.

³⁶⁵ Meryem, 19/26.

Yemin lafzından sonra gelen muzari fiilin tekitlenebilmesi için ise, muzari fiilin olumlu olması, lâm'a bitişmesi, gelecek zaman ifade etmesi ve yemin lafzından hemen sonra gelmesi gerekir. Bu şartlardan birisi olmazsa, muzari fiil tekitlenemez³⁶⁶. والله لأزورك (Babana andolsun, sana verdiğim sözleri tutacağım.), وأبيك لأحفظن عهدك (Allah'a andolsun ki seni ziyaret edeceğim.) örneklerinde olduğu gibi. Yemin lafzından hemen sonra geldiği halde, nun'la tekitlenmeyen merfu muzari fiil ise, şimdiki zaman ifade eder. والله أفعل ما تريد مني (Allah'a yemin ederim ki, benden istediğini yapıyorum.) örneğinde olduğu gibi.

Tekid nunu kendisine zaid ما 'nın bitişebileceği (vücuben ya da cevazen) tüm şart edatlarıyla da kullanılabilir. Bu şart edatlarının cevap cümleleri de tekitlenebilirler³⁶⁷. متى ما تفعلن (Her ne zaman yaparsan ...), أيهم ما يفعلن (Hangisi yaparsa ...), حيثما أينما تكونن أكن (Her nerede olursan, ben orada olurum.), أيا ما تفعلن (Ne yaparsan ...) örneklerinde olduğu gibi.

a5. لن ile Kullanımı

Olumsuzluğu tekid için gelen لن³⁶⁸, muzari fiili olumsuz gelecek zamana çeviren bir harftir³⁶⁹. لن أفوم (Kalkmayacağım.) örneğinde olduğu gibi. لن ile olumsuzluk ifadesi verilen cümlede, olumsuzluğun mutlak gelecek zamanda olabilmesi için, olumsuzluğun herhangi bir karine ile sınırlandırılmaması gerekir. Örneğin: فلن أكلم اليوم إنسياً (Bu gün, hiçbir insanla konuşmayacağım.)³⁷⁰ ayetinde, لن olumsuzluk edatının ifade ettiği olumsuzluk, اليوم ile sınırlandırılmıştır. ولن يتمنوه أبداً (Onu asla arzulamazlar.)³⁷¹ ayetinde ise, أبداً zikredilerek ebedilik kastedilmiştir.

³⁶⁶ er-Razî, a.g.e., II, 402, 403; İbn Akîl, a.g.e., III, 309; el-Ezherî, a.g.e., II, 203; el-Galâyînî a.g.e., I, 89; el-Hâşimî, a.g.e., s. 349; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 50, 51; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 391.

³⁶⁷ er-Razî, a.g.e., II, 403.

³⁶⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 248, III, 22; er-Razî, a.g.e., II, 235; el-Galâyînî a.g.e., II, 169.

³⁶⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 248, III, 22; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 149; er-Razî, a.g.e., II, 232; İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 373, 374; el-Ezherî, a.g.e., II, 229; Suyûtî, a.g.e., I, 142, ikinci cüz; W. Wright, II, 22, 24, 300; M. Altuncu, a.g.e., s. 104; A. C. Mattar, a.g.e., s. 88.

³⁷⁰ Meryem, 19/26.

³⁷¹ Bakara, 2/95.

Diğer önemli bir nokta da *سيفعل* ya da *سوف يفعل* 'nun olumsuzu olan *لن يفعل* kalıbı³⁷², *لا يفعل* 'dan daha vurgulu³⁷³ olmasıdır. Örneğin: *لن يكتب* (Yazmayacak.) cümlesinin ifade ettiği olumsuzluk, *لا يكتب* (Yazmayacak.) cümlesinin ifade ettiği olumsuzluktan daha vurguludur.

26. Mastar Edatı *أن* ile Kullanımı

Mazi, muzari ya da emir fiillerini, kendisinden önceki cümleye bağlayan *أن*³⁷⁴, muzari fiili gelecek zaman manasında nasb eden bir mastar harfidir³⁷⁵ ve şimdiki zaman ifadesi için kullanılmaz³⁷⁶. Örneğin: *يسرني أن تقوم* (Kalkman beni sevindirir.), *أرجو أن تذهب* (Gitmeni ümit ediyorum.), *أحب أن أخدم وطني* (Vatanıma hizmet etmek istiyorum.) cümlelerindeki mansup muzari fiiller, gelecek zaman ifade ederler.

Mastar harfi *أن*, özellikle talep ve tavakku ifade eden fiillerden sonra gelir³⁷⁷. Bu ifadeyi biraz daha açacak olursak, mastar harfi *أن* 'in, heves, istek ya da isteksizlik, emir ya da yasaklama, sorumluluk, tesir, korku, gereksinim, çaba ve gayret, izin ve müsaade ifade eden fiillerden sonra kullanıldığını³⁷⁸ söyleyebiliriz: *أردت وأحببت أن أئين لهم طريقة التعلم* (Onlara, öğrenim metodunu açıklamayı istedim.), *ينبغي أن يتوي المتعلم بطلب العلم رضا الله* (Öğrenci, ilim isteyerek Allah'ın rızasını amaç edinmesi gerekir.), *أمرتك بأن تفعل كذا* (Sana, şöyle yapmanı emretmiştim.), *أكره أن تذهب إلى زيد* (Zeyd'e gitmeni istemiyorum.), *ما منعك ألا تسجد* (Beni bırakmayacağından korkuyorum.) örneklerinde ve *والذي أطمح أن يغفر لي خطيئتي يوم الدين* (Din günü hatamı bağışlayacağını umduğum da O'dur.)³⁸⁰ ayetlerinde olduğu gibi.

³⁷² Sibeveyh, a.g.e., III, 115, 117; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 111, 149; er-Razî, a.g.e., II, 235; el-Galâyîni a.g.e., II, 269.

³⁷³ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 111, 149.

³⁷⁴ İbn Akîl, a.g.e., I, 138.

³⁷⁵ el-Müberred, a.g.e., I, 48, III, 5, 6; er-Râğib el-İsfehânî, a.g.e., s. 92; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 143, 144; er-Razî, a.g.e., II, 306, 387; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 260; İbn Akîl, a.g.e., III, 93; el-Galâyîni, a.g.e., II, 168, III, 277; el-Hâşimî, a.g.e., s. 305; M. Altuncu, a.g.e., s. 28, 29; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 410, 419, III, 212, IV, 278, 282; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 47.

³⁷⁶ el-Müberred, a.g.e., I, 48, III, 5; el-Curcânî, a.g.e., II, 1056; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 143; Abbas Hasan, a.g.e., I, 410.

³⁷⁷ el-Müberred, a.g.e., I, 49, II, 30.

³⁷⁸ W. Wright, a.g.e., II, 25.

³⁷⁹ A'râf, 7/12.

³⁸⁰ Şu'arâ', 26/82.

أَنْ 'den sonra, şimdiki zaman ifadesinde bir fiil getirmek için ise, merfu muzari fiili kullanırız. Ancak, bu durumda merfu muzari fiilin başında bulunan أَنْ, mastar manasında nasb eden أَنْ değildir. Bilakis أَنْ 'den muhaffef (tenvini düşürülmüş) أَنْ 'dir. Ve أَنْ ya da hafifletilmiş şekli olan أَنْ 'e gelince, bunlar, ilim ifade eden (kesinlik bildiren) fiilerden sonra gelirler³⁸¹. اعلم ان ينأم (Uyuyor olduğunu biliyorum.) cümlesinde merfu olarak gelen muzari fiil, şimdiki zaman için gelmiştir ve kendisinden önceki أَنْ ise, أَنْ 'nin hafifletilmiş şeklidir. Yani, bu cümlelerin aslı, اعلم انه يقوم (Kalkıyor olduğunu biliyorum.) şeklindedir. Buradaki أَنْ 'in, muzari fiili gelecek zaman manasında nasb eden mastar harfi أَنْ olmamasının sebebi, ilim fiilinden sonra gelmesi ve kendisinden sonraki fiilin mansup olmamasıdır. Yine, علم ان سيكون منكم مرضى (İçinizden hastalar olacağını bilmektedir.)³⁸² cümlesindeki أَنْ 'in aslı انه سيكون şeklindedir. علمت ان لم يقوم ولن يقوم (Kalkmadığını, kalkmayacağını bildim.), علمت ان ما يقوم وقد يقوم (Kalkmıyor olduğunu, kalkabileceğini bildim.), علمت ان لا يقوم وما قام (Kalkmayacağını, kalkmadığını bildim.) cümlelerindeki أَنْ de muzari fiili nasbeden ve gelecek zamana çeviren mastar harfi değildir.

Dikkat edilmesi gereken şey, ilim ve kesinlik ifade eden fiillerden sonraki أَنْ 'in aslının أَنْ olduğudur ve bu durumda, أَنْ 'den sonra قد-س-سوف edatları ve لا dışındaki olumsuzluk harfleri gelebilir³⁸³: بلغني ان لم يُقبض على اللص (Bana hırsızın yakalanmadığı (haberi) ulaştı.), سمعت ان يسافر محمد إلى أحد دول أوروبا لدراسة الجامعة (Muhammed'in üniversite eğitimi için Avrupa ülkelerinden birine gideceğini duydum.) örneklerinde olduğu gibi.

a7. Mastar Edatı كَيْ ile Kullanımı

Mana ve amel açısından كَيْ konumunda olan كَيْ, sadece muzari fiilden önce gelen bir mastar harfi olup³⁸⁴, muzari fiili sadece gelecek zaman manasında nasb eder³⁸⁵. أَنْ konumunda olursa, başına lam gelmesi caizdir. لكيلا تأسوا على ما فاتكم (Elinizden kaçana üzülmesiniz diye.)³⁸⁶, لكيلا يعلم من بعد علم شيئاً (Bildikten sonra bir şey bilmesin diye.)³⁸⁷ ayetlerinde olduğu gibi. Yine, جئتك لكي أكرمك (Sana ikram etmek için geldim.),

³⁸¹ el-Müberra, a.g.e., II, 30, 31, III, 7; ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 197; er-Razî, a.g.e., II, 233; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 281.

³⁸² Müzzemmil, 73/20.

³⁸³ er-Razî, a.g.e., II, 233

³⁸⁴ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 17; er-Razî, a.g.e., II, 387; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 410, 420; el-Lübedî, a.g.e., 16.

³⁸⁵ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 419, 420.

³⁸⁶ Hadîd, 57/23.

³⁸⁷ Hâc, 22/5.

يجلس المسافر تحت الشجرة لكي يستريح (Yolcu, ağacın altında dinlenmek için oturuyor.), يفعل القائد بوسعه لكي يطبق الأوامر والتعليمات (Kumandan emir ve talimatları uygulamak için elinden geleni yapıyor.) cümlelerindeki **كَيْ** edatı **أَنْ** konumundadır. Çünkü, hepsi lam ile birlikte kullanılmıştır.

a8. Mastar Edatı **لَوْ** ile Kullanımı

Mazi ve muzari fiilin başında bulunan mastar harfi **لَوْ**, **وَدَّ-أَوْدَّ-أَحَبَّ-يَحِبُّ** gibi temenni ifade eden fiillerden sonra kullanılır³⁸⁸, fiilin zamanını gelecek zamana çevirir³⁸⁹ ve temenni ifade eder. **لَوْ**'in sıla cümlesi **مَا** gibidir, ancak **لَوْ**, zaman zarfının yerine geçmez.³⁹⁰ **يُودُّ أَحَدَهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ** (Onlardan herbiri bin yıl yaşamayı arzu eder.)³⁹¹ ayetinde ve **وَوَدِدْتُ لَوْ كَانَتْ لِي مَالٌ** (İsterim ki param olsun), **وَوَدِدْتُ لَوْ كَانَتْ لِي مَالٌ** (Zeyd kalksın isterdim.), **أَوْدُّ لَوْ أَشَارَكَكَ فِي عَمَلٍ نَافِعٍ** (Dostlarımı ziyaret etseydim istiyorum.), **أَوْدُّ لَوْ كَانَتْ لِي مَالٌ** (Faydalı bir işte size katılmak isterim.) örneklerinde olduğu gibi. Bütün bu ifadelerde, **لَوْ** ve fiilden oluşan müevvel mastarlar, kendilerinden önce gelen cümleye göre gelecek zaman ifade ederler. Şu halde, mastar harfi **لَوْ** de muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir.

a9. **إِذْنٌ** ile Kullanımı

Cevap ve ceza harfi olarak gelen³⁹² ve kendisinden önceki fiilin zamanına işaret eden **إِذْنٌ**³⁹³, hem şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade eden muzari fiilin³⁹⁴, hem de geçmiş zaman ifade eden mazi fiilin başına gelebilir³⁹⁵. Örneğin: **أَنَا سَأُزِيرُكُمْ** (Sizi ziyaret edeceğim.) ifadesine cevap olarak gelen **إِذْنٌ تَقِيمُ عِنْدَنَا** (O halde yanımızda kalacaksın.) cümlesi, gelecek zamandır ve kendisinden önce zikredilen fiilin ifade ettiği zamanın da, gelecek zaman olduğunu gösterir. **إِذْنٌ لِقَامِ بَنَصْرِي** (Öyleyse, bana yardım etti.) cümlesi ise geçmiş zamandır. Bu iki cümlede **إِذْنٌ**, cevap ve ceza harfi olarak gelmiştir. **إِذْنٌ تَصَدَّقْ** (O

³⁸⁸ İbn Akîl, a.g.e., I, 140; el-Lübedî, a.g.e., 16.

³⁸⁹ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 419.

³⁹⁰ er-Razî, a.g.e., II, 387.

³⁹¹ Bakara, 2/96.

³⁹² Sîbeveyh, a.g.e., IV, 234; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 16; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 59; el-Galâyîni a.g.e., II, 169; el-Hâşimî, a.g.e., s. 337; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 308; Abdu'l-Kanî ed-Dakar, a.g.e., s. 7.

³⁹³ er-Razî, a.g.e., II, 236.

³⁹⁴ er-Razî, a.g.e., II, 236; es-Suyûfî, a.g.e., I, 136, ikinci cüz.

³⁹⁵ er-Razî, a.g.e., II, 235.

halde sen doğru söylüyorsun.) cümlesine gelince, bu cümle şimdiki zamandır. إذن , şimdiki zaman ifade eden bir cümlede kullanılınca sadece cevap harfi olarak gelir. Çünkü ceza, sadece geçmiş zaman ve gelecek zaman için söz konusudur³⁹⁶.

İrâb açısından ise, إذن 'den sonraki muzari fiil, mansup olursa gelecek zaman ifade eder³⁹⁷. Muzari fiili nasbetmesi ise, إذن 'nin; cümle başında bulunması, -olumsuzluk harfi لا ve kase m dışında- gelecek zaman için gelmiş muzari fiile bitişik olması durumunda gerçekleşir³⁹⁸: انا سأزورك (Seni ziyaret edeceğim.) diyene söylenen إذن أكرمك (O halde, yani beni ziyaret edersen, sana ikramda bulunacağım.) ya da إذن لا أنصرك في إكرامك (Sana ikram etmede kusur etmeyeceğim.) ifadelerindeki muzari fiiller, nasb şartlarını taşımaktadırlar. Bu sebeple, gelecek zaman manasında mansup olmuşlardır.

Nasb şartlarını taşıdığı halde, إذن 'den sonra merfu olarak gelen muzari fiil ise, şimdiki zaman ifade eder³⁹⁹. Örneğin, bir söz söyleyene, إذن تصدق (O halde, doğru söylüyorsun.) ya da إذن أظنه فاعلاً (O halde, onu ... yapıyor kabul ediyorum.) denilmesi gibi.

Nasb şartlarını taşımayıp da, merfu olarak gelen muzari fiilin zamanı ise, bulunulan konuma ve kendisine cevap olarak gelen cümleye göre ortaya çıkar. Örneğin: إذن أنا أكرمك diyene سأزورك denilmesi durumunda, muzari fiil mansup olmasa da, merfu olarak yine gelecek zaman ifade eder. Çünkü, ikram edilmesi ziyaret etme durumunda gerçekleşecektir.

³⁹⁶ er-Razî, a.g.e., II, 236; el-Ezherî, a.g.e., II, 234; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 309.

³⁹⁷ Sîbeveyh, a.g.e., III, 12, 16; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 16; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 59, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 374, 375; İbn Akîl, a.g.e., IV, 6; es-Suyûtî, a.g.e., I, 135, ikinci cüz; W. Wright, a.g.e., II, 33, 34.

³⁹⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 31, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 374-376; İbn Akîl, a.g.e., IV, 6, 7; W. Wright, a.g.e., II, 33, 34; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 170; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 310.

³⁹⁹ Sîbeveyh, a.g.e., III, 16; er-Razî, a.g.e., II, 232; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 59, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 375; İbn Akîl, a.g.e., IV, 6; el-Ezherî, a.g.e., II, 235.

a10. Lâm-ı Emir ile Kullanımı

Özellikle tekil ve çoğul üçüncü şahıslardan talep ifadesi için kullanılan⁴⁰⁰ ve muzari fiili cezmeden lââm-ı emir (ل) ⁴⁰¹, muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir⁴⁰². Az da olsa, birinci tekil ve çoğul şahıslar için de kullanılan ليفعل kalıbı⁴⁰³, kendisi için ayrı bir kalıbın olması sebebiyle -ki bu افعل kalıbıdır- ikinci şahıs için kullanımı çok daha azdır⁴⁰⁴.

ليقض علينا ربك (Rabbin canımızı alsın.)⁴⁰⁵, ولنحمل خطاياكم (Hatalarınızı yüklenelim.)⁴⁰⁶, ليُنْفِقَ ذَوْسَعَةً مِنْ سَعَتِهِ (İmkânı olan imkânına göre infakta bulunsun.)⁴⁰⁷, فليستجيبوا لي وليؤمنوا بي (Çağırma cevap versinler, bana inansınlar.)⁴⁰⁸ ayetlerinde, لتسوّن الصنوف (Saflarınızı düzeltiniz.)⁴⁰⁹ Kalkın, sizlere namaz kıldırayım.)⁴⁰⁹, فليكروا (İkram edileyim, edilesin, edile.), لئنكرتم ولئنكرتم فليكرتم (İkram edilelim, edilesiniz, edilsinler.), لاترك من أساء ولأصاحب من أحسن (Kötülük edeni terkedeyim, iyilik edene yakın olayım.) örneklerinde olduğu gibi.

Yukarıdaki bütün cümlelerde emir, gelecek zaman ifade etmektedir. Çünkü gerçek emir, olmamış bir şeyin olmasını istemektir, ki bu da gelecek zamanda gerçekleşir.

⁴⁰⁰ Sîbeveyh, a.g.e., I, 138; el-Müberred, a.g.e., II, 44; el-Hâşimî, a.g.e., s. 343; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 407; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 12.

⁴⁰¹ ez-Zeccâcî, a.g.e., VIII, 207; İbn Hişâm, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 84, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 432, Muğni'l-Lebîb, s. 294.

⁴⁰² İbn Yaîş, a.g.e., VII, 41; el-Hâşimî, a.g.e., s. 342, 343; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 12, 175; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 465, 466.

⁴⁰³ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 58; İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 296; el-Ezherî, a.g.e., II, 246; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 407; el-Galâyîni, a.g.e., II, 185, 186; el-Hâşimî, a.g.e., s. 343.

⁴⁰⁴ el-Müberred, a.g.e., II, 45; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 41, 58-61; İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 296; el-Ezherî, a.g.e., II, 246; el-Galâyîni a.g.e., II, 185, 186; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 407; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 12.

⁴⁰⁵ Ankebût, 29/12.

⁴⁰⁶ Zuhruf, 43/77.

⁴⁰⁷ Talak, 65/7.

⁴⁰⁸ Bakara, 2/186.

⁴⁰⁹ Buhârî, a.g.e., Salât 20, I, 101; Ebu Dâvûd, a.g.e., Salât 70, I, 408; Nesâî, a.g.e., İmâmet 19, 20, II, 85, 86; İmâm Mâlik, el-Muvatta, Kasru's-Salât fi's-Sefer 31, I, 153.

⁴¹⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 258.

a11. Lâ-yı Nâhiye ile Kullanımı

Muzari fiili yasaklama manasında cezmeden لا (lâ-yı nâhiye)⁴¹¹, özellikle malum ya da meçhul ikinci ve üçüncü şahıs ve meçhul birinci şahıs fiillerin başına gelir⁴¹². Bazen, malum tekil ve çoğul birinci şahıs fiillerinin başına da gelebilir⁴¹³ ve muzari fiilin zamanını gelecek zamana çevirir⁴¹⁴: لا يتخذ المؤمنون الكافرين أولياء (Müminler, kafirleri dostlar edinmesin.)⁴¹⁵, لا تتخذوا عدوي وعدوكم أولياء (Düşmanım ve düşmanınızı dostlar edinmeyin.)⁴¹⁶ ayetlerinde ve لا تحزن إن الله معنا (Üzülme, Allah bizimledir.), إذا ما خرجنا من دمشق فلا نعد لها أبداً ما دام فيها الجراضم (Şam'dan çıkınca obur, karnı büyük şair orada olduğu müddetçe, bir daha oraya gitmeyelim.)⁴¹⁷, لا أخرج من وطني إلا تحت ظلال السيوف (Seni burada görmeyeyim.), لا أخرج من وطني إلا تحت ظلال السيوف (Vatanımdan ancak kılıçların gölgesi altında çıkarılayım.) örneklerinde olduğu gibi. Bütün bu cümlelerdeki lâ-yı nâhiye ile birlikte kullanılan meczum muzari fiiller, gelecek zaman ifade etmektedirler.

Ancak, yasaklama manasında muzari fiili cezmeden lâ-yı nâhiyenin bütün kullanımlarında gelecek zaman ifadesi vardır demek yanlış olur. Çünkü, nehy, emrin zıttıdır. Dolayısıyla, emrin ifade ettiği bütün zamanlar, nehiy için de söz konusudur. O halde, muzari fiili yasaklama manasında, genellikle gelecek zamana dönüştüren لا ; babasına, hayvanat bahçesinde aslana yaklaşmadığını söyleyen çocuğa, babasının muvafakat yani; aferin yaklaşmadın ve sana hiç birşey yapmadı manasında نعم يا ولدي • لا تقترب من الأسد (Evet oğlum. Aslana yaklaşma.) demesi gibi geçmiş zaman ve لا تكن عبد هواك (Hevanın kulu olma.) cümlesinde olduğu gibi, كان ile birlikte kullanılıncâ süreklilik ifadesi verir.

⁴¹¹ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 8, 207, 208; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 109; İbn Hişâm, **Muğnîl-Lebîb**, s. 324, **Şerhu Şuzurî'z-Zeheb**, s. 432; el-Galâyîni a.g.e., II, 185.

⁴¹² İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 324; el-Ezherî, a.g.e., II, 246; A. el-Hâşimî, a.g.e., s. 343; el-Galâyîni a.g.e., II, 185.

⁴¹³ er-Razî, a.g.e., II, 252; el-Ezherî, a.g.e., II, 245, 246; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 410, 411; el-Hâşimî, a.g.e., s. 343; el-Galâyîni a.g.e., II, 185, 186.

⁴¹⁴ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 41; el-Hâşimî, a.g.e., s. 343; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 465, 466.

⁴¹⁵ Âl-İmrân, 3/28.

⁴¹⁶ Mümtebine, 60/1.

⁴¹⁷ Bu beyit Ferazdak'a (Bkz: İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 326.) ve Velîd b. Akabe'ye (Bkz: el-Ezherî, a.g.e., II, 246.) nisbet edilmektedir. Hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin de zikredilmiştir. Bkz: İbn Hişâm, **Avzahu'l-Mesâlik**, IV, 200.

Yine, lâ-yı nâhiye, muzari fiille birlikte, yapılmayan bir eylemin yasaklanması için kullanıldığında da süreklilik ifadesi verir. Örneğin: لا تشرك بالله (Allah'a ortak koşma.) cümlesi müslüman bir kimseye söylenince, "imanında sebat et, şirk koşmamaya devam et" manasında süreklilik için gelmiş olur. Çünkü, müslüman zaten Allah'a şirk koşmaz.

a12. حَتَّى ile Kullanımı

Kendisinden sonraki muzari fiili, كَيْ، إِلَى 418 veya إِلَى 419 edatlarından birisinin manasını taşıyarak, gizli bir أَنْ ile mansup kılan حَتَّى 420, muzari fiili gelecek zamana dönüştürür. Bir başka ifadeyle, حَتَّى 'dan sonra gelen muzari fiil, mansup olursa, gelecek zaman ifade eder⁴²¹. Çünkü, mansup muzari fiil, her zaman gelecek zaman anlamında gelir⁴²². أَسْلِمَ حَتَّى تَدْخُلَ الْجَنَّةَ (Cennete girebilmen için teslim ol.), لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى (Musa bize dönünceye kadar, ona ibadet etmeye devam edeceğiz.)⁴²³, لَأَسِيرَنَّ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ (Güneş doğana kadar yürüyeceğim.), وَلَا يَزَالُونَ يَفَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدَّوَكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا (Eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler.)⁴²⁴, نَقْرَأُ الصُّحُفَ حَتَّى نَعْرِفَ الشُّؤْنَ الدَّاخِلِيَّةَ وَالخَارِجِيَّةَ وَنَسْتَمِعَ إِلَى الإِذَاعَةِ حَتَّى نَعْلَمَ مَا يَدُورُ فِي الْبِلَادِ الْمُخْتَلِفَةِ (Gazeteleri, iç ve dışişlerinden haberdar olmak için okur ve radyoyu başka ülkelerde olup biteni bilmek için dinleriz.), وَاللَّهِ لَا نَعْمَلُ هَذَا حَتَّى تَفْعَلَ (Beni engellemedikçe yürüyeceğim.), أَنَا أَسِيرُ حَتَّى تَمْنَعَنِي (Allah'a yemin ederim ki, sen onu yapmadıkça ben de yapmayacağım.), لَيْسَ الْعَطَاءُ مِنَ الْفُضُولِ سِوَا حَتَّى تَجُودَ وَمَا لَدَيْكَ قَلِيلٌ (Elindeki azken cömertlik yapmadıkça fazlalıklardan vermek, semahat (eli açıklık, cömertlik) değildir.)⁴²⁵ örneklerinde olduğu gibi.

⁴¹⁸ Sibeveyh, a.g.e., III, 16, 17; el-Müberred, a.g.e., II, 38; er-Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., s. 218; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 20; er-Razî, a.g.e., II, 240, 324; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 67, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 169; el-Ezherî, a.g.e., II, 237; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 482, 483, IV, 335, 336;

⁴¹⁹ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 169; el-Hâşimî, s.340; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 336, 337.

⁴²⁰ Bu, Basfîlerin görüşüdür. Kûfler, muzari fiili nasbedenin أَنْ değil, حَتَّى 'nın kendisi olduğu görüşündedir. Bkz: İbn Yaîş, a.g.e., VII, 19; er-Razî, a.g.e., II, 240.

⁴²¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 356; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 30; er-Razî, a.g.e., II, 242; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 170, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 67, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 381, 382; İbn Akîl, a.g.e., IV, 10; W. Wright, a.g.e., II, 22-24.

⁴²² er-Razî, a.g.e., II, 232; W. Wright, a.g.e., II, 22, 24; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 337; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 278; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; A. C. Mansûr, a. g. e., s. 463, 464.

⁴²³ Tâhâ, 20/91.

⁴²⁴ Bakara, 2/217.

⁴²⁵ Bu beyit el-Mukanna' el-Kindî'ye (Muhammed b. Zafer) aittir. Bkz: eş-Şenkîtî, a.g.e., IV, 75. Bazı kaynaklarda ise hiç bir kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmektedir. Bkz: İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 169; el-Bağdâdî, a.g.e., III, 370.

Kendisinden sonraki muzari fiilin mansup olduğu حتى , failin istek ya da beklentilerine bağlı olarak gerçekleşen önceki eylemin sonucunu ifade etmekte kullanılır⁴²⁶. قولوا له إن شاء فليجلس وليعطني يده حتى أقبمه أو يقعدني. (Ona söyleyin, dilerse otursun ve bana elini versin, ta ki onu ayağa kaldırayım ya da o beni oturtsun.), لا بُدَّ من التأمل قبل الكلام حتى يكون صواباً (Konuşmadan önce, isabetli olması için düşünmek gerekir.), سرت حتى تطلع الشمس (Güneş doğuncaya kadar yürüdüm.) örneklerinde olduğu gibi.

حتى 'dan sonra, mansup olarak gelen muzari fiil, kendisinden önceki cümleye göre, daima gelecek zaman ifade ederken, merfu olarak gelince, konuşma anına göre şimdiki zaman ifade eder⁴²⁷. Örneğin: سرت حتى أدخل المدينة (Yürüdüm, şu an şehre giriyorum.) cümlesinde yürüme olmuştur ve şu an şehre girilmektedir.

O halde, حتى 'dan sonraki mansup muzari fiil, kendisinden önceki fiile göre gelecek zaman ifade eder.

a13. Fe-yi Sebebiyye ile Kullanımı

Olumsuzluk (nefy) ve talep cümlesinden (emir, nehiy, arz, tahdid, temenni, terecci, istifham) sonra cevap olarak gelen cümlelerin başında bulunan ve sebebiyet ifade eden fe (ف), kendisinden sonra gelen muzari fiili gizli bir انْ ile mansup kılar⁴²⁸. انْ ile mansup olan muzari fiil ise, gelecek zaman ifade eder. Çünkü, muzari fiil, her nerede mansup olarak gelirse, gelecek zaman manası içerir⁴²⁹. يا ليتني كنت معهم فأفوز فوزاً عظيماً (Keşke onlarla olsaydım da, büyük bir kazanç sağlasaydım.)⁴³⁰, لا تفتروا على الله كذباً فيسحقكم بعداب (Allah hakkında yalan uydurmayın. -Uydurursanız- bir azap ile kökünüzü keser.)⁴³¹ ayetlerinde ve

⁴²⁶ W. Wright, a.g.e., II, 29.

⁴²⁷ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 31; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 170, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 68; el-Ezherî, a.g.e., II, 237; el-Galâyîni a.g.e., II, 181; el-Hâşimî, a.g.e., s. 340; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 344; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 171.

⁴²⁸ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 185; el-Curcânî, a.g.e., II, 1062-1064; er-Razî, a.g.e., II, 244; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 71-73; İbn Akîl, a.g.e., IV, 11-14; el-Ezherî, a.g.e., II, 238-241; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 352-370. (Fe-yi sebebiyye'den sonraki muzari fiilin gizli bir انْ ile mansub olması Basrîlerin görüşüdür. Kûfîler ise muzari fiilin fe'nin kendisiyle mansub olduğunu savunur. Bkz: el-Lübedî, a.g.e., s.102.)

⁴²⁹ er-Razî, a.g.e., II, 232; W. Wright, a.g.e., II, 22, 24; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 337; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 278; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 463, 464.

⁴³⁰ Nisâ', 4/73.

⁴³¹ Tâhâ, 20/61.

ياين الكرام ألا تدنو فتصيرَ ما قد حدثوك فما راو كمن سمعا

(Ey cömertlerin oğlu! Yaklaşsana. -Yaklaş ki- sana anlattıkları şeylere dikkat edesin. Gören, duyan gibi olmaz.)⁴³² لولا تدفع الظلم فيخاف الظالم (Zulmü defetseniz de, zalim korksa.), جايل الناس فتستريح ويدوم لك ودّهم (İnsanlara hoş davran, ki rahat edesin ve sana olan sevgileri devam etsin.), وليكن حرصك على أداء الواجب عقيدة فتنهض وينهض وطنك (Görevi yerine getirmedeki hırsın, inanç olsun ki sen de yükselesin, vatanın da.), لعلمك تحمين اختيار الكلام فتفوز بإعجاب السامعين (Umulur ki, konuşma seçimini iyi yaparsın da dinleyicilerin beğenisini kazanırsın.), هل تستمع إلي فأحدثك (Beni dinleyecek misin ki seninle konuşayım.), لا يدرس الطالب فينجح (Öğrenci, çalışmıyor ki başara.) cümlelerinde olduğu gibi. Bütün bu örneklerde fe'den sonra mansup olarak gelen muzari fiiller, kendilerinden önce gelen cümleye göre gelecek zaman manası taşımaktadırlar.

a14. أو ile Kullanımı

أو ile manasına gelince, sonrasında gelen muzari fiil, gizli bir ان ile mansup olur⁴³³, mansup olmasından dolayı gelecek zaman ifade eder: استمع نُصحَ الطبيب أو يتم شفاءك (Tam iyileşinceye kadar, doktorun tavsiyesini dinle.), لألزمك أو تفتني حقي (أي إلى أن تفتني) (Hakkımı verinceye kadar, senden ayrılmayacağım.), سأحارب العدو أو يخضع (أي إلا أن يخضع) (Düşmanla, itaat etmedikçe -itaat edinceye kadar- savaşıcağım.), لأرضين الله أو يغفر لي (Beni affetmesi için, Allah'ı memnun edeceğim.) örneklerinde olduğu gibi. Bu örneklerde أو ve إلى manasına gelen أو, talil (ل) manası da ifade etmektedir⁴³⁴.

أو, kesinlik açısından farklı mana içeren iki cümle arasında gelir. Öncesinde gelen cümle, olması kesin ya da kesine yakın ifadeler içerirken, sonrasında gelen cümle, gerçekleşmesi genellikle şüpheli manalar içerir. Şüphe ifadesinde, her iki cümle de eşit olursa, yani aynı derecede ihtimal içerirse sırf atıf için gelmiş olur. Bu durumda أو, kendisinden sonraki muzari fiili nasb etmez⁴³⁵. Örneğin: أسافر يوم الجمعة أو أستريح (Cuma günü, yola çıkacağım ya da dinleneceğim.) cümlesinde 'yola çıkmam ve dinlenmem'in

⁴³² Bu beyit hiç kimseye nisbet edilmeksizin zikredilmektedir. Bkz: eş-Şenkîfî, a.g.e., IV, 82; el-Ezherî, a.g.e., II, 239; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 398, Şerhu Katri'n-Nedâ, s. 74; İbn Akîl, a.g.e., IV, 13.

⁴³³ er-Razî, a.g.e., II, 249; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 380; İbn Akîl, a.g.e., IV, 8; el-Hâşimî, a.g.e., s. 341; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 333.

⁴³⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 326-328.

⁴³⁵ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 331.

gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimali eşittir. Dolayısıyla **أَوْ**, burada **إِلَى** ya da **لِ** ya da **أَلَّا** manasına gelmez, sırf atıf içindir. Sırf atıf ifade edince, sonrasında gelen muzari fiilin içerdiği zaman, kendisine atfedilen fiilin zamanıyla aynı olur. Bu cümlede **أَسْتَرِيحُ** 'nun zamanı, kendisine atfedilen **أَسَافِرُ** 'da olduğu gibi, **يَوْمَ الْجُمُعَةِ** 'den dolayı gelecek zamandır. Oysa **إِلَى**, **لِ** ya da **أَلَّا** manasına gelen **أَوْ** 'den sonra, **أَنْ** ile mansup olan muzari fiil, öncesinde gelen cümleye göre gelecek zaman ifade eder. **لَا أَلْزَمْتُكَ أَوْ تَعْطِيَنِي حَقِّي** (Hakkımı verinceye kadar, senden ayrılmayacağım.) örneğinde olduğu gibi. Bu örnekte, "ayrılmama" kesinlik ifade eder, "hakkın verilmesi" ise şüphelidir.

a15. Arz ve Tahdid Edatları ile Kullanımı

Birşeyin olmasını yumuşakça istemek manasına gelen arz ile, sıkıntı verecek şekilde, ısrarlıca istemek manasına gelen tahdid⁴³⁶ edatları, gerçekleşmemiş şeylerin gerçekleşmesini istemek maksadıyla, muzari fiille birlikte kullanılır⁴³⁷. Bu edatlar, muzari fiilin zamanını gelecek zamanla sınırlandırır. Çünkü arz ve tahdid manası ifade eden cümlelerdeki eylemler, sadece gelecek zamanda gerçekleşecektir⁴³⁸. Genel olarak, muzariyle birlikte kullanılan tahdid edatları şunlardır: **هَلَّا** - **أَلَّا** - **لَوْ مَا** - **لَوْلَا** :439 **أَلَّا تَقَاتِلُونَ فَوْماً نَكْتُوا أَيْمَانَهُمْ** (Allah'ın sizi bağışlamasını istesene.)⁴⁴⁰ **أَلَّا تَحْبُونَ أَنْ يَغْفَرَ اللَّهُ لَكُمْ** (Eğer, doğru söyleyenlerden isen, bize melekleri getirsen ya.)⁴⁴² **هَلَّا تَقُولُنَّ الْحَقَّ** (Doğruyu söylese.)⁴⁴¹ **هَلَّا تَحْطُمُ فَيُودِ الْأَسْتِبْدَادِ فَتَصِحَّ حُرّاً** (Esaret zincirlerini kırsana. Ta ki hür olasın) örneklerinde olduğu gibi.

Tahdid manasında biraz azarlama, biraz yerme de vardır. Tahdid manasındaki cümle azarlama ifade etmezse, yukarıdaki edatlar, arz için kullanılmış olur⁴⁴³. Bu edatların

⁴³⁶ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 97; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 369; M. Ahmed Nahle, a.g.e., s. 101, 102; el-Lübedî, a.g.e., s. 74.

⁴³⁷ er-Razî, a.g.e., II, 387; İbn Akîl, a.g.e., IV, 46; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 513; M. Ahmed Nahle, a.g.e., s. 101, 102; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 275.

⁴³⁸ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 513.

⁴³⁹ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 311; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 114; er-Razî, a.g.e., I, 176, II, 387; Kazvîni, a.g.e., s. 130, 131; İbn Akîl, a.g.e., IV, 56; el-Ezherî, a.g.e., II, 263; el-Hâşimî, a.g.e., s. 363; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 512, 513; el-Lübedî, a.g.e., s. 74; M. Ahmed Nahle, a.g.e., s. 102; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 155, 206, 275.

⁴⁴⁰ Nûr, 24/22.

⁴⁴¹ Tevbe, 9/13.

⁴⁴² Hicr, 15/7.

⁴⁴³ er-Razî, a.g.e., II, 387.

arz veya tahditten hangisi için geldiği, genellikle konuşmacının ses tonunda ve kelime seçiminde ortaya çıkar.

Gerçek arz edatları ise *ألا* ve *أما* lafızlarıdır⁴⁴⁴ ve bunlara temenni ifade eden *لو* de eklenmektedir⁴⁴⁵. *أما تقوم* (Hadi kalk.), *أما تعطفُ عليّ* (Bana acısına.), *لو تسهمُ في الخيرات فتُثاب* (Hayra katkıyla olsa da sevaplısan ya.) örneklerinde olduğu gibi.

لو تبتغِ لهذا المستشفى فتنالَ خيرَ الجزاء (Bu hastaneye bağışta bulunsan da en iyi mükafatı kazansan.), *لو تحترم القانون فتأمنَ من العقوبة* (Kanuna saygı göstersen de cezadan emin olsan ya.) örneklerinde olduğu gibi.

Arz ve tahdid edatları muzari fiille kullanılıncaya, emir manasında olur⁴⁴⁷. Çünkü, bütün bunlar talep içerirler. Dolayısıyla *لولا تعطيني* cümlesinin manası *أعطيني* (Bana ver.) şeklindedir. *لولا تقولنَّ-ألا تقولنَّ-هَلَّا تقولنَّ* cümlelerinin manası ise *قولنَّ* (Söyle.) şeklindedir. Bunlar, sırf emir değil, aynı zamanda emir ile karışık teşvik manası da vermektedirler⁴⁴⁸.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, bir şeyin yapılması ya da gerçekleşmesi yumuşak ya da sert; her ne şekilde istenirse istensin, her iki durumda da gerçekleşmesi açısından gelecek zaman ifade ederler. Çünkü, her iki durumda da emir manasına gelirler. Emir fiili gibi, yapılması devam eden bir şeyin arz ya da tahdid manasında istenmesi ise süreklilik ifade eder, aynı şekilde devam edilmesinin istendiğini gösterir.

a16. Temenni Edatları ile Kullanımı

Gerçekleşmesi zor ya da mümkün olmayan şeylerin gerçekleşmesini istemek manasına gelen temenninin⁴⁴⁹ asıl edatı *لَئِن* 'dir. *لو* ve asıl fonksiyonu terecci olan *لعلَّ*⁴⁵⁰ ve bunlara eklenen *ألا* ve *هَلَّا* edatları da temenni için kullanılabilir⁴⁵¹. Muzari fiil, bu edatlarla kullanılıncaya gelecek zaman ifade eder. Çünkü, temenni edilen

⁴⁴⁴ er-Razî, a.g.e., II, 387.

⁴⁴⁵ er-Razî, a.g.e., II, 387; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 369, 503, 512, 513.

⁴⁴⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 369, 503, 512, 513.

⁴⁴⁷ Sîbeveyh, a.g.e., III, 513; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 56; İbn Akîl, a.g.e., IV, 56; er-Razî, a.g.e., II, 387.

⁴⁴⁸ el-Curcânî, a.g.e., I, 86.

⁴⁴⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 375, 376; el-Ezherî, a.g.e., I, 212, 213; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 635; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 203, 276; İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi Ulûmi'l-Belağâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 428.

⁴⁵⁰ el-Kazvînî, a.g.e., s. 130, 131; Akkâvî, a.g.e., s. 428; B. Şeyh Emîn, a.g.e., I, 82-84; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 203-276.

⁴⁵¹ B. Şeyh Emîn, a.g.e., I, 82-84; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 203.

şeyin gelecek zamanda gerçekleşmesi istenmektedir. ليت الكواكب تدنولي فأنظّمها عقود مدح (Ah, yıldızlar bana bir yaklaşırsa da onları övgü kolyeleri olarak dizsem.),

الأليت الشباب يعود يوماً فأخبره بما فعل المشيب (Ne

olur, gençlik bir gün geri gelse de, yaşlılığın (bana) yaptıklarını anlatsam ona.)⁴⁵², هلاً تقوم (Keşke, bizimle gelsen.), ليت القليل يعود حياً (Keşke, maktûl dirilse.), لو تزورنا فنكرمك (Keşke, bizi ziyaret etsen de sana ikramda bulunsak.), لو أستطيع إنطاق هذا الصغير (Keşke, bu küçükü konuşurabilsem.),

أسرب القطا هل من يُعير جناحه لعليّ إلى من قد هويت أطيرُ

(Ey kaya kuşu sürüsü! Kim kanadını verir. Olur ya, sevdiğim kişiye uçarım.)⁴⁵³ örneklerinde ve لعليّ أبلغ الأسباب أسباب السموات فأطّلع إلى اله موسى (Belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın Tanrısını görürüm.)⁴⁵⁴ ayetinde olduğu gibi.

Bu edatlar, gerçekleşmesi zor ya da mümkün olmayan istek ifadelerinde kullanılınca temenni ifade eder. Bu sebeple gerçekleşmesi kesin olan birşey için, örneğin: ليت الغد يجيى (Keşke yarın gelse.) şeklinde denilemez. Çünkü yarının gelmesi kesindir.

a17. لعلّ ile Kullanımı

Gerçekleşmesi mümkün, ancak kesin olmayan birşeyi ümit etme manasında kullanılan لعلّ edatı⁴⁵⁵, -muzari fiille birlikte kullanıldığında- gelecek zaman ifade eder⁴⁵⁶. Çünkü, ümit edilen ve arzulanan şeyler gelecek zamanda gerçekleşir.

لعلّ انحدارَ الدمع يُعقب راحةً من الوجد أو يشفي شجيّ البلابل

(Belki gözyaşının dökülmesini bir aşk rahatlığı takip eder, ya da hüznü iyileştirir.)⁴⁵⁷ örneğinde olduğu gibi.

⁴⁵² Bu beyit, hiç kimseye nisbet edilmeksizin zekredilmiştir. Bkz: İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebib*, s. 376, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 148.

⁴⁵³ Bu beyit Abbâs b. Ahnef'e nisbet edilmektedir. Bkz: İbn Hişâm, *Tehlisu's-Şevâhid veTelhisu'l-Fevâid*, s. 141; el-Ezhêrî, a.g.e., I, 133. Ayrıca, Mecnûn Benî Amr'a da nisbet edilmektedir. Bkz: eş-Şenkîti, a.g.e., I, 300. Bu beyitin hiçbir kimseye nisbet edilmeksizin zikredildiği yerler de vardır. Bkz: İbn Hişâm, *Avzahu'l-Mesâlik*, I, 147; İbn Akîl, a.g.e., I, 148.

⁴⁵⁴ Mü'min (Gâfir), 40/36, 37.

⁴⁵⁵ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 51; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 86; er-Razî, a.g.e., II, 346.

⁴⁵⁶ el-Hâşimî, a.g.e., s. 19; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 462, 463.

⁴⁵⁷ Zu'r-Rumme'ye nisbet edilmektedir. Bkz: Ali el-Cârim, M. el-Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâzıha li'l-Medârisi's-Sêneviyye*, Eda Neşriyat, İstanbul, 1991, s. 168. Ancak, incelediğimiz diğer kaynaklarda bu beyite ve kailine raslayamadık.

لعله يضربني yukarıdaki örnekte olduğu gibi istenilen birşeye karşı arzu, örneğinde olduğu gibi istenilmeyen birşeye karşı endişe ve korku için de kullanılır⁴⁵⁸. Bununla birlikte, (Kurtulasınız diye secde ediniz, Rabbinize ibadet ediniz, iyilik yapınız.)⁴⁵⁹ ayetinde olduğu gibi ta'lil için de gelebilir⁴⁶⁰. فتولا له قولاً لئلا لعله يتذكر ويخشى (Ona yumuşak söz söyleyin, belki düşünür yahut korkar. Düşüneceği ve korkacağı ümidiyle ona yumuşak söz söyleyin.) ayetindeki لعله ise, bazılarına göre, muhatap için ümit ve beklenti, bazılarına göre, ta'lil için gelmiştir. لعلني أبلغ نصدي nin ifade edebileceği manalara, zan manasını da ekleyebiliriz⁴⁶¹. (Amacıma ulaşacağımı zannediyorum.) gibi. Çünkü, لعله , gerçekleşmesi kesin olmayan, şüpheli şeylerde kullanılır. Bu sebeple لعل الشمس تغرب (Güneş bataabilir, batması umulur.) denilemez. Bütün bu durumlarda لعله 'den sonra gelen muzari fiiller, gelecek zaman ifade etmektedirler.

Ku'rân-ı Kerim'de kullanılan لعله 'ler, çoğunlukla كمي manasında ta'lil (sebebiyet) için gelir, çünkü bu ifadeler şüphe içermez⁴⁶². يا أيها الناس اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون (Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki sakınmış olasınız. Sakınmak için ... kulluk ediniz.)⁴⁶³ ayetinde olduğu gibi. لعله edatı istifham için de kullanılabilir. لا تدري لعل الله يحدث بعد ذلك أمراً (Allah'ın, bundan sonra bir şey peydâ edip etmeyeceğini bilemezsin.)⁴⁶⁴, وما يُدريك لعله يزكى (Arınıp arınmayacağını ne biliyorsun.)⁴⁶⁵ ayetlerindeki لعله edatlarının istifham manasında gelebileceği Kûfîlerin görüşüdür⁴⁶⁶.

a18. Tenbih Edatı لا ile Kullanımı

Tenbih edatlarından olan لا , muhatapın dikkatini gelecek zamanda olacak bir şeye çekmek için kullanılır⁴⁶⁷. ألا إن أولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون (Bilesiniz ki, Allah'ın

⁴⁵⁸ Sîbeveyh, a.g.e., IV, 233; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 85; er-Razî, a.g.e., II, 346; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 377-380; el-Ezherî, I, 213; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 635, 636.

⁴⁵⁹ Hâc, 22/77.

⁴⁶⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 635

⁴⁶¹ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 377-380; el-Ezherî, I, 213; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 635.

⁴⁶² İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 86.

⁴⁶³ Bakara, 2/21.

⁴⁶⁴ Talâk, 65/1.

⁴⁶⁵ Abese, 80/3.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 377-380.

⁴⁶⁷ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 114, 115.

dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir.)⁴⁶⁸ ayetinde ve
 ألا وإن زيدا قائم • ألا وإن عمرا قائم (Zeyd kalkacaktır. Amr kalacaktır.) örneklerinde olduğu gibi.
 Bu kullanımın tabii bir sonucu olarak tenbih edatı لا , muzari fiili gelecek zaman ifadesiyle
 sınırlandırılır. ألا إنني أشرب القهوة بعدما انتهيت من دراستي (Dersimi bitirdikten sonra kahve
 içeceğim.) ifadesinde olduğu gibi.

a19. Lâ-yı Nâfiye ile Kullanımı

Yalın olarak, hem şimdiki zamanda olmakta olan, hem de gelecek zamanda olacak
 bir eylemi ifade edebilen muzari fiil kalıbı يفعل , olumsuzluk edatı لا ile kullanılırsa
 gelecek zaman manasına gelir⁴⁶⁹. Örneğin: لا أترك صديقي في موافف الشدة (Arkadaşımı, zor
 durumlarda yalnız bırakmayacağım.) cümlesinde olduğu gibi. Sîbeveyh, bu durumu şöyle
 izah etmektedir: لا يفعل kalıbı ليفعلن ifadesinin olumsuzudur. والله ليفعلن 'nin olumsuzu,
 والله لا يفعل şeklindedir⁴⁷⁰.

لا يفعل , haber cümlesinde nehiy için de gelebilir ve لا 'yı nâfiyeli (olumsuzluk
 لا 'lı) cümlelerin ifadesi, لا 'yı nâhiyeli (yasaklama ifade eden لا 'lı) cümlelerin ifadesinden
 daha güçlü olur⁴⁷¹. Bu durumda da gelecek zaman ifade eder.
 إن الله حرم الخمر فمن أدركنه هذه الآية وعنده منها شيء فلا يشرب ولا يبيع (Allah şarabı yasakladı, her kime bu
 ayet ulaşır ve yanında ondan biraz bulunursa, ne içsin, ne de satsın.)⁴⁷² hadisinde olduğu
 gibi.

Her ne kadar, genel görüş لا 'nın muzari fiili gelecek zamana dönüştürdüğü
 noktasında olsa da, şimdiki zamanı olumsuzlaştırdığı durumlar da vardır⁴⁷³.
 لا أقول لكم عندي خزائن الله (Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum.)⁴⁷⁴,
 وما لكم لا تقاتلون في سبيل الله (Size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz?)⁴⁷⁵
 ayetlerinde olduğu gibi.

⁴⁶⁸ Yûnus, 10/62.

⁴⁶⁹ Sîbeveyh, a.g.e., IV, 222; el-Müberred, a.g.e., I, 47; er-Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., s. 753; ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 248, III, 22, IV, 292; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 107, 108, 148; İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 322; es-Suyûtî, a.g.e., I, 142, ikinci cüz; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 59,142; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e.,s. 33.

⁴⁷⁰ Sîbeveyh, a.g.e., III, 117.

⁴⁷¹ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 412.

⁴⁷² Müslim, a.g.e., el-Mesâkât 67, II, 1205.

⁴⁷³ er-Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., s. 753; er-Razî, a.g.e., II, 232.

⁴⁷⁴ En'âm, 6/50.

⁴⁷⁵ Nisâ, 4/75.

a20. Talep Cümlesine Cevaben Meczum ya da Merfu Olarak Kullanımı

Talep cümlesinden (emir, nehiy, temenni, terecci, arz, tahdid ve istifham) sonra, cevap olarak fe'siz gelen muzari fiil, meczum olur⁴⁷⁶ ve talep cümlesi şart manası içerir⁴⁷⁷. Şart manası içermesinden dolayı da, her iki cümle (talep cümlesi ve meczum olarak gelen muzari fiil) gelecek zaman ifade eder. Nitekim, meczum muzari fiil, لم ve لا dışındaki kullanımlarında gelecek zaman manası verir⁴⁷⁸. Örneğin: ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء (Yerdekileri bağışlayın, gökteki de sizi bağışlar.) cümlesi (Hevanın (arzunuzun) kölesi olma, kötü sonuçlardan güvende olursun.) cümlesi ise لا تكن عبد هواك تأمن سوء العواقب (İnşallah) takdirindedir. إن لا (إلا) تكن عبد هواك تأمن سوء العواقب şeklinde takdir edilir⁴⁷⁹. Yine, أتعامل الناس بالحق تكسب رضاهم (İnsanlara gerçekten hoş davranacak mısınız, -eğer onlara hoş davranırsan- onların rızasını kazanırsın.), لعلك تساعد المحتاج توجر (Umulur ki, ihtiyaç sahibine yardım edersen de ecrini alırsın.), ليت الإنسانية توصل إلى السلام بعد الناس (Keşke, insanlık barışa ulaşsa, insanlar mutlu olur.), ألا تنزل علينا نتحدث معك (Bize gelsene, seninle konuşuruz.) gibi cümlelerde de şart edatı إن takdir edilir.

Ancak, nehiy cümlesine cevaben gelen muzari fiilin meczum olabilmesi için, şart edatı لا 'in 'ın başına gelmesi durumunda, mananın bozulmaması gerekir. Mananın bozulması söz konusu olduğunda, muzari fiil merfu olarak kullanılmalıdır⁴⁸⁰. Örneğin: لا تدن من الشر تسلم (Kötülüğe yaklaşma, güvende olursun.) cümlesi إلا (إن لا) تدن من الشر تسلم (Kötülüğe yaklaşma, helak olursun.) şeklinde takdir edilebilirken, لا تدن من الشر تهلك (Kötülüğe yaklaşma, helak olursun.) cümlesindeki تهلك fiili, merfu olarak kullanılmıştır. Çünkü, meczum olarak kullanılırsa, إلا تدن من الشر تهلك (Kötülüğe yaklaşmazsan, helak olursun.) takdirinde olur. Bu durumda, cümlenin manası tamamen değişir. Çünkü, helak olmak, kötülüğe yaklaşmamanın sebebi olamaz.

⁴⁷⁶ ez-Zeccâcî, a.g.e., IV, 387-389; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 48, 50, 56; İbn Akîl, a.g.e., IV, 14, 17, 18; el-Galâyîni a.g.e., II, 197, 199; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 333.

⁴⁷⁷ Sîbeveyh, a.g.e., III, 93, 94; ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 210; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 48, 50; er-Razî, a.g.e., II, 267; el-Galâyîni a.g.e., II, 197, 199.

⁴⁷⁸ er-Razî, a.g.e., II, 232; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19; Abbâs Hasan, I, 59; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 11.

⁴⁷⁹ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 388, 389.

⁴⁸⁰ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 48-50; İbn Akîl, a.g.e., IV, 18; el-Ezherî, a.g.e., II, 242; el-Galâyîni a.g.e., II, 198; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 387, 388.

Şu halde, nehiy cümlesine cevap olarak gelen muzari fiil, cennete girmek ve selamet gibi manalara gelince meczum, ateşe (cehenneme) girmek, vahşi hayvanlara yem olmak gibi manalara gelme durumunda ise merfu olur⁴⁸¹. Örneğin: لا تكفرُ تدخلُ الجنةَ (İnkâr etme, cennete girersin.), لا تدنُ من الأسدِ تسلّمُ (Aslana yaklaşma, güvende olursun.) cümlelerindeki cevap fiilleri meczum olarak gelmişken, لا تكفرُ تدخلُ النارَ (İnkâr etme, ateşe girersin.), لا تدنُ من الأسدِ يأكلُكَ (Aslana yaklaşma, seni yer.) cümlelerinde ise mananın bozulmaması için merfu olarak gelir. Merfu olarak ta gelse zaman açısından yine gelecek zaman ifade etmektedir.

Talep manasına gelen haber cümlesinden sonraki fiil de, meczum olabilir ve gelecek zaman manası verir: نطعُ أبوكَ تلقَ خيراً (Anne babana itaat et, iyilik bulursun.), يرزُقُني اللهُ مالاً أنفعُ بهِ الأمةَ (Allah bana mal versin, onunla ümmete faydalı olayım.) örneklerinde olduğu gibi. Çünkü, haber manasında talep için gelen bu muzari fiiller, emir konumundadır⁴⁸². Her iki cümle de, gelecek zaman ifade etmektedir.

Muzari fiil, talep ya da talep anlamındaki haber cümlelerine cevap olarak gelmeksizin, bir çeşit emir ifade ederek de meczum olarak kullanılabilir. Birinci şahısta, kesin bir niyeti ifade ederken, diğer durumlarda sadece nezaket için kullanılır⁴⁸³:

..... محمدٌ تقدّرُ نفسك كلُّ نفسٍ

(Ey Muhammed! Bütün canlar sana feda olsun.)⁴⁸⁴, اذهبُ إلى السوقِ (Çarşıya gideyim.), تكتبُ ما أقولُ (Gelince, temiz elbiseler giysin.), حينَ (عندما) يحضرُ يلبسُ ثياباً نظيفةً (Söyleyeceklerimi yazınız.) örneklerinde olduğu gibi. Bu örneklerde meczum olarak gelen muzari fiillerin de gelecek zaman ifade ettiği görülmektedir.

481 İbn Hişâm, Şerhu Şuzuri'z-Zeheb, s. 449.

482 el-Galâyîni, a.g.e., II, 197-199; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 366, 367.

483 J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 128.

484 Bu beyitin sonu إذا ما خفت من شئ ثياباً şeklinde. Bu beyit, Hassan b. Sâbit ve A'sâ'ya (Bkz: eş-Şenkîti, a.g.e., V, 61, 62.), A'sâ' ya ve Ebu Tâlib'e (Bkz: el-Bağdâdi, a.g.e., IX, 11.) ya da sadece Ebu Tâlib'e (Bkz: İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 275, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s.297, 840.) nisbet edilmektedir. Bazı kaynaklarda ise hiç kimseye nisbet edilmemiştir. Bkz: Sîbeveyh, a.g.e., III, 8; el-Müberred, a.g.e., II, 132.

a21. Talep, Tehdit ve Vaat İçin Kullanımı

Muzari fiil, dua⁴⁸⁵ ve emir⁴⁸⁶. için de gelebilir ve her iki durumda da talep ifade eder. Muzari fiil, talep manasında kullanılınca da gelecek zaman ifadesi verir⁴⁸⁷. *يرحمك الله* (Allah, sana rahmet etsin.), *يغفر الله لك* (Allah, seni affetsin.) cümlelerindeki muzari fiiller dua için gelmiştir.

هل أدلكم على تجارة تُنجيكم من عذاب أليم تؤمنون بالله ورسوله وتجاهدون في سبيل الله بأموالكم وأنفسكم والوالدات يُرضعن أولادهنّ حولين كاملين⁴⁸⁸, (Size acı bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? Allah'a ve resulüne iman edin, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla savaşın.)⁴⁸⁸, *لا ينبغي لنا أن نسوس الناس سياسة واحدة* • *لا تلتين جميعاً فيمرح الناس في المعصية ولا نشنتد جميعاً فنحمل الناس على المهالك* (Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirsinler.)⁴⁸⁹ ayetlerinde ve *لا ينبغي لنا أن نسوس الناس سياسة واحدة* • *لا تلتين جميعاً فيمرح الناس في المعصية ولا نشنتد جميعاً فنحمل الناس على المهالك* (İnsanları aynı şekilde yönetmemiz gerekmez. İkimiz de yumuşamayalım, insanlar isyan içinde umursamaz olurlar. İkimiz de sertleşmeyelim, insanları felakete götürürüz. Ancak, sen sert ve kaba ol, ben de şefkatli ve bağışlayıcı olayım.)⁴⁹⁰, *تهتمُ بعملك وتُجيدهُ، وتُحصرُ عليه تفلحُ ويكثرُ رزقك* (İşine önem ver, onu iyi yap, ona özen göster, iflah olursun, rızkın çoğalır.), *تذاكرُ وتلتفتُ إلى دروسك تتجحُ* (Çalış ve deslerine yönel, başarırısın.) örneklerindeki merfu muzari fiiller ise, emir manasındadırlar⁴⁹¹. Merfu muzari fiilin emir manasında kullanılması ise, bir nezaket uslubudur⁴⁹².

Muzari fiil, gelecek zaman manasında tehdit ve vaat ifadesi için de kullanılabilir⁴⁹³. *يُعذب من يشاء ويغفر لمن يشاء* (Dilediğini cezalandırır-cezalandıracaktır, dilediğini affeder-affedecektir.)⁴⁹⁴ ayetinde olduğu gibi. Bütün bu durumlarda merfu olarak gelen muzari fiiller, gelecek zaman ifade ederler.

485 İbn Hişâm, *Şerhu Şuzuri'z-Zeheb*, a.g.e., s. 276.

486 W. Wright, a.g.e., II, 19; el-Galâyîni a.g.e., II, 197-199; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 59, IV, 366, 367.

487 el-Hâşimî, a.g.e., s. 19; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 11.

488 Sâf, 61/10, 11.

489 Bakara, 2/233.

490 Muâviye'nin valilerinden birine yazdığı bir mektuptan bkz: A. el-Cârim, M. Emîn, a.g.e., s. 153.

491 Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 366, 367.

492 W. Wright, a.g.e., II, 19.

493 A. C. Mansûr, a.g.e., s. 456.

494 Mâide, 5/40.

a22. Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı

Mazi fiilin şart ve cevap cümlesinde, hangi zaman ifade ettiğini anlatırken, şart ve cevap cümlesinin, hem mazi, hem de muzari fiille kullanılabileceğini ve her iki durumda da gelecek zaman ifade ettiğini anlatmıştık⁴⁹⁵. Şart ve cevap cümlesinde mazi ya da muzari fiilin kullanımı, zaman açısından birbirlerinden farklılık arz etmediği gibi, mana açısından da aralarında bir fark yoktur. Ancak, şart ve cevap cümlesinde mazi fiil kullanılırsa, vurgu ifade eder. Şart ve cevap cümlesinde muzari fiil kullanılırsa, mazi fiilden farkı, irâb açısından meczum olmasıdır. **إِنْ تَذَهَبْ تَرَهُ** (Gideceksen, göreceksin-Gidersen görürsün.) örneğinde olduğu gibi.

a23. Mustakbelin Hâl Hikayesinde Kullanımı

Muzari fiil, mustakbelin hâl hikayesinde (gelecek zamanın şimdiki zaman anlatımı) kullanılabilir. Mustakbelin hâl hikayesi, gelecekte meydana gelecek olayları şuan oluyormuş gibi anlatmaktır. Bundan maksat, muhatabın dikkatini gelecekte meydana gelecek olaylara çekmektir. Örneğin: **وَإِنَّ رَبَّكَ لِيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ** (Allah, kıyamet günü aranızda hükmetmektedir.)⁴⁹⁶ ayetinde, mustakbelin (gelecek zamanın) hâl hikayesi vardır. Çünkü, lâm-ı ibtidâiyeyli muzari fiil, şimdiki zaman için gelir, kıyamet ise henüz gelmemiştir⁴⁹⁷.

b. Muhtemel Gelecek Zaman المستقبل المحتمل

Muzari fiilin başına gelen **ذُ** harfi, bazen tavakku (beklenti)⁴⁹⁸, bazen taklil (azlık)⁴⁹⁹, bazen teksir (çokluk)⁵⁰⁰, bazen de tekid manasına gelir. **ذُ** ile birlikte kullanılan muzari fiil, muhtemel gelecek zamanı oluşturur⁵⁰¹. Bu durum, **ذُ** 'ın taklil ve tavakku manasında kullanıldığı zaman gerçekleşir. **ذُ** **يَصْدُقُ الْكُذُوبَ** (Yalancı, doğru söyleyebilir.), **ذُ** **يُمْطِرُ السَّمَاءَ** (Yağmur, yağabilir.), **ذُ** **يَقْدُمُ أَخِي الْيَوْمَ** (Kardeşim, bugün

⁴⁹⁵ Geniş ayrıntı için bkz: Mazi Fiilin Gelecek Zaman İfadesi, Cezmeden Şart Edatları ile Kullanımı.

⁴⁹⁶ Nahl, 16/124.

⁴⁹⁷ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 905.

⁴⁹⁸ İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 227, 228; eş-Şarratûnî, IV, 11, 160; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 156.

⁴⁹⁹ er-Razî, a.g.e., I, 303, II, 223; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 231, 232, **Şerh Şuzuri'z-Zeheb**, s. 38, 48; el-Galâyîni a.g.e., I, 12; el-Hâşimî, a.g.e., s. 21; M. Altuncu, a.g.e., s. 79; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 378; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 26; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 156.

⁵⁰⁰ er-Razî, a.g.e., II, 388; İbn Hişâm, **Muğnî'l-Lebîb**, s. 231; el-Hâşimî, a.g.e., s. 21; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 26.

⁵⁰¹ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 182, 183.

gelebilir.), قد يستغلّ ضعفنا وحاجتنا إلى المال وقد لا يفعل (Zayıflığımızı ve paraya olan ihtiyacımızı kullanabilir. Yapmayabilir de.), أما الدولار فقد تزيد قيمته عن ذلك قليلاً وقد تنقص (Dolar'a gelince, değeri biraz daha artabilir, eksilebilir de.), قد يظلّ الدرس من شروق الشمس إلى وقت الظهر (Ders, güneşin doğuşundan öğle vaktine kadar devam edebilir.) gibi cümlelerde olayın gerçekleşmediği, ancak gerçekleşebileceği vurgulanır. Dolayısıyla, muhtemel gelecek zaman ifade edilmiş olur. Tekid ya da teksir manasına geldiğinde ise, süreklilik (geniş zaman) anlatır. قد ينال المجتهد جائزته (Azimli, her zaman ödülünü kazanır.) örneğinde ve قد يرى قلبك وجهك في السماء (Allah alıkoyanları kesinlikle bilir.)⁵⁰², قد يعلم الله المعوقين (Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz.)⁵⁰³ ayetlerinde olduğu gibi.

قد harfinin taklil ifade etmediği, dolayısıyla يصدق الكذب (Yalancı doğru söyleyebilir.), يوجد البخيل (Cimri cömertlik edebilir.) örneklerindeki taklilin, sözün kendisinden anlaşıldığı ve bu ifadelerde قد 'ın sadece tahkik (kesinlik) için geldiği de söylenmektedir⁵⁰⁴.

c. Belirli Gelecek Zaman (المستقبل المعين الوقوع)

Muzari fiilin ifade ettiği gelecek zaman, belirli bir zaman ifadesi sağlayan lafızlarla sınırlandırılarak belirli yapılabilir, eylemin gerçekleşeceği zaman belirli bir ân ile kayıtlanabilir. Örneğin: سأسافر إلى خارج الدولة للدراسة في الصيف المقبل (Gelecek yaz araştırma için yurt dışına yolculuk yapacağım.), ينتهي غداً المؤتمر الذي بدأ قبل أسبوع (Bir hafta önce başlayan konferans yarın bitecek.) gibi.

Sadece fiil cümlesine (ve özellikle mazi fiile) muzaf olarak gelen gelecek zaman zarfı إذا⁵⁰⁵, ve إذا manasında kullanılabilen geçmiş zaman zarfı إذ⁵⁰⁶, muzari fiili gelecek zamana çevirirler. Ancak, إذا ve إذ 'ın muzari fiili gelecek zamana çevirmesi, gelecek zaman ifade eden bir cümleden sonra kullanılınca gerçekleşir: أتيتك إذا يحمرّ البسر (Hurma olgunlaşınca sana geleceğim.), أتيتك إذ يحمرّ البسر (Hurma olgunlaşınca sana geldim.), سأعطي لك فرصة السفر إلى مصر إذا تخرج من الكلية بدرجة جيدة (Fakülteden iyi bir dereceleyle mezun olunca, sana Mısır'a gitme fırsatı vereceğim.), سأسبح في البحر إذ يأتي الصيف ونذهب إلى الشاطئ (Yaz

⁵⁰² Ahzâb, 33/18.

⁵⁰³ Bakara, 2/144.

⁵⁰⁴ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 228, 231.

⁵⁰⁵ Sîbeveyh, a.g.e., III, 60, 119, IV, 232; el-Müberra, a.g.e., IV, 347, 348; İbn Yaîş, a.g.e., III, 17, IV, 96, 99; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 335.

⁵⁰⁶ er-Razî, a.g.e., II, 108; İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 113, 129, 130, Şerh Şuzûri'z-Zeheb, s. 163; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 81-82; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 25.

gelip sahile gidince, denizde yüzeceğim.) örneklerinde olduğu gibi. Şu halde, إِذْ ve إِذَا zaman zarflarıyla kullanılan muzari fiil, -kendisinden önceki cümle, gelecek zaman ifade ettiği müddetçe- gelecek zaman ifade eder. Bu lafızlarla kullanılan muzari fiilin gelecek zaman ifadesi belirlidir.

İsim ve fiil cümlesine muzaf olarak kullanılabilen ve إِذْ ve إِذَا'nın fonksiyonlarını gören حِينَ-يَوْمَ-زَمَنَ-وَقْتًا-حِينَ gibi mübhem ism-i zamanlar da kendilerinden önce gelecek zaman manasında bir cümle gelince, bu lafızlardan sonraki muzari fiil, gelecek zaman manasına gelir. سيفادر الطلاب الأجانب البلاد حين تنتهي الدروس (Bana gelince, sana geleceğim.), (Yabancı öğrenciler, dersler bitince ülkeden ayrılacaklar.) cümlelerinde olduğu gibi.

Yine, muzari fiil, فِي الْوَقْتِ الْحَاضِرِ-السَّاعَةِ-الْحَاضِرَةِ-الآنَ gibi şimdiki zaman lafızları dışında, بَعْدَ-بُعَيْدًا-قَبْلَ-قَبْلًا-عَمَّا قَرِيبًا-غَدًا-مَسَاءً غَدًا-فِي السَّاعَةِ الثَّامِنَةِ-يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ-الآنَ-فِي الْأَسْبُوعِ الْمُقْبِلِ-فِي الْآخِرَةِ gibi belirli bir süre ifade eden lafızlarla da kullanılınca gelecek zaman ifade eder. Çünkü, bütün bu zaman bildiren kelimeler, şimdiki zaman manasında kullanılmayan gelecek zaman karinelidir. Örneğin: فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Allah, kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.)⁵⁰⁷ ayetindeki gelecek zaman karinesi يَوْمَ الْقِيَامَةِ ifadesidir ve kıyamet henüz gelmemiştir⁵⁰⁸. Bu ayette, Allah'ın aralarında hüküm vereceği zaman belirlidir: Kıyamet günü.

Muzari fiil, إِذْ, إِذَا ve حِينَ-يَوْمَ-زَمَنَ-وَقْتًا-حِينَ gibi ism-i zamanlarla kullanılınca ifade ettiği gelecek zaman ifadesi kısmîdir. Her ne kadar belirli bir süreyle kayıtlansa da o süre kesin olarak bilinmemektedir..

Zaman ifadesini kendi içinde taşıyan ظِلٌّ-أَصْبَحَ-بَاتَ-أَضْحَى-أَمْسَى fiillerinin muzari yapıları da belirli gelecek zaman ifade ederler. Çünkü bu durumda يُمَسِّي الْعَامِلَ مُتَعَبًا سيكون ۰۰۰ في الليل أو النهار أو المساء أو الصباح أو الضحى manasına gelirler. Örneğin: تُصْبِحُونَ نَشِيطِينَ (Sabahleyin dinç olacaksınız.) gibi. (İşçi akşamleyin yorgun olacak.),

⁵⁰⁷ Bakara, 2/113.

⁵⁰⁸ İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 32.

d. Uzak ve Yakın Gelecek Zaman الماضي البعيد والقريب

س ve سَوْفَ , şimdiki ve gelecek zaman ifade etme ihtimali olan muzari fiili gelecek zamana çeviren iki harftir⁵⁰⁹. Basra ekolüne mensup nahivcilerin görüşüne göre, سَوْفَ 'nin gelecek zaman ifadesi, س 'nin gelecek zaman ifadesinden daha uzundur, daha uzaktır⁵¹⁰. سَوْفَ 'nin harfleri azaltılarak س şekline sokulup bu şekilde fiilin oluş yakınlığına delalet ettiği de söylenmektedir⁵¹¹. İncelediğimiz bazı kitaplarda, Basra ekolünün görüşüne uygun olarak س 'e yakın gelecek zaman, سَوْفَ 'ye uzak gelecek zaman fonksiyonu yüklenmiştir⁵¹². Bazı kitaplarda ise, yakınlık ya da uzaklık ifadesi zikredilmemiş, bu edatların sırf gelecek zaman yönü ele alınmıştır⁵¹³. Bu harfler, Kuran-ı Kerim'de uzaklık ya da yakınlık dikkate alınmaksızın sırf gelecek zaman için kullanılmaktadır. كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (Hayır sonra bileceksiniz, yine hayır sonra bileceksiniz.)⁵¹⁴, كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (Hayır sonra bilecekler, yine hayır sonra bilecekler.)⁵¹⁵ ayetlerinde olduğu gibi. Bu iki ayette her ikisi de aynı manada gelmiştir⁵¹⁶.

Bizce de, Basra ekolüne mensup nahivcilerin yaptığı gibi, س 'e yakın gelecek zaman سَوْفَ 'ye uzak gelecek zaman işlevi vermek iyi bir tasnif olacaktır. Zira, günümüz kullanımında da yaygın olan budur.

Mukarabe fiillerinin muzari kalıpları da (يكاد gibi) yakın gelecek zaman için kullanılır⁵¹⁷. يكاد الماء يغلي (Su kaynamak üzere.), يكاد الطلاب ينتهون من دراستهم الجامعية (Öğrenciler, üniversite eğitimlerini neredeyse bitirecekler.) örneklerinde olduğu gibi.

⁵⁰⁹ el-Curcânî, a.g.e., I, 118, II, 1050; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 148; er-Razî, a.g.e., II, 223, 232; İbn Hişâm, a.g.e., Muğni'l-Lebîb, s. 184, 185; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 112; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 60.

⁵¹⁰ es-Suyûtî, a.g.e., I, 262, ikinci cüz; el-Lübedî, a.g.e., s.108.

⁵¹¹ er-Razî, a.g.e., II, 223.

⁵¹² el-Galâyîni a.g.e., I, 12, III, 264; el-Hâşimî, a.g.e., s. 18; A. C. Mattar, a.g.e., s. 76; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 60; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 377; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 274.

⁵¹³ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 184, 185; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 112; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 24, 32, 33; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 161, 179-181.

⁵¹⁴ Tekâsur, 102/3, 4.

⁵¹⁵ Nebe', 78/4, 5.

⁵¹⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 60.

⁵¹⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 57.

e. Sürekli Gelecek Zaman المستقبل المستمر

Bu zaman ifadesinden, bir olayın yakın ya da uzak gelecek zamanda oluşu, sonra da sürekliliği kastedilir ve bu ifade سيظل يفعل kalıbıyla anlatılır⁵¹⁸. سيظل المكافح يجد حتى ينال المجد (Mücadeleci, onurunu kazanana kadar gayretli olmaya devam edecektir.), سأظل أواصل دراستي الجامعية و قمتما رجعت (Sen döndüğünde, ben üniversite eğitimime devam ediyor olacağım.) örneklerinde olduğu gibi.

f. Gelecekte Geçmiş Zaman الماضي في المستقبل

يكون muzari fiili, olumlu ya da olumsuz geçmiş zaman ifade eden fiillerden önce gelerek (يكون لم يفعل , يكون فعل) gibi gelecekte geçmiş zaman ifade eder⁵¹⁹. Bir olay tamamlandığında, daha önceden tamamlanmış olacak olan bir eylemin anlatımı için kullanılır⁵²⁰: أكون كتبت الرسالة قبل وصولكم (Gelmenizden önce mektubu yazmış olacağım.), أخاف أن يكون هذا الكلب لم يقرأ الأوامر الجديدة بعد (Bu köpeğin, yeni emirleri henüz okumamış olacağından korkarım.) örneklerinde olduğu gibi.

Aynı ifade için, يكون ile mazi fiil arasında نذ girebilir⁵²¹: يكون (سيكون) الجرس قد دقّ عندما يصل المدرسة (Okula varınca zil çalmış olacak.), الساعة الآن الثانية عشرة سنكون قد غادرتنا مع حلول الساعة الثالثة (Saat şu an oniki, saat üç olunca ayrılmış olacağım.), بعد عشرة شهور سأكون قد عملت لهذه الشركة مدة ٨ سنوات (On ay sonra, sekiz yıl boyunca bu şirket için çalışmış olacağım.), بعد فترة شهر سيكون قد مضى أربعة أعوام على تخرجي من الجامعة (Bir aylık bir süre sonra, üniversiteden mezun olmamın üzerinden dört yıl geçmiş olacak.) ifadelerinde olduğu gibi.

Gelecekte geçmiş zaman için يكون yerine, سيكون ya da سوف يكون şekillerinin de kullanılabileceği unutulmamalıdır.

g. Gelecekte Şimdiki Zaman الحال في المستقبل

سيكون يفعل ya da يكون يفعل kalıpları ile ifade edilen gelecekte şimdiki zaman anlatımı, gelecek zaman ile ilgili tahmin ve tasarıları da gösterir; gelecek zamanda belli bir

⁵¹⁸ A. C. Mansûr, a.g.e., s. 457.

⁵¹⁹ W. Wright, a.g.e., II, 22; Dawid Cowan, a.g.e., s. 89; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 114; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 30.

⁵²⁰ A. C. Mattar, a.g.e., s. 99.

⁵²¹ W. Wright, a.g.e., II, 22; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 114.

ânda yapılmakta olacak olayların, daha önce başlayıp, hâlâ devam etmekte olduğunu vurgular. سيكون الطلاب يعملون في الحقول مع آباءهم طوال اليوم في الصيف المقبل (Öğrenciler, gelecek yaz, gün boyunca babaları ile birlikte, tarlada çalışıyor olacaklar.), ستكون نشرب الشاي بعد الطعام (Yemekten sonra çay içiyor olacağız.), سيكون الجو يُظلم بعد وقت قليل (Kısa bir süre sonra hava kararıyor olacak.), في نهاية هذا الأسبوع سأكون أسكن في هذه المدينة منذ عشر سنوات (Bu hafta sonu, on yıldır bu şehirde oturmakta olacağım.) örneklerinde olduğu gibi.

Aynı ifade için سوف يكون يفعل kalıbının da kullanılabilceği unutulmamalıdır.

3- Süreklilik

Şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade eden muzari fiil, süreklilik ifadesi için de kullanılabilir⁵²²: زيد يؤمن بالله (Zeyd, Allah'a inanır.), الأطفال يميلون إلى اللعب (Çocuklar oynamayı severler.), الإنسان يدبر والله يقدر (İnsan tasarlar, Allah takdir eder.) örneklerinde olduğu gibi.

Muzari fiil kalıbı, süreklilik ifade etmek üzere sabit hakikatler, ilmî gerçekler kabilinden olayların, yani tabiat kanunlarının anlatımında da kullanılır⁵²³. Örneğin: يغلي الماء في حرارة ١٠٠ درجة (Su, yüz derece sıcaklıkta kaynar.), تدور الأرض حول الشمس (Yerküre, güneş etrafında döner.), تشرق الشمس ثم تغرب وتضيئ القمر وكل حي يموت (Güneş doğar, sonra batar ve bütün canlılar uyurken Ay, aydınlatır.) cümleleri, süreklilik anlatan tabiat kanunlarını ifade etmektedirler.

Yine bu kalıp, her zaman meydana gelen, alışkanlık olarak yapılan ve birçok kez tekrarlanan eylemleri de ifade eder⁵²⁴. يذهب العامل إلى المصنع كل يوم (İşçi, hergün fabrikaya gider.), يكسب النجار عيشه من صناعة الخشب أما التاجر فمن بيع السلع (Marangoz yaşamını tahta işlemeciliğinden, tacir ise eşya satımından kazanır.) ifadelerinde olduğu gibi.

Süreklilik ifade eden cümlelerde, muzari fiil kalıbı ile birlikte قليلاً ما - كثيراً ما - حيناً بعد حين - أحياناً - كل يوم - دائماً - عادة كذا gibi lafızların kullanımı çoktur: تُنظر السماء في الشتاء ويسقط الثلج ويرتدي الناس معاطف ويحملون مظلات • أما في الصيف فقليلاً ما تمطر (Kışın yağmur

⁵²² er-Razî, a.g.e., I, 120, 279; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 184, 185; W. Wright, a.g.e., II, 18; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 20.

⁵²³ İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 33; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 161, 176.

⁵²⁴ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 184, 185; A. C. Mattar, a.g.e., s. 76; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 32; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 161; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 450.

yağar ve insanlar palto giyip şemsiye taşırlar. Yazın ise, yağmurun yağması az olur.),
 يقرع جرس المدرسة عادةً في الساعة الثامنة ولكنه لا يقرع الآن (Okulun zili, genellikle saat sekizde çalar.
 Ancak, şimdi çalmıyor.) örneklerinde olduğu gibi.

Beceri ve yeteneklerin anlatımı da bu kalıpla ifade edilir. Örneğin:
 هو يتكلم اللغة العربية بطلاقة (O, Arapçayı akıcı bir şekilde konuşur.),
 عائشة تعزف البيانو جيداً وتعزفه أيضاً (Ayşe, çok güzel piyano çalar, kızkardeşi de çalabilir.)
 gibi.

Bu kalıbın kullanım alanlarından biri de yönetmelikler ve anayasalardır⁵²⁵.
 Örneğin: يخلو مقعد النائب بموته أو بارتكابه جريمة يُعاقب عليها بالسجن (Milletvekilinin koltuğu, ölümü ya da
 hapisle cezalandırılacağı bir suç işlemesiyle boşalır.) örneğinde olduğu gibi.

Süreklilik ifadesi olumsuzlaştırılmak istenirse, muzari fiilin başına لا getirilir⁵²⁶.
 لا يمكن محاكمة النائب لأجل آراء واقتراحات يبديها أو أعمال يقوم بها لأداء مهام نيابته داخل المجلس
 (Milletvekili
 parlamento içerisinde temsil görevini yerine getirmek için açıklayacağı görüş ve
 önerilerden veya yapacağı çalışmalardan dolayı yargılanamaz.),
 حتى يُراقَ على جوانبه الدم لا يسلم الشرف الرفيع من الأذى
 (Yüksek onurlu, iki tarafına kan dökülünceye kadar sıkıntıdan kurtulamaz.)⁵²⁷
 örneklerinde ve ولا يحق المكر السيئ إلا بأهله (Halbuki, kötü tuzak, ancak sahibini yakalar.)⁵²⁸
 ayetinde olduğu gibi.

Muzari fiil, emir ya da nehiy manasında لا ve لا edatlarıyla kullanılınca
 emredilen ya da yasaklanan eylem mevcut ise, bu ifadelerden de süreklilik isteği anlaşılır.
 Örneğin: Mümin bir kişiye hitaben söylenen لا تُشرك بالله (Allah'a ortak koşma.) ve ana
 babasına ve insanlara saygı gösteren birisi için söylenen ليحترم أبويه والناس (Anne ve
 babasına ve insanlara saygı göstere.) ifadelerinde olduğu gibi.

Şart cümlesinde, hem şart fiili, hem de cevabı süreklilik ifade edebilir. Bu durum,
 kullanıldığı yere ve manaya göre ortaya çıkar. من يؤمن بالله يسلم من العذاب (Kim, Allah'a
 inanırsa, azaptan kurtulur.), لو يخاف المرء من النار كما يخاف من الفقر لينجو منهما معاً (Kişi, fakirlikten
 korktuğu gibi cehennemden korkarsa, her ikisinden birlikte kurtulur.) ifadelerinde olduğu

⁵²⁵ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 176.

⁵²⁶ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 176, 177.

⁵²⁷ Bu beyitin kailini bulamadık.

⁵²⁸ Fâtır, 35/43.

gibi. Bu gibi ifadeler, sadece gelecek zamanla sınırlı olmayan, tüm zamanı kapsayan gerçekler, doğru önermelerdir.

4- Geçmiş Zaman

a. Mutlak Geçmiş Zaman (الماضي المطلق - البسيط)

a1- Karine ile Geçmiş Zaman İfade Etmesi

Muzari fiil, geçmiş zamana uygun karinelere dolaylı, geçmiş zaman ifade edebilir⁵²⁹. Örneğin: *فلم تقتلون أنبياء الله من قبل* (Allah'ın peygamberlerini daha önce niçin öldürdünüz.)⁵³⁰, *واتبعوا ما تتلو الشياطين* (Şeytanların okuduklarına uydular.)⁵³¹ ayetlerinde olduğu gibi. Bu iki ayetteki muzari fiiller, *لم تلتهم* 532 ve *ما تلت* 533 manasındadırlar. Muzari fiilin geçmiş zaman ifadesi, birinci ayette *من قبل* ile, ikinci ayette ise *واتبعوا* mazi fiili ile sağlanmıştır. Bu iki örnekteki geçmiş zaman ifadesi mutlaktır. Çünkü, olayın yakın ya da uzak bir geçmişte gerçekleşme ihtimali vardır.

a2- لم ile Kullanımı

تَعَلَّ mazi fiil kalıbının olumsuzluğunu ifade etmek üzere muzari fiilin başına gelen *لم* 534, olumsuzluğu ister sürekli, ister bitmiş olsun⁵³⁵, muzari fiilin zamanını geçmiş zamana çeviren bir harftir⁵³⁶. *لم يفعل* kalıbı, temel olarak mutlak olumsuzluk ifade eder. Bu olumsuzluğun sürekli ya da geçmişte bitmiş olması muhtemeldir. Örneğin: *لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً أحد* (Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç kimse ona denk değildir.)⁵³⁷ ayetindeki olumsuzluk hâlâ sürmektedir. *لم يكن شيئاً مذكوراً* (Anılmaya değer bir

⁵²⁹ İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 33.

⁵³⁰ Bakara, 2/91.

⁵³¹ Bakara, 2/102.

⁵³² Ebu Mansûr es-Seâlibî, a.g.e., s. 301.

⁵³³ Ebu Mansûr es-Seâlibî, a.g.e., s. 301; et-Taftazânî, a.g.e., s. 124.

⁵³⁴ Sîbeveyh, a.g.e., I, 136, III, 117, IV, 220; İbn Yaîş, a.g.e., VII, 41, VIII, 109, 110; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 369; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; W. Wright, a.g.e., II, 23.

⁵³⁵ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 367, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 83, *Şerhu Şuzûr'iz-Zeheb*, s. 32; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 415; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 443.

⁵³⁶ el-Curcânî, a.g.e., II, 1095; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 365, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 83, *Şerhu Şuzûr'iz-Zeheb*, s.32; es-Suyûtî, a.g.e., I, 142, ikinci cüz; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; W. Wright, a.g.e., II, 22, 23; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 20, 184; A. C. Mattar, a.g.e., s. 88; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11, 174; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 33.

⁵³⁷ İhlâs, 112/3, 4.

şey değildi.)⁵³⁸ ayetinde ve *زرتك ولم تكن في البيت* (Seni ziyaret ettim, evde yoktun.) örneğinde ise olumsuzluk manası artık bitmiştir.

Bazen, olumsuzluğu şimdiki zamana bitişik de olabilir⁵³⁹. Örneğin: *ولم أكن بدعائك رب شقياً* (Rabbim, sana dua etmekle bedbaht olmadım-Hep duamı kabul ettin.)⁵⁴⁰, *لم ينزل المطر منذ شهرنا* (İçinde bulunduğumuz ay, hiç yağmur yağmadı.) gibi.

Olumsuzluk edatı olan *لم*, *كان* gibi amel etmesi olumsuz kullanılmasını gerektiren fiillere (*لم يبرح* - *لم ينفك* - *لم يزل* - *لم يفتأ*) gibi bitişince de şimdiki zamana bitişik sürekliliği anlatır⁵⁴¹. Örneğin: *لم يزل ينام* (Hâlâ uyuyor.) gibi.

لم ile olumsuz muzari fiilin ifade ettiği mananın daha sonra gerçekleşmesi beklenmez⁵⁴². Örneğin: *لم أسافر* cümlesinin manası "gitmedim" şeklindedir, "gidebilirim" manasında ümit ya da beklenti ifadesi içermez.

a3- *لو* ile Kullanımı

Genellikle geçmiş zaman şart ifadesi için kullanılan *لو*, muzari fiilin ifade ettiği zamanı geçmiş zamana çevirmektedir⁵⁴³. Çünkü, şart edatı *لو*, -her ne kadar *إن* manasında gelecek zaman ifadesi için kullanılabilse de- gerçekte geçmiş zamanda şart ifade eder. Örneğin: *لو يتبهون إلى الشرح لاستفادوا* (Açıklamaya dikkat etselerdi, istifade ederlerdi.), *لو يجين الضيف أمس لأكرمه* (Misafir, dün gelseydi, ona ikram ederdim.) cümlelerinde ve *لو يطيعكم في كثير من الأمر لعنتم* (Şayet O, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz.)⁵⁴⁴ ayetinde, *لو* 'den sonra gelen muzari fiiller, geçmiş zaman manasında kullanılmışlardır.

⁵³⁸ İnsân, 76/1.

⁵³⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûr'iz-Zeheb*, s. 32.

⁵⁴⁰ Meryem, 19/4.

⁵⁴¹ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 415, 416.

⁵⁴² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 368, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 84; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; el-Galâyîni a.g.e., II, 184; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 418, 419.

⁵⁴³ İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 156, IX, 11; er-Razî, a.g.e., II, 389, 390; İbn Akil, a.g.e., IV, 47, 50; el-Ezherî, II, 258; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 494; eş-Şarratûni, IV, 11, 374.

⁵⁴⁴ Hucurât, 49/7.

a4- Mazinin Hâl Hikayesinde Kullanımı

Muzari fiil, geçmişte meydana gelmiş olayların aktarımı, yani mazinin hâl hikayesini ifade etmek için de kullanılabilir. Mazinin hâl hikayesi ise, geçmiş olayların sanki şu an oluyormuş gibi şimdiki zaman ifadesiyle aktarımı ve anlatımıdır⁵⁴⁵.

Bu üslup, olayın önemini hissettirmek, mananın doğruluğunu şu an oluyormuşcasına vurgulamak, dikkatleri çekmek için kullanılır:

انظر إلى الفراعين يتنون قبورهم في حياتهم منحوتة في الصخر الأصم حتى تستريح نفوسهم لصلابتها وقوتها (Bak

firavunlara, yaşarken kabirlerini sağır kayaya oyulmuş olarak yapıyorlar. Hatta öyle ki, sertliği ve sağlamlığından dolayı huzur duyuyorlar.) örneğinde kabirlerin yapımı ve huzur duyma eylemleri, geçmiş bitmiştir. Bu ifadelerin gerçekte, mazi siygayla zikredilmeleri gerekirdi. Ancak, sanki şu an oluyormuşcasına dikkatleri bu olayların üzerine çekmek için, mazinin hâl hikayesi olarak, muzari fiil kullanılmıştır⁵⁴⁶.

دعا الرسول عليه السلام قومه إلى طاعة ربه وإلى ترك الرذول من عادات الجاهلية فبذل الجهد في هذا السبيل واحتمل الأذى وصبر على ما لقيه من العنت والاضطهاد (Peygamber (A.S.) kavmini Allah'a itaat etmeye, cahiliye âdetlerinden olan kötü şeyleri bırakmaya çağırdı. Bu uğurda çaba harcadı ve eziyete katlandı. Karşılaştığı sıkıntı ve baskıya sabretti.) cümlesindeki olaylar da, konuşma zamanından önce gerçekleşmiş olaylardır ve uygun olanı, mazi fiille ifade edilmeleridir.

Ancak, konuşmacı kendini peygamberin çağında farzedip ya da olayın zamanını kendi zamanına getirip olayı izliyormuş gibi tahayyul ederek, muzari fiille anlatıma gidebilir ve *إن رسولنا يدعو... فيبذل... ويحتمل... ويصبر* şeklinde söyleyebilir⁵⁴⁷. Burada kastedilen şey, yine mazinin hâl hikayesidir. Olmuş bir şey, şu an oluyormuş gibi ifade edilmektedir.

Birkaç örnek daha verelim: *والله الذي أرسل الرياح فتثير سحاباً* (Allah, rüzgarları gönderdi de, sonra o da bulutu harekete geçirdi.)⁵⁴⁸, *ثم قال له كن فيكون* (Sonra ona ol dedi ve oluverdi.)⁵⁴⁹, *قال طلحة فأخرج أعدو فألبس درعي وأخذ سيفي وأطرح درعتي في صدري* (Talha: Koşarak çıkıyorum, zırhımı giyiyorum, kılıcımı alıyorum, göğsümdeki kalkanı atıyorum, dedi.

Talha: ... çıktım, ... giydim, ... aldım, ... attım, dedi.).

⁵⁴⁵ er-Razî, a.g.e., II, 201; İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 905; Abbâs Hasan, a. g. .e , IV, 340-342; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 449; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 179.

⁵⁴⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 341.

⁵⁴⁷ el-Curcânî, a.g.e., I, 514; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 342.

⁵⁴⁸ Fâûr, 35/9.

⁵⁴⁹ Âl- İmrân, 3/59.

يُفَعَلُ kalıbı, gazete ve dergilerde de geçmiş zaman ifadesi için kullanılmaktadır⁵⁵⁰.
 الغرفة التجارية تُبيح تصدير الفائض من الذرة (Ticaret Odası, fazla parçaları ihraç etmeyi serbest bıraktı.), رئيس الجمهورية يطير فجأة إلى واشنطن (Cumhurbaşkanı ansızın Washington'a uçtu.),
 طائراتنا تنصف مواقع العدو (Uçaklarımız düşman mevzilerini bombaladı.),
 طائراتنا تنصف مواقع العدو أمس (Uçaklarımız dün, düşman mevzilerini bombaladı.) örneklerinde olduğu gibi.

b. Şimdiki Zamana Bitişik Geçmiş Zaman الماضي المتصل بالحال

b1- لا ile Kullanımı

Olumsuzluk harfi لا de, لم gibi muzari fiilin zamanını geçmiş zamana çeviren bir harftir⁵⁵¹. Ancak لا 'nın ifade ettiği olumsuzluk, konuşma anına kadar devam eder⁵⁵².
 Örneğin: قاربت القاهرة ولما أدخلها (Kahire'ye yaklaştım. Henüz girmedim.) cümlesindeki لا , konuşma anına göre şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman için kullanılmıştır.
 قطعت الشجرة ولما تنضج (Meyveyi henüz olgunlaşmamışken kopardım.) cümlesindeki لا ise, kendisinden önceki fiilin zamanı açısından, şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman ifade etmektedir. Çünkü, meyve koparıldığında henüz olgunlaşmamıştır.

لا 'nin لم 'den ayrılan bir diğer özelliği de, kendisinden sonraki fiilin ifade ettiği eylemin, daha sonra gerçekleşmesinde çoğunlukla beklenti (ümit) ifade etmesidir⁵⁵³. Örneğin: لا تمطر السماء (Yağmur henüz yağmadı.) ifadesinde, konuşmadan ne önce, ne de konuşma sırasında yağmur yağmıştır. Yağması ümit edilmekte, beklenmektedir. Zaman açısından şimdiki zamana bitişik geçmiş zaman ifadesi vermektedir. Ancak, beklenti ifade etmediği durumlar da vardır⁵⁵⁴. Örneğin: ندم إبليس ولما ينفعه الندم (İblis pişman oldu. Pişmanlığı ona fayda vermedi.),

⁵⁵⁰ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 258; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 179.

⁵⁵¹ İbn Yaîş, a.g.e., IVV, 41; er-Razî, a.g.e., II, 232, 251; İbn Hişâm, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 83; İbn Akîl, a.g.e., IV, 26; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; es-Suyûtî, a.g.e., I, 142, ikinci cüz; W. Wright, a.g.e., II, 22, 23; el-Galâyîni a.g.e., II, 184; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19, 20, 342; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 11, 174.

⁵⁵² er-Razî, a.g.e., II, 251; İbn Hişâm, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 83, Muğni'l-Lebîb, s. 367; İbn Akîl, a. g. e., IV, 26; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; el-Hâşimî, a.g.e., s. 342; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 418; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 174.

⁵⁵³ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 467; İbn Yaîş, a.g.e., VIII, 111; İbn Hişâm, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 84, Muğni'l-Lebîb, s. 368; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; el-Galâyîni a.g.e., II, 184; el-Hâşimî, a.g.e., s. 342; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 418, 419; M. Altuncu, a.g.e., s. 104.

⁵⁵⁴ er-Razî, a.g.e., II, 251; el-Ezherî, a.g.e., II, 247; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 419.

استشفع المحكوم عليه بالقتل قصاصاً ولما ينفعه استشفاعه (Kıyas olarak ölüme mahkum edilen kişi şefaati diledi. Şefaati ona fayda vermedi.) gibi. Beklenti ifade etmediği durumlarda ise, mutlak geçmiş zaman ifade etmektedir.

b2- Başlama Fiilleri ile Kullanımı

أخذ - طفق - جعل - أنشأ gibi nakıs olarak kullanılan başlama fiilleri, olayın yapılmaya başlandığını⁵⁵⁵ ve yapılma zamanının hâlâ devam ettiğini gösterir⁵⁵⁶. وطفقاً يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ (Üzerlerini, cennet yaprakları ile örtmeye başladılar.)⁵⁵⁷, نَفْتَقُ مَحَاً بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.)⁵⁵⁸ ayetlerinde olduğu gibi.

Başlama ifade eden fiillerin haberleri, sadece muzari fiil olur, muzari fiil yerine ism-i fail kullanılmaz⁵⁵⁹. Ayrıca, bu fiillerin haberi olarak gelen muzari fiil, اَنْ takısı almaz. Çünkü, اَنْ muzari fiili gelecek zamana çevirir. Bu usul ise, şimdiki zaman ifade eder⁵⁶⁰ ve sadece olumlu olarak kullanılır. Örneğin: ما طفق kullanımı yanlıştır⁵⁶¹.

أخذ يفعل (Yapmaya başladı.) cümleleri زيد يفعل (Zeyd yapıyor.) konumundadır. Fiilin kesin olarak yapılmaya başlandığını gösterir⁵⁶². En fazla kullanılan başlama fiilleri şunlardır⁵⁶³: أقبل - انبرى - ابتداء - بدأ - طفق - أخذ - علق - جعل - هب - قام - أنشأ - شرع .

أعد الطعام فشرع المدعوون يتوجهون إلى غرفته وأخذ كل منهم يجلس في المكان المهيأ له (Yemek hazırlandı. Bu sebeple davetliler (yemek) odasına yönelmeye başladılar. Ve her birisi, kendisi için hazırlanmış yere oturmaya başladı.),

أخذ المغني يجرب صوته ويصليح عوده وأخذ يوازم (يلانم ويوق) بين رنات هذا ونغمات ذلك (Şarkıcı, sesini ısındırmaya, udunu akort etmeye ve udunun tımbırtısı ile sesinin tonunu uyumlu kılmaya başladı.), جعل الخطيب يعظ ببلغ كلامه (Yazar, yazdığını okumaya başladı.), أقبل الكاتب يتلو ما كتب

⁵⁵⁵ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 127; er-Razî, II, 307; el-Hâşimî, a.g.e., 151; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 213; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 81.

⁵⁵⁶ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 127; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 59; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 434.

⁵⁵⁷ A'râf, 7/22; Tâhâ, 20/121.

⁵⁵⁸ Sâd, 38/33.

⁵⁵⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 13, 126; er-Razî, a.g.e., II, 305; İbn Akîl, a.g.e., I, 337; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 213; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 328.

⁵⁶⁰ İbn Akîl, a.g.e., I, 337; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 53, 620, 621; el-Lübedî, a.g.e., s. 115.

⁵⁶¹ er-Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., s. 521.

⁵⁶² İbn Yaîş, a.g.e., VII, 127.

⁵⁶³ er-Razî, a.g.e., II, 305; el-Hâşimî, a.g.e., 151; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 620; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 213; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 81, 82; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 327.

(Hatip, edebî konuşmasıyla öğüt vermeye başladı.), أخذ الزعماء يدافعون عن الوطن (Liderler, vatani savunmaya başladı.), جعل الاتحاد العربي ينمو قليلاً قليلاً (Arap birliği, yavaş yavaş gelişmeye başladı.) cümlelerinde olduğu gibi.

Bu üslup, mazi fiilin ya da muzari fiilin şimdiki zaman bahsinde incelenebilirdi. Ancak biz, burada incelemeyi uygun gördük. Çünkü, başlama fiilleriyle kullanılan muzari fiiller, her ne kadar şimdiki zaman ifade etseler de, olayın yapılmaya başlanması geçmiş zamanda olmuştur. Dolayısıyla, geçmişte başlamış ve hâlâ devam eden bir eylem söz konusudur.

c. Geçmişte Gelecek Zaman المستقبل في الماضي

Sîbeveyh, lâm-ı cuhuddan sonra gelen muzari fiilin gizli bir أن ile mansup olduğunu anlatırken, ما كان زيد ليفعل ifadesinin olumsuzunun كان سيفعل olduğunu zikretmektedir⁵⁶⁴. Burada كان سيفعل gelecek zamanı, كان ise geçmiş zamanı ifade ederken, iki kalıbın beraber kullanılması (كان سيفعل) geçmişte gelecek zamanı anlatır. Yani, geçmiş zamanda, daha sonra yapılması kararlaştırılan, ancak gerçekleştirilemeyen eylemlerin anlatımında kullanılır. كنت سأزورك في المستشفى (Seni hastanede ziyaret edecektim.), كان المعلم سيشرح اليوم الدرس الذي لم نفهمه جيداً، ولكنه مرض ولم يأت إلى المدرسة (Öğretmen bugün, iyice anlayamadığımız dersi açıklayacaktı. Ancak hastalandı ve okula gelmedi.) örneklerinde olduğu gibi. كان سيفعل kalıbı ما كان ليفعل kalıbının olduğu gibi لم يكن ليفعل kalıbının da olumsuzudur⁵⁶⁵. Bu iki olumsuz kalıp da geçmişte gelecek zaman ifade etmektedir. Bu olumsuz kalıplarda yer alan ve kendisinden sonra gizli bir أن bulunan lâm-ı cuhud⁵⁶⁶, inkar manasına gelir⁵⁶⁷ ve olumsuzluğu güçlendirir⁵⁶⁸. ما كان المتفنن ليرضي بالنقص (Mahir kişi, aza razı olacak değildi, razı olmaz da.), ما كان الحر ليقبل الضيم (Hür kişi, zulmü kabul edecek değildi, etmez de.), لم يكن الله ليغفر لهم (Allah, onları affedecek değildi.)⁵⁶⁹, لم يكن الأديب ليقرا تافه الكلام (Edebiyatçı, sıradan önemsiz sözleri okuyacak değildi. Bu, ona yakışmaz.) cümlelerinde olduğu gibi.

⁵⁶⁴ Sîbeveyh, a.g.e., III, 7.

⁵⁶⁵ es-Suyûtî, a.g.e., I, 301, ikinci cüz.

⁵⁶⁶ er-Razî, a.g.e., II, 244; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 380, 384, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 67; İbn Akil, a.g.e., IV, 8; el-Ezherî, a.g.e., II, 235, 236; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 171. (Lâm-ı cuhuddan sonraki muzarinin gizli bir أن ile mansub olması Basrîlerin görüşüdür. Kûfîlere göre kendisiyle mansub olur. Bkz: er-Razî, a.g.e., II, 240.)

⁵⁶⁷ İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 380, 384; el-Hâşimî, a.g.e., s. 340.

⁵⁶⁸ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 278; el-Hâşimî, a.g.e., s. 340; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 171.

⁵⁶⁹ Nisâ', 4/137, 168.

Kûfler göre, ما كان يفعل ifadesinin aslı ما كان يفعل (yapmazdı.) şeklindedir. Lam, olumsuzluğu güçlendirmek için getirilmiştir. Basrîlere göre ise ما كان يفعل ifadesinin aslı, ما كان فاصداً للفعل (Yapmaya niyetli değildi.) şeklindedir⁵⁷⁰. Ayrıca, ما كنت لأفعل ifadesi (Onu yapmaya uygun değildim, bu bana yakışmaz.) manasına da gelir⁵⁷¹. Basrîlerin yorumu, anlattığımız konu açısından daha uygun görünmektedir.

d. Müteceddid-Müstemir Geçmiş Zaman الماضي المتجدد-المستمر

Muzari fiilin كان ile kullanımı yani كان يفعل kalıbı, geçmiş zamanda mütekerir bir şekilde, bir süre devam etmiş olayları (alışkanlıkları) anlatır, tamamlanmamış, ancak tamamlanma sürecinde olan geçmiş sürekliliği ifade eder⁵⁷². كان الطالب يسير (Öğrenci yürüyordu.), وكان وراءهم ملك يأخذ كل سفينة غصبا (Önlerinde bütün sağlam gemileri zorla alan bir kral vardı/Önlerinde bir kral, bütün sağlam gemileri zorla alıyordu.)⁵⁷³, كان النبي يوصي بعاملة الجار بالحسنى (Peygamber, komşuya iyi davranmayı tavsiye ederdi.), كان البحري لا يفارق باب الخليفة (Buhturî, halifenin kapısından ayrılmazdı.), كان يتصدق على الفقراء ويقري الضيف ويغيث المهوف (Fakirlere sadaka verir, misafiri ağırlar, sıkıntı içinde olana yardım ederdi.) örneklerinde, geçmişte süreklilik anlatılmaktadır.

Belirli bir zamana bağlı olarak kullanılan أمسى-أضحى-بات-ظل-أصبح fiilleri de, haberlerinde gelen muzari fiille birlikte, ifade ettikleri zamanlarda süreklilik gösterirler. Örneğin: بات الرجل يفكر في الليل (Adam, geceleyin düşünüyordu.) ifadesi, كان الرجل يفكر في الليل (Adam, geceleyin düşünüyordu.) manasındadır⁵⁷⁴. Yine, أصبح المطر يهطل مدراراً (Yağmur, sabahleyin sağnak yağıyordu.), أمسى البرق يلعب في السماء (Şimşek, geceleyin parlıyordu.) cümleleri, كان في الليل أو النهار أو الصباح demek gibidir.

كان يفعل kalıbı genellikle, bir olayın daha önemli başka bir olayın oluş zamanında devam ediyor olduğunu göstermek için kullanılır. Bir başka ifadeyle, geçmişte oluş zamanları kesişen iki işten süreklilik özelliği olanı ifade eder. بينما كان الرجل ينظر إلى واجهة المحل سرق لصّ محافظة نفوده (Ben, Hamra caddesinde yürürken, bir araba kaldırıma kaydı ve bir adama çarptı.),

⁵⁷⁰ İbn Hişâm, Muğnî'l-Lebîb, s. 279.

⁵⁷¹ er-Razî, a.g.e., II, 244.

⁵⁷² J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 112, 113; Dawid Cowan, a.g.e., s. 87; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 33, 34; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 432; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 160, 169-171.

⁵⁷³ Kehf, 18/79.

⁵⁷⁴ er-Razî, a.g.e., II, 277, 294, 295; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 33, 34.

(Adam, mağazanın vitrinine bakarken, bir hırsız para cüzdanını çaldı.) örneklerinde olduğu gibi.

Eğer geçmiş zamanda, aynı zamanda meydana gelen, aynı derecede önemli iki olayı anlatmak istersek, her iki fiil için, yine كان يفعل kalıplarını kullanırız. Diğer bir ifadeyle, geçmişte oluş zamanları kesişen iki sürekli işi de bu kalıpla ifade ederiz: كان اللصان في غاية البراعة والحذر فقيما كان أحدهما يعالج الخزانة كان الآخر يراقب تحسباً من الشرطة (İki hırsız, son derece yetenekli ve dikkatli idi. Birisi, kasayı kontrol ederken, diğeri, polise karşı önlem almak için -tetikte olmak için- etrafı gözlüyordu.), بالأمس كان لدينا حفلة كانت ندى تحضر العصير فيما كانت سلمى تحبز وكان سمير يزّين الغرفة (Dün, bizde bir parti vardı. Selma, keki pişirirken, Neda, meyva suyunu hazırlıyordu. Semir ise, odayı süslüyordu.) örneklerinde olduğu gibi.

Netice olarak, يذهب أحمد الآن إلى السوق kalıbı, (Ahmet, şimdi çarşıya gidiyor.) örneğinde olduğu gibi hâlâ bitmemiş bir olayın anlatımında kullanılırken, كان أحمد يذهب إلى السوق (Ahmet, çarşıya gidiyordu.) örneğindeki gibi, başına gelen كان ile birlikte, geçmiş zamana göre henüz bitmemiş olayların yani şimdiki zamanın ya da sürekliliğin (geniş zamanın) hikayesinin anlatımında kullanılır.

ما كان يفعل - لم يكن يفعل kalıbının olumsuzu, كان يفعل olumsuzu için كان لا يفعل 'yu da kullanmak mümkündür⁵⁷⁵. Bu kalıbın olumsuzu için كان لا يفعل 'yu da kullanmak mümkündür⁵⁷⁶. (Sen, ondan önce ne bir kitap okuyordun, ne de onu sağ elinle yazıyordun.)⁵⁷⁷ وما كنت تترجوا أن يلقى إليك الكتاب إلا رحمة من ربك (Sen, bu kitabın sana indirileceğini ummuyordun, ancak Rabbinden bir rahmet olarak -sana indirildi-)⁵⁷⁸ عندما وصلت إلى البيت كان صديقي لا ينام (Eve vardığımda, arkadaşım uyumuyordu.) örneklerinde olduğu gibi.

Ancak, bütün كان يفعل kalıpları, geçmişte süreklilik, ya da geçmişte alışkanlık ifade etmez. Bu durum, özellikle şart cümlesinde söz konusudur.

⁵⁷⁵ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 247; A. C. Mattar, a.g.e., s. 83; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 432; Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 169, 170.

⁵⁷⁶ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 247; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 432.

⁵⁷⁷ Ankebût, 29/48.

⁵⁷⁸ Kasas, 28/86.

إذا كنت تريد النجاح عليك أن تعمل (Başarmak istersen, çalışmalısın.) cümlesi yaklaşık olarak إذا أردت النجاح (Başarmak istersen ...) manasına gelir⁵⁷⁹.

e. Yakın Geçmiş Zaman

Nakıs fiil كان gibi, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesinin başına gelerek kullanılan fiil gruplarından biri de, yaklaşma ifade eden كاد-أوشك-كرب fiilleridir. Bu fiiller, haberlerinin içerdikleri mananın, geçmiş bir âna nisbetle yakın bir zamanda olacağını gösterirler⁵⁸⁰ ve haberleri, sadece muzari fiil olarak gelir. Örneğin: كاد زيد يفعل (Zeyd, neredeyse yaptı, yapayazdı, yapmak üzereydi, yaptı yapası oldu, yapmasına az kaldı.), كاد أوشك أن يصل البيت (Eve neredeyse vardı.) gibi. Burada, aynı manayı ifade edebilme özelliğine sahip olan ism-i fail kullanılmaz⁵⁸¹.

الماء يغلي cümlesi, "Su kaynıyor." ya da "Su kaynayacak." manasına gelirken, كاد الماء يغلي (Su kaynayazdı, neredeyse kaynadı.) şeklinde başına getirilen كاد ile, mana tamamen değişir ve iki durum anlaşılır. 1- Su büyük ölçüde kaynamaya yaklaşmış, ancak gerçekten kaynamamıştır. 2- Kısa bir süre devam etse kaynayacaktır. Yine, كاد القطار يتأخر (Tren, gecike yazdı, neredeyse gecikti.) ifadesinde tren, biraz zaman geçse gecikecektir. Burada yaklaşma manasını veren كاد 'dir. كاد 'nin haberinde gelen muzari fiilin zamanı, şimdiki zamana çok yakındır. كاد 'nin mazi zamanı da şimdiki zamana çok yakındır. Böylece, fiilin ve haberin zamanı uyuşmaktadır.

كاد 'nin zamanı, yakınlaşmanın geçmiş zaman ya da gelecek zamanda olduğuna dair kesin bir karine bulunursa, geçmiş zaman ya da gelecek zamanla sınırlanabilir⁵⁸². Örneğin, كاد المطر ينزل (Yağmur neredeyse yağdı, yağayazdı.) cümlesi yakın geçmiş zaman, كاد المريض يغادر المستشفى غداً (Dün, tren gecike yazdı.) cümlesi geçmiş zaman, كاد المريض يغادر المستشفى غداً (Hasta, yarın hastaneden ayrıldı ayrılacak.) cümlesi ise gelecek zamandır. Çünkü, zaman

⁵⁷⁹ A. C. Mattar, a.g.e., s. 83.

⁵⁸⁰ el-Curcânî, a.g.e., II, 1047; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 245; İbn Akîl, a.g.e., I, 323; W. Wright, a.g.e., II, 106; el-Ezherî, a.g.e., I, 203; el-Hâşimî, a.g.e., s. 151; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 614, 615, 616; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 213; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 31, 59; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 82.

⁵⁸¹ İbn Yaş, a.g.e., VII, 13, 119; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 616.

⁵⁸² Abbâs Hasan, a.g.e., I, 53, 614.

zarfları kullanılarak sınırlandırma yapılmıştır. كاد-أوشك-كرب fiillerinin yakın geçmiş zaman ifade ettiği düşüncesine karşı çıkanlar da vardır⁵⁸³.

Bu fiillerin olumsuzluğu, mananın neticede gerçekleşmediğini vurgular. Ancak, bu fiillerin olumsuz kullanımları hakkında birbirine zıt görüşler vardır. Bazıları, كاد fiili, lafızca olumlu olursa, manaca olumsuz olur; lafızca olumsuz olursa, manaca olumlu olur görüşündedirler. كاد fiilinin lafızca olumlu olunca, manaca olumsuz olması doğrudur. Çünkü, كاد fiili lafızca olumlu olursa, fiilin gerçekleşmediğini vurgular. Fakat, lafızca olumsuz olursa, manaca olumlu olduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü, fiile yakınlaşmanın olumsuzluğu, fiilin kendisinin olumsuzluğundan daha vurguludur. Bir diğer ifadeyle, fiil olmaya yaklaşmadı demek, fiil olmadı demekten daha vurguludur. Örneğin: ما ضربت (Vurmadım.) cümlesinden daha ما ضربت من الضرب (Vurmaya yaklaşmadım.) cümlesi vurguludur⁵⁸⁴. Örneğin: مات زيد وما كاد يسافر (Zeyd, yolculuk edemeden öldü.), ما كاد يمشي (Yürüyemedi bile.) gibi.

كاد, olumsuz olarak kullanılınca, 'zorluk ve ümitsizlikten sonra gerçekleşti' manasına da gelebilir⁵⁸⁵. Ancak, bu, karineyle ortaya çıkar⁵⁸⁶. Örneğin: فذبحوها وما كادوا يفعلون (Onu boğazladılar; az daha yapmayacaklardı.)⁵⁸⁷, وجد من دونهما قوماً لا يكادون يفقهون قولاً (Onların önünde hemen hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu.)⁵⁸⁸ ayetlerinde ve سلمت وما كدت أسلم (Selamladım, az kalsın selamlayamıyordum.), ذهبت إلى الرياض وما كدت أسافر إليها (Riyad'a gittim, az kalsın gidemiyordum.), فأتيت إلى فهم وما كدت أتياً (Anlayabildim. Az kalsın anlayamayacaktım.) örneklerinde olduğu gibi.

O halde, كاد ve kardeşlerinin, önünde ya da sonrasında olumsuzluk edatının bulunmaması halinde, fiilin gerçekleşmediği manası varken, bir olumsuzluk edatı ile kullanılınca, iki durum söz konusu olur. Karineye göre: 1- Fiil, ne gerçekleşmiştir, ne de gerçekleşmeye yaklaşmıştır, 2- Fiil zorluk ve güçlükle gerçekleşmiştir. Olumlu kullanımı için, كاد يذهب denir, manası "gideyazdı" şeklindedir; ancak, gidememiştir. Olumsuz

⁵⁸³ A. C. Mansûr, a.g.e., s. 433, 434.

⁵⁸⁴ er-Razî, a.g.e., II, 306.

⁵⁸⁵ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 125; W. Wright, a.g.e., II, 106, 107; J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 273.

⁵⁸⁶ er-Razî, a.g.e., II, 306, 307.

⁵⁸⁷ Bakara, 2/71.

⁵⁸⁸ Kehf, 18/93.

kullanımı için, ما كاد يذهب denir, manası "gidemeye yazdı, zorluk ve güçlükle gidebildi" ya da "gidemedi bile, gitme eylemine yaklaşamadı bile" şeklindedir.

Mısır, Kahire Arap Dil Kurumu, 41. dönem toplantısı 8. ve 25. oturumunda, olumsuzluk edatının كاد 'den önce de, sonra da gelebileceği ve her iki durumda da aynı manaya geldiği tezini kabul etmiştir. Yani, ما كادوا يفعلون 'nin manası ile كادوا لا يفعلون 'nin manası aynıdır⁵⁸⁹.

590 ve هم-آراد fiilleri ile de⁵⁹¹, haberin içerdiği mananın gerçekleşmeye yüz tuttuğu ifadesi verilebilir. (Ona henüz yedirek اولى الشمس أن تطلع (Hasta ölmeye yüz tuttu, öleyazdı.), أولى السراج أن يخمد (Güneş doğayazdı.), فوجدا فيها جداراً يريد أن ينقض (Orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular.)⁵⁹² ayetinde olduğu gibi.

C. MUZARİ FİİLİN ATFEDİLMESİ

Muzari fiil, diğer bir muzari fiile atfedilirse, her ikisinin ifade ettiği zaman aynı olur. Çünkü, ma'tuf fiil, ma'tufun aleyh fiil hükmündedir⁵⁹³. Dolayısıyla, ma'tuf muzari fiil, ma'tufun aleyh fiil gibi şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman manası verir. Şimdiki zaman ve gelecek zamandan her ikisi için de uygun olabilir⁵⁹⁴. (Şimdi, konuşmanı işitiyorum ve seni görüyorum.), (Hava güzel olursa, sevinir ve spor için dışarı çıkarım, çıkacağım.) örneklerinde olduğu gibi, ma'tuf ve ma'tufun aleyh fiiller, aynı zaman ifadesini verirler.

لم تتأخر عن ميعادك و تولم صاحبك (Randevuna geç kalmadın ve arkadaşını üzmedin.) ifadesinde, her iki meczum muzari fiil de لم 'den dolayı, atıf yoluyla geçmiş zaman manasına gelmektedirler.

⁵⁸⁹ M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., II, 798.

⁵⁹⁰ er-Razî, a.g.e., II, 304; W. Wright, a.g.e., II, 106, 107; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 615.

⁵⁹¹ W. Wright, a.g.e., II, 106, 107.

⁵⁹² Kehf, 18/77.

⁵⁹³ er-Razî, a.g.e., I, 270; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 62, 63.

⁵⁹⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 62, 63.

يكتب أحمد ويتحرك (Ahmet, yazıyor, yazacak ve hareket ediyor, hareket edecek.) cümlesinde ise يتحرك muzari fiili, hem şimdiki zaman, hem gelecek zaman manasına gelebilir. Çünkü, şimdiki zaman ve gelecek zaman ihtimali bulunan يكتب fiiline atfedilmiştir.

كان يفعل kalıbına atfedilen muzari fiiller de yine aynı zamanı içerirler. كان محمد يستيقظ من نومه ويتوضأ ويصلي الصبح ويتناول الفطور ويدخل إلى عمله في الشركة (Muhammed, uykusundan uyanır, abdest alır, sabah (namazın)ı kılar, kahvaltuyu yapar, şirketteki işine giderdi.) cümlesindeki bütün muzari fiillere, başında كان varmış gibi mana verilir. عندما رأيت الحريق كان رجال الإسعاف يحاولون إطفاءه ويستخدمون لذلك الأجهزة الموجودة عندهم (Yangını gördüğümde, ilk yardım adamları yangını söndürmeye çalışıyor ve bunun için yanlarındaki aletleri kullanıyorlardı.) cümlesi de böyledir.

Muzari fiil, mazi fiile de atfedilebilir⁵⁹⁵. Bu durumda muzari fiil, mazi fiilin zaman ifadesini içerir. إن الذين كفروا ويصدون (İnkâr edenler ve alıkoyanlar ...) ⁵⁹⁶, ألم تر أن الله أنزل من السماء ماءً فتصبح الأرض مخضرة (Görmedin mi, Allah gökten yağmur indirdi de yeryüzü yeşerdi.) ⁵⁹⁷ ayetlerinde ma'tuf olarak gelen muzari fiiller, ma'tufun aleyh fiillerde olduğu gibi geçmiş zaman ifade etmektedirler.

⁵⁹⁵ er-Razî, a.g.e., I, 328; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 63.

⁵⁹⁶ Hac, 22/25.

⁵⁹⁷ Hac, 22/63.

III. EMİR FİİLİ

A. TANIMI

Emir fiili, muzari fiilden muzarilik harfinin atılmasıyla elde edilen ve talep manası içeren **افعل** kalıbıdır. Bu kalıp, sadece tekil ve çoğul ikinci şahıs için gelir⁵⁹⁸. Çünkü, ikinci şahıs dışındakiler için, lâm-ı emrin muzari fiilin başına getirilmesiyle oluşturulan **يفعل** kalıbı kullanılır⁵⁹⁹. Basrîler, **افعل** kalıbını, ayrı bir fiil çeşidi olarak görürken, Kûfîler, bu kalıbın aslının, çok kullanımdan dolayı lâmı düşmüş olan ve takdirî bir lâm ile meczum muzari fiil olduğu görüşündedirler⁶⁰⁰.

Emir fiili, dişil muhataba ye'sini ya da te'kîd nunu'nu kabul edebilme özelliğine sahip bir yapıdır⁶⁰¹. Örneğin: اذهب (Git.) emir fiili, اذهب ve اذعن şeklinde kullanımları kabul etmektedir.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Emir fiili, kullanıldığı yere göre, bazen gelecek zaman, bazen süreklilik, bazen geçmiş zaman, bazen de mutlak zaman ifade eder. Bütün bu zaman değişiklikleri, emir fiilin kullanıldığı yere göre oraya çıkmaktadır. Şimdi, hangi kullanımlarda hangi zamanları ifade eder, bunlar ele alınacaktır:

1- Gelecek Zaman

Emir fiilinin ifade ettiği zaman, genellikle gelecek zamandır. Çünkü, kendisiyle (haber kasedilmedikçe) olmamış bir şeyin olması istenir⁶⁰². Burada emir fiilinin ifade ettiği gelecek zaman, mutlak gelecek zamandır. Çünkü, yakın gelecek zaman da olabilir,

⁵⁹⁸ Sîbeveyh, a.g.e., I, 138; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 12, 13; F. Salih es-Sâmerâî, "ed-Dilâletü'z-Zemâniyye li Fi'lî'l-Emr", **Buhûs fi'l-Luğati ve'l-Edeb** (Hazırlayan: Sehâm el-Ferîh), Mektebetü'l-Mualla, Kuveyt, 1987, s. 160.

⁵⁹⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VII, 58-61; er-Razî, a.g.e., II, 252; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 406, 407; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 12; F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 160.

⁶⁰⁰ er-Razî, a.g.e., II, 268.

⁶⁰¹ İbn Hişâm, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb**, s. 27-30; el-Ezherî, a.g.e., I, 45; el-Hâşimî, a.g.e., s. 20; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 326.

⁶⁰² el-Hâşimî, a.g.e., s. 20; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, s. 12; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 65; F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 160.

uzak gelecek zaman da⁶⁰³. Emir fiiliyle ifade edilen eylemin yakın ya da uzak gelecekte gerçekleşecek olması ancak karinelerle belirginlik kazanır. Örneğin: *فانعلوا ما تؤمرون* (Emredildiğiniz şeyleri yapın.)⁶⁰⁴, *فاصدع بما تؤمروا وأعرض عن المشركين* (Öyleyse, emrolduğun şeyi açıkca tebliğ et ve müşriklere aldırma.)⁶⁰⁵ ayetlerindeki ve *افتح الباب وأغلق النافذة* (Kapıyı aç, pencereyi kapat.) örneğindeki emir, yakın gelecek zaman ifade ederken, *ربنا اصرف عنا عذاب جهنم إن عذابها كان غراماً* (Rabbimiz, cehennem azabını bizden uzak tut, çünkü onun azabı devamlıdır.)⁶⁰⁶ ayetindeki emir, uzak gelecek zaman manasında gelmiştir.

2- Süreklilik

Emir fiilinin süreklilik ifade etmesi iki çeşittir:

1- Var olan bir şeyin devamını istemek:

Emredilen eylem, emir anında yapılmakta ise bu durumda emir fiiliyle istenilen şey, eylemin gelecek zamanda gerçekleştirilmesi değil, devamının istenmesidir⁶⁰⁷. Örneğin: *يا أيها النبي اتق الله* (Ey peygamber, Allah'tan sakın.)⁶⁰⁸ ayetindeki emirden, Peygamberin Allah'tan sadece gelecek zamanda sakınmasının istendiği anlaşılmaz. Çünkü Peygamber, emir anında da takva üzeredir. Çünkü, peygamber takvadan ayrılmaz. Öyleyse, burada emredilen takvadan kasıt, sürekliliktir. Yine, *يا أيها الذين آمنوا آمنوا بالله ورسوله والكتاب الذي نزل على رسوله والكتاب الذي أنزل من قبل* (Ey inananlar, Allah'a, peygamberine ve peygamberine indirdiği kitaba ve ondan önce indirdiği kitaba inanın.)⁶⁰⁹, *يا أيها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم* (Ey iman edenler, size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin.)⁶¹⁰ ayetlerinde de aynı durum söz konusudur. Son ayetteki emir, rızkın temizlerinden yiyenlere yönelik olduğu düşünülürse süreklilik, haram yiyenleri bu eylemlerinden vazgeçirmeye yönelik olduğu düşünülürse gelecek zaman ifade eder.

2- Olmamış bir şeyi emredip sonra devamını istemek⁶¹¹:

⁶⁰³ F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 160.

⁶⁰⁴ Bakara, 2/68.

⁶⁰⁵ Hicr, 15/94.

⁶⁰⁶ Furkân, 25/65.

⁶⁰⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 570, 571, III, 249; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 65; F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 160, 163.

⁶⁰⁸ Ahzâb, 33/1.

⁶⁰⁹ Nisâ', 4/136.

⁶¹⁰ Bakara, 2/172.

⁶¹¹ F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 164.

حافظ على ما سأعطيك (Sana vereceğim şeyi koru.), örneğinde ve
 فوّل وجهك شطر المسجد الحرام وحيثما كنتم فولوا وجوهكم شطره (Bundan böyle yüzünü, Mescid-i Haram'a çevir. Nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü onun tarafına çevirin.)⁶¹²,
 يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وذرّوا ما بقي من الربا إن كنتم مؤمنين (Ey iman edenler, Allah'tan sakınınız. Eğer inanıyorsanız, (halkın üzerindeki) faizden geri kalanı terk edin.)⁶¹³,
 إنّما الخمر والميسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه (İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları pistir, şeytan işindedir. Ondan sakınınız.)⁶¹⁴ ayetlerinde olduğu gibi. Bütün bu ifadelerde, fiilin gelecek zamanda yapılması, sonra da yapılmaya devam edilmesi isteği vardır.

Yine, كان fiiliyle emir yapılırsa da süreklilik ifade eder⁶¹⁵: كن حافظاً للعهد (Sözü tutan ol.) ifadesinin manası لكن هذه صفتك الثابتة (Bu senin sabit, değişmez özelliğin olsun.) şeklindedir. Yine, كونوا فوأمين بالقسط شهداء لله (Allah için şahitlik ederek adaleti ayakta tutanlar olun.)⁶¹⁶ ayeti ve كونوا تقولون الحق وتحافظون على العهد (Gerçeği söyleyenler ve sözünü tutanlar olun.) örneği de böyledir.

3- Geçmiş Zaman

Olayın gerçekleşmesinden sonra yapılan emir, geçmiş zaman ifade eder⁶¹⁷.
 Örneğin: فلما دخلوا على يوسف أوى إليه أبويه وقال ادخلوا مصر إن شاء الله آمنين (Yusuf'un huzuruna girince, (Yusuf) anne babasını yanına aldı ve: Allah'ın dilemesiyle Mısır şehrine girin dedi.)⁶¹⁸ ayetindeki emir, Mısır'a girmelerinden sonra söylenmiş bir emirdir. ولقد صبحهم بكرة عذاب مستقر فذوقوا عذابي ونذري (Andolsun ki, sürekli bir azap sabah erkenden onları bastırdı. Tadın bakalım azabımı ve uyarılarımı.)⁶¹⁹ ayetindeki emir ise, azabı tatmalarından sonra söylenmiştir. Yine, yaptığı kötü bir şeyden dolayı öldürülen bir adama ذوق عاقبة ما فعلت (Yaptığının cezasını çek.) demek de emir üslûbunun geçmiş zaman ifadesini gösterir.

Geçmiş zamanda yapılmış bir eylem, muvâfakat manasında emir fiiliyle ifade edilebilir ve bu durumda, emredilen şeyin tekrar olması istenmez. Aksine, bu durumda,

⁶¹² Bakara, 2/144.

⁶¹³ Bakara, 2/278.

⁶¹⁴ Mâide, 5/90.

⁶¹⁵ F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 164, 165.

⁶¹⁶ Nisâ', 4/135.

⁶¹⁷ F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 161, 162.

⁶¹⁸ Yûsuf, 12/99.

⁶¹⁹ Kamer, 54/38, 39.

emir fiili ikrâr ve muvâfakat ifade eder⁶²⁰. أَنِّي هَجَوْتُ فَلَانًا وَسَبَّيْتَهُ (Filanı hicvettim, yerdim ve ona küfrettim.) diyene أَهَجُّهُ وَسَبُّهُ (Yer onu, ona küfret.) demek gibi. Bu tür emirlerde "Onu yerdin, ona küfrettin." şeklinde haber manası verilmektedir. "Onu yermekle ve ona küfretmekle iyi etmişsin" şeklinde tasvip manası da içerir.

Ayrıca, bir işin geçmiş zamanda yapılmış olduğu ümit ve beklentisini ifade etmek üzere, *كان* fiilinin emir kalıbıyla yapılan *كُنْ تَدَانَعَلْتَ* uslubu da kullanılabilir. Örneğin, imtihana girmekte olan öğrencisine hocasının *كُنْ تَدَانَعَلْتَ لِلْمَتْحَانِ* (İmtihana çalışmış olursun!) demesi gibi. Geçmiş zamanda gerçekleşmiş emir ifade eder. Emir *كُنْ تَدَانَعَلْتَ* şeklindeki kullanımı, geçmiş zaman ifade eden nehyin karşılığıdır⁶²¹. *لَا تَكُنْ تَدَانَعَلْتَ أَحَدًا* (Ona kötülük etmiş olmayasın.), *لَا تَكُنْ تَدَانَعَلْتَ إِلَيْهِ* (Hiç bir kimseyi kandırmış olmayasın.) örneklerinde olduğu gibi.

4- Mutlak Zaman

Emir fiili, hakikat ya da tevcih (öneri) gibi şeylere delalet edince, bir zamanla sınırlı olmaz⁶²². Örneğin: *سَمِّنْ كَلْبَكَ بِأَكْلِكَ* (Besle kargayı, oysun gözünü.), *تَوَاضِعْ لَهُمْ يَرْفَعُوكَ* (Onlara karşı mütevazi ol, seni yüceltirler.), *اعْمَلْ خَيْرًا تَلْقَ خَيْرًا أَعْمَلْ شَرًّا تَلْقَ شَرًّا* (İyilik yap, iyilik bul. Kötülük yap, kötülük bul.) ifadelerindeki emir fiillerinin ifade ettikleri belirli bir zaman yoktur, mutlaktır. Çünkü, bunlar, belirli bir zamanla sınırlı olmayan hakikatlerdir⁶²³. Dikkat edilirse, bu cümlelerde, kendisinden emrin yapılması istenilen belirli bir muhatap da yoktur. Aksine, bu ifadeler genel bir öğüt mahiyetindedirler.

كان fiilinin emrinde mansup olarak gelen haber, bir şahıs ismi olunca, tahmin ifade etmek için kullanılır⁶²⁴. *كُنْ ابْنُ أَحْمَدَ أَوْ كُنْ أَبَا ذَرٍّ* (Ahmet'in oğlu ol ya da Zerr'in babası.) cümlesinde bir tahmin vardır. Tahmin ediyorum, sen Ahmet'in oğlusun ya da sanırım sen Ebu Zerr'sin gibi. Dolayısıyla, bu kullanım da emir manasına gelmez. Zamanı ise, belirli değildir, aksine mutlak zamandır.

620 F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 162.

621 Aynı yer.

622 F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 165, 166.

623 F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 166, 167.

624 W. Wright, a.g.e., II, 44; F. Salih es-Sâmerâî, a.g.e., s. 166, 167.

IV. MASTAR

A. TANIMI

Mastar için, zamandan soyut olarak bir oluş ifade eden isimdir⁶²⁵ şeklinde bir tanım yapılmaktadır. Mastar, tek başına sarf açısından incelenerek cümle içine koyulmaksızın değerlendirilirse, yukarıdaki tanıma uygun olur. Ancak, hiçbir fiil, eylem, oluş yoktur ki, herhangi bir zamanda gerçekleşmiş olmasın. Mastar da bir fiil, eylem ya da oluş bildirdiğine göre, bir zaman ifadesi içermelidir. Ancak, mastarın içerdiği bu zaman onun temel unsurlarından olmayıp levazımındandır. Fiilin lafzen zaman ifade etmesinin aksine mastar, lafzen zaman ifade etmese de cümle içinde, kullanıma girdiğinde zaman ifade eder⁶²⁶.

İsim olarak mastar, her zaman bir hareket, bir oluş ifade eder. ذهاب (gitmek), مشي (yürümek), قيام (kalkmak), قعود (oturmak), كون (olmak) gibi. Hareket ve oluş bildiren bütün bu isimler, yalnız başına kullanılınca, şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifadesi içermeksizin, mutlak bir oluş bildirirler. Ancak, mastar, cümle içinde kullanılınca bu durum değişir ve mastarın zaman yönü de ortaya çıkar. Nitekim, hareket ve oluşlar, zaman içerisinde gerçekleşir. Çünkü, zaman yönü bulunmayan bir hareket, bir oluş söz konusu olamaz.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Mastar, cümle içinde kesinlikle belirli bir zaman ifade eder. Çünkü mastar, fiil gibi amel eden yapılardan olup, cümle içindeki karinelere göre şimdiki zamana, gelecek zamana ya da geçmiş zamana delalet edebilir⁶²⁷.

Mastar, fiilimsilerden yani fiil gibi kullanılan yapılardan olup⁶²⁸ bu durum iki yerde ortaya çıkar ve bu iki durumda da zaman ifadesi içerir.

⁶²⁵ el-Galâyîni a.g.e., I, 160; el-Hâşimî, a.g.e., s. 302.

⁶²⁶ İbn Yaîş, a.g.e., I, 22, 23, VII, 2; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 21.

⁶²⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., I, 419; Temmâm Hassân, a.g.e., s. 254; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 47.

⁶²⁸ el-Hâşimî, a.g.e., s. 305; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 47.

- 1- Fiille birlikte ما ۛ veya ۛۛ takdir edilebileceği zaman⁶²⁹.
- 2- Fiil yerine geçtiği zaman⁶³⁰.

Ŗu cümleye dikkat edelim: يَسْرَتِي شَكَرَ الْمُنْعِمَ (Lütufta bulunana Ŗükretmen beni sevindiriyor.) cümlesinde mastar olan شَكَرَ kelimesi, kastımıza göre her üç zaman için de kullanılmış olabilir⁶³¹. Geçmiş zaman kastedilirse, يَسْرَتِي ۛن شَكَرَتِ الْمُنْعِمَ (Lütufta bulunana Ŗükretmiş olman beni sevindiriyor.), Ŗimdiki zaman kastedilirse يَسْرَتِي مَا تَشْكُرُ الْمُنْعِمَ (Lütufta bulunana Ŗükrediyor olman beni sevindiriyor.), gelecek zaman kastedilirse يَسْرَتِي ۛن تَشْكُرُ الْمُنْعِمَ (Lütufta bulunana Ŗükredecek olman beni sevindiriyor.) anlamlarına gelir. Bu üç zamandan hangisini ifade ettiğini karineler belirler. Olay gerçekteymiŖe geçmiş zaman, Ŗu an olmakta ise Ŗimdiki zaman, olması bekleniyorsa gelecek zamandır⁶³². Herhangi bir belirleyici karine bulunmazsa mastarın ifade ettiği zaman mutlaklıdır. حَزَنْتَ لِبَعْدِ صَدِيقِي أَيَّ لَانَ يَبْدُ أَوْ لَمَا يَبْدُ أَوْ لَانَ يَبْدُ (ArkadaŖımın uzaklaŖmasına üzüldüm, yani uzaklaŖmış olmasına ya da uzaklaŖıyor olmasına ya da uzaklaŖacak olmasına.) ifadesi de böyledir.

Yukarıdaki örneklerde mastarın yerine, ۛۛ ya da ما ۛ ile fiilin takdir edildiğini gördük. Mastarın, fiilin yerine kullanılabilmesi ve bu Ŗekilde zaman ifade etmesine gelince, eğer, cümledeki fiil düşer ve düşen bu fiilin yerine geçmek üzere meful mutlak konumunda mastar getirilirse, bu mastar, ya haber ya da talep manası içerir⁶³³ ve düşen fiilin zamanını ifade eder. Örneğin: اِضْرَبْ زَيْدًا cümlesindeki emir fiili düşürölerek aynı ifade ضَرْبًا زَيْدًا Ŗeklinde de söylenebilir.

Ancak mastar, fiilden sonra onun manasını vurgulamak, sayısını ya da nevini (türünü) belirtmek için, meful mutlak olarak gelince⁶³⁴ hiçbir zaman ifadesi taşımaz:

⁶²⁹ İbn YaîŖ, a.g.e., VI, 59, 67; İbn HiŖâm, *Ŗerhu Katri'n-Nedâ*, s. 260; İbn Akil, a.g.e., III, 93; el-Ezherî, a.g.e., II, 62; el-Galâyînî, a.g.e., III, 277; el-HâŖimî, a.g.e., s. 305; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 211, 212; eŖ-Ŗarratûnî, a.g.e., IV, 256; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 47.

⁶³⁰ Nahivcilerin çoğu, bunu Ŗart olarak koŖarken, araŖtırmacılar (muhaqqıklar) aksini savunur ve bu durumda mansub olan isim (meful bihi), mastarla değil, düşmüş bir fiille mansub olur, derler ve mastarın fiil gibi amel etmesinin Ŗartı olarak görmezler. Bu ifadeye göre, örneğin, ضَرْبًا زَيْدًا (Zeyd'i döv.) cümlesinde Zeyd, mastarla değil takdir edilen düşmüş bir fiil ile, اِضْرَبْ ile olur. Bkz: İbn YaîŖ, a.g.e., VI, 59.

⁶³¹ İbn YaîŖ, a.g.e., VI, 61, 67; İbn HiŖâm, *Ŗerhu Katri'n-Nedâ*, s. 260; el-Galâyînî, a.g.e., III, 277; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 212; eŖ-Ŗarratûnî, a.g.e., IV, 257, 258.

⁶³² Temmâm Hassân, a.g.e., s. 254, 255.

⁶³³ İbn Akil, a.g.e., II, 177; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 211, 212.

⁶³⁴ İbn YaîŖ, a.g.e., I, 111; er-Razî, a.g.e., I, 114; İbn Akil, a.g.e., II, 169, 172.

علمت الأمر علماً (İşi iyice öğrendim.), ضربت اللصّ ضربتين (Hırsızı iki kez dövdüm.), تكلمت معه تكلماً كثيراً (Onunla çok konuştum.) örneklerinde olduğu gibi.

Şu halde, mastar, cümle içinde ya belirsiz (mutlak) zaman ifade eder ya da şimdiki zaman, geçmiş zaman veya gelecek zamandan birisini. Mastarın hangi durumlarda belirli bir zaman ifade ettiği, aşağıda açıklanmıştır.

Mastarın mutlak zaman ifadesi, ayrı bir başlık olarak ele alınmamıştır. Çünkü, bunun belirli bir durumu yoktur. Şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifade etmediği durumlarda, diğer bir ifadeyle belirli bir zamanla sınırlayıcı lafzî ya da hâlf karinelerin bulunmadığı durumlarda, mutlak (belirsiz) geçmiş zaman anlatır.

1- Şimdiki Zaman

Mastarın, bulunduğumuz zamanda meydana gelen bir eylemi ifade ettiği yerler şunlardır:

a. Şimdiki Zaman Lafızlarıyla Kullanımı

Mastar, اللحظة - الساعة - حالاً - الآن, gibi şimdiki zaman manası taşıyan zaman isimleriyle birlikte kullanıldığında şimdiki zaman ifade eder: تُعِشِنِي الآنَ إِشَاعَةَ الشَّمْسِ الدَّفءِ (Güneşin sıcaklık yayması şimdi beni ferahlatıyor.), يُسَعِدُنِي اسْتِمَاعَكَ إِلَيَّ السَّاعَةَ (Beni şu an dinlemen, beni sevindirmektedir.),

محاولة المسلمين التقدّم حالياً في المجالات الصناعية والعلمية والحضارية سيكون لها أثر كبير في الحياة الاجتماعية في المستقبل القريب (Müslümanların şu an, sanayi, ilim ve medeniyet alanlarında ilerlemeye çalışmalarının, yakın gelecekte, toplumsal hayatta büyük bir etkisi olacak.) örneklerinde olduğu gibi.

Konuşma anındaki mevcut durum da mastarın zamanını belirler. Zeyd, Amr'ı döverken söylenen şu cümle gibi: يُولِنِي ضَرْبَ زَيْدٍ عَمراً (Zeyd'in Amr'ı dövmesi beni üzüyor.).

b. Meful Mutlak Olarak Kullanımı

Mükerrer ya da hasr uslûbunda⁶³⁵ mahsûr olarak gelen mastar -ki kendisini nasb eden fiil vucuben düşer- şimdiki zaman ve süreklilik ifade eder⁶³⁶: ما زيد إلا سيراً (Zeyd, ancak yürümektedir.), وما الدهر إلا تقلباً (Zaman, hep değişmektedir.), (Sen, hep yürüyorsun.), وما الأسد مع فريسته إلا نكأ (Yağmur, dolu dizgin yağmaktadır.), (Aslan, avını hep öldürmektedir.) örneklerinde olduğu gibi.

Bir mastar, diğer bir mastara atfedilince, âmili yani fiili düşer. İstifham hemzesine bitişince de düşmesi vaciptir⁶³⁷. أنت أكلأ وشرباً (Sen hep yemekte ve içmekte sin.), أبخلأ وأنت واسع العنى (Zengin olduğun halde cimrilik mi ediyorsun.) cümlelerinde olduğu gibi. Bu gibi durumlarda mastar, yine şimdiki zaman ifade eder⁶³⁸.

c. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı

Sebeup bildiren, meful lieclihi olarak irâb edilen mastarın mansup olması için, âmiline fail ve zaman açısından uyması gerekir⁶³⁹. Bu durumda mastar, âmili şimdiki zaman ifade ettiği müddetçe, kendisi de şimdiki zaman ifade eder. أعمل هنا خوفاً من أن أكون فقيراً (Burada, fakir olma korkusuyla çalışıyorum.) örneğinde olduğu gibi. Meful lieclihi olarak gelen mastarın kendisinden önceki fiilin zamanına uygun olarak şimdiki zaman ifade etmesi, خوفاً örneğinde olduğu gibi özellikle kalbî fiillerde söz konusudur.

2- Gelecek Zaman

Mastar, şu durumlarda gelecek zaman ifade eder.

a. Gelecek Zaman Lafızlarıyla Kullanımı

قريباً gibi gelecek zaman bildiren lafızlarla birlikte kullanılan mastar, gelecek zaman ifade eder. سمعت عملاًك في شركة تجارية عمماً قريب (Yakın bir zamanda ticarî bir şirkette çalışacağını duydum.), يعجبني ضرب زيد عمراً غداً (Yarın Zeyd'in Amr'ı dövmesi hoşuma

⁶³⁵ Burada hasr uslubundan kasıt, mastarın إلا ya da إنما gibi إلا manasındaki kelimelerden sonra gelmesidir.

⁶³⁶ İbn Yaîş, a.g.e., I, 115; er-Razî, a.g.e., I, 120; İbn Akîl, a.g.e., II, 181; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 225, 226.

⁶³⁷ İbn Akîl, a.g.e., II, 181 (Dipnot).

⁶³⁸ Sîbeveyh, a.g.e., I, 338.

⁶³⁹ İbn Yaîş, a.g.e., II, 53; İbn Akîl, a.g.e., II, 186.

gider.), انظر * تتجمع الغيوم السوداء * أظن أن إمطار السماء قريب (Bak! Kara bulutlar toplanıyor. Sanırım, yağmurun yağması yakındır.) cümlelerindeki mastarlara gelecek zaman manası veren gelecek zaman zarflarıdır.

Mastarın gelecek zaman ifade etmesini sağlayan karinelere diğer bir karine de gelecek zaman ifade eden fiillerdir. Mastar bu fiillerle kullanıldığında gelecek zaman ifade eder⁶⁴⁰. Örneğin: تأن ولا تعجل بلومك صاحباً (Yavaş ol. Bir arkadaşı yermeye aceleci olma.), بعد حصولي على جواز السفر سأحاول السفر للخارج (Pasaport almandan sonra dışarıya yolculuk yapmaya çalışacağım.) gibi.

Mastar, hâl karinesi ile de gelecek zaman ifade edebilir. Örneğin: ضرب زيد عمراً شديداً (Zengin olduğun halde cimrilik mi ediyorsun!) cümlesindeki mastar, hâl karinesi ile gelecek zaman ifade edebilir. Eğer vurma olayı bekleniyorsa mastar, gelecek zaman ifade eder⁶⁴¹. Burada, gelecek zaman ifadesini, konuşmacının içinde bulunduğu durum ya da sözün gelişi belirler.

b. Meful Mutlak olarak Kullanımı

Düşen fiilin yerine gelen mastarın haber ya da talep ifade edeceğini söylemiştik. Mastar talep manasında kullanılırsa emir, nehiy, dua ya da tevbih (azarlama) manası verir⁶⁴².

Emir, nehiy ve dua manasında fiiline bedel olarak gelen mastar, gelecek zaman manası verir. Çünkü, fiilin yerine geçen mastar, yerine geçtiği fiilin manasına sahiptir⁶⁴³. Bir büyük zat içeri girince orada bulunanlara جلوساً (Ayağa kalkın.), sonra da نيماً (oturun.) denilmesi gibi. Yine, سكوتاً لا تكلموا (Susun, konuşmayın.), ربنا إنا نادمون على معركة فاضلة مع طاغية جبار * نصراً عبادك المخلصين وهلاكاً وسحقاً للباغي الأثيم (Rabbimiz, despot zorba birisiyle erdemli bir savaşa gidiyoruz. Samimi kullarına yardım et, günahkârı zalimi de yok et, paramparça et.), أكابرنا عطفاً علينا (Ey büyüklerimiz bize acıyın.) ifadeleri de böyledir.

Ancak mastar, tevbih manasında kullanılırsa gelecek zaman ifade etmez. Örneğin: ابعلاً وأنت واسع الغنى (Zengin olduğun halde cimrilik mi ediyorsun!) cümlesindeki mastar,

⁶⁴⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 212.

⁶⁴¹ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 255.

⁶⁴² İbn Akîl, a.g.e., II, 177; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 211, 212.

⁶⁴³ İbn Akîl, a.g.e., II, 177.

soru edatı hemze ile birlikte azarlama için kullanılmıştır⁶⁴⁴. Gelecek zaman değil, şimdiki zaman ifade etmektedir.

Kendisiyle haber kastedilen mastara gelince, mükerrer ya da و ve و manasındaki lafızlardan sonra gelen ya da matuf aleyh konumunda olan mastardır. Bu durum, mastarın şimdiki zaman ifadesi bölümünde açıklanmıştır.

Mastarın gelecek zaman ifade ettiği yerlerden birisi de إِذَا ile kullanımıdır. إِذَا 'den sonra, daha önce gelmiş cümlenin içerdiği kapalılığı açıklamak, neticesini bildirmek için mansup olarak gelen mastar -ki bu durumda fiili vucuben düşer⁶⁴⁵ çoğunlukla kendisinden önceki cümleye göre gelecek zaman anlatır. Örneğin: $\text{إِذَا تَعَبْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فَاتَرَكْهَا لِأَشْيَاءٍ أُخْرَى إِذَا مَشَيْتَ فِي الْحَدَائِقِ وَإِذَا اسْتَمَاعًا لِلْإِذَاعَةِ وَإِذَا عَمَلًا يَدْوِيًا مَنَاسِبًا$ (Okumaktan yorulunca, okumayı başka şeyler için bırak. Ya bahçelerde yürürsün, ya radyo dinlersin, ya da uygun bir el işi yaparsın.) gibi. Bu cümledeki mastarların âmilleri $\text{تَمَشَى - تَسْمَعُ - تَعْمَلُ}$ fiilleridir ve manaları gelecek zamandır. Çünkü, kendisinden önceki cümle, gelecek zaman içeren emir cümlesidir. $\text{حَتَّى إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَانَ فِإِذَا مَا بَعْدَ وَإِذَا فِدَاءً}$ (Nihayet onları kırıp sindirince (esir alınca), bağı sıkıca bağlayın, ondan sonra ister bağışlarsınız, ister fidye alırsınız.)⁶⁴⁶ ayeti de böyledir.

c. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı

Meful lieclihi olarak gelen mastarın mansup olabilmesi için âmiline fail ve zaman açısından uygun olması gerekir⁶⁴⁷. Bu durumda, âmili gelecek zaman ifade eden bir cümle ise, sebep ifadesi için gelen mastar da gelecek zaman manası ifade eder: $\text{سَأَسَافِرُ إِلَى الْمَمْلَكَةِ الْعَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ فِي الصَّيْفِ الْمَقْبِلِ تَعَلَّمَ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ}$ (Arapçayı öğrenmek için gelecek yaz Suudi Arabistan'a gideceğim.) örneğinde olduğu gibi.

3- Geçmiş Zaman

Mastarın geçmiş zaman ifade ettiği yerler şunlardır:

⁶⁴⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 222.

⁶⁴⁵ İbn Akîl, a.g.e., II, 180; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 224, 225.

⁶⁴⁶ Muhammed, 47/4.

⁶⁴⁷ İbn Yaîş, a.g.e., II, 53; İbn Akîl, a.g.e., II, 186; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 343.

a. Karineler

Mastar, bir karine ile geçmiş zaman ifadesi verebilir. أعجبتني ضرب زيد عمراً (Zeyd'in Amr'ı dövmesi hoşuma gitti.) cümlesindeki mastar, أعجبتني karinesiyle geçmiş zaman ifade eder. ضرب زيد عمراً شديداً (Zeyd'in Amr'ı dövmesi şiddetlidir.) cümlesinde ise zaman ifadesi hâl karinesiyle belirlenir. Vurma olmuşsa, geçmiş zamandır⁶⁴⁸. يؤلني قتل أحمد أمس (Dün Ahmet'in öldürülmesi bana acı vermektedir.) örneğindeki mastarın geçmiş zaman ifade etmesinin karinesi ise أمس kelimesidir.

b. Meful Lieclihi Olarak Kullanımı

Geçmiş zaman manasında gelen bir fiilden sonra, sebep ifadesi için mansup olarak kullanılıp, meful lieclihi olarak irâb edilen mastar da, geçmiş zaman ifade eder. Çünkü, meful lieclihi olarak irâb edilen mastarın, âmiline zaman ve fail açısından uyması gerekir. فعدت عن الحرب جيناً (Savaştan korktuğum için kaçtım.), حبستك خوفاً من فرارك (Seni, kaçarsın korkusuyla hapsedtim.), لقد أنهيت المناقشة الحادة مع صديقي خشية أن يسبب أحداً إلى الآخر (Birimiz diğerini üzer korkusuyla, arkadaşımın olan sert tartışmayı bitirdim.) örneklerinde olduğu gibi.

⁶⁴⁸ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 255.

V. İSİM FİİLLERİ

A. TANIMI

Arapçada bazı kelimeler vardır ki, fiil olmadıkları halde, bazı fiillerin manalarını taşırlar. İşte bunlar, tek bir sarfî yapıda kalmış⁶⁴⁹, fiil gibi amel eden, ancak fiilin alametlerini almayan⁶⁵⁰, lafızca isim, manaca fiil olan isim fiilleridir⁶⁵¹. Vurgu ve bir çeşit mübalağa ifade eden⁶⁵², zaman ifadesini müsemmasından yani manasını taşıdığı fiilden alan isim fiilleri⁶⁵³, zaman açısından üçe ayrılırlar. **1-Mazi** fiil manasına gelen isim fiilleri, **2-Muzari** fiil manasına gelen isim fiilleri⁶⁵⁴, **3-Emir** fiil manasına gelen isim fiilleri⁶⁵⁵. O halde, isim fiillerinin en önemli özellikleri şunlardır:

- 1- Fiil manası içerirler,
- 2- Fiil gibi amel ederler,
- 3- Manasına geldikleri fiillerin zamanına da sahiptirler,
- 4- Tek bir sarf yapıda kalmış camit kelimelerdir,
- 5- Manasına geldikleri fiillerin alametlerini almazlar.

Ani tepkilerde, isim fiillerinin kullanımı, manasına geldiği fiillerin kullanımından daha fazladır. Çünkü **أَمَامَكَ** (İlerle.)'nin ifade ettiği mana, manasına geldiği **تَدَمُّ** 'in ifade ettiği manadan daha vurguludur.

⁶⁴⁹ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 25-29; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 150; el-Galâyînî a.g.e., I, 155, 156; A. C. Mansûr, a.g.e., s. 435.

⁶⁵⁰ İbn Akîl, a.g.e., I, 25; el-Galâyînî, a.g.e., I, 155; el-Lübedî, a.g.e., s. 175; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 338.

⁶⁵¹ İsim fiiller hakkında fiildir, isimdir tartışmaları yapılmıştır. Bkz: İbn Yaîş, a.g.e., IV, 28, 29; Selîm en-Naîmî, "İsmu'l-Fi'l", *Mecelletü Mecma'i'l-İlmî el-İrâkî*, Matbaatü'l-Mecma'i'l-İlmî el-İrâkî, S. XVI, s. 62.

⁶⁵² İbn Yaîş, a.g.e., IV, 25-29; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 142, 143; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 150.

⁶⁵³ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 29. (Çünkü, isim fiiller manasına geldikleri fiillerin değil, manalarının, müsemmalarının ismidir. Bkz: er-Razî, a.g.e., II, 65; Selîm en-Naîmî, a.g.e., s. 63.)

⁶⁵⁴ İsim fiillerinin mebnî, muzari fiilin ise mu'rab olmasından dolayı, isim fiillerinin muzari fiil manasına gelmediği, örneğin, isim fiil olan **أَفُ**'nin manasının **أَنْضَجَرُ** değil, **تَضَجَرْتُ** (Bıkkınlık duyduğum.) şeklinde, **أَوْ** 'in manasının ise **أَوْجَعُ** değil **تَوَجَعْتُ** (Sancılandım.) şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bkz: er-Razî, a.g.e., II, 65.

⁶⁵⁵ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zehab*, s. 512-522; İbn Akîl, a.g.e., III, 302-304; el-Ezherî, a.g.e., II, 196; el-Galâyînî a.g.e., I, 155, 156; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 141-146; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 150, 151; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 50, 51; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 338.

Muzari fiil manasına gelen isim fiilleri⁶⁵⁶, ve mazi fiil manasına gelen isim fiilleri semâîdir⁶⁵⁷. سُرْعَانُ مَا اتَّشَرَ الْخَبِيرُ (Haberin yayılması ne kadar da çabuk oldu.), أَوْوُ (Sancılanıyorum.), أَفُّ (Bıkkınlık duyuyorum.) örneklerinde olduğu gibi. Emir fiil manasına gelen isim fiilleri ise iki kısımdır. Semaî olanlar, kıyasî olanlar.

فَعَالٌ kalıbında olmayan ve emir fiili manasına gelen isim fiilleri semâîdir⁶⁵⁸, kıyas yapılamaz. İsim fiillerinin çoğu emir manasında gelmiştir: آمِينَ (Kabul et, duy), صَّةٌ (sus), حَيَّ (Acele et, gel.), هَيَّا-هَيْك-هَيْك (Çabuk ol.), رَوِّدْ (Yavaşla.), مَ (Yapma, bırak.), بَلِّغْ (Terket, boşver.), هَا-هَآ-هَآ (Al, buyur.), حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ (Haydi kurtuluşa gelin, acele edin.), هَيَّا نَذْهَبُ (Haydi çabuk ol, biz gidiyoruz.), صَّةٌ يَارَجُلُ (Sus, ey adam.), آمِينَ يَا رَبِّي (Allahım kabul et.) örneklerinde olduğu gibi.

Bazı car-mecrur ve zarflar da emir manasında isim fiilleri olarak gelmiştir⁶⁵⁹. عَلَيْكَ بِالْعِلْمِ فَإِنَّهُ جَاءَ مِنْ لَا جَاءَ لَهُ وَعَلَيْكَ بِالْخَلْقِ الْكَرِيمِ فَإِنَّهُ الْغَنَى الْحَقُّ (İlme sarıl. Çünkü o, şânı olmayana şân verir. İyi ahlaklı ol. Çünkü, iyi ahlak gerçek zenginliktir.), إِمَامِكَ إِنْ وَاتَّكَ الْفُرْصَةَ (Fırsat gelirse ilerle.), إِلَيْكَ عَنِّي لَا أُرِيدُ إِضَاعَةَ الْوَقْتِ (Benden uzak dur, vakit kaybetmek istemiyorum.), دُونَكُمْ التَّقْوَى فَاذْهَبُوا إِلَى حَيْثُ تَرْغَبُونَ (Arkana bak, dikkat et.), دُونَكَ الْقَلَمَ (Kalemi al.), وَرَاءَكَ (Parayı alın ve istediğiniz yere gidin.) örneklerinde olduğu gibi.

Mutasarrıf her sülasi fiil, kıyasi olarak فَعَالٌ kalıbına konularak emir fiili manasına gelen isim fiili yapılabilir⁶⁶⁰. Emir manasına gelen isim fiilinin bu çeşidi kıyâsîdir. Örnek olarak, نَزَالٌ يَا فَارِسُ فَقَدْ أَنْتَهَى السَّبَاقَ (Ey atlı! İn, artık yarış bitti.), كِتَابٌ مَا أَقُولُ (Söyleyeceklerimi yazın.), زَوَارِ أَهْلِكَ وَأَصْدِقَائِكَ (Ailenizi ve arkadaşlarınızı ziyaret ediniz.), زَوَارِ أَهْلَكَ وَأَصْدِقَائِكَ (Aileni ve arkadaşlarını ziyaret et.) cümlelerini verebiliriz

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Mazi fiil manasına gelen isim fiilleri geçmiş zamana, emir fiili manasına gelen isim fiilleri geçmiş zamana, gelecek zamana ya da sürekliliğe, muzari fiil manasına gelen

⁶⁵⁶ İbn Akîl, a.g.e., III, 303; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 145.

⁶⁵⁷ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 25-35; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 142-146.

⁶⁵⁸ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 25-35; İbn Akîl, a.g.e., III, 303; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 144.

⁶⁵⁹ Sîbeveyh, a.g.e., I, 241, 242, 249; İbn Yaîş, a.g.e., IV, 74; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 512-515; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 150, 151.

⁶⁶⁰ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 25-35; İbn Akîl, a.g.e., III, 303; Selîm en-Naîmî, a.g.e., s. 87-89; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 141-144.

isim fiilleri ise cümledeki durumuna göre şimdiki zaman ya da sürekliliğe (geniş zamana) delalet edebilirler.

1- Emir Fiil Manasında Geçmiş Zaman, Gelecek Zaman veya Süreklilik İfade Etmesi

Emir fiili manasına gelen isim fiilleri, emir fiili gibi gelecek zamana ya da sürekliliğe, hatta geçmiş zamana bile delalet ederler. Çünkü isim fiilleri, zaman ifadesini, manasını taşıdığı fiillerden alırlar⁶⁶¹. Örneğin: **أَمَّاك أَيُّهَا الْجُنْدِيَّ** (İlerle ey asker!) cümlesinden olmamış bir şeyin olması isteniyorsa gelecek zaman, olmuşsa devam ve süreklilik ifade eder. Ya da olup bitmiş bir olay anlatılıyorsa, geçmiş zamana delalet eder, talep manası içermez. Emir fiili manasına gelen isim fiillerinin geçmiş zaman ifade etmesini şu şekilde örneklendirebiliriz: Savaş bitmiş ve asker, komutanının emrine uyararak ilerlediğini ve zafere ulaştığını anlatmaktadır. Bu durumda komutan, memnuniyetini açıklamak üzere şöyle diyebilir: **أَمَّاك أَيُّهَا الْجُنْدِيَّ إِنَّ النَّصْرَ بِإِطَاعَةِ أَمْرِ الْفَائِدِ** (İlerle ey asker! Zafere, komutanın emirlerine itaatle olur.). Bu durumda "İlerledin, komutanın emirlerine itaat ettin ve zafere gerçekleşti" manası kastedilmiş olur.

ك- كما- كم- كن gibi muhatap harflerine bitişmeyen emir manasına gelen isim fiillerinin tekil ve çoğul bütün şahıslar için, aynı ve tek yapıda geldiği unutulmamalıdır. Örneğin: **صَ** isim fiili, "sen sus" ve "sizler susun" manalarında muhatap tekil ve çoğul için emir manasında kullanılabilir. Bir kaç örnek daha verelim: **دُونَكُمْ النُّفُودَ فَادْهَبُوا إِلَى حَيْثُ تَرْتَبُونَ** (Parayı alın ve istediğiniz yere gidin.), **تَرَالِ يَا فَارِسُ فَقَدْ انْتَهَى السَّبَاقُ** (Ey atlı! İn, artık yarış bitti.), **كُتَابِ مَا أَقُولُ** (Söyleyeceklerimi yazın.), **زُورِ أَهْلَكُمْ وَأَصْدِقَاءَكُمْ** (Ailenizi ve arkadaşlarınızı ziyaret ediniz.), **زُورِ أَهْلَكَ وَأَصْدِقَاءَكَ** (Aileni ve arkadaşlarını ziyaret et.).

2- Mazi Fiil Manasında Geçmiş Zaman İfade Etmesi

Zaman ifadesini, manasını taşıdıkları fiilden alan isim fiilleri, geçmiş zaman manalı ise geçmiş zaman ifade ederler.

Mazi fiil manasındaki isim fiilleri, geçmiş zaman ifadesiyle birlikte vurgu, mübalağa ve taaccub ifade ederler⁶⁶². **شَتَانَ زَيْدٌ وَعَمْرُو فِي الذِّكَاةِ وَالشَّجَاعَةِ** (Zeka ve cesaretle Zeyd nerede kaldı, Amr nerede.), **هَيْهَاتُ إِدْرَاكُ الْعَايَةِ بِغَيْرِ الْعَمَلِ** (Çalışmaksızın hedefe ulaşmak ne kadar

⁶⁶¹ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 29.

⁶⁶² er-Razî, a.g.e., II, 68; Selîm en-Naîmî, a.g.e., s.64, 65; Abbâs Hasan, a.g.e., IV, 142, 143.

da uzak oldu.), سُرْعَانَ مَا انْتَشَرَ الْخَبْرُ (Haberin yayılması ne kadar da çabuk oldu.),
 وَشُكَّانَ مَا انْتَشَرَ الْخَبْرُ (Haberin yayılması ne kadar da çabuk oldu.),
 وَالمشربُ الباردُ في ظلِّ الدومِ شَتَّانَ هَذَا والعنَّاقُ والنومُ
 (Bu, kucaklaşma, uyku nerde kaldı, ebediyet gölgesinde soğuk pınar nerde!)⁶⁶³
 örneklerinde olduğu gibi.

3- Muzari Fiil Manasında Şimdiki Zaman İfade Etmesi

Son olarak, muzari fiil manasına gelen isim fiilleri de muzari fiilin ifade ettiği zamanı ifade ederler. Çünkü, isim fiilleri zaman ifadesini manasını taşıdıkları fiillerden alırlar⁶⁶⁴. Ya şimdiki zaman ya da süreklilik manasına gelirler. Gelecek zaman ve geçmiş zaman ifadeleri bulunmaz. وَيُؤَيِّبُكَ (Bıkkınlık duyuyorum.), أَوْ (Sancılanıyorum.), وَيُؤَيِّبُكَ (Hayret ediyorum.), وَيُؤَيِّبُكَ (İhmalkâr gençliğe hayret ediyorum, ederim.), وَيُؤَيِّبُكَ (Çocukluk günlerime hasretlik çekiyorum.), وَيُؤَيِّبُكَ (Gördüklerim bana yeter.), وَيُؤَيِّبُكَ (Ahmakların işlerinden sıkılıyorum, sıkılırım.), وَيُؤَيِّبُكَ (Sizden de Allah'tan başka taptıklarınızdan da bıkkınlık duyuyorum. Hiç, aklınızı çalıştırmaz mısınız.)⁶⁶⁵ örneklerinde olduğu gibi.

⁶⁶³ Bu beyiti sadece İbn Hişâm zikretmiştir. Hiç kimseye nisbet etmemektedir. Bkz: Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 517.

⁶⁶⁴ İbn Yaîş, a.g.e., IV, 29.

⁶⁶⁵ Enbiyâ, 21/67.

VI. İSM-İ FAIL

A. TANIMI

İsm-i fail, sülasi fiillerden فاعل kalıbında, mezid fiillerden ise muzarilik harfinin yerine ötreli mim (م) getirilip, sondan bir önceki harfin kesrelenmesi ile elde edilen⁶⁶⁶, fiilin ifade ettiği eylemi gerçekleştireni ya da bu eylemle nitelenen kişiyi gösteren ve aslen (vaz'an) belirli bir zamanla sınırlanmaksızın süreklilik ifadesi veren⁶⁶⁷ bir zaman kalıbıdır.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

İsm-i fail için bir zaman kalıbıdır dememizin sebebi, şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade etme ihtimalinin bulunması yönüyle muzari fiille bir benzerliğinden dolayıdır⁶⁶⁸. İsm-i fail ile muzari fiil arasındaki benzerlik, özellikle mefulünü nasbettiği durumlarda söz konusudur. Hiç bir meful nasbetmeyen ism-i fail ise, mana açısından muzari fiile tam olarak benzemez⁶⁶⁹.

İsm-i failin fiil konumunda olduğu iki kullanımı vardır: ال 'a bitişik olarak kullanılması, ال 'sız olarak kullanılması. ال 'sız olarak kullanılan ism-i fail, mana, lafız ve mefulünü nasb etmesi açısından muzari fiile tam olarak benzer ve onun gibi, şimdiki zaman ve gelecek zamanı ifade eder⁶⁷⁰. زيد ضارب ابنه عمراً غداً أو الآن (Zeydin oğlu, Amr'ı yarın dövcek ya da şimdi dövüyor.) cümlesindeki ضارب kelimesi ism-i fail olarak, muzari fiil (يضرب) manasında kullanılmıştır, يضرب 'nun yerini almıştır. Ancak, ال 'sız olarak kullanılan ism-i failin şimdiki zaman ya da gelecek zaman ifade etmesi için haber, hâl ya da sıfat olması, soru ya da olumsuzluk⁶⁷¹ veya nida harfinden sonra⁶⁷² gelmesi

⁶⁶⁶ er-Razî, a.g.e., II, 198, 199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zehab*, s. 497; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 65; el-Galâyînî a.g.e., I, 178; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 339, 340.

⁶⁶⁷ er-Razî, a.g.e., I, 279.

⁶⁶⁸ el-Curcânî, a.g.e., I, 506, 507; er-Razî, a.g.e., II, 226; el-Ezherî, a.g.e., I, 44; el-Hâşimî, a.g.e., s. 20, 43; el-Lübedî, a.g.e., 132, 133.

⁶⁶⁹ er-Razî, a.g.e., I, 176.

⁶⁷⁰ Sîbeveyh, a.g.e., I, 164; el-Müberred, a.g.e., IV, 148, 149; İbn Yaîş, a.g.e., VI, 68, 79; el-Ezherî, a.g.e., II, 65, 66; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 387, III, 247.

⁶⁷¹ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 79; er-Razî, a.g.e., II, 199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zehab*, s. 499, 500, v. d., *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 270, 271; İbn Akîl, a.g.e., III, 107; el-Galâyînî a.g.e., III, 280, 281; el-Hâşimî, a.g.e., s. 310.

⁶⁷² İbn Akîl, a.g.e., III, 107.

gerekir. جاء زيداً ركاباً فرساً (Zeyd, Amr'ı dövcek, dövüyor.), ان زيدا ضارباً عمراً (Zeyd, Amr'ı dövüyor mu?), ما ضارباً زيداً عمراً (Zeyd, Amr'ı dövüyor.), مررتُ برجل ضاربٍ عمراً (Amr'ı dövcek olan, dövmekte olan bir adama uğradım.) örneklerinde olduğu gibi. Bu cümlelerde kullanılan ism-i failer, muzari fiil konumunda ve manasındadırlar. يفعل kalıbı gibi şimdiki zaman ve gelecek zaman ifade edebilme özelliğine sahiptirler.

İsm-i fail, ال 'sız olarak geçmiş zaman manasında kullanıldığında mefulünü nasbedemez, dolayısıyla muzari fiile benzemez⁶⁷³. مررتُ برجل ضاربٍ زيدٍ (Bir adama, Zeyd'i dövmeğe uğradım.) cümlesindeki ism-i failden geçmiş zaman kastedilirse, sıfat değil bedel olur⁶⁷⁴. Çünkü geçmiş zaman manalı ism-i fail, burada marifedir ve nekire bir isme sıfat olamaz. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, ism-i failin ال 'sız kullanımında geçmiş zaman ifade edebilmesi için mefulüne muzaf olması gerekir⁶⁷⁵. Fakat, mefulüne muzaf olarak gelen ism-i fail, şimdiki zaman ve gelecek zaman ifadesi için de kullanılmaktadır. هذا ضاربٌ زيداً غداً أو الآن ifadesindeki ism-i fail muzaf olarak, şimdiki zaman ve gelecek zaman anlamında kullanılmaktadır. Burada muzaf olarak gelen ism-i fail ile هذا ضاربٌ زيداً غداً أو الآن (Bu kişi, yarın Zeyd'i dövcek ya da Şimdi Zeyd'i dövüyor.) manası, yani tenvinli olarak mefulünü nasb eden ism-i fail manası kastedilmektedir⁶⁷⁶.

ال 'lı kullanımında her üç zaman ifadesinde de mefulünü nasb eder⁶⁷⁷. Çünkü burada ال , ism-i mevsul (الذي) manasındadır. Örneğin: هذا الضاربُ الرجلُ الآنُ أو غداً أو أمس (Bu (kişi) Zeyd'i şimdi dövüyor ya da yarın dövcek ya da dün dövdü.) gibi. Bu örnekteki الذي يضرب ve الذي ضرب , kendisine verilecek manaya göre ال الضارب , kendisine verilecek manaya göre ال الذي يضرب ve الذي ضرب olarak takdir edilir. İsm-i fail ال ile birlikte, şimdiki ve gelecek zaman kullanımında muzari fiil, geçmiş zaman kullanımında ise mazi fiil konumunda olmaktadır.

İsm-i fail, ال 'lı kullanımında sadece geçmiş zaman manasında mefulünü nasb eder görüşünü savunan nahivciler de vardır⁶⁷⁸.

⁶⁷³ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 76, 77; er-Razî, a.g.e., I, 308.

⁶⁷⁴ el-Müberred, a.g.e., IV, 149.

⁶⁷⁵ Sîbeveyh, a.g.e., I, 171; el-Müberred, a.g.e., IV, 148; İbn Yaîş, a.g.e., VI, 76, 77; er-Razî, a.g.e., I, 279, 308, II, 199, 200; İbn Akîl, a.g.e., III, 106.

⁶⁷⁶ İbn Yaîş a.g.e., II, 120; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 249; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 38.

⁶⁷⁷ İbn Yaîş a.g.e., II, 122, VI, 77; er-Razî, a.g.e., II, 199; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 498, 499, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 270; İbn Akîl, a.g.e., III, 110; el-Ezherî, a.g.e., II, 65; el-Galâyîni a.g.e., III, 280; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 249.

⁶⁷⁸ er-Razî, a.g.e., II, 201; İbn Akîl, a.g.e., III, 110; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 38.

Şu halde, ism-i fail geçmiş zaman ifadesi için, muzaf olarak ya da ال 'la birlikte gelirken, şimdiki zaman ya da gelecek zaman ifadesi için, hem muzaf olarak, hem tenvinli olarak, hem de ال 'la birlikte kullanılabilir.

Özel isim olarak kullanılan ism-i failer ise zaman mefhumundan yoksundurlar⁶⁷⁹. Örneğin: صالح (Salih), طاهر (Tahir) gibi. قائم السيف (kılıç kını) ifadesindeki ism-i failde de zaman ifadesi yoktur.

1- Şimdiki Zaman

a. Tenvinli Kullanımı

Hem şimdiki zaman, hem de gelecek zaman manasında muzari fiil gibi kullanılabilen ism-i fail, şimdiki zaman için sınırlandırılması istenirse حالا-الساعة-اللحظة-الآن gibi şimdiki zaman lafızları kullanılır. هذا ضاربٌ عبد الله الساعة (Bu kişi, Abdullah'ı dövüyor.) ifadesinin manası, هذا يضربُ عبد الله الساعة ifadesinin manasına eşittir⁶⁸⁰.

Hâl karinesi de ism-i failin şimdiki zaman ifadesini sağlayabilir. Olay olmakta iken söylenen وهل طالبٌ أخوك شيئاً (Kardeşin bir şey mi istiyor?), أسمع صوت البكاء (Ağlama sesini duyuyor musun? Sanırım bebek ağlıyor.) cümlelerinde olduğu gibi.

İsm-i fail de, muzari fiil gibi, gerçekte şimdiki zaman, mecazen gelecek zaman ifade eder⁶⁸¹. O halde, engel teşkil edecek bir karine bulunmadıkça ism-i faile şimdiki zaman manası verilir. Örneğin: أنا جالسٌ وهو دارسٌ (Ben, oturuyorum ve O, çalışıyor.) gibi.

İsm-i fail tevbih (azarlama) için bir soru edatından sonra gelirse, şimdiki zaman ifade eder. أقاتماً وقد نعد الناس (Kafile yürümüştük, sen oturuyor musun?), (İnsanlar oturmuşken sen ayakta mı duruyorsun?) örneklerinde olduğu. Çünkü burada, yapılmakta olan bir şeyden dolayı azarlanma vardır.

ليس ve ليس manasında kullanılan olumsuzluk edatlarından لا-ما-لا 'ın ism-i faile kullanımı da şimdiki zaman ifadesi verir. Çünkü bu edatlar, engel teşkil edecek bir karine

⁶⁷⁹ Temmâm Hassân, a.g.e., s. 253, 254.

⁶⁸⁰ Sîbeveyh, a.g.e., I, 164.

⁶⁸¹ et-Taftazânî, a.g.e., s. 124.

bulunmadıkça şimdiki zaman olumsuzluğu için gelir⁶⁸²: ليس القطار مُقبلاً (Tren gelmiyor.), ما أتا ذاهباً (Gitmiyorum.), لا هذا الرجل عاملاً (Bu adam, çalışmıyor.) örneklerinde olduğu gibi.

İsm-i faile şimdiki zaman manası veren bir edat da lâm-ı ibtidâiyedir. Çünkü muzari fiili de şimdiki zaman ile sınırlar⁶⁸³. ائتني لذهاب إلى المدرسة (Okula gitmekteyim.) örneğinde olduğu gibi.

b. İzafetli Kullanımı

İsm-i fail, izafetli kullanımında şimdiki zaman ya da gelecek zaman manası verebilir⁶⁸⁴. Yani, أنا ضاربٌ زيداً (Zeyd'i dövceğim, dövüyorum.) manası kasedilerek أنا ضاربٌ زيداً şeklinde denilebilir. Bu durumda ism-i failin mefulüne izafeti lafzî olur⁶⁸⁵. Lafzî izafette ise muzaf yine nekire (tenvinli) hükmünde olur. Örneğin: مررتُ برجلٍ ضاربه رجلٌ (Bir adamın kendisini dövmekte olduğu bir adama uğradım.) cümlesindeki ضاربه nekredir⁶⁸⁶. Çünkü lafzen muzaf olarak nekire bir isme sıfat olarak gelmiştir. Geçmiş zaman manasında hakîkî muzaf olarak gelseydi, marife olurdu. Marife olunca da, nekireye sıfat olarak gelemeydi.

Sibeveyh, hafifletmek için tenvin ve nunun düşürüldüğü lafzî izafette ism-i failin tenvinli iken ki (izafetsiz durumundaki) manada olduğunu ve izafetten dolayı marife olmayıp yine nekire olarak kaldığını zikrederek şu ayetleri delil getirmiştir⁶⁸⁷. اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةَ فَنَتَّ لَهُمْ (Biz onlara, kendilerini sınamak için dişi deveyi göndereceğiz.)⁶⁸⁸, هذا عارضٌ مُمطرٌنا (Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.)⁶⁸⁹, هَذَا بِأَلْبَعِ الْكَعْبَةِ (Ka'be'ye varacak bir kurban.)⁶⁹¹. Birinci ve ikinci ayette geçen ism-i failer, muzaf olarak gelecek zaman ifade etmektedirler. Üçüncü

⁶⁸² Abbâs Hasan, a.g.e., I, 593.

⁶⁸³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 300; el-Galâyîni, a.g.e., III, 264; el-Hâşimî, a.g.e., s. 19; Abbâs Hasan, a.g.e., I, 58, 660; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 11; M. Ferîd Vecdî, a.g.e., VII, 326.

⁶⁸⁴ Sibeveyh, a.g.e., II, 18-20; el-Curcânî, a.g.e., I, 516; İbn Yaîş, a.g.e., II, 119, 120; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 249; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 38.

⁶⁸⁵ ez-Zeccâcî, a.g.e., s. 90; el-Curcânî, a.g.e., I, 516; ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 58; İbn Yaîş, a.g.e., II, 120; er-Razî, a.g.e., I, 275, 279; İbn Akîl, a.g.e., III, 45; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 6, 29; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 248; el-Lübedî, a.g.e., 209, 210.

⁶⁸⁶ Sibeveyh, a.g.e., I, 425.

⁶⁸⁷ Sibeveyh, a.g.e., I, 165, 166, II, 18-22.

⁶⁸⁸ Âl- İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

⁶⁸⁹ Kamer, 54/27.

⁶⁹⁰ Ahkâf, 46/24.

⁶⁹¹ Mâide, 5/95.

ve dördüncü ayetteki ism-i failer ise, gelecek zaman manasında, muzaf olarak nekire bir isme sıfat olarak gelmişlerdir. Çünkü, gelecek zaman ifade eden muzaf ism-i failer, ma'rife değil, aksine nekiredirler.

Şu halde, nekireye sıfat olarak gelen bütün ism-i failer, şimdiki zaman ya da gelecek zaman manasında olurlar. Çünkü, nekireye muzaf olarak gelen ism-i fail, geçmiş zaman ifade etmez. Muzaf olarak gelen ism-i failin şimdiki zaman ifadesi ise *أرى رجلاً عابراً النهر الآن* gibi lafızlarla ya da hâl karinesiyle ortaya çıkar. *أكتبُ الدرس محمد* (Muhammed dersi yazıyor mu?) örneklerinde olduğu gibi.

c. ال ile Kullanımı

İsm-i fail, ال 'a bitişik olarak kullanılınca, her üç zaman manasında mefulünü nasb edebilir⁶⁹². İsmi failin ال 'lı kullanımında şimdiki zaman ifadesi için şimdiki zaman ifade eden *اللحظة. الساعة. حالا. الآن* gibi lafızlar kullanılır. Ya da hâl karinesi bu ifadeyi verir. Örneğin: *انظر العابر النهر الآن* (Nehri geçmekte olana bak.) cümlesinde ism-i faile şimdiki zaman ifadesi yükleyen *الآن* lafzıdır. *أستمع إلى صوت المطر الساقط على النافذة* (Pencereye düşen yağmurun sesini dinliyorum.) örneğinde ise, yağmurun sesinin dinleniyor olması, yağmurun şu an yağıyor olduğunu gösterir.

ال 'lı ism-i fail, düzenli eril çoğul ya da ikil olur ve nunu düşmezse, mefulünü nasb eder, izafeti olmaz⁶⁹³. Her üç zaman ifadesini taşır. Nunu düşerse, muzari fiil yerine geçip⁶⁹⁴ izafeti gerekir ki bu durumda, sadece şimdiki zaman ya da gelecek zaman manasına gelir. Şimdiki zaman ifadesiyle sınırlandırılmak istenirse, şimdiki zaman karineleri kullanılır. *هؤلاء هم الضاربون الرجل حالا* (Bunlar, şimdi adamı dövüyorlar.), *هذان هما الضاربا زيد الساعة وهؤلاء هم الضاربو عمرو اللحظة* (Bu ikisi, şimdi Zeyd'i dövüyor. İşte bunlar, şimdi Amr'ı dövüyorlar.) örneklerinde olduğu gibi.

⁶⁹² el-Curcânî, a.g.e., I, 527; İbn Yaîş, a.g.e., II, 122, VI, 77; er-Razî, a.g.e., II, 199; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 498, 499, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 270; İbn Akîl, a.g.e., III, 110; el-Ezherî, a.g.e., II, 65; el-Galâyîni a.g.e., III, 280; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 249.

⁶⁹³ Sibeveyh, a.g.e., I, 183.

⁶⁹⁴ Sibeveyh, a.g.e., I, 184.

d. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Lafız itibariyle müfret, cümle ve şibhi cümle (zarf ve car-mecrur) olarak üçe ayrılan ve fiilin meydana gelirkenki sahibinin hâl, tavır ve durumunu açıklayan hâl, zaman açısından da üçe ayrılır. Bunlar مقارنة (eşzamanlı), مقدرّة (gelecek zaman) ve محكيّة (geçmiş zaman) hâldir.

Bunlardan مقارنة hâl, âmîlinin zamanıyla birlikte gerçekleşen, âmîliyle aynı zamanı ifade eden hâldir⁶⁹⁵. Yani, mukarîne hâl olarak gelen ism-i fail, âmiline göre şimdiki zaman ifade eder. هذا يسوق السيارة الآن مُحترساً (Bu şimdi arabayı hırsla sürüyor.), جاء سليم مُبتسماً أما زيد فهو جاء باكياً (Selim, gülümseyerek geldi. Zeyd ise, ağlayarak geldi.), أَقبل الطالب فرحاً (Öğrenci sevine sevine geldi.), جئت ماشياً (Yürüyerek geldim.) örneklerinde olduğu gibi. جاء زيد ضاحكاً (Zeyd gülerek geldi.) cümlesinin manası جاء في هذه الحال (Bu durumda geldi.) şeklindedir⁶⁹⁶.

2- Gelecek Zaman

a. Tenvinli Kullanımı

İsm-i failin zamanı gelecek zamanla sınırlandırılmak istenirse, (Hiç birşey için onu yarın yapacağım demeyesin.)⁶⁹⁷ gibi lafızlar kullanılır. ولا تقولنَ لشيءٍ إني فاعلٌ ذلك غداً في المستقبل القريب - عما قريب - بعد غدٍ - غداً - بكرة وقت - زمن - يوم - حينَ gibi mübhem ism-i zamanların ve geçmiş zaman zarfı إذْ in kendisine muzaf olduğu isim cümlesinin haberi olarak gelen ism-i fail de, daha önceki cümle gelecek zamanlı olduğu sürece, gelecek zaman ifade eder. Çünkü bu lafızlar şimdiki zaman ifadesi için kullanılmazlar. سأدرسُ درسي حينَ (إذْ) أنتَ دارسُ درسك (Dersime, sen dersine çalışırken çalışacağım.) örneğinde olduğu gibi.

Hâl karinesi de ism-i faile gelecek zaman manası verebilir. ونادوا يا مالك ليقتض علينا ربك قال إنكم ماكنون (Ey Mâlik, Rabbin canımızı alsın! diye seslenecekler. O da: Siz kalacaksınız diyecek.)⁶⁹⁸ ayetinde olduğu gibi.

⁶⁹⁵ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 605, 606; es-Suyûtî, a.g.e., I, 102, ikinci cüz; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 390; el-Lübedî, a.g.e., s. 180.; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 261

⁶⁹⁶ İbn Yaîş, a.g.e., II, 55.

⁶⁹⁷ Kehf, 18/23.

⁶⁹⁸ Zuhruf, 43/77.

b. İzafetli ve ال ile Kullanımı

İsm-i failin izafetli veya ال 'lı kullanımlarında ifade ettiği zaman karinelerle belli olmaktadır. Bu açıdan gelecek zaman ifadesi için gelecek zaman karineleri kullanılır. انظر العابرَ النهرَ غداً (Yarın nehri geçecek olana bak.), انظر العابرَ النهرَ غداً (Yarın nehri geçecek olana bak.), انظر عابرَ النهرَ غداً (Yarın nehri geçecek olana bak.) örneklerinde olduğu gibi.

Başında ism-i mevsul (الذي) manası taşıyan ال bulunan ism-i failin haberinin başına fe gelirse, burada ال , şart manası taşıyacağından⁶⁹⁹ ism-i fail gelecek zaman ifade eder⁷⁰⁰. Örneğin: الزانية والزاني فاجلدوا (Erkek ve de kadın, zina edince kırbaçlayın.)⁷⁰¹, والسارق والسارقة فانقطعوا أيديهم جزاء بما كسبوا (Erkek ve kadın, hırsızlık edince yaptıklarına karşılık olarak ellerini kesin.)⁷⁰² ayetlerinde olduğu gibi.

c. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Âmilinin gerçekleşmesinden sonra gerçekleşen, âmilinin zamanına göre gelecek zaman ifade eden hâl mukadder (مقدرة) hâl denir⁷⁰³. İsm-i fail mukadder hâl olarak kullanılabilir. سياتر الطلاب غداً إلى البلاد الغربية مؤزعين فيها متدربين في مصانعها ثم يعودون عاملين في مصانعنا (Öğrenciler, yarın dağıtılmak ve fabrikada staj yapmak üzere, batı ülkelerine gidecekler ve sonra fabrikalarımızda çalışmak üzere dönecekler.) örneğinde olduğu gibi. مررت برجل معه صقرٌ صائدٌ به غداً (Yanında yarın kendisiyle avlanacağı bir şahin bulunan bir adama uğradım.) cümlesi, مُقدراً الصيدَ به غداً (yarın onunla av yapmayı planladığı) ya da مریداً به الصيدَ غداً (yarın onunla av yapmak istediği) şeklinde takdir edilmektedir⁷⁰⁴.

Gelecek zaman manasındaki mukadder hâlin alameti, fiil ve ta'lil lam-ıyla birlikte takdir edilebilmesidir⁷⁰⁵. فادخلوها خالدين (Oraya ebedi kalmak üzere girin.)⁷⁰⁶ ayeti, فادخلوها لتدخلن فيها (Oraya ebedi kalmak için girin.) şeklinde takdir edilebilir ve ta'lil lamıyla takdir edilebilmesi de gelecek zaman ifadesini açıkça ortaya koyar.

⁶⁹⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 611, 612.

⁷⁰⁰ er-Razî, a.g.e., I, 101.

⁷⁰¹ Nûr, 24/2.

⁷⁰² Mâide, 5/38.

⁷⁰³ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s.605, 606; es-Suyûtî, a.g.e., I, 102, ikinci cüz; W. Wright, a.g.e., II, 19, 20; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 390; el-Lübedî, a.g.e., s. 183, 187; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 261.

⁷⁰⁴ İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s. 130.

⁷⁰⁵ el-Lübedî, a.g.e., s. 183.

⁷⁰⁶ Zümer, 39/73.

3- Geçmiş Zaman

a. Tenvinli Kullanımı

İsm-i fail, geçmiş zaman ifadesi için mefulüne muzaf olarak gelmelidir. Ancak, bazı durumlarda mefulünü nasb edip kendisi de tenvinli olarak gelebilmektedir. Bu gibi kullanımlarda yine geçmiş zaman ifade edebilir. Ancak, bu durumda geçmiş zamanın hâl (şimdiki zaman) hikayesi (anlatımı) kastedilir. Geçmiş zamanın hâl hikayesi kastedilmezse mefulünü nasb edemez⁷⁰⁷. Yine izafeti gerekir. وحشي قاتل حمزة يوم أحد (Vahşi, Hamza'yı Uhud günü öldürdü.), زيد ضارب عمراً (Zeyd, Amr'ı dövdü.) örneklerindeki tenvinli ism-i failer, geçmiş zaman manalıdır. Ancak, mazinin hâl hikayesi kastedilmektedir. Hâl hikayesi ise, şimdiki zaman hükmündedir. Yani olup bitmiş bir olaydır. Şu an oluyormuşçasına şimdiki zaman lafzıyla anlatılmaktadır⁷⁰⁸. Bu anlatımda konuşmacı, ya kendini olayın olduğu zamanda kabul etmektedir ya da olayı şu an oluyor gibi düşünmektedir⁷⁰⁹. Kûfîlerden Kisâf, ism-i failin geçmiş zaman manasında da mefulünü nasbedebileceği görüşündedir. Bu ifadeye göre, علي ضارب زيداً أمس (Ali dün Zeyd'i dövdü.) şeklindeki ism-i fail geçmiş zaman ifade edebilir. Delil olarak وكلبهم باسط ذراعيه بالصيد (Köpekleri iki kolunu uzatmış yatmakta.)⁷¹⁰ ayetini gösterir. Ancak, her iki cümlede de mazinin hâl hikayesi vardır⁷¹¹. Yine, araplardan hikaye ettiği محمود معطي زيد درهماً أمس (Mahmud dün Zeyd'e uğradı.) ve محمود مارٌ بريد أمس (Mahmud dün Zeyd'e bir dirhem verdi.) cümlelerini delil olarak getirirse de, bu cümleler ism-i failin tenvinli olarak ya da mefulünü nasb ederek, geçmiş zaman manasında kullanılabileceğini göstermez. محمود مارٌ بريد أمس cümlesindeki ism-i fail (مارٌ), sarih mefulde değil, car-mecrura amel etmiştir. İkinci örnekteki معطي ise, ikinci mefulünü nasb etmiştir. Çünkü, ism-i fail, iki isme birden muzaf olamaz. Birinci isme muzaf olarak gelmekte, ikincisini ise fiil manasında nasb etmektedir⁷¹².

O halde, ism-i fail, sarih mefulünü nasbetmediği sürece, car-mecrur ya da zarfla birlikte geçmiş zaman ifadesi için tenvinli olarak gelebilir: أنا قائمٌ بكتابة الدرس أمس (Dün, dersi

⁷⁰⁷ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 76.

⁷⁰⁸ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 77, 78.

⁷⁰⁹ er-Razî, a.g.e., II, 1; İbn Akîl, a.g.e., III, 107.

⁷¹⁰ Kehf, 18/18.

⁷¹¹ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 77; er-Razî, a.g.e., I, 279, II, 200, 201; İbn Hişâm, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 271; İbn Akîl, a.g.e., III, 106, 107; İbrahim es-Sâmerâî, a.g.e., s. 20.

⁷¹² İbn Yaîş, a.g.e., VI, 77, 78.

yazdım.), انا ذاهبٌ إلى أمريكا في الصيف الماضي (Geçen yaz Amerikaya gittim.) örneklerinde olduğu gibi.

Yine, tek meful alınca, geçmiş zaman ifadesi için izafeti gerekmemekte ya da mazinin hâl hikayesi kastedilerek tenvinli kullanılmakta iken, çift meful alınca, birinci mefulüne muzaf olur, ikincisini ise nasb eder. Örneğin: انا مُخبرٌ مُحَمَّدٍ أَمَسَ فَشَلَّهُ فِي الْإِمْتِحَانِ (Dün, Muhammed'e imtihanda başarısız olduğunu bildirdim.) örneğindeki ism-i fail, ikinci mefulünü zorunlu olarak nasb etmektedir. Çünkü, birinci mefule muzafır ve her ikisine birlikte muzaf olamaz⁷¹³.

İsm-i fail meful almayınca, izafeti söz konusu olmadığı için tenvinli olarak gelir ve geçmiş zaman ifadesi için kullanılabilir⁷¹⁴. فِي الصَّيْفِ الْمَاضِي أَنَا ذَاهِبٌ إِلَى فَرِيْتِي وَعَامِلٌ فِي الْحَقْلِ وَمَسَاعِدٌ أَبِي فِي الْأُمُورِ الزَّرَاعِيَّةِ (Geçen yaz köyüme gittim, tarlada çalıştım ve tarım işlerinde babama yardım ettim.), أَحْمَدُ مَسَافِرٌ أَمَسَ (Ahmet, dün gitti.) örneklerinde olduğu gibi.

b. İzafetli Kullanımı

'sız ism-i failin geçmiş zaman manasında olabilmesi için varsa mefulüne izafeti gerekir⁷¹⁵. Yani, olup bitmiş bir olay ism-i faille anlatılırsa, mefulünü nasbederek tenvinli olarak kullanılamaz⁷¹⁶. O halde أَحْمَدُ ضَارِبٌ زَيْدًا أَمَسَ denilemez. Bu cümledeki geçmiş zaman ifadesi أَحْمَدُ ضَارِبٌ زَيْدًا أَمَسَ (Ahmet, dün Zeyd'i dövdü.) şeklinde verilir.

Geçmiş zaman manalı ism-i failin izafeti hakikî (manevî) izafettir⁷¹⁷. Bu sebeple sadece marife bir isme sıfat olarak gelir. Çünkü, kendisi marifedir. Marife bir isim, marife ile sıfatlanır. O halde, marife bir isme sıfat olarak gelen muzaf ism-i failer, geçmiş zaman manasındadırlar. Örneğin: مَرَرْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ ضَارِبِكْ (Seni döven Abdullah'a uğradım.) gibi.

⁷¹³ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 77, 78; er-Razî, a.g.e., II, 200.

⁷¹⁴ er-Razî, a.g.e., II, 200.

⁷¹⁵ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 76, 77; er-Razî, a.g.e., I, 279, 308, II, 199, 200; İbn Akîl, a.g.e., III, 106.

⁷¹⁶ Sîbeveyh, a.g.e., I, 171; el-Müberred, a.g.e., IV, 148.

⁷¹⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 59, II, 38; er-Razî, a.g.e., I, 279, II, 200; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s.423; İbn Akîl, a.g.e., III, 45; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 4, 5; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 248.

c. ال ile Kullanımı

ال'a bitişik ism-i fail geçmiş zaman manasında da mefulünü nasbedebilir⁷¹⁸.
Örneğin: جاء الضاربُ زيداً أمس. (Dün Zeyd'i döven geldi.) gibi. ال'a bitişik ism-i fail, her üç zamanda da mefulünü nasb ettiği için, kastedilen zamanla sınırlayıcı bir karine bulunmalıdır. هذا هو المكرمُ محمدٌ يومَ زرتني أمس. (Dün, beni ziyaret ettiğinde, Muhammed'e ikramda bulunan işte bu.), حضر الطالبُ الناجحُ (الذي نجح) في الامتحان. (İmtihanda başarılı olan öğrenci geldi.) örneklerinde olduğu gibi.

d. Hâl Cümlesi İçinde Kullanımı

Zaman açısından hâlin bir diğer çeşidi olan محكية , âmilinin zamanından önce gerçekleşmiş olan, âmilinin zamanına göre geçmiş zamanı ifade eden hâldir⁷¹⁹. Yalnız, bu çeşit hâl durumunda gelen ism-i failin ifade ettiği geçmiş zaman, âmilinin zamanından önce bitmeyip, âmilinin zamanıyla da devam eder. جاء زيدٌ أمس راكباً. (Zeyd, dün binmiş olarak geldi.), أعجبتني ضرب اللصّ مقيباً. (Komutan, galip olarak döndü.), عاد القاد منتصراً. (Hırsızın bağlanmış olarak dövülmesi, hoşuma gitti.) örneklerinde olduğu gibi. Nahivcilerin çoğu bu üçüncü hâl çeşidine karşı çıkmıştır⁷²⁰.

4- Süreklilik

İsm-i failin ifade ettiği manalardan biri de istimrar yani sürekliliktir⁷²¹. Mefulünü nasb edebilir, izafeti lafzî ya da hakikî olabilir⁷²². Yani, ism-i failin şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifade edebildiği her durumda belirli bir zamanla sınırlayıcı bir karine yoksa süreklilik anlamı verir. الحقّ قاطعٌ سيفه الباطلَ. (Hakkın kılıcı batılı kesicidir.), إن الله المدبّرُ الأمور. (Kardeşlerinin sırrını gizleyen, sevilir.), الكاتمُ سرّاً إخوانه محبوبٌ. (Allah işleri düzenleyendir.), زيدٌ ضامرٌ بطنه ومودٌ وجهه. (Zeyd, karnı zayıf yüzü karadır.), زيدٌ صائمٌ النهار وفائمٌ الليل. (Zeyd, gündüzü oruçlu geceyi de namaz kılarak geçirir.) örneklerinde

⁷¹⁸ İbn Yaîş, a.g.e., II, 122, VI, 77; er-Razî, a.g.e., II, 199, 201; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 498, 499, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 270; İbn Akîl, a.g.e., III, 106, 110; el-Ezherî, a.g.e., II, 65; el-Galâyînî a.g.e., III, 280; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 249.

⁷¹⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 605, 606; es-Suyûtî, a.g.e., I, 102, ikinci cüz; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 390.

⁷²⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 390.

⁷²¹ er-Razî, a.g.e., I, 275, 279; el-Ezherî, a.g.e., II, 70; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 242, 247; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 249.

⁷²² er-Razî, a.g.e., I, 275, 279; el-Ezherî, a.g.e., II, 70.

olduğu gibi. Yine فالتحلب والنوى (Tohumu ve çekirdeği yaran, çatlatan.)⁷²³ ve فالتحلب الإصباح (Sabahı aydınlatan, yaran.)⁷²⁴ ifadeleri, herhangi bir zamana delalet etmez, aksine bütün zamanlarda sürekli olan bir olay ifade edilir⁷²⁵.

Bu gibi ifadelerde, belirli bir zamanla sınırlayıcı bir karine yoktur, süreklilik için gelmiştir ve her üç zamanı da içermektedir.

كان ile yapılan emir ya da nehiye haber olarak gelen ism-i fail de süreklilik ifade eder. Örneğin: لا تكن ضارباً أخاك (Kardeşini döven olma.) gibi. كن حافظاً ما وعدته (Va'dettiğini yerine getiren ol.) gibi.

İsm-i fail, failine muzaf olarak kullanılmaz. Ancak, eğer failine muzaf olarak gelmişse, şimdiki zaman, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifade etme özelliğini yitirir ve sahibine her üç zamanda kesintisiz bağlılık manasında, sübut ve devam ifadesi verir ve sıfat-ı müşebbehinin özelliğini alır. Örneğin: هذا رجلٌ طاهرٌ القلب (O, temiz kalpli bir adamdır.), هو فارغٌ القامةٌ عالي الرأس وجامدٌ الكف (O, uzun ve zayıf, fidan boylu, başı yüksek, eli sıkı cimri biridir.) gibi. Bu örneklerde olduğu gibi, ism-i failden ıtlak yani belirsiz bir zaman kastedilince fiil manasında olmaz, ism-i fail vezninde gelse de nisbet manası içerir⁷²⁶. هذا رجلٌ قلبه طاهرٌ ifadesi هذا رجلٌ طاهرٌ القلب diyebiliriz. ذومرٌ için تامرٌ, ذولينٌ için لاينٌ. Çünkü bu gibi ifadelerde ism-i fail değişkenlik arzetmez, aksine süreklilik ifade eder.

C. İSM-İ FAİLİN MUZARİ FİİL YERİNE KULLANILDIĞI YERLER

Sîbeveyh: هذا ضاربٌ زيداً غداً cümlesi, هذا يضرب زيداً غداً (Bu kişi, yarın Zeyd'i dövecek.) manasına gelir. هذا يضرب عبد الله الساعة cümlesinin manası هذا ضاربٌ عبد الله الساعة (Bu kişi, şuan Abdullah'ı dövüyor.) cümlesinin manası ile aynıdır. Yine, كان زيد ضارباً أباك ifadesi ile كان موافقاً زيداً (Zeyd, babamı dövüyordu) ifadesi aynıdır. كان موافقاً زيداً cümlesinin manası كان يوافق زيداً (Zeyd'le uyuşuyordu.) cümlesinin manasından farklı değildir. إن عبد الله لفاعلٌ ve إن عبد الله ليفعل (Abdullah ... yapmaktadır.) cümleleri aynı manadadırlar

⁷²³ En'âm, 6/95.

⁷²⁴ En'âm, 6/96.

⁷²⁵ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 664, 665.

⁷²⁶ er-Razî, a.g.e., II, 165.

diyerek⁷²⁷, muzari fiille ism-i failin, kullanım ve zaman ifadesi açısından, benzerliklerine değinmektedir.

Kısaca diyebiliriz ki; ism-i fail, muzari fiilin kullanıldığı her yerde kullanılabilir. Tek istisnası, başlama fiillerinin haberinde kullanılamamasıdır. Örneğin: طفق يعمل في الشركة yerine طفق عاملاً في الشركة şeklinde denilemez. Çünkü başlama fiillerinin haberleri sadece muzari fiil gelir. Bunun dışında muzari fiilin diğer bütün kullanımları ism-i faille de ifade edilebilir.

(Yanımda يكون نازلاً عندي , كان يخرج من بيته = (Evinden çıkıyordu.) كان خارجاً من بيته , مازال المطر ينزل = (Hâlâ, yağmur yağmakta.) مازال المطر نازلاً , يكون ينزل عندي = (Yanıyor olacak.) كان كان الطالب يعمل في الحقل = (Öğrenci, tarlada çalışıyordu.) قد كان الطالب عاملاً في الحقل , ظلّ الشرطي واقفاً , كان الطالب يدرس = (Öğrenci, çalışıyordu.) كان الطالب دارساً ayakta duruyordu.) = (Ben, şimdi bir mektup أنا كاتب رسالة الآن , ظلّ الشرطي يقف = (Ben, yarın bir mektup أنا كاتب رسالة غداً , أنا أكتب رسالة الآن = (Ben, yarın bir mektup سأكون كاتباً رسالة غداً , أنا أكتب رسالة غداً = (Yarın, bir mektup سأظن كاتباً رسالة غداً , سأكون أكتب رسالة غداً = (Yarın, bir mektup سأظن كاتباً رسالة غداً = (İşçi, görevini إن العامل يجب أن يحصل على أجره ما دام مؤدياً واجبه كاملاً , إن العامل يجب أن يحصل على أجره ما دام يؤدي واجبه كاملاً = (İşçi, görevini tam olarak yaptığı sürece ücretini almalıdır.) = (Gülendi.) كان ضاحكاً (Gülüyordu.) كان يضحك (Gülüyordu.) ifadesi ise, sürekli bir gülme eylemi anlatır⁷²⁸.

Görüldüğü gibi, ism-i fail, çoğu kullanımlarında muzari fiilin yerine geçebilmektedir. Ancak, durum her ne kadar böyle olsa da, ism-i fail ile muzari fiil arasında küçük bir anlam farkı vardır. Bu fark, sabit fotoğraf çekimi ile hareketli sinema çekimi arasındaki fark gibidir. Örneğin: (Gülendi.) كان ضاحكاً (Gülüyordu.) ifadesi ise, sürekli bir gülme eylemi anlatır⁷²⁸.

D. İSM-İ FAİLİN ATFI

Fiil, fiile atfedilebileceği gibi, ism-i fail fiile, fiil de ism-i faile atfedilebilir. Ancak, ism-i fail fiile ya da fiil ism-i faile atfedilirken, ma'tuf ya da ma'tuf aleyh konumundaki ism-i failin fiil manasında olması gerekir⁷²⁹. (O, فالتق الإصباح وجعل الليل سكناً

⁷²⁷ Sîbeveyh, a.g.e., I, 14, 164.

⁷²⁸ Kemâl Bedrî, a.g.e., s. 169, 171.

⁷²⁹ er-Razî, a.g.e., I, 328; İbn Akîl, a.g.e., III, 244.

sabahı aydınlatan, geceyi dinlenme (zamanı) kılan.)⁷³⁰, صَائَات وَيَقْبِضْنَ (Kanatlarını açıp kapayarak ...) ⁷³¹, إِنَّ الْمَصْدَقِينَ وَالْمَصْدَقَاتِ وَأَفْرَضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَباً (Sadaka veren erkekler, sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir şekilde ödünç verenler...) ⁷³², والعاديات ضبْحاً فاللوريات فدحاً فالمنغيرات صبحاً فأثرنَ به نغماً (Andolsun, harıl harıl koşanlara, tırnaklarıyla ateş çıkaranlara, sabahleyin saldıranlara, orada (savaş alanlarında) toz koparanlara ...) ⁷³³. لَمَّا وَصَلَ الْأَبُ إِلَى الْبَيْتِ كَانَتْ زَوْجَتُهُ مَنظُفَةَ الْبَيْتِ وَمَعْدَأَ الطَّعَامِ وَهِيَ تَنْتَظِرُهُ (Baba eve vardığında, eşi evi temizlemiş, yemeği hazırlamış ve onu beklemekteydi.), وَجَدْتُهُ رَاجِعاً إِلَى بَيْتِهِ وَمُفَكِّراً فِي مَا يَعْمَلُهُ غَدًا (Onu, evine dönerken ve yarın yapacaklarını düşünürken buldum.), مَا زَلْتُ دَارِساً اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَعَامِلاً فِي الشَّرْكَةِ التِّجَارِيَّةِ نَفْسًا (Hâlâ Arapça öğrenmekte ve aynı ticarî şirkette çalışmaktayım.) ifadelerinde olduğu gibi. Bu gibi atıf durumlarında ma'tuf ism-i failer, ma'tufun aleyh fiil ya da ism-i failin ifade ettikleri zamanı içerirler.

E. MÜBÂLAĞA İSM-İ FAİL

vezinlerinde gelen, ism-i fail gibi amel eden lafızlar, ism-i faile göre kesret ve mubâlağa ifade eder⁷³⁴ ve zaman açısından sadece istimrar yani süreklilik içererek amel ederler⁷³⁵. هذا الرجل حَذِرٌ عَدُوَّهُ وَرَحِيمٌ أَبَاهُ (Bu adam, düşmanına karşı çok dikkatli, babasına karşı çok şefkatlidir.), أَمَّا الْعَلَلُ فَأَنَا شَرَابٌ (Bala gelince, ben çok içerim.), أَنَا ضَرَابٌ - ضَرُوبٌ عَمْرًا (Ben Amr'ı hep döverim, ben Amr'ı çok döverim.), هَذَا مِنْحَارٌ إِلَيْهِ (Bu, devesini iyi boğazlar.), إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ دَعَاءَ مَنْ دَعَاهُ (Allah kendisine dua edenin duasını hep duyar, her zaman duyar.), أَنْتَ غَفَّارٌ ذَنْبِ الْمَسْئِ (Günahkarın suçunu hep bağışlar mısın?), الْمُؤْمِنُ صَبُورٌ شُكُورٌ (Mümin çok sabreder, çok şükreder.), عَلِيٌّ وَهَابٌ مَالَهُ لِلْمُحْتَاجِينَ وَحَذِرٌ أُمُوراً تَضِيرُ (Ali, malını ihtiyaç sahiplerine hep hibe eden, zarar verici şeylere karşı hep uyanık olan birisidir.) örneklerinde olduğu gibi.

Küfllere göre, mübâlağa vezinleri ism-i fail gibi amel etmez, aksine kendisinden sonraki mansup isim, takdiri bir fiille mansup olur⁷³⁶.

⁷³⁰ En'âm, 6/96.

⁷³¹ Mülk, 67/19.

⁷³² Hadîd, 57/18.

⁷³³ Âdiyât, 100/1, 2, 3, 4.

⁷³⁴ Sîbeveyh, a.g.e., I, 110-112; İbn Yaîş, a.g.e., VI, 70; İbn Hişâm, **Şerhu Katri'n-Nedâ'**, s. 274, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb**, s.503, 504, 509; İbn Akîl, a.g.e., III, 111-113; el-Ezherî, a.g.e., II, 67.

⁷³⁵ er-Razî, a.g.e., I, 279, II, 202.

⁷³⁶ er-Razî, a.g.e., II, 202; İbn Hişâm, **Şerhu Katri'n-Nedâ'**, s. 276.

VII. İSM-İ MEFUL

A. TANIMI

Sülasi fiillerden مفعول vezninde, mezid fiillerden ise başına dammeli mim (م) konulup, sondan bir önceki harfin fethalanmasıyla elde edilen ism-i meful⁷³⁷, fiilin ifade ettiği eylemin kendi üzerinde gerçekleştiği kişi ya da şeyi ifade eder.

İsm-i meful, ism-i fail gibi amel eder ve mechul muzari fiil yapısına benzer⁷³⁸. Yani, فاعل kalıbı, يُفعلُ kalıbına benzediği gibi, مفعول kalıbı da يُفعلُ kalıbına benzer. هذا رجل يضرب أخوه cümlesinin manası, هذا رجل مضروب أخوه (Bu, kardeşi dövülen bir adamdır.) cümlesinin manası ile aynıdır. Yine, محمودٌ يُستخرجُ متاعه cümlesinin manası, محمودٌ يُستخرجُ متاعه (Mahmud'un eşyası çıkarılıyor.) şeklindedir.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Nasıl ki, ism-i fail ma'lum muzari fiile benzemekte ve onun gibi geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve süreklilik ifade etmektedir, aynı şekilde mechul muzari fiile benzeyen ism-i meful de, mechul muzari fiilin ifade ettiği zamanları ifade edebilmektedir. Ancak ism-i meful, muzari fiil gibi müfret olarak bir zaman ifadesi içermez. İsm-i mefulun zaman ifadesi cümle içinde, siyak ilişkilerine girince ortaya çıkar. زيدٌ ضُربَ أو يُضربُ (Zeyd dövüldü ya da dövülüyor-dövülecek.) ifadesinin manası زيدٌ مضروبٌ şeklindedir⁷³⁹.

Kendisinden sonra mansup ya da merfu bir isim bulunmaksızın ve izafeti yapılmaksızın yalın olarak kullanılan ism-i meful, ism-i failde olduğu gibi geçmiş zaman, gelecek zaman ya da şimdiki zaman için gelmiş olabilir ve ifade ettiği zaman karinelerle ortaya çıkar. ذلك يومٌ مجموعٌ له الناسُ (O, insanların kendisi için toplanacağı bir gündür.)⁷⁴⁰, وما نحن ببيوعين (Bizler diriltilecek değiliz.)⁷⁴¹, ألا يومٌ يأتيهم ليس مصروفاً عنهم (Onlara azap geldiği

⁷³⁷ er-Razî, a.g.e., II, 203, 204; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 509; İbn Akîl, a.g.e., III, 137, 138; eş-Şarratûnî, a.g.e., IV, 65.

⁷³⁸ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 80.

⁷³⁹ er-Razî, a.g.e., II, 45.

⁷⁴⁰ Hûd, 11/103.

⁷⁴¹ En'âm, 6/29; Mü'minûn, 23/37.

gün, onlardan çevrilmeyecek.)⁷⁴² ayetlerinde ve هذه هي الموضوعات المبحوثة أمس في الاجتماع (Bunlar, dün toplantıda ele alınan konulardır.), أنت مُكرّم الآنَ-غداً. أمس (Sen, şimdi ikram ediliyorsun, yarın ikram edileceksin, dün ikram edildin.) örneklerinde olduğu gibi.

İsm-i mefulun ال ile birlikte geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman manasını vermesi; ال 'sız durumda şimdiki zaman ve gelecek zaman manasında gelmesi; soru, nida ve olumsuzluk edatlarından sonra ya da sıfat veya haber olarak gelmesi gibi şartlarla amel etme durumu ism-i failde olduğu gibidir⁷⁴³.

Yani, ال 'a bitişik ism-i meful, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman manasında âmil olur. Ancak, ifade ettiği zaman karinelerle belli olur. جاء المعطى كتاباً غداً أو أمس (Yarın/Dün kitap verilecek/verilen kişi geldi.), مررت بالرجل المكرّم أخوه (Kardeşi ikram edilen/edilmekte olan/ ikram edilecek olan adama uğradım.), أمكرّم أخوك شيئاً (Kardeşine birşey mi ikram ediliyor?) örneklerinde olduğu gibi. ال 'sız ism-i meful ise, şimdiki zaman ve gelecek zaman ifadesi verir. أمكرّم أخوك شيئاً (Kardeşine birşey veriliyor mu? Verilecek mi?) örneğinde olduğu gibi. Burada da zamanı karine belirler. Kisâî, ال 'sız (tenvinli) ism-i mefulun, geçmiş zaman manasında da amel ettiği görüşündedir⁷⁴⁴.

İsm-i mefulun izafetine gelince, ism-i failde olduğu gibi şimdiki zaman, gelecek zaman, geçmiş zaman ve süreklilik ifadesi için izafetli şekli kullanılabilir. Ancak, geçmiş zaman ifadesi için yapılan izafet hakikî izafet olduğu için, kendisine sıfat olarak geldiği kendisinden önceki ismin marife olması gerekmektedir. سافر بطرس محبوس الأخ (Kardeşi hapsedilmiş olan Butros gitti.) örneğinde olduğu gibi. Kendisinden önceki isim nekire olursa, muzaf olarak gelen ism-i meful, şimdiki zaman ya da gelecek zaman manasında olur. Örneğin: سافر طالب محبوس الأخ (Kardeşi hapsedilmekte olan/hapsedilecek olan bir öğrenci gitti.) gibi.

İsm-i mefulun izafetiyle ilgili bir diğer husus da, merfûuna izafeti edildiği bazı durumlarda sıfat-ı müşebbehe yerine geçmesi ve sabit bir manaya delalet etmesidir⁷⁴⁵.

⁷⁴² Hûd, 11/8.

⁷⁴³ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 80, 81; er-Razî, a.g.e., II, 199-204; İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zehab, s. 509; İbn Akîl, a.g.e., III, 121; el-Ezherî, a.g.e., II, 71. Çoğu kitapta, ism-i mefulun amel şartları, ism-i failin amel şartları ile aynıdır şeklinde bir açıklama yapılarak örnek verilmeden bir sonraki konuya geçilmiştir. Yani, ism-i failde verilen önem, aynı oranda ism-i mefulde de verilmemiştir. Verdiğimiz örneklerin az sayıda olması bu sebeptedir.

⁷⁴⁴ İbn Hişâm, Şerhu Katri'n-Nedâ', s. 277.

⁷⁴⁵ İbn Akîl, a.g.e., III, 140; el-Ezherî, a.g.e., II, 71, 72; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 277.

Örneğin: أنت مرموق المكانة دائماً مسموع الكلمة مُحصَّن الخلق مُكَمَّل العلم (Sen, her zaman konumu gözde, sözü dinlenen, iyi huylu, ilmi tam birisin.) gibi.

İsm-i failin zaman ifadesini belli bir zamanla sınırlayan إن-ما-لا-ليس gibi edatlar, ism-i mefulun zaman ifadesini de aynı şekilde sınırlandırır.

İsm-i meful, başlama fiillerinin haberinin sadece muzari fiil gelmesi gibi durumlar hariç, mechul muzari fiilin kullanılabileceği her yerde kullanılabilir. كان مُعْطَوْن الجوائز (Öğrenciler, ödüllendiriliyordu.), رأيتهم مُخْرَجِينَ من الدار (Onları, evden çıkarılırken gördüm.), ما انْفَكَّت جهودهم مَبْدُولَةٌ في سبيل هذا (Proje, hâlâ incelenmektedir.), لا يزال المشروع مدرّوساً (Bu uğurdaki çabaları hâlâ sürmekte.), عندما نصل إلى بيته ستكون أمتعتُه مُخْرَجَةٌ من البيت (Evine vardığımızda, eşyaları evden çıkarılıyor olacak.) örneklerinde olduğu gibi.

VIII. SIFAT-I MÜŞEBBEHE

A. TANIMI

Sülasi olarak, birçok kalıpta gelebilen sıfat-ı müşebbehe, zaman açısından subuta ve devamlılığa, sabit bir sığata delalet eden müştak bir isimdir⁷⁴⁶. Yani, belirli bir zamana bağılı olmaksızın mutlak olarak sahibinde bulunan bir sıfatı gösterir. Sıfat-ı müşebbehe kalıbı, sahibindeki bulunuşu açısından süreklilik ya da sürekliliğe yakın bir sıfat ifadesi gösterir. Yani, çoğu durumda geçicilik ifade etmez. İsm-i fail ise, çoğu durumlarda geçicilik ifade eder. *إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* (Allah her şeye kadirdir.)⁷⁴⁷ ayetinde ve *هَذَا رَجُلٌ جَمِيلٌ الْوَجْهَ وَنَدَّ كَرِيمٌ* (Güzel yüzlü bir adamdır ve cömert bir oğlu vardır.), *هُوَ سَرِيعُ الْحَرَكَةِ وَضَوِيلُ الْقَامَةِ* (O, tez hareketli ve uzun boyludur.) örneklerinde olduğu gibi.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

Sıfat-ı müşebbehe, sadece süreklilik ve devam ifade eder ve geçicilik manası göstermez. Müfret olarak süreklilik ifade eden sıfat-ı müşebbehe için, aksini gösteren bir karine bulunmaması durumunda, sadece şimdiki zaman, bir başka deyişle şimdiki zamana kadar uzayan geçmiş zaman için gelir⁷⁴⁸ denilmesi, süreklilik ifadesinin şimdiki zaman yönünü ortaya çıkarmaktadır. Her zaman, geçmiş zamanla bir bağlantısı vardır. Bu sebeple, ilk kez cömertlik eden bir kişiye, sıfat-ı müşebbehe vezninde *كَرِيمٌ* (cömert) denmez. Denilmiş ise alay etme, aşağılama ya da böyle olman gerekir gibi manalar ifade eder.

زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ (Zeyd güzel yüzlüdür.) ifadesinde Zeyd'in yüz güzelliği, geçmiş zamandan süregelen bir olgudur. *كَانَ سَعِيدٌ حَسَنًا فَفُتِحَ* (Said güzeldi. Sonra çirkinleşti.) ifadesindeki *حَسَنًا* ifadesi ise, konuşma anına göre şimdiki zaman ya da süreklilik değil, geçmiş zaman ifade eder. Ancak, geçmiş zaman ifadesini sıfat-ı müşebbehe değil, *كَانَ* mazi fiili verir. *سَيَصِيرُ حَسَنًا* (Güzelleşecek.) ifadesi de böyledir.

⁷⁴⁶ İbn Yâfiş, a.g.e., VI, 82; er-Razî, a.g.e., II, 165, 205; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ'*, s. 279; el-Ezherî, a.g.e., II, 65; el-Galâyîni a.g.e., I, 185, 191; el-Hâşimî, a.g.e., s. 313, 314; eş-Şarratûni, a.g.e., IV, 68; M. Altuncu, R. el-Esmer, a.g.e., I, 369.

⁷⁴⁷ Bakara, 2/20, 109, 148; Âli İmrân, 3/165; Nahl, 16/77; Nûr, 24/45; Ankebût, 29/20; Fâtur, 35/1.

⁷⁴⁸ el-Curcânî, a.g.e., I, 534; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 598, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 511; İbn Akîl, a.g.e., III, 45, 141; el-Ezherî, a.g.e., II, 82; el-Galâyîni a.g.e., I, 191.

هو الآن حسنٌ (O şimdi güzeldir.) ifadesi ise, şimdiki zamanla sınırlandırılmıştır.

Ancak, biraz sonra da zikredileceği üzere, güçlü bir görüşe göre, sıfat-ı müşebbehinin geçicilik ve belirli bir zaman ifadesi için, ism-i fail veznine konulması gerekir. O halde, كان ya da سيكون gibi zaman ifade eden fiillerle kullanılmayan sıfat-ı müşebbeheler, süreklilik ifadesi sağlar, ancak geçmiş zamana da uzantısı olan şimdiki zaman yönü ağır basar, ki bu durum, süreklilik ifade eden tüm kalıplar için söz konusudur.

Sıfat-ı müşebbeheden hudus (oluş) ve teceddüd (yenilenme) manası istenirse ism-i fail kalıbına konur⁷⁴⁹. Geçmiş zaman ve gelecek zaman ifadesi için هو حسنٌ أمسٌ أو غداً ya da هو حسنٌ الوجه أمسٌ أو غداً (O dün güzel yüzlüydü ya da yarın güzel yüzlü olacak.) şeklinde denilemez. Bu ifade, هو حسنٌ أمسٌ أو الآنٌ أو غداً şeklinde ism-i faille verilir. Ancak, zayıf bir görüşe göre, bir karinenin bulunması şartıyla sıfat-ı müşebbehe, kendi siygasıyla geçmiş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zaman ifade edebilir⁷⁵⁰. Buna göre, الجو حسنٌ أمسٌ أو الآنٌ أو غداً (Hava dün güzeldi, ya da bugün güzeldir, ya da yarın güzel olacak.) ifadesi doğru olabilir, ancak çok zayıf bir görüştür.

⁷⁴⁹ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 82, 83; el-Ezherî, a.g.e., II, 82; el-Galâyînî a.g.e., I, 191; el-Hâşimî, a.g.e., s. 313, 314.

⁷⁵⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 307.

IX. İSM-İ TAFDİL

A. TANIMI

İsm-i tafdil, ma'lum, olumlu, karşılaştırılmaya uygun, tam, çekimli, mücerred ve sıfatı **أَفْعَلُ-فَعْلَاءُ** vezininde gelmeyen sülasi fiillerden yapılan ve üstünlük bildiren **أَفْعَلُ** kalıbıdır⁷⁵¹. Yukarıdaki şartları taşımayan fiillerin ism-i tafdilleri ise, o işin şiddetini gösteren bir fiilin **أَفْعَلُ** kalıbına konulup bu fiillerin mastarının başına getirilmesiyle yapılır⁷⁵². **هو أكرمُ من زيد** (O ondan daha cömerttir.), **هو أشدُّ حمرةً من زيد** (O, Zeyt'ten daha kırmızıdır.) gibi.

Bu ve benzeri cümlelerde **أَفْعَلُ** kalıbı genellikle manaca ortak olan iki şeyden birinin diğerinden daha fazla ve daha üstün olduğunu göstermek için kullanılır. **الشمس أكبرُ من الأرض** (Güneş, yerküreden daha büyüktür.) cümlesi örnek olarak ele alınırsa, büyüklük sıfatının güneş ve yerkürenin ortak özelliği olduğu, ancak güneşin yerküreden daha büyük olduğu anlaşılır.

Ancak ism-i tafdilin bu şekildeki kullanımında karşılaştırma yapılan unsurlardan ikincisi mahzup olabilir. **أنا الأكبرُ في الأسرة** (Ailede en büyük olan benim.) örneğinde olduğu gibi. İkinci unsurun mahzup olduğu bazı durumlarda bu unsurun karşılaştırmaya bile değmediği anlaşılabilir. Örneğin: **الله أكبر** (Allah en büyüktür.) gibi. Burada ikinci unsurun hafzedilmesini, Allah'ın büyüklüğünün diğer şeylerle karşılaştırılmayacak kadar belirgin olduğu vurgulanmaktadır.

Yine ism-i tafdil, bazı kullanımlarında karşılaştırılan iki şeyin arasındaki ortak özelliğin sadece soyut ziyadelik ve farklılık olduğunu gösterir⁷⁵³. Örneğin: **الثلج أشدُّ بياضاً في ذاته من سواد المسك في ذاته** (Kar miskten daha beyazdır.) ifadesi, **الثلج أشدُّ بياضاً من المسك** (Kar kendi içinde, miskin kendi içindeki siyahlığından daha beyazdır.) manasına gelir. **السكر أقوى من الملح في ملوحته** (Şeker tuzdan daha tatlıdır.) ifadesi ise, **السكر أحلى من الملح** (Şeker tatlılığında, tuzun acılığında daha fazladır.) şeklinde anlaşılır.

⁷⁵¹ İbn Yaîş, a.g.e., VI, 91; İbn Akil, a.g.e., III, 174; el-Ezherî, a.g.e., II, 100, 101.

⁷⁵² İbn Yaîş, a.g.e., VI, 92; İbn Akil, a.g.e., III, 175.

⁷⁵³ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 395, 406.

Yine bu kalıp, uzaklık ifadesi de içerebilir⁷⁵⁴. محمود أعتلُّ من أن يكذبَ (Mahmud yalan söylemeyecek kadar akıllıdır.) ifadesi, محمود أبعُدُ الناس من الكذب بسبب عقله (Mahmud akıllılığı sebebiyle insanlardan yalancılığa en uzak olandır.) manasına gelir. عليّ أجلُّ من الرياء وأعظمُ من الخيانة (Ali, gösteriş yapmayacak kadar onurlu, hiyanet etmeyecek kadar yücedir.) ifadesinden kastedilen mana, عليّ أبعُدُ الناس من الرياء بسبب جلاله وأبعُدُ من الخيانة بسبب عظمته (Ali, onurluluğu sebebiyle riyaya, azameti sebebiyle hiyanete insanların en uzak olanıdır.) şeklindedir.

B. İFADE ETTİĞİ ZAMANLAR

İsm-i tafdil, çoğu zaman, engelleyici bir karine bulunmadıkça süreklilik ve devam ifade eder⁷⁵⁵. الشمس أكبر من الأرض (Güneş yerküreden daha büyüktür.), المنافق أخطر من العدو الظاهر (Uçaklar en hızlı taşıma araçlarıdır.), (Münafık, görünen düşmandan daha tehlikelidir.) örneklerinde olduğu gibi. Bu cümlelerin başına كان getirilirse geçmiş zamanda süreklilik, سيكون getirilirse gelecek zamanda süreklilik ifadesi sağlanır. Ancak, dikkat edilmelidir ki, bu durumda أفعلُ kalıbı, sadece süreklilik ifade etmekte, gelecek zaman ya da geçmiş zaman ifadelerini أفعلُ kalıbı değil, كان ve سيكون kalıpları sağlamaktadır. O halde, أفعلُ kalıbı, cümlenin zamanını değiştirecek bir karine bulunmadığı sürece, mutlak süreklilik, bulunursa bu karinenin ifade ettiği zamanda süreklilik manası verir.

⁷⁵⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 407.

⁷⁵⁵ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 395.

X. İSİM CÜMLESİ (MÜBTEDA-HABER)

İsim cümlesi mübteda ve haberden oluşur. Mübteda, kendisiyle başlanılan isim, haber ise manayı tamamlayan, mübtedadadan kastedilen ifadeyi açıklayan kelime ya da cümledir: أحمدٌ يتعلم اللغة العربية منذ ثلاثة أعوام (Ahmet, üç yıldır Arapça öğreniyor.), أنا في غرفتي (Ben, odamdayım.), عليّ أبه طالبٌ (Ali, oğlu öğrenci olandır.), أحمد جاء اليوم (Ahmet, bugün geldi.), العصفور فوق الشجرة (Serçe, ağacın üzerindedir.) örneklerinde olduğu gibi.

Burada isim cümlesini, zaman açısından ele alırken, haberin sadece camit ya da camit konumunda isim olduğu durumları değerlendirilmiştir. Haberın mazi fiil, muzari fiil, ism-i fail ve ism-i mefulun haber olarak geldiği durumlar, ilgili başlıklar altında incelendiği için burada görmezlikten gelinmiştir.

Sibeveyh, عبد الله أخوك (Abdullah kardeşindir.) cümlesinde, kardeşliğin geçmiş zamanda olduğu anlatılmak istenirse كان عبد الله أخاك (Abdullah kardeşindi.) şeklinde ifade edilir⁷⁵⁶ diyerek, عبد الله أخوك cümlesinin şimdiki zaman ifadesine işaret etmektedir. Geçmiş zaman ifadesi için كان kullanılır demesi de, isim cümlesiyle كان 'nin özel bir ilişkisi olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü, isim cümlesinde, zaman ifadesi كان ile sağlanır. Örneğin, yukarıdaki isim cümlesi, geçmiş zaman için: كان محمدٌ أخي (Muhammed, kardeşimdi.), gelecek zaman için: سيكون محمدٌ أخي (Muhammed kardeşim olacak.) şekline dönüştürülür. Şimdiki zaman için ise, محمدٌ أخي (Muhammed kardeşindir.) şeklinde haber, mübtedaya yalın olarak isnat edilir⁷⁵⁷. Burada, dikkat edildiği üzere, mazi fiil كان, geçmiş zaman için kullanılırken, muzarisi olan يكون, şimdiki zaman için kullanılmamaktadır⁷⁵⁸. Dolayısıyla, isim cümlesinin haberi, fiil (mazi ve muzari fiil gibi) ya da fiil manasında isim (ism-i fail ve ism-i meful gibi) olarak gelmezse ve isim cümlesi كان gibi zaman ifadesi bulunan nakıs fiillere mamul olmazsa, yani zamanını sınırlayan bir karine bulunmazsa şimdiki zaman ifade eder. سافر محمدٌ إلى أوروبا وهو طالبٌ (Muhammed, Avrupa'ya bir öğrenci olarak gitti.) cümlesinde hâl olarak gelen mübteda ve camit bir haberden oluşan isim cümlesi şimdiki zaman ifade etmez. Çünkü, geçmiş zaman manalı bir cümledeki failin

⁷⁵⁶ Sibeveyh, a.g.e., I, 45.

⁷⁵⁷ Abdurrahmân Eyyûb, "en-Nuzum el-Luğaviyye ve't-Tatavvur", **Vakâiu Ta'limi'l-Arabiyye li Gayri'n-Nâtikine bihe**, Mektebü't-Terbiyeti'l-Arabî li Düveli'l-Halîc, Riyad, 1983, I, 134.

⁷⁵⁸ J. A. Haywood, H. M. Nahmad, a.g.e., s. 113; D. Cowan, a.g.e., s. 61.

hâl'ini ifade etmektedir ve bu karine de isim cümlesine geçmiş zaman ifadesi vermektedir. Yine, جاء زيد وسيفه على كتفه (Zeyd, kılıcı omuzu üstünde geldi.) ifadesi de aynıdır, جاء وهذه حاله (Zeyd, ... olduğu halde geldi. Zeyd'in gelirken ki durumu ... idi.) manasındadır. سافرت إلى استانبول وزرت صديقي إذ هو طالب في المدرسة الثانوية (İstanbul'a gittim ve arkadaşımı lisede bir öğrenciyken ziyaret ettim.) cümlesindeki isim cümlesi de, kendisinden önceki cümlenin geçmiş zaman ifade etmesi sebebiyle, geçmiş zaman ifade etmiştir. Çünkü, إذ ve إذا ya da bu manada kullanılan وقت-زمن-يوم-حين gibi mübhem ism-i zamanlardan sonra gelen cümle, zaman ifadesini kendisinden önceki, bağlı bulunduğu cümleden alır. Dolayısıyla, bu lafızlardan sonra gelen isim cümlelerinin zamanı, bu lafızlardan önce gelen cümlelerin ifade ettikleri zaman ile aynı olur. سأضرب إذ هو في البيت (Onu, evdeyken döveceğim.) örneğindeki isim cümlesi ise aynı sebepten dolayı gelecek zaman anlatımını verir.

إذ-ما-لا-لات gibi isim cümlesinin başına gelen olumsuzluk edatları إذ-ما-لا-لات da haberi camit olarak gelen isim cümlelerini şimdiki zaman manasında olumsuzlaştırırlar. ما هذا بشراً (Bu, bir insan değil.), ما أنا إلا نذير مبين (Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.)⁷⁵⁹ ولات حين مناص (Kaçma zamanı değil.)⁷⁶⁰ إن أحد خيراً من أحد إلا بالعقل والعلم (Bir kimse, diğerinden ancak akıl ve ilimle daha hayırlıdır.) örneklerinde olduğu gibi. ليس لكذوب مروءة ولا لحسود راحة ولا لسين الخلق سؤدد (Yalancının şahsiyeti, hasetlik edenin rahatı, kötü huylunun da şerefi yoktur.) örneğinde ise bir değişmezlik, süreklilik anlatılmaktadır. Süreklilik anlatan bütün ifadelerin de şimdiki zaman yönü ağır basar. Çünkü, geçmiş, bitmiştir; gelecek ise henüz gelmemiştir. Yani, son örnek için de şimdiki zaman manasında gelmiş bir isim cümlesidir deriz.

⁷⁵⁹ Ahkâf, 46/9.

⁷⁶⁰ Sâd, 38/3.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDE ZAMAN KIPLERİ

VE BUNLARIN ARAPÇADA

İFADE EDİLİŞ

BİÇİMLERİ

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDE ZAMAN KİPLERİ VE BUNLARIN ARAPÇADA İFADE EDİLİŞ BİÇİMLERİ

A. YALIN ZAMAN KİPLERİ

1- Geniş Zaman Kipi

Türkçede -r, -ar, -er gibi eklerle elde edilen geniş zaman kipi, olayın her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını gösterir. Asıl fonksiyonu bu "her zaman"ı ifade etmektir, yani sürekliliktir. Örneğin: Yazları babama yardım etmek için köye giderim: *أذهب في الأعياد إلى القرية لأساعد أبي*, Okul, sabah saat sekizde başlar ve öğleden sonra dörtte biter: *تبدأ المدرسة صباحاً في الساعة الثامنة وتنتهي بعد الظهر في الساعة الرابعة* gibi.

Yine, gelecek zamanda olacak veya yapılacak hareketler için de kullanılır⁷⁶¹. Beni isterse, giderim: *إن يظنني أذهب*, Oraya varınca ona olanları anlatırım: *حسناً أنا أخبره* örneklerinde olduğu gibi.

Süreklilik ve gelecek zaman ifade edebilen bu -r, -ar, -er ekleri, yine dilek, istek (gereklilik), aralıklarla tekrarlanan eylemler, bir alışkanlık hâli veya bir varlıktan ayrılmayan nitelik (karakter) anlatımlarında ve yine -hikayede veya beklenilmeyen bir eylemin vukûundan bahsederken- geçmiş zaman anlatımında da kullanılır⁷⁶². Evi iyice temizlersin: *تنظف البيت جيداً*, Ankara'ya gidince orada kardeşimi görürsün: *إذا سافرت إلى أنقرة تلتقي بأخي*, Ahmet Bey bayramdan bayrama camiye gider: *يذهب السيد أحمد إلى الجامع من عيد إلى عيد*, Her sabah süt içerim. Yaz kış burada otururum: *أشرب اللبن كل صباح* • *أسكن هنا صيفاً وشتاءً*, Halit Ziya, İstanbul'da doğar, İzmir'e gider, Mekitarist mektebinde okur, dedesini ziyaret eder, insanları tanır, yazı hayatına atılır, Hizmet gazetesinin, Nevruz dergisinin yazı hey'etine girer: *يولد خالد ضياء في استانبول*

⁷⁶¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım, İstanbul, 1990, s. 275-278; Burhan Paçacıoğlu, *Türk Dili Dersleri (Çerçeve Programa Göre Hazırlanmış)*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1987, s. 51.

⁷⁶² M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, s. 268, 269; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1986, s. 462.

ويذهب إلى ازمير ويدرُسُ في المكتبة المكتاريسيتية ويزور جدّه ويتعرّف النَّاسَ ويقتحم في حياته الكتابية ويدخل في الهيئة الكتابية في الهيئة الكتابية لصحيفة الخدمة ومجلة نوروز
geçmiş zaman, Arapçada muzari fiilin, mazinin hâl hikayesi ile sağladığı geçmiş zaman gibidir.

Bu kip, genel yargı, kanun, kural, hikmetli söz, vecizeler ve atasözleri vb. ifadelerin anlatımında da kullanılır⁷⁶³. Allah'ın dediği olur: كان ما شاء الله , Bu kanunu İçişleri Bakanlığı yürütür: تجري هذا القانون وزارة الداخلية gibi. Atasözleri, hikmetli sözler Arapçada, kesinliği vurgulamak için genellikle mazi fiille gelirler.

Şu halde, geniş zaman kipini oluşturan -ar, -er, -r eklerinin bütün kullanımları, örneklerin tercümelerinde olduğu gibi, Arapçada muzari fiil kalıbıyla anlatılır. Çoğu durumlarda, muzari fiil yerine ism-i fail de kullanılabilir.

Geniş zamanın kipinin olumsuzu ise birinci şahıslarda -ma, -me, diğer şahıslarda -maz, -mez ekleri ile yapılır⁷⁶⁴. Söylediklerimin hiç birini anlamaz: لا يفهم ما أقول , Eve erken dönmez: ليس يرجع إلى البيت مبكراً , Bu büyük komutanı, bizden kim bilmez: من منّا لا يعرف هذا القائد العظيم gibi. Arapçada olumsuz geniş zaman ise muzari fiilin ya da ism-i failin olumsuzluk harfleri 'in . لا . لا . ليس 'den birisi kullanılarak ifade edilebilir. (Her hafta tiyatroya giderim.): أنا أذهب إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya gitmem.), (Her hafta tiyatroya gitmem.), إن أذهب إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya giderim.): أنا أذهب إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya gitmem.), (Her hafta tiyatroya gitmem.), ما أذهب إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya giderim.): أنا أذهب إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya gitmem.), (Her hafta tiyatroya gitmem.), إن أنا ذاهباً إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya gitmem.), (Her hafta tiyatroya gitmem.), ما أنا ذاهباً إلى المسرح كل أسبوع (Her hafta tiyatroya gitmem.) örneklerinde olduğu gibi.

2- Şimdiki Zaman Kipi

Türkçede, -yor ekiyle elde edilen şimdiki zaman kipi, hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir. İnsanların yapmadıklarını söylediklerini düşünüyorum: أنكر في أنّ الناس يقولون ما لا يفعلون , Ödevlerimi yazıyorum: أكتب واجباتي gibi. Bazen başlamamış,

⁷⁶³ Banguoğlu, a.g.e., s. 462.

⁷⁶⁴ Ergin, a.g.e., s. 278.

fakat başlamak üzere olan hareket için de kullanılabilir. Biraz sonra geliyorum: أتى بعد قليل gibi örneğinde olduğu gibi.

-yor ekiyle elde edilen şimdiki zaman kipi, aynı zamanda devamlılık fonksiyonu yani geniş zaman ifadesi de verir. Onu her zaman görüyorum: أنا أراه دائماً gibi⁷⁶⁵.

Bu kip, Ali'nin büyük oğlu da sigara içiyor: يدخن السجارة ابن علي الكبير أيضاً (كذلك) gibi alışkanlık; Karasu, Erzurum'un yakınından geçiyor: يمر (طريق) كراسو بقريب (طريق) أرزوروم gibi bir nitelik veya bir durumun devamlılığını ifade edebilir. Yine, Ahmet okula gelmediğine göre dersine çalışıyordu: نظراً لأن أحمد لم تأت المدرسة فأظن أنه يدرس درسه gibi kendisine, ek fiilin üçüncü tekil şahsı takip ettiği zaman bir tahmin, ya da Önümüzdeki bayram tatilinde Antalya'ya gidiyoruz: نساfer إلى أنطاليا في عطلة العيد المقبل gibi bir gelecek zaman da anlatabilir⁷⁶⁶.

Yine, bu kip, hikayede üslûp gereği geçmiş zaman için kullanılabilir⁷⁶⁷. Örneğin: Onu bulamayınca dönüp geliyorlar. Sen de onlara kızılıyorsun: يرجعون حين لم يجدوه • و أنت تغضب منهم gibi.

Türkçede şimdiki zaman ifadesini sağlayan bir diğer ek de, -makta, -mekte ve -mada, -mede ekleridir. Bu eklerin -yor ekinden farkı, hareketin mutlaka başlamış olduğunu ifade etmesidir. Üç saattir ödevimi yazmaktayım: أكتب واجباتي منذ ثلاث ساعات , Doğduğumdan beri bu evde oturmaktayım: أسكن في هذا البيت منذ ولدتُ gibi. Onu her zaman görmekteyim: أنا أراه دائماً misalinde olduğu gibi şimdiki zaman ifadesi hakim olan bir geniş zaman da anlatabilir⁷⁶⁸.

Türkçede şimdiki zaman kipi, ister -yor, ister -makta, -mekte ekleriyle ifade edilsin, bu anlatım, Arapçada yalın muzari fiil kalıbıyla, bir olumsuzluk edatıyla kullanılarak süreklilik ifade eden مازال vb. fiillerle ve yine haberine gelen muzari fiille birlikte mutlaka başlamış bir olayın anlatımını sağlayan başlama fiilleriyle karşılanabilir. Hâlâ aynı evde kalmaktayım, kalıyorum: مازلتُ (لا أزال) أسكن في البيت نفسه , İşçiler, çalışmaktalar: بدأ العمال يعملون gibi.

⁷⁶⁵ Ergin, a.g.e., s. 279-282; Bilgegil, a.g.e., s. 264, 265; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 51, 52.

⁷⁶⁶ Bilgegil, s. 265.

⁷⁶⁷ Banguoğlu, a.g.e., s. 464.

⁷⁶⁸ Ergin, a.g.e., s. 279-282; Bilgegil, a.g.e., s. 264, 265; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 51, 52.

Bütün bu ifadeler, örneklerin tercümelerinde görüldüğü gibi, Arapça muzari fiil kalıbıyla karşılanırlar. Ancak, yerine göre ism-i fail kalıbı da kullanılabilir. *أنا كاتب رسالة وهو قارئ كتاباً* (Ben bir mektup yazıyorum. O ise bir kitap okuyor.) örneklerinde olduğu gibi

Olumsuz şimdiki zaman ise muzari fiilin ya da ism-i failin *إن • ما • لا • ليس* gibi olumsuzluk edatlarıyla kullanılmasıyla elde edilir. *إما أن المدير لا يعرفه وإما أنه يتجاهله* (Müdür, onu ya bilmiyor ya da bilmemezlikten geliyor.), *فوزي لم يكن يذهب إلى المدرسة أبداً والحال أنه الآن لا ينقطع عن المدرسة* (Fevzi hiç okula gitmezdi, halbuki şimdi okuldan hiç geri kalmıyor.), *أنا أذهب إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gidiyorum.): *لست أذهب إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.), *أنا لا أذهب إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.), *إن أذهب إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.), *أنا ذاهب إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gidiyorum.): *لست ذاهباً إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.), *إن أنا ذاهباً إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.), *ما أنا ذاهباً إلى المسرح الآن* (Şimdi, tiyatroya gitmiyorum.) örneklerinde olduğu gibi.

3- Görülen Geçmiş Zaman (Di'li Geçmiş Zaman) Kipi

-dı, -di, -ti gibi eklerle elde edilen görülen (di'li) geçmiş zaman kipi, geçmişte konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde gerçekleşmiş⁷⁶⁹ veya görmüş kadar kesinlikle bildiği -geçmişe ait- hareket ve olayların anlatımında kullanılır⁷⁷⁰: Ankara'da geçirdiğim günlerime ağladım: *بكيت على الأيام التي عشتُ فيها بأنقرة*, Bir dizi toplantılar yapmak için geçen hafta Mısır'a giden hey'et bugün yurda döndü: *عاد اليوم إلى الوطن الوفد الذي سافر في الأسبوع الماضي إلى مصر لعقد عديد من الاجتماعات*, Trafik kazası, gören herkesi üzdü: *فدأحزنت حادثة المرور كل من رءاها*, Bu teşkilatın kurucusu, 1950 yılında, ben doğmadan otuz yıl önce öldü: *مات مؤسس هذه المنظمة في ١٩٥٠ قبل ما ولدت بثلاثين عاماً* gibi.

Türkçede -dı, -di gibi eklerle elde edilen görülen geçmiş zaman kipi, örneklerde görüldüğü gibi, Arapçada yalın ya da *قد* 'a bitişik mazi fiille anlatılabilir. Ancak, *قد* 'lı mazi fiilin yakın geçmiş zaman ifade ettiği, çoğunlukla geçmişteki bir beklentiye cevaben geldiği ve ayrıca olayın sonucunun şimdiki zamanda hâlâ hissedilir nitelikte olduğu unutulmamalıdır. "Yemek yermisin?" diyene: "Yedim": *قد أكلتُ* denir, yani "şuan aç

⁷⁶⁹ Ergin, a.g.e., s. 282, 283; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 52.

⁷⁷⁰ Bilgegil, a.g.e., s. 266; Banguoğlu, a.g.e., s. 458.

değilim" manasına gelir. Yemeğini yemedin mi? diyene de aynı şekilde cevap verilir. Çünkü, soru soran kişi, geçmişte yemek yiyeceğimi bilmektedir.

Görülen geçmiş zaman kipinin bir fonksiyonu da ivedilik ve kararlılık ifadesiyle yakın gelecek zaman için kullanımıdır⁷⁷¹. Ben yarın gittim oraya (mutlaka gideceğim): *عنت من الآن (تكد تمام)* , *ذبيت هناك غداً (سأذهب بدون شك)* , Sen uyudun bile (neredeysen uyuyacaksın): *إن أعطيتك الكوثر* 772 gibi. Bu anlatım Arapçada aynı fonksiyon için de kullanılabilen mazi fiille ifade edilmektedir. Son cümlede kıyametin ne zaman olacağı bilinmediği için kevserin verilmesi yakın değil, mutlak gelecek zaman için gelmiştir.

Olumsuz geçmiş zaman anlatımı ise, olumsuzluk edatları *ليس* 'nin mazi fiil ya da *لم* 'nin muzari fiil ile kullanılmasıyla elde edilir. *أخذتُ قلمك = قد أخذتُ قلمك* (Kalemini aldım.), *لم أخذتُ قلمك* (Kalemini almadım.), *إن أخذتُ قلمك* (Kalemini almadım.), *ما أخذتُ قلمك* (Kalemini almadım.), *لست أخذتُ قلمك* (Kalemini almadım.), *لم أخذتُ قلمك* (Kalemini almadım.), *لما أخذتُ قلمك* (Kalemini henüz almadım.) örneklerinde olduğu gibi. Yine olumsuzluk edatı *لا* ile de geçmiş zaman ifade edilebilir. Ancak, bu durumda *لا* ile mazi fiilin arası, başka bir kelime ile ayrılmalı ya da *لا* , başka bir mazi fiille birlikte bir atıf harfinden sonra tekrar edilmelidir: *لا أخذتُ قلمك ولا رأيته* (Kalemini ben almadım.), *لما أخذتُ قلمك* (Ne kalemini aldım, ne de onu gördüm.) örneklerinde olduğu gibi.

Geçmiş zaman, ism-i failin mefulüne izafetiyle, mefulü yoksa tenvinli olarak geçmiş zaman karineleri ile de sağlanabilir. *أنا أخذتُ قلمك أمس* : (Dün kalemini aldım.), *لست أخذتُ قلمك أمس* (Dün kalemini almadım.), *ما أنا أخذتُ قلمك أمس* (Ben, dün kalemini almadım.), *إن أنا أخذتُ قلمك* (Ben, kalemini almadım.), *أنا أخذتُ أمس* (Dün aldım.), *ما أنا أخذتُ أمس* (Ben, dün almadım.) örneklerinde olduğu gibi.

4- Öğrenilen Geçmiş Zaman (Miş'li Geçmiş Zaman) Kipi

Türkçede -miş, -miş gibi eklerle elde edilen öğrenilen (miş'li) geçmiş zaman kipi, görülmeyen geçmiş zamanda; konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde cerayan etmemiş olayların anlatımını sağlar. Ancak, konuşan onu sonradan başkasından duymuş, öğrenmiş, görmüş veya farkına varmıştır ya da eylemi farkına varmadan yapmıştır⁷⁷³. Ahmet Tarih dersini geçmiş: *فدنجح أحمد في مادة التاريخ* , Kitabını ben mi almışım?:

⁷⁷¹ Banguoğlu, a.g.e., s. 459.

⁷⁷² Kevser, 108/1.

⁷⁷³ Ergin, a.g.e., s. 284; Bilgegil, a.g.e., s. 266; Banguoğlu, a.g.e., s. 460; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 53.

Herkes gitmiş. Bir kişi bile kalmamış: *ترك الباب مفتوحاً* , Kapıyı açık bırakmışım: *هل أنا أخذت كتابك* , قد ذهب كلهم ولم يبق أحد gibi.

Öğrenilen (miş'li) geçmiş zaman kipi, küçümseme için ve öğünme kasdiyle de kullanılabilir⁷⁷⁴. Ahmet'in konseri, Avrupa'da binlerce adamın beğenisini kazanmış: *قد حظت حفلة أحمد الموسيقية على إعجاب آلاف من الرجال في أوروبا* , Sizin gibi nice öğrenciler yetiştirmişim: *كم من طالب مثلكم قد ربيت* , Bu fena filmi çeken şu adam, konservatuvar mezunuymuş: *هذا الرجل الذي أخرج هذا الفيلم الرديء تخرج في معهد الفنون المسرحية* gibi.

Türkçede -miş, -miş ekleriyle ifade edilen ve temel olarak başkasından duyma, öğrenme ya da sonradan farketme gibi anlatım sağlayan öğrenilen geçmiş zaman, Arapçada yalın veya *قد* 'a bitişik mazi fiille anlatılabilir. *أخذت قلمك = قد أخذت قلمك* (Kalemimi almışım.) gibi. Çünkü, Arapçadaki mazi fiiller Türkçedeki bilinen ve öğrenilen geçmiş zamanın ikisini de ifade eder. Yazdı, yazmış: *كتب* gibi⁷⁷⁵.

Ancak, bu iki kalıp (yalın ya da *قد* 'lı mazi fiil kalıpları), Türkçedeki görülen geçmiş zamanın anlatımını da sağladığı için bir karışıklık olabilir. Çünkü, Arapçada öğrenilen geçmiş zamanın özel bir anlatım tarzı yoktur. Bu sebeple, Türkçedeki bu anlatım, Arapçada hâl karinesiyle ifade edilir. Ben odamda uyurken dışarıya kar yağmış: *نزل الثلج وأنا أنا في غرفتي* gibi. Bu ifadede karın yağdığı görülmediği için, Türkçeye -miş ekiyle çevrilir. Bu bir hâl karinesidir. Ancak, bu durum her zaman belirli olmayabilir. *نزل الثلج* (Kar yağdı, yağmış.) ifadesi Türkçede hem görülen, hem de öğrenilen geçmiş zamanı karşılayabilir. Sadece öğrenilen geçmiş zamanla sınırlandırılmak istenirse, haber verilen cümlelerin başına *لو حظ • لاحظ • بلغ • أخبر • أخبر • نقل • نقل • يُذكر • نُقل • يُقال • روى • روى • يُقال • قيل • قال • ادعى • يُدعى • يُزعم • يُزعم • يُحكى • يحكى • سُمع • سُمع • روى • روى • يُقال • يُقال • يُقال • قيل • قال • ادعى • يُدعى • يُزعم • يُزعم • يُحكى • يحكى* vb. duymak, öğrenmek, söylemek ya da farketmek gibi manalara gelen fiiller getirilir. Hırsız, yakalanmamış: *ذكر أن اللص لم يقبض عليه* , Eve varınca ödevlerinin hepsini yapmış: *لاحظت أنه قد أدى واجباته كلها حين وصل إلى البيت* gibi.

Bu kip, fiilin oluşunu kesinlikle doğrulayamadığımız hâllerde de kullanılır. Bu sebeple bu kipi ifade ettiği zamana şüpheli geçmiş de denir. Tarih uslûbunda salt (di'li) geçmiş, masal ve fıkrada dolaylı geçmiş şeklinin kullanılması, -miş ekinin şüphe de ifade

⁷⁷⁴ Bilgegil, a.g.e., s. 286, 287.

⁷⁷⁵ Mehmed Zihni, *el-Muntahab*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 486.

etmesinden ileri gelir⁷⁷⁶. Birinci Dünya savaşı 1914-1918 yılları arasında oldu: وقعت الحرب العالمية ما بين ١٩١٣ و١٩١٨ , Nasreddin Hoca'ya sormuşlar: سألوأجحا نصر الدين أين مركز الدنيا Bir lisede öğretmenlik yapmış, sonra öğretmenlik mesleğini bırakmış ve kitap telifi ile uğraşmış: اشتغل مدرساً في مدرسة ثانوية ثم ترك مهنة التدريس و اشتغل بتأليف الكتب gibi. -miş ekinin sağladığı bu anlatım ise, Arapçada örneklerde olduğu gibi, yine yalın ya da قد 'a bitişik mazi fiille sağlanır. Yukarıda duymak, söylemek vb. manalara gelen fiiller, bu cümlelerin başına getirilip أنه ile bağlanarak da aynı ifade verilebilir.

Öğrenilen geçmiş zaman kipi, ism-i failin mefulüne izafetiyle, mefulü yoksa tenvinli olarak gelip, geçmiş zaman karineleri ile de sağlanabilir. أنا أخذتُ قلمك أمس : (Dün kalemini almışım.) örneğinde olduğu gibi.

Öğrenilen geçmiş zaman olumsuzluk ifadesi ise olumsuzluk edatları إن • ما • ليس 'nin mazi fiil, ya da لم • لا 'nin muzari fiil ile kullanılmasıyla elde edilir. إن أخذتُ قلمك (Kalemini almamışım.), ما أخذتُ قلمك (Kalemini almışım.), أخذتُ قلمك (Kalemini almamışım.), لم أخذتُ قلمك (Kalemini almamışım.), لست أخذتُ قلمك (Kalemini almamışım.), لم أخذتُ قلمك (Kalemini henüz almamışım.) örneklerinde olduğu gibi. Yine olumsuzluk edatı لا ile de geçmiş zaman ifade edilebilir. Ancak, bu durumda لا ile mazi fiilin arası, başka bir kelime ile ayrılmalı ya da لا , başka bir mazi fiille birlikte bir atıf harfinden sonra tekrarlanmalıdır: لا أنا أخذتُ قلمك (Kalemini ben almamışım.), لا أخذتُ قلمك ولا رأيته (Ne kalemini almışım ne de onu görmüşüm.) gibi. Yukarıda duymak, söylemek vb. manalara gelen fiiller, bu cümlelerin başına getirilip أنه ile bağlanarak da aynı ifade verilebilir. قبل أنه لا أخذ قلمك ولا رأه (Ne kalemini almış ne de onu görmüş.) ifadesinde olduğu gibi.

Olumsuz öğrenilen geçmiş zaman, muzari fiille olduğu gibi, ism-i failin olumsuzluk harfleri ile kullanılmasıyla da sağlanabilir. Örneğin: ما أنا أخذتُ قلمك أمس (Ben dün kalemini almamışım.), لست أخذتُ قلمك أمس (Dün kalemini almamışım.), إن أنا أخذتُ قلمك (Ben, kalemini almamışım.), أنا أخذتُ أمس (Dün almışım.), ما أنا أخذتُ أمس (Ben dün almamışım.) gibi.

⁷⁷⁶ Banguoğlu, a.g.e., s. 460.

5- Gelecek Zaman Kipi

Türkçede fiil kök ve gövdelerine -ecek, -acak eklerinin getirilmesiyle elde edilen gelecek zaman kipi, konuşma anından sonraki anda gerçekleşecek olayların anlatımını sağlar. -yor ve -r, -ar ekleri de gelecek zaman bildirir. Ancak -yor eki şimdiki zamanla bitişik (yakın) gelecek zamanı, -r, -ar ise geniş zaman içinde bir gelecek zamanı ifade eder⁷⁷⁷. Ahmet, üniversiteden mezun olduktan sonra öğretmen olacak: سيكون أحمد مدرساً بعد تخرجه من الجامعة , Ölüm sebebi, üzerinde otopsi yapıldıktan sonra belli olacak: أخرج غداً للجولة , Yarin gezintiye çıkıyorum: سيبتين سبب موته بعد التشريح الذي يُجرى عليه gibi.

-ecek, -acak ekleri emir, gereklilik, istek anlamlarında ve tahmin için de kullanılmaktadır⁷⁷⁸. Örneğin: Yarin işe buradan başlayacaksın: تبدأ العمل غداً من هنا , Hak bellediğin yola yalnız gideceksin: تذهب (ستذهب) وحيداً إلى طريق (مذهب) عرفته حقاً , Şu gelen Avni olacak: سيكون المقبل ذاك عوني gibi.

-acak, -ecek ya da -yor, -ar, -er, -r ekleriyle ifade edilen gelecek zaman Arapçada, görüldüğü gibi yalın veya س ya da سَوْفَ 'ye bitişik olarak kullanılan muzari fiille sağlanmaktadır.

Nasıl ki, -yor eki, hem şimdiki zaman, hem gelecek zaman ve -r, -ar ekleri ise hem geniş zaman, hem gelecek zaman için kullanılmaktadır, aynı şekilde muzari fiil kalıbı da hem gelecek zaman, hem şimdiki zaman, hem de geniş zamandan her üç zaman ifadesinin anlatımı için kullanılır. Muzari fiilin gelecek zaman ifadesi سَوْفَ س ekleriyle pekiştirilir.

Olumsuz gelecek zaman ise muzari fiilin لا ya da لن ile kullanılmasıyla elde edilir. لا أفعل ما تقول (Söylediklerini yapacağım.): سوف أفعل ما تقول = سأفعل ما تقول (Söylediklerini yapmayacağım.), لن أفعل ما تقول (Söylediklerini yapmayacağım.) gibi.

6- Emir Kipi

Türkçede fiil kök ve gövdelerine, birinci tekil şahıs için -ayım, -eyim, çoğul için -alım, -elim, üçüncü tekil şahıs için -sın, -sin, -sun, -sün, çoğul için -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler, ikinci çoğul şahıs için -ın, -in, -un, -ün, -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz

⁷⁷⁷ Ergin, a.g.e., s. 285-287.

⁷⁷⁸ Bilgegil, a.g.e., s. 267.

şeklinde ekler getirilerek, ikinci şahısta ise hiç bir ek almaksızın yapılan emir kipi, hareketin yapılmasına işaret eder⁷⁷⁹. Bana bir bardak çay getiriniz: احضرنى كؤيا من الشاي , Allahum beni affet: اللهم اغفر لى , Erken uyuyayım: لائى مبكرا . gibi.

Arapçada ise ikinci tekil, ikil ve çoğul şahıslar için افعل kalıbı, diğer şahıslar için ليفعل kalıbı kullanılır. Ancak, az da olsa ikinci tekil, ikil ve çoğul şahıslar için ليفعل kalıbı da kullanılmaktadır. Emredildiğini yap, nehyedildiğinden sakın: فم بما تؤمر به واجتنب ما نهى عنه , Çıkmadan önce ödevlerini yap: لتقم بواجباتك قبل أن تخرج , Beni seveni de sevmeyeni de ödüllendireyim: لا كافى من يحبني ومن لا يحبني , Oturuma iki üye gelsin: ليحضر الجلسة عضوان . gibi.

Emrin olumsuzu (nehiy) ise, meczum muzari fiilin لا ile kullanılmasıyla elde edilir. Kendini ilgilendirmeyen şeylerle ilgilenmesin: لا يهتم بما لا يعنيه , Yaşadığın sürece tembellek etme: لا تكسل ما دمت حيا . gibi.

7- Şart (Dilek-Şart) Kipi

Fiil kök ve gövdelerine eklenen -se, -sa ekleriyle elde edilen şart kipi, hareketin şart şeklinde tasarlandığını, şart olarak düşünüldüğünü ifade eder⁷⁸⁰. Yağmur yağarsa köylüler sevinir: ما تقرأ تستفد منه , Ne okursan, ondan yararlanırsın: إن ينزل المطر يفرح القرويون , Çalışırsan, başarırsın: إن تدرس تنجح , Beni kim ziyaret ederse, ona ikram ederim: من زارنى أكرمه gibi. Örneklerde de olduğu gibi bu üslup, Arapçada إن şart edatının mazi ya da muzari fiili ile birlikte kullanılmasıyla sağlanır.

Türkçedeki şart kipi bazen istek için de kullanılabilir. Bu kullanışta şart değil, temenni ifadesi bulunur. Yarın hava güzel olsa!: لو أن الجو جميل غداً misalinde olduğu gibi. Aslında bu temenni fonksiyonu, yine şarta dayanır ve şartın dilek hâline girmiş şeklidir. Bu ifade Arapçada temenni manası için kullanılan لو ile sağlanır. Bu akşam yemeği bahçede yesek: هلأ نأكل الطعام هذا المساء في الحديقة = لو نأكل الطعام هذا المساء في الحديقة , Çevrendekilerle ilgilenen de, onların sana olan sevgileri devam etse: لا تهتم بمن حولك فتدوم مودتهم لك , Çevrendekilerle ilgilenen de, onların sana olan sevgileri devam etse: لو تتخلى عن هذا الأمر , Çevrendekilerle ilgilenen de, onların sana olan sevgileri devam etse: لا تهتم بمن حولك فتدوم مودتهم لك gibi. Örneklerin Arapça çevirilerinde görüldüğü gibi, Türkçede şartın dilek şekline bürünmüş olan bu şekli, Arapça arz ve tahdid edatlarının muzari fiille kullanılması ile de sağlanabilmektedir. Arapça cümlede temenni

⁷⁷⁹ Ergin, a.g.e., s. 288 vd.

⁷⁸⁰ Ergin, a.g.e., s. 292; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 54.

ifadesi için kullanılan لَبْتٌ de Türkçedeki dilek şart ifadesini sağlayabilir. Keşke, okuduklarımı anlasam da sana anlatsam: نَبْتِي أَنَهُمْ مَا أَنفَرَاهُ فَأَخْبِرْكَ gibi.

Gel-se-ne!, otur-sa-na! gibi hitablı şart şekillerinde ise, şart ifadesi hiç bulunmaz. Yanlız ikinci şahıslarda kullanılan ekleşmiş hitap edatlı bu şekiller, istekle emir arası bir ifade taşırlar⁷⁸¹. Arapçada bu ifadeyi vermek için yine muzari fiille birlikte arz ve tahdid edatları (هَلَّا - أَلَّا - لَوْ - أَلَا - لَوْمًا - لَوْلَا - أَمَّا) kullanılır. Gördüklerini anlatsana: لَا أَخْبِرُكَ مَا رَأَيْتُ , Bana yardım etsene: لَوْمًا تَسَاعِدُنِي gibi.

8- İstek Kipi

Fiil kök ve gövdelerine -a, -e eklenerek elde edilen istek kipi, tasarlanan hareketin istendiğini gösterir, istek şeklinde bir tasarlama ifade eder, dilek bildirir⁷⁸². Otur-ayım, otur-a-sın, otur-a, otur-alım, otur-a-sınız, otur-a-lar gibi. Çantamı alayım: لَا أَخْذُ حَقِييبِي , Bahçeye iyi bakasınız: لَتَعْتَنُوا بِالْحَدِيقَةِ حَيْدًا gibi. Ancak, emir birinci şahısları (ben ve biz) emirden çok istek ifade ederler⁷⁸³.

İstek kipi, kararlı bir dilek ifade eder ve yerine göre buyuru (emir) anlamına da yaklaşır⁷⁸⁴. Sizi burada bir daha görmeyeyim: لَا أُرِيْنُكَ هَهُنَا أَبَدًا gibi.

-a, -e ile yapılan istek uslûbu, zaman açısından geniş zaman ifadesi içerir. Şimdiki ve gelecek zamanın görevini de yapar⁷⁸⁵.

İstek ifadesi, Arapçada yerine göre birçok kalıpla ifade edilebilir. İstek bildiren usluup olarak lamla (لِيَفْعَلْ) ya da siygayla emir (أَفْعَلْ) ve nehiyi (لَا يَفْعَلْ - لَا تَفْعَلْ) sayabiliriz. Bunun yanısıra arz ve tahdid usluuplarını (yani muzari fiil ile kullanılan هَلَّا - أَلَّا - لَوْ - أَلَا - لَوْمًا - لَوْلَا - أَمَّا edatlarını) da yerine göre istek usluubu içine dahil edebiliriz. Çünkü, bu usluuplar talep ifade eder. Talep yukarıdan aşağı olursa emir, aşağıdan yukarı olursa istek manasına gelir. Kalkasın ve otura: هَلَّا تَقُومُ وَالْأَلَا يَقْعُدُ gibi.

781 Ergin, a.g.e., s. 293; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 55

782 Ergin, a.g.e., s. 293, 294; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 55.

783 Ergin, a.g.e., s. 295.

784 Banguoğlu, a.g.e., s. 470.

785 Bilgegil, a.g.e.,s. 270.

9- Gereklik Kipi

Fiil kök ve gövdelerine -malı, -meli eklerinin eklenmesiyle elde edilen gereklik kipi, tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir; gerekli olan, gereklik şekline bürünen bir tasarlama ifade eder⁷⁸⁶. Bu parayı hemen ödemelisin: عليك أن تدفع هذا المال فوراً , Bundan böyle daha dikkatli olmalısın: ينبغي عليكم أن تتبها أكثر بعد هذا gibi. Dilek-şart (bil-se), istek (bil-e) ve gereklik (bil-meli) kiplerinin ifade ettikleri zaman, gelecek zamandır⁷⁸⁷.

Gereklik kipi, buyuru ağırlığında da kullanılabilir⁷⁸⁸. Söylediklerimi yazmalısın: لا بُدَّ لك أن تكتب ما أقول gibi.

Türkçede gereklik bildiren bu kip, Arapçada gereklik ifade eden fiil ya da kalıp ifadelerle sağlanır. Bu ifade için, şu fiil ya da kalıp ifadelerini sayabiliriz: من الواجب أن • لا مفر من أن • يجب أن • يلزم أن • لا بُدَّ من أن • ينبغي لك أن • من المفروض أن . İnsan hürriyet ve istiklâlini savunmalıdır: من الواجب أن يدافع الإنسان عن حرّيته واستقلاله , Her insan hürriyetinin başkalarını rahatsız etmek olmadığını bilmelidir: من الواجب أن يعلم كل إنسان أن حرّيته لا تعني مضايقة الآخرين , Arabanı bu hızda sürmemelisin: لا بُدَّ لك أن لا تقود سيارتك بهذه السرعة gibi.

Gereklilik anlatımı sağlayan bu uslubun olumsuz kullanımına dikkat etmek gerekir. لا يجب عليك أن تفعل gibi olumsuzluk edatı gereklik fiilinden önce gelirse yapmasının gerekli olmadığı vurgulanırken, يجب عليك ألا (أن لا) تفعل gibi olumsuzluk edatının gereklik fiilinden sonra gelen gerçek fiille birlikte kullanılınca yapmamasının gerekli olduğu vurgulanır. Birinci ifade de yapsa da yapmasa da farketmez gibi bir mana varken, ikinci cümlede kesinlikle bir yasaklama vardır.

B. BİRLEŞİK ZAMAN KIPLERİ

1- Hikaye Kipi

Konuşanın, geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikaye etmek için kullanacağı bir fiil şekli olan hikaye kipi ya da uslubu; asıl fiilin kipleri ile i- fiilinin⁷⁸⁹ görülen geçmiş

⁷⁸⁶ Ergin, a.g.e., s. 295, 296; Paçacıoğlu, a.g.e., s. 55.

⁷⁸⁷ Bilgegil, a.g.e., s. 264; Banguoğlu, a.g.e., s. 443. (Bilgegil, gelecek zaman ifade eden bu kiplerden dilek-şart yerine emir kipi demektedir.)

⁷⁸⁸ Banguoğlu, a.g.e., s. 472.

⁷⁸⁹ "i-" şekli, "imek" olarak okunacaktır.

zamanının (idi gibi) veya ekleşmiş şeklinin (-ydı gibi) birleşmesiyle yapılır. Türkçede emir dışındaki bütün kipler için kullanılabilen ve idi ya da -ydı şeklinde ifade edilen hikaye uslûbu, Arapçada geçmiş zaman anlatımı sağlayan كان 'nin hikaye edilmek istenen fiil ya da cümlenin başına getirilmesiyle sağlanır. Türkçede, geniş zamanın hikayesi için yapardı-m, yapmazdı-m şekli, şimdiki zamanın hikayesi için biliyor-du-m, bilmiyor-du-m şekli, görülen geçmiş zamanın hikayesi için açtı-ydı-m, açmadı-ydı-m şekli, öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi için içmiş-ti-m, içmemiş-ti-m şekli, gelecek zamanın hikayesi için atacak-tı-m, atmayacak-tı-m şekli kullanılmaktadır. Şartın hikayesi olsa-ydı-m, istek şeklinin hikayesi bile-y-di-m şeklinde (İstek şeklinin hikayesi bazen şart hikayesi manası da taşımaktadır. Ayrıca, istek hikayesi için şartın hikayesi de kullanılabilir.), gereklik şeklinin hikayesi için ise yapmalı-y-dı şekli kullanılmaktadır⁷⁹⁰. Bütün bu kalıplar, genel olarak hatırlama fonksiyonu görürler.

Teyzem çok sigara içerdi: كانت خالتي تدخن كثيراً , Hergün aynı trene binerdik: كان نديماً يعمل كثيراً , Ben kardeşimi bekliyordum: ماذا كنتم تفعلون هناك , Dün orada ne yapıyordunuz?: كنت أنتظر أخي , Tam çıkıyordum, bir misafir geldi: جاءني ضيف حينما كنت كدت أخرج , İşe başlayacaklardı. Beni çağırdılar: كانوا سيبدأون العمل لذلك استدعوني , Birşey diyecektim, ancak unuttum: كنت سأقول شيئاً ولكنني نسيت , O akşam tiyatroya gidecektim. Bu sebeple, evden erken çıkmıştım: كنت سأذهب إلى المسرح فلذلك كنت قد خرجت من البيت مبكراً , Yusuf'u bekleyeydik (bekleseydik): لو كنت علمت لما أخذت , Eski evimizde kalsaydık: لو كنا بقينا في بيتنا القديم , Biraz dinlenseydiniz: كان ينبغي لك أن تكون في مكان الموعد بوقته , Suçlu, suçundan dolayı cezalandırılmalıydı: كان من اللازم أن يعاقب المجرم على جريمته , Dün müdürle görüşmeliydim. Ancak o, bürosuna gelmedi: كان لا بد أن أقابل المدير أمس ولكنه لم يحضر إلى المكتب , Ankara'ya gidip, arkadaşlarımı ziyaret ettiydim: كنت قد ذهبت إلى أنقرة وزرت أصدقائي , Sen bana geldiğinde, seni ziyaret etmeyi kararlaştırmış ve hazırlanmaya başlamıştım: لما جئتني كنت قد قررت أن أزورك وبدأت الاستعداد لذلك , Bu atı huysuz sanmıştım, meğer aldanmışım: كنت ظننت أن هذا الحصان سيبن الضح فإذا أنا مخدوع , Saat henüz dörde yaklaşmamıştı: كانت الساعة لم تقرب من الرابعة بعد , Koltukta oturmaktaydık: كنا ما زلنا نجلس على المقعد gibi.

Örneklerde de görüldüğü gibi, Türkçedeki zaman kalıplarının Arapça karşılıkları şöyledir:

⁷⁹⁰ Ergin, a.g.e.. s. 304-306.

1. Şimdiki zamanın hikayesi; olumlusu كان يفعل (Yapıyordu.) kalıbı ile, olumsuzu لم يكن يفعل , ما كان يفعل , كان لا يفعل (Yapmıyordu.) kalıpları ile,

2. Geniş zamanın hikayesi; olumlusu yine كان يفعل (Yapardı.) kalıbı ile, olumsuzu yine لم يكن يفعل ve كان لا يفعل (Yapmazdı.) kalıpları ile,

3. Gelecek zamanın hikayesi; olumlusu كان سيفعل (Yapacaktı.) kalıpları ile, olumsuzu لم يكن ليفعل ve ما كان ليفعل (Yapmayacaktı.) , كان لن يفعل kalıpları ile,

4. Görülen (di'li) geçmiş zamanın hikayesi; olumlusu قد كان فعل ve قد كان فعل (Yaptıydı.) kalıpları ile, olumsuzu لم يكن قد فعل , ما كان قد فعل , لم يكن فعل , كان فعل (Yapmadıydı, yapmış değildi.) kalıpları ile,

5. Öğrenilen (miş'li) geçmiş zamanın hikayesi; olumlusu yine كان قد فعل , لم يكن قد فعل , ما كان قد فعل (Yapmışdı.) kalıpları ile, olumsuzu yine لم يكن قد فعل , ما كان قد فعل (Yapmamışdı.) kalıpları ile ya da bütün bu kalıpların başına duymak, öğrenmek gibi manalara gelen fiiller getirilip hikaye edilmek istenen cümlelerin انّ ile bağlanmasıyla,

6. Şartın hikayesi; olumlusu لو كان فعل ve اتمى لو فعل (Yapsaydı.) kalıpları ile, olumsuzu لو لم يفعل , لو كان ما فعل , لو ما فعل ve اتمى لو ما فعل او لو لم تفعل (Yapmasaydı.) gibi kalıplarla,

7. İstek hikayesi; olumlusu لئنه فعل , هلمّا فعل - الأفعال ve لو فعل (Yapaydı.) kalıpları ile, olumsuzu لو لم يفعل , لو ما فعل , لئنه لم يفعل (Yapmayaydı.) kalıpları ile,

8. Gereklik hikayesi; olumlusu كان يجب أن يفعل ve كان لا بد أن يفعل (Yapmalıydı.) gibi kalıp ifadeleri ile, olumsuzu لم يكن يجب أن يفعل , ما كان يجب أن يفعل (Yapmamalıydı.) gibi kalıplarla yapılır. Emrin hikayesi ise yoktur.

2- Rivayet Kipi

i- fiilin öğrenilen geçmiş zamanının (-miş, -miş) eklerinin getirilmesiyle yapılan bir birleşik çekim olan rivayet kipi ya da uslubu, bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkına varış ifade eder. Ancak hikaye uslûbunda olduğu gibi bir zaman ifadesi yoktur.

Yani, birleşik çekim olarak hikayede zaman ifadesi bulunurken, rivayette bulunmaz. Fakat, unutulmamalıdır ki, öğrenilen geçmiş zamanın eki olan -miş,-miş ise geçmiş zaman ifade eder. Buradaki mış, -miş ekleri ise, sadece anlatma, başkasından nakil ve sonradan farkına varma fonksiyonunu yerine getirir. Geniş zamanın rivayeti için yapar-mış-ım, şimdiki zamanın rivayeti için duyuyor-muş-um, öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti için tutmuş-muş-um, tutmuş imişim, gelecek zamanın rivayeti için susacak-mış-ım, şart şeklinin rivayeti için bulunsa-y-mış-ım, istek şeklinin rivayeti için baka-y-mış-ım (İstek ve şart şeklinin rivayetleri birbirlerinin yerine kullanılabilir.) , gerekli şeklinin rivayeti ise yazmalı-y-mış-ım şekli kullanılır. Emir ve görülen geçmiş zamanın rivayeti ise yoktur⁷⁹¹. Bu kalıpların Arapçadaki karşılıkları hikaye üslûbundaki karşılıklarından çok farklı değildir.

Teyzem çok sigara içermiş: كانت خالتي تدخن كثيراً , Hergün aynı trene binermişiz: كان نديماً يعمل كثيراً , Ben kardeşimi bekliyormuşum: كنت أنتظر أخي , O eskiden çok çalışmış: ماذا كنتم تفعلون هناك , Tam çıkıyormuşum, misafir gelmiş: جاءني ضيف حينما كنت كدت أخرج , İşe başlayacaklarmış. Beni çağırmişlar: كانوا سيدأون العمل لذلك استدعوني , Birşey diyecekmişim, ancak unutmuşum: كنت سأقول شيئاً ولكنني نسيت , O akşam tiyatroya gidecekmişim. Bu sebeple evden erken çıkmışmışım: كنت سأذهب إلى المسرح فلذلك كنت قد خرجت من البيت مبكراً , Yusuf'u bekleyeymişiz (bekleseymişiz): ليتنا كنا ننتظرنا يوسف , Bileymişim (bilseymişim) almazmışım: لو كنا بقينا في بيتنا القديم , Eski evimizde kalsaymışız: لو كنتم استرحتم قليلاً , Biraz dinlenseymişsiniz: كان ينبغي لك أن تكون في مكان الموعد بوقت Suçlu, suçundan dolayı cezalandırılmıymış: كان من اللازم أن يُعاقب المجرم على جريمته , Dün müdürle görüşmeliymişim. Ancak o, bürosuna gelmemiş: كان لا بد أن أقابل المدير أمس ولكنه لم يحضر إلى المكتب , Ankara'ya gidip, arkadaşlarımı ziyaret etmişmişim: كنت قد (قد كنت أو كنت) ذهبت إلى انقرة وزرت أصدقائي , Sen bana geldiğinde, seni ziyaret etmeyi kararlaştırmış ve hazırlanmaya başlamışmışım: لما حثنتي كنت قد قررت أن أزررك وبدأت الاستعداد لذلك , Bu atı huysuz sanmışmışım, meğer aldanmışım: كنت ظننت أن هذا الحصان سيئ الطبع فإذا أنا مخدوع

Çünkü, Arapçada duyulan, öğrenilen ya da görülen, bilinen geçmiş zaman şeklinde bir ifade anlatan ayrı bir üslup yoktur. Bir hareketin Türkçedeki öğrenilen ya da görülen geçmiş zamanın hangisinde gerçekleştiği karinelerle ortaya çıkar.

⁷⁹¹ Ergin, a.g.e., s. 306-307.

Birleşik çekim olan rivayetin bir diğer Arapça anlatım tarzı da سَمِعَ • سَمِعَ • رَوَى • رَوَى • يُقَالُ • قِيلَ • قَالَ • ادَّعى • يُدَّعى • يُزَعَمُ • زَعِمَ • يُحْكَى • حُكِيَ • حَكَى سَمِعَ • سَمِعَ • رَوَى • رَوَى • يُقَالُ • قِيلَ • قَالَ • ادَّعى • يُدَّعى • يُزَعَمُ • زَعِمَ • يُحْكَى • حُكِيَ • حَكَى vb. duymak, bilmek, fark etmek gibi manalara gelen fiillerin, sadece rivayet edilmesi istenen cümlelerin başına konulup اِنَّ ile iki cümlelerin bağlanmasıdır: دُكرَاتُه يَفْعَلُ (Yapıyormuş.), دُكرَاتُه يَفْعَلُ (Yaparmış.), دُكرَاتُه سَيَفْعَلُ (Yapacaktı.), دُكرَاتُه فَعَلَ (Yapmışmış.), دُكرَاتُه قَد فَعَلَ (Yapmışmış.), دُكرَاتُه لَوْ فَعَلَ (Yapsaymış.), دُكرَاتُه لَوْ كَانَ فَعَلَ (Yapsaymış.), دُكرَاتُه لَيَفْعَلُ (Yapaymış.), دُكرَاتُه لَيَفْعَلُ (Yapmalıymış.) gibi. Görülen (di'li) geçmiş zamanın ve emirin rivayeti ise yoktur.

3- Şart Kipi

Türkçede asıl fiil kiplerine i- yardımcı fiilinin şart şeklinin (ise, -se, -sa) getirilmesiyle yapılan bileşik şart kipi-çekimi, asıl fiil kiplerinin karşıladığı hareketi, şart şeklinde ifade eder. Geniş zamanın şartı için çalışır-sa-m, şimdiki zamanın şartı için satıyor-sa-m, görülen geçmiş zamanın şartı için sordu-y-sa-m, öğrenilen geçmiş zamanın şartı için okumuş-sa-m, gelecek zamanın şartı için gidecek-se-m, gereklik şeklinin şartı için ise yapmalı-y-sa-m şekli kullanılır. Emir, şart ve istek şekillerinin şartı yoktur⁷⁹².

Birleşik şart çekimin Arapça karşılıklarını kalıp olarak şöylece gösterebiliriz:

1. Geniş zamanın şartı; اِنَّ كَانَ يَفْعَلُ ve اِنَّ فَعَلَ , اِنَّ يَفْعَلُ (Yaparsa.) kalıpları ile,

2. Şimdiki zamanın şartı; اِنَّ كَانَ يَفْعَلُ ve اِنَّ يَفْعَلُ (Yapıyorsa.) gibi kalıplarla,

3. Gelecek zamanın şartı; اِنَّ كَانَ سَيَفْعَلُ ve اِنَّ كَانَ يَفْعَلُ , اِنَّ فَعَلَ , اِنَّ يَفْعَلُ (Yapacaksa.)

kalıpları ile,

4. Görülen geçmiş zamanın şartı; اِنَّ كَانَ قَد فَعَلَ ve اِنَّ كَانَ فَعَلَ (Yaptıysa.) ile ya da لَوْ كَانَ قَد فَعَلَ ve لَوْ كَانَ فَعَلَ (Yapsaydı.) gibi kalıplarla,

5. Öğrenilen geçmiş zamanın şartı; yine اِنَّ كَانَ قَد فَعَلَ ve اِنَّ كَانَ فَعَلَ (Yapmışsa.) kalıpları ile, ya da لَوْ كَانَ قَد فَعَلَ ve لَوْ كَانَ فَعَلَ (Yapsaymış.) gibi kalıplarla veyahut bu cümlelerin başına يُقَالُ اِنَّ كَانَ قَد فَعَلَ (Yapmışsa.) gibi rivayet anlatan fiillerin getirilmesiyle,

⁷⁹² Ergin, a.g.e., s. 307-308.

6. Gereklik şeklinin şartı ise; **إنَّ وَجِبَ أَنْ يَفْعَلَ** ve **أَنْ يَجِبَ أَنْ يَفْعَلَ** (Yapmalıysa.) gibi kalıplarla yapılabilir. Arapça ifade tarzı açısından geniş zaman ve şimdiki zaman şartının, gelecek zaman şartına; görülen geçmiş zamanın şartının, öğrenilen geçmiş zamanın şartına benzediği fark edilmektedir.

C. KATMERLİ BİRLEŞİK ZAMAN KIPLERİ

Asıl fiil kipine i- fiilinin iki şeklinin arka arkaya getirilmesi ile ortaya çıkan katmerli birleşik çekimde, birleşik çekimdeki asıl fiil kipine i- fiilinin bir şekli daha getirilmektedir. Sadece hikaye ve rivayet için söz konusu olan bu katmerli birleşik çekim (kipi), i- fiilinin şart şeklinin (-se, -sa) hikaye ve rivayet şekline eklenmesiyle elde edilir.

1- Hikayenin Şart Kipi

Geniş zaman hikayesinin şartı gelir-di-y-se-m (ya da gelir idi-y-se-m. Umumiyetle bunların yerine gelse-y-dim şekli kullanılmaktadır.), şimdiki zaman hikayesinin şartı geliyor idi-y-se-m, görülen geçmiş zaman hikayesinin şartı geldi idi-y-se-m (geldi-m idi-y-se şekli de kullanılmaktadır.), öğrenilen geçmiş zaman hikayesinin şartı gelmiş-ti-y-se-m (gelmiş idi-y-se-m.), gelecek zaman hikayesinin şartı gelecek-ti-y-se-m (gelece idi-y-se-m), gereklik hikayesinin şartı gelmeli-y-di-y-se-m (gelmeli idi-y-se-m) şeklindedir. Şart ve istek hikayelerinin şartı ise yoktur. Bütün bu katmerli şart şekillerinde şahıs eki, bazen şart ekinin önüne alınır: gelir-di-m-se, geliyor-du-m-sa, geldi idi-m-se, gelmiş-ti-m-se, gelecek-ti-m-se, gelmeli-y-di-m-se misallerinde olduğu gibi⁷⁹³.

Arapçasında ise, hikaye ya da rivayet edilen cümlelerin başına, **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ** şekli getirilir. Buna göre,

1. Geniş zaman hikayesinin şartı; **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ** (Yapardıysa.) -ya da **نَوْ فَعَلَ** (yapsaydı) şekli de kullanılmaktadır.- şeklinde,

2. Şimdiki zaman hikayesinin şartı; **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ** (Yapıyor idiyse.) şeklinde,

3. Görülen geçmiş zaman hikayesinin şartı; **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ** , **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ** veya **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ** ya da **أَنْ تَبْتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلَ** (Yaptı idiyse.) gibi kalıplarla,

⁷⁹³ Ergin, a.g.e., s. 310, 311.

4. Öğrenilen geçmiş zaman hikayesinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** , **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** , **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** veya **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** ya da **إِنْ كَانَ فَعَلٌ - إِنْ كَانَ فَعَلٌ** (Yapmıştıysa, yapmış idiyse.) kalıpları ile,

5. Gelecek zaman hikayesinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** veya **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** (Yapacaktıysa, yapacak idiyse.) ya da **إِنْ كَانَ سَيَفْعَلُ** (Yapacaktıysa.) gibi kalıplarla,

6. Gereklik hikayesinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ** veya **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ يَجِبُ أَنْ يَفْعَلَ** (Yapmalıydıysa, yapmalı idiyse.) kalıpları ile yapılır. Şart ve istek hikayelerinin şartı ise yoktur.

2- Rivayetin Şart Kipi

Geniş zaman rivayetinin şartı gelir-miş-se-m (gelir imiş-se-m), şimdiki zaman rivayetinin şartı geliyor-muş-sa-m (geliyor imiş-se-m), öğrenilen geçmiş zaman rivayetinin şartı gelmiş-miş-se-m (gelmiş imiş-se-m), gelecek zaman rivayetinin şartı gelecek-miş-se-m (gelecek imiş-se-m), gereklik rivayetinin şartı gelmeli-y-miş-se-m (gelmeli imiş-se-m) şekillerindedir⁷⁹⁴.

Arapçasında ise **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ** 'dan sonra şart koşulmak istenen cümle getirilir.

1. Geniş zaman rivayetinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ** (Yaparmışsa, yapar imişse.) -ya da **لَوْ فَعَلٌ** (Yapsaymış.) şekli de kullanılmaktadır. - şeklinde,

2. Şimdiki zaman rivayetinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُ** (Yapıyormuşsa, yapıyor imişse.) şeklinde,

3. Öğrenilen geçmiş zaman rivayetinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** , **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** , **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** veya **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ فَعَلٌ** ya da **إِنْ كَانَ فَعَلٌ - إِنْ كَانَ فَعَلٌ** (Yapmışmışsa, yapmış imişse.) kalıpları ile,

4. Gelecek zaman rivayetinin şartı; **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** veya **إِنْ ثَبِتَ أَنَّهُ كَانَ سَيَفْعَلُ** (Yapacakmışsa, yapacak imişse.) gibi kalıplarla,

⁷⁹⁴ Ergin, a.g.e., s. 311.

5. Gereklik rivayetinin şartı; *إن ثبت أنه كان يجب أن يفعل* veya *إن كان وجب (يجب) أن يفعل* (Yapmalıymışsa.) kalıpları ile yapılır. Şart ve istek rivayetinin şartı yoktur.

Rivayetin şartını şu şekilde de ifade etmek mümkündür: *إن ثبت أنه يفعل* (Yapıyormuşsa.), *إن ثبت أنه يفعل* (Yaparmışsa.), *إن ثبت أنه فعل* (Yapmışmışsa.), *إن ثبت أنه قد فعل* (Yapmışmışsa.), *إن ثبت أنه سيفعل (سوف يفعل)* (Yapacakmışsa.), *ذكر أنه إن ثبت أنه فعل* (Yapmalıymışsa.) gibi. Rivayetin şartı; *ذكر أنه إن ثبت أنه فعل* (Yapmışmışsa.) gibi yukarıdaki kalıpların başına, rivayet ifade eden fiiller getirilerek elde edilebilir.

D. İSİM FİİLİ

Bütün isim ve fiillerin sonuna gelerek onlardan birleşik fiiller yaptığı için ana yardımcı fiil, isimleri fiilleştirdiği için de isim fiili denilen i- fiilinin, tek başına kök olarak kesin ve belirli bir manası yoktur. Başka hiç bir yapım eki almaz ve hiç bir isim veya fiil gövdesi oluşturmaz. Ancak, kök olarak belirli çekim şekilleri içinde ortaya çıkıp yanına geldiği isim veya fiil şekli ile birlikte açık bir mana kazanır ve belirli bir vazife görür. Ol-fiiline çok yakın bir manası vardır. İsim cümlesinin şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekillerini oluşturur. i- fiilinin şimdiki zamanına, geniş zaman da demek mümkündür.

Birleştikleri ismin şimdiki zamanda, fiil halinde ortaya çıktığını, çıkmakta devam ettiğini; ismin şimdiki zamanda olmakta bulunduğunu bildiren, haber veren i- fiilinin şimdiki zaman şahıs ekleri, birinci tekil şahıs için; -im, -im, -um, -üm, çoğul şahıs için -iz, -iz, -uz, -üz, ikinci tekil şahıs için; -sın, -sin, -sun, -sün, çoğul şahıs için -sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz, üçüncü tekil şahıs için; -dır, -dir, -dur, -dür, çoğul şahıs için; -dırlar, -dirler, -durlar, -dürler; -tırlar, -tirler, -turlar, -türler şeklindedir⁷⁹⁵.

Arapçada i- fiilini, olmak manasına gelen *كون* mastarıyla sağlarız. Ancak Türkçedeki i- isim fiilinin şimdiki zaman çekimi, Arapçada *يكون* şeklinde muzari fiille değil, sadece haberin isme isnat edilmesiyle sağlanır. Ben yorgunum ifadesi için sadece *أنا متعب* denir.

⁷⁹⁵ Ergin, a.g.e., s. 297, 298. (M. Kaya Bilgegil, isim fiili, ek fiil (=cevher fiil) başlığı adı altında, geniş zaman, hikaye, rivayet, şart şekli olarak incelemiştir. Bkz: *Türkçe Dilbilgisi*, s. 271, 272. T. Banguoğlu ise cevher fiili başlığı altında, geniş zaman, geçmiş, dolaylı geçmiş ve şart şekli olarak ele almıştır. Bkz: *Türkçenin Grameri*, s. 474 vd.)

İ- fiilin, bir başka ifadeyle isim cümlesinin görülen geçmiş zaman eki i- fiilinden sonra getirilen -di iken, öğrenilen geçmiş zaman eki ise -miş hâlidir⁷⁹⁶. Arapçada ise, hem görülen geçmiş zaman, hem öğrenilen geçmiş zaman, isim cümlesinin başına getirilen كان mazi fiiliyle elde edilir. هو مدرّسٌ (O bir öğretmendir.), كان مدرّساً (O bir öğretmendi. O bir öğretmenmiş.). Öğrenilen geçmiş zaman, ayrıca isim cümlesinin başına duymak ya da öğrenmek manasına gelen fiiller getirilerek de ifade edilebilir ve isim cümlesi ve öncesinde kullanılan fiil, أنه ile bağlanır. ذُكر أنه مدرّسٌ (O bir öğretmenmiş.), ذُكر أنه كان مدرّساً (O bir öğretmenmiş.) örneklerinde olduğu gibi.

İsim fiilinin bir dördüncü şekli şart şeklidir ki bu da, i- fiilinden sonra getirilen -se ekiyle elde edilir. Aynı usul Arapçada إن şart edatı ve isim cümlesinin başına getirilen كان ile ifade edilebilir. Örneğin: إن كان طالباً (O bir öğrenci ise.), إن كان أخاك (O senin kardeşinse.) gibi.

İsim fiilinin olumsuzu için Türkçede "değil" edatı kullanılarak zamanlara göre; güzel değildir, değildi, değilmiş, değilse şeklinde çekimi yapılır. Arapçada bu ifade şimdiki ve geniş zaman olumsuzluğu için ليس ya da لا-لا-لا، öğrenilen ya da görülen geçmiş zaman olumsuzluğu için ise ما كان-لم يكن kullanılır: ما كان طالباً (Öğrenci değildi. Öğrenci değilmiş.), لم يكن طالباً (Öğrenci değildi. Öğrenci değilmiş.), ليس طالباً (Öğrenci değildir.), إن (ما أو لا) أنا طالباً (Öğrenci değilim.), لا وقت الذهاب (Gitme zamanı değil.) örneklerinde olduğu gibi.

⁷⁹⁶ Ergin, a.g.e., s. 300, 301.

SONUÇ

Arapça cümlede zaman kavramı fiillerle ortaya çıkmaktadır. Fiil ise üç çeşittir: Mazi, muzari ve emir. Talep ifade eden emir fiilini saymazsak, Arapça zaman sistemini mazi ve muzari fiiller oluştururlar. Bunlardan mazi fiil sarf açısından geçmiş zamana, muzari fiil ise şimdiki ve gelecek zamana delalet eder. Böyle bir değerlendirme, sarfî ve nahvî olarak iki şekilde ele alınabilen zaman sisteminin sarfî yönünü oluşturur.

Temel işlevi geçmişte olmuş olayları ifade etmek olan mazi fiil ve şimdiki zamanda olan ya da gelecek zamanda olacak olayları ifade etmek olan muzari fiil, cümle içinde bu işlevlerini yitirebilir ve mazi fiil şimdiki ve gelecek zamana, muzari fiil ise geçmiş zamana delalet edebilir. Cümle içindeki bu zaman değişikliği de nahvî zamanı oluşturur.

Cümle içinde meydana gelen bu zaman değişikliklerini, özellikle edatlar sağlar. Örneğin: ﴿ ve ﴿ ile kullanılan muzari fiil geçmiş zamana, şart edatı ﴿ ile kullanılan mazi fiil gelecek zamana delalet eder. Muzari fiil; ﴿ ve ﴿ dışında meczum olarak ya da mansup olarak gelince gelecek zaman, merfu olarak -mazinin hâl hikayesi için kullanıldığı zaman- ise geçmiş zaman ifade eder.

Dolayısıyla, Arapça bir cümlede zamanın anlaşılabilmesi çoğunlukla edatların bilinmesine bağlıdır.

Her ne kadar fiil olmasa da cümle içinde fiil gibi kullanılabilen ve nahvî zamanı oluşturan ism-i fail, ism-i meful ve mastarın kullanımlarının bilinmesi de önemlidir. Çünkü bunlar, mazi ve muzari fiilin zaman işlevlerini yerine getirirler.

Edatlar -ki bunlar lafzî karinelere dışındadır-, zaman ifadesini belirleyen diğer bir karine de sözün söylenme ânındaki durumdur. Hâlî karine olarak adlandırdığımız bu karine, fiil ve fiilimsilerin (fiil manasında kullanılabilen isimlerin) ifade ettiği zamanın belirlenmesinde büyük rol oynar.

Şu halde, mazi, muzari ve emir fiiller, ism-i fail, ism-i meful ve mastar; bütün bunlar, kullanıldığı yerlere, kullanım durumlarına ve beraberindeki edatlara göre geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı ve yine süreklilik olarak adlandırdığımız geniş zamanın dördünü de ifade edebilmektedirler.

ÖZET

Zaman, eylemle iç içe olan bir olgudur. Çünkü eylemler bir zaman içinde gerçekleşmesi gerekir. Bütün dillerde temel olan üç zaman vardır. Bunlar: Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamandır.

Eylemin gerçekleştiği zaman, Arapçada fiil ile ifade edilir. Çünkü fiiller, eylemin gerçekleştiği zamanı ifade etmek için vardır. Arapçada fiil, mazi, muzari ve muzari fiilin bir versiyonu olarak kabul edilen emir fiili olarak üçe ayrılır. Bu üç kalıp Arapçada zaman sisteminin temelini oluşturur.

Mazi fiil geçmiş zamanı, muzari fiil şimdiki ve gelecek zamanı, emir fiili ise gelecek zamanı ifade eder. Fiillerin ifade ettikleri bu zamanlar, fiillerin hiç bir karine olmaksızın kendi içinde sağladıkları sarfi zamandır.

Zaman, fiil dışında bazı kalıplarla da ifade edilebilir. Bunlar: İsm-i fail, ism-i meful, isim fiili ve mastardır. Bu kalıpların zaman ifadesi cümle içinde kullanıldığında ortaya çıkar. Bu ise nahvî zamandır. Nahvî zaman cümleyi bir bütün olarak ele almakla anlaşılır. Çünkü burada zamanı belirleyen faktör, zaman kalıbından çok cümlenin akışı ve cümle içindeki karinelerdir. Bu açıdan yani nahvî zaman açısından bakınca mazi fiil şimdiki ve gelecek zamana delalet edebilir. Yine, muzari fiil geçmiş zamanı da ifade edebilir. Fiillerin ve fiil dışındaki kalıpların -ki bunlar fiil gibi hüküm görürler- ifade ettikleri zamanlar, cümle içindeki ister lafzî olsun, ister hâlî olsun karinelerin bilinmesiyle anlaşılır.

İki bölümden oluşan Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması adlı çalışmamızın birinci bölümünde bu sarfi ve nahvî zaman ifadelerinin ortaya çıktığı yerler, kullanım alanları ile birlikte incelenmiştir.

İkinci bölümde Türkçe Zaman Kalıplarına Arapça denk karşılıkları verilerek bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Böylece, Arapça ve Türkçe açısından zaman ifadelerinin öğrenim ve öğretiminin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Time is a phenomenon connected with the act. It's because of actions has to be occur in the time being. There are three foundational times in all languages. These are past, present and future times.

Time of occurrence for certain action is indicated in Arabic by verb. It's because verbs are there to express the time of action. Verb in Arabic is studied in the perfect, the imperfect and the imperative, a version derived from the imperfect. These are tenses form the foundation of time system in Arabic.

The perfect indicates the past, the imperfect indicates the present and the future, and the imperative indicates the future time. These times expressed by verbs are morphological times which the verbs function without having context inside of themselves.

Time could also be indicated by certain forms other than the verbs. These are the active participle, the passive participle, the verbal noun and the infinitive. The time indication of these forms comes out while they've been used in the sentence and it is called as syntactical time. Syntactical time could be understood by looking at the sentence as a whole alone. Because the factor that specifies time here rather than formation of time; it is fluency of the sentence and context of it. If it's been looked at it in syntactical time, it could be seen that the perfect leads the present and the future time. Also the imperfect could indicate the past time either. The verbs and the forms other than the verbs with their times -which act as a verb- are understood by knowing either literal or positional contexes.

In the first part of our study named as the Forms of the Time in Arabic, Their Places in Use and Comparison with the Times in Turkish, the places of the morphological and syntactical times has been taken up with the places in use.

In the second part, it has been made comparison with the Forms of Time in Turkish, giving the equal sentences in Arabic. From this it is aimed to make the time expressions in view of Arabic and Turkish Languages easy in learning and teaching.

KAYNAKÇA

- el-ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, **Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs** (İşrâf, Tashîh, Ta'lîk: Ahmed el-Kalâş), 4. Baskı, Müessesü'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- AHMED b. HANBEL, İbn Muhammed b. Hilâl b. Esed b. İdrîs b. Abdullah (164-241 h.), **Müsnedu Ahmed b. Hanbel**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.
- AKDAĞ, Hasan, **Arap Dilinde Edatlar**, 3. Baskı, Tekin Dağıtım, Konya, 1987.
- _____, **Arap Dili Dilbilgisi**, Tekin Kitabevi, Konya, 1989.
- _____, **Arap Dilinde Fiiller**, 2. baskı, Tekin Kitabevi, Konya, 1994.
- AKKÂVÎ, İn'âm Fevvâl, **el-Mu'cemu'l-Mufassal fi Ulûmi'l-Belâğa** (Müracaat: Ahmed Şemsu'd-Dîn), 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- AKYÜZ, Vecdi, **Arapçada Fiil Kipleri ve Yardımcıları**, M. Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1996.
- _____, **Arapçada Fiil Zamanları**, M. Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1996.
- ALTUNCU, Muhammed, R. el-ESMER, **el-Mu'cemu'l-Mufassal fi Ulûmi'l-Luğat (el-Elsenıyyât)** (Müracaat: İmîl Ya'kûb), 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- ALTUNCU, Muhammed, **Mu'cemu'l-Edavâti'n-Nahviyye**, 6. Baskı, Dâru'l-Fıkr, yy, 1979.
- el-BAĞDÂDÎ, Abdu'l-Kâdir b. Ömer (1030-1093), **Hizânetü'l-Edeb** (Tahkik: Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), Mektebetü'l-Hâncı, Kahire, ty.
- BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1986.
- BEDRÎ, Kemâl, "Nizâmu'z-Zaman fi'l-Luğateyn el-Arabiyye ve'l-İncilizıyye fi Zav'it-Tekâbuli'l-Luğavî.", **Vakâ'i Ta'lîmi'l-Luğati'l-Arabiyye li Gayri'n-Nâtıkîne bihe**, Mektebu't-Terbiyeti'l-Arabî li Duvelu'l-Halîc, Riyad, 1983-1985.
- BESEREK, Ahmet, **Türkçede Cümle Yapısı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- BİLGEGİL, M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.
- el-BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (194-256 h.), **Sahîhu Buhârî**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.

- el-CÂRİM, A., M. EMİN, **el-Belâğatü'l-Vâziha il-Medârisi's-Sêneviyye**, Eda Neşriyat, İstanbul, 1991.
- COWAN, David, **Modern Literary Arabic**, Third Edition, Cambridge University Press, 1970.
- el-CURCÂNÎ, Ebu Bekr Abdu'l-Kâhir b. Abdi'r-Ramân b. Muhammed (ö. 471 h.), **Kitâbu'l-Muktasid fi Şerhi'l-Îzâh** (Tahkik: Kâzım Bahr el-Mercân), yy, ty.
- ÇÖRTÜ, M. Meral, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1995.
- _____, **Arapçada Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri**, M. Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1995.
- ed-DAKAR, Abdu'l-Kanî, **Mu'cemu'n-Nahv**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1987.
- ed-DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (181-255 h.), **Sünenu'd-Dârimî**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.
- EBU DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.), **Sünenu Ebi Dâvûd**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.
- DİVÂNU Lebîd b. Rebîa** (Şerhu't-Tûsî), 2. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1996.
- EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf el-Endelusî el-Ernâîfî (d. 654 h.-ö. 754 h.), **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr** (Müracaat: Sıdkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.
- EMİN, Bekrî Şeyh, **el-Belâğatu'l-Arabiyye fi Şevbihe'l-Cedîd**, II, 3. Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990.
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, 19. Baskı, Ezyrak Basım, Yayım, Tanıtım, İstanbul, 1990.
- EYYÛB, Abdu'r-Rahmân, "en-Nuzumu'l-Luğaviyye ve't-Tatavvur.", **Vaka'i Ta'lîmi'l-Luğati'l-Arabiyye li Gayri'n-Nâtıkîne bihe**, Mektebetu't-Terbiyeti'l-Arabî li Duveli'l-Halfic, Riyad, 1983.
- el-EZHERÎ, Hâlid b. Abdullah, **Şerhu't-Tasrîh ala't-Tavzîh**, Dâru'l-Fikr, yy, ty.
- FÂZİL, Abdu'l-Hak, "Ahta' Luğaviyye.", **el-Lisânu'l-Arabî** (Hazırlayan: Câmî'atu'd-Duveli'l-Arabiyye, el-Munazzamatu'l-Arabiyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-Ulûm), Cilt: 9., Rebat, el-Mağrib el-Aksâ, 1972.
- el-GALÂYİNÎ, Mustafa, **Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye** (Müracaat: Abdu'l-Mun'im Hafaca), 30. Baskı, el-Mektebetü'l-Asriyye li-Tibâ'a ve'n-Neşr, ed-Dâr en-Nemûzeciyye, Beyrut, 1994.
- HASAN, Abbâs, **en-Nahvu'l-Vâfi**, 9-10. Baskı, Dâru'l-Maârif, Kahire, ty.

HASSÂN, Temmâm, **el-Luğatu'l-Arabiyye Ma'nâhe ve Mebnâhe**, 3. Baskı, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kuttâb, 1985.

el-HÂŞİMÎ, Ahmed, **el-Kavâid el-Esâsiyye li'l-Luğati'l-Arabiyye**, Dersaadet, İstanbul, ty.

İBN AKİL, Bihêu'd-Dîn Abdullah b. Akîl el-Akîlî el-Mısırî el-Hamdânî (d. 698 h.-ö. 769 h.), **Şerhu İbn Akîl** (Te'lif: Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd), 16. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1974, 1979.

İBN HİŞÂM el-ENSÂRÎ, Ebu Muhammed Abdullah Cemâlu'd-Dîn (ö. 761 h.), **Muğni'l-Lebîb** (Tahkik: Mâzin el-Mubârek, Muhammed Ali Hamdullah), 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

_____, **Şerhu Şuzûri'z-Zeheb** (Tertib ve Ta'lik: Abdu'l-Kani ad-Dakar), 2. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, ed-Dâr el-Muttahide, Beyrut, 1994.

_____, **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ**, Dersaadet, İstanbul, ty.

_____, **Avzahu'l-Masâlik** (Te'lif: Muhammed Muhyiddin el-Hamîd), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ty.

_____, **Tehlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid** (Tahkik: Abbâs Mustafa es-Sâlihî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1986.

İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd (209-273 h.), **Sünenu İbn Mâce**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâlu'd-Dîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî (ö. 711 h.), **Lisânu'l-Arab**, 3. Baskı, Dâru Sâder, Beyrut, 1994.

İBN YAİŞ, Yaîş b. Ali (ö. 643 h.), **Şerhu'l-Mufassal**, 2. Baskı, Beyrut, Alemu'l-Kutub, Mektebetu'l-Mütenebbî, Kahire, ty.

el-İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn er-Râğıb (ö. 425 h.), **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân** (Tahkik: Safvân Adnân Dâvûdî), 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1992.

el-KAZVİNÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Kâzî'l-Kuzât Sa'dî'd-Dîn Ebi Muhammed Abdu'r-Rahmân b. İmâmi'd-Dîn Ebi Hafs Ömer (ö. 739 h.), **el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâğa (Muhtasar Telhîsi'l-Miftâh)** (Müracaat: Behîc Gazâvî), 2. Baskı Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1992.

el-KAYSÎ, Ebu Ali el-Hasan b. Abdullah, **İzâhu Şevâhidi'l-İzâh** (Tahkik: Muhammed b. Hamûd ed-Da'cânî), 1. Baskı, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1987.

- el-LUBEDÎ, Muhammed Semîr Necîb, **Mu'cemu'l-Mustalahâtî'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye**, 1. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Dâru'l-Furkân, Beyrut, 1985.
- MANSÛR, Ali Câbir, "Cümletu'l-Mâziy ve'l-Hâl ve'l-Mustakbel", **Mecelletu Kulliyeti'ş-Şerî'a**, S. VI, Câmî'atu Bağdad, 1979.
- MATTAR, Antoine C., **La Traduction Pratique Français-Arabe, Arabe-Français**, 3. Baskı, Dar el-Machreq, Beyrouth, 1978.
- el-MÛBERRED, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd (ö. 285 h.) **el-Muktazab** (Tahkik: Muhammed Abdu'l-Hâlik Azîmet), Alemu'l-Kutub, Beyrut, ty.
- MÛSLÎM, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (206-261 h.), **Sahîhu Müslim**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.
- NAHLE, Mahmud Ahmed, **İlmu'l-Ma'ânî fi'l-Belâğâtî'l-Arabiyye**, 1. Baskı, Dâru'l-Ulûmî'l-Arabiyye, Beyrut, 1990.
- HAYWOOD, J. A., H. M. NAHMAD, **A new Arabic Grammar of the Written Language**, Third Edition, London, 1970.
- en-NAİMÎ, Selîm, "İsmu'l-Fi'l." **Mecelletu'l-Mecma'i'l-İlmî el-İrâkî**, S. XVI, Matba'atu'l-Mecma'i'l-İlmî el-İrâkî, Bağdad, 1968.
- en-NESÊÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.), **Sünenu'n-Nesêî**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.
- en-NUHÂS, Mustafa, **Dirasât fi'l-Edavâtî'n-Nahviyye**, 2. Baskı, Şeriketü'r-Rabiân li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kuveyt, 1986.
- ÖZBALIKÇI, M. Reşit, **Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996.
- PAÇACIOĞLU, Burhan, **Çerçeve Proğrama Göre Hazırlanmış Türk Dili Dersleri**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1987.
- er-RAZÎ, Muhammed b. el-Hasen (ö. 688 h.), **Şerhu'l-Kâfiye fi'n-Nahv** (bi Hâmişeti Hâşiyetin li's-Seyyid Şerîf el-Curcânî), el-Mektebetu'l-Murtazaviyye li'l-Âsâri'l-Ca'feriyye, yy, ty.
- er-RUMMÂNÎ, Ebu'l-Kasım Ali b. İsa (296-384 h.), **Kitâbu Ma'ânî'l-Hurûf** (Tahkik: Abdu'l-Fettâh İsmâ'îl Şelbî), 2. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Cidde, 1981.
- es-SÂMERÂÎ, Fâzıl Sâlih, "ed-Dilâletu'z-Zemâniyye li Fi'li'l-Emr.", **Buhûs fi'l-Luğati ve'l-Edeb** (Hazırlayan: Sehâm el-Ferih), 1. Baskı, Mektebetu'l-Mu'allâ, Kuveyt, 1987.
- es-SÂMERÂÎ, İbrâhîm, **el-Fi'lu Zemânuhu ve Ebniyetuhu**, 3. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1983.

- es-SEÂLİBÎ, Ebu Mansûr Abdu'l-Melik b. Muhammed b. İsmâîl (350; 429/961; 1038), **Fıkhü'l-Luġati ve Sırru'l-Arabiyye** (Tahkik: Fâiz Muhammed), 1. Baskı, Dâru'l-Kitab el-Arabî, Beyrut, 1993.
- SİBEVEYH, Ebu Bişr Amr b. Osmân b. Kanber (ö. 176 h.), **el-Kitâb** (Tahkik: Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), 2. ve 3. baskı, Mektebetu'l-Hâncı, Matba'atu'l-Medenî, Kahire, 1982-1983.
- es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebu Bekr Celâleddîn (ö. 911 h.), **el-Eşbâh ve'n-Nezâir** (Müracaat: Fâyiz Terhînî), 2. Baskı, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1993.
- eş-ŞARRATÛNÎ, Raşîd, **Mebâdiu'l-Arabiyye**, Dersaadet, İstanbul, ty.
- eş-ŞENKİTÎ, Ahmed b. Emin, **ed-Düreru'l-Levâmi'** (Tahkik: Abdu'l-Âl-i Sâlim Mükerrrem), 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- et-TAFTAZÂNÎ, Sa'du'd-Dîn (ö. 793 h.), **Şerh Muhtasari'l-Ma'ânî fi'l-Ma'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, 3. Baskı, Matba'atu Gadir, Kum, 1349 h.
- et-TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (209-279 h.), **Sünenu't-Tirmîzî**, 2. Baskı, Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, İstanbul-Tunus, 1992.
- URALGİRAY, Yusuf, **İlk ve İleri Dilbilgisi (Modern Metodlu, Uygulamalı, Tahlili ve Araştırmalı Arapça)**, Tebliğ Yayınları, Riyad, 1986.
- VECDÎ, Muhammed Ferîd, **Dâiretu'l-Maârifî'l-Karnî'l-İşrîn**, 3. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- el-WARRAKÎ, Nariman Nailî, A. Taher Hassanein, **The Connectors in Modern Standard Arabic**, Center for Arabic Studies American University in Cairo, 1984.
- WRIGHT, W., **A Grammar of the Arabic Language**, Third Edition, Cambridge University Press, London, 1967.
- YAZICI, Hüseyin, **Arapçada Edatlar ve Kullanımları**, Kitabevi, İstanbul, 1996.
- YÛSUF, Ahmed b.(ö. 756 h.), **Umdetu'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz** (Tahkik: Muhammed Altuncu), 1. Baskı, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1993.
- YÛKSEL, Azmi, **Çağdaş Arap Edebiyatından Seçmeler**, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984.
- ez-ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım Abdu'r-Rahmân b. İshâk (ö. 340 h.), **el-Cümel fi'n-Nahv** (Tahkik: Ali Tefvik el-Hamed), 2. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Dâru'l-Emel, Ürdün, 1985.

- ez-ZEMAŞERİ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer el-Hârezmî (467-538 h.), **el-Keşşâf**, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, yy, 1977.
- ZİHNİ, Mehmed, **el-Muntahab ve'l-Muktazab**, 3. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.

